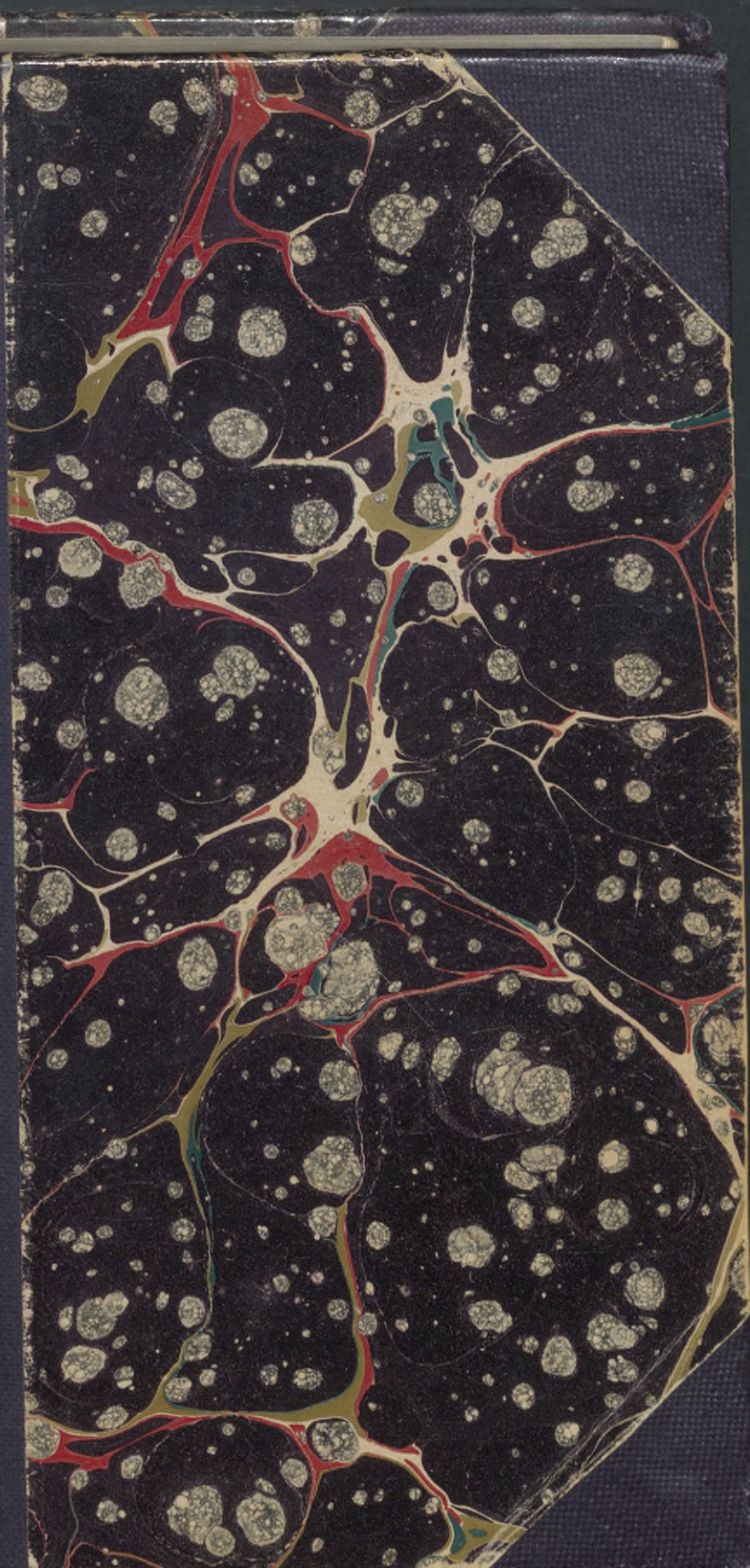

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

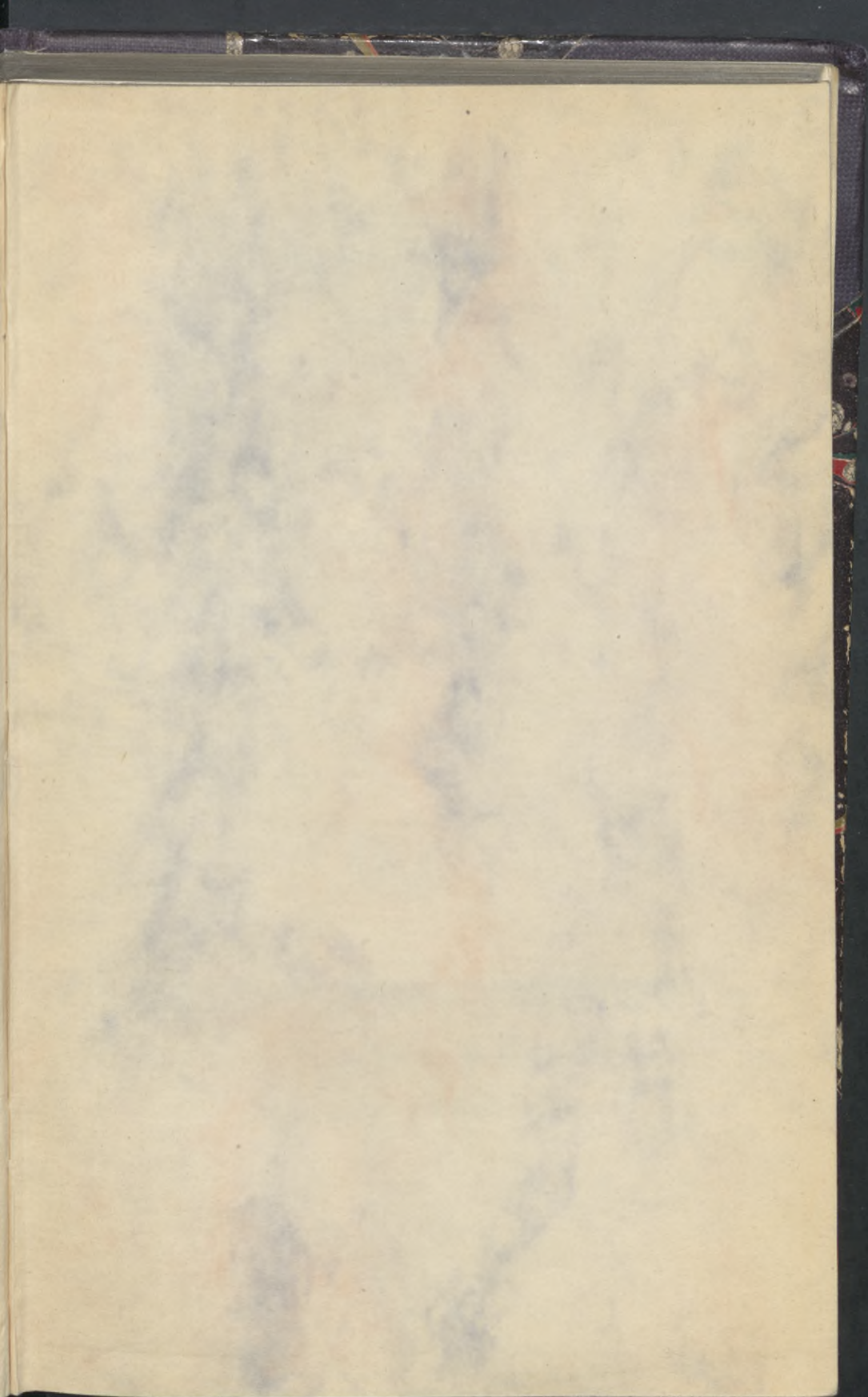
Centralbiblioteket

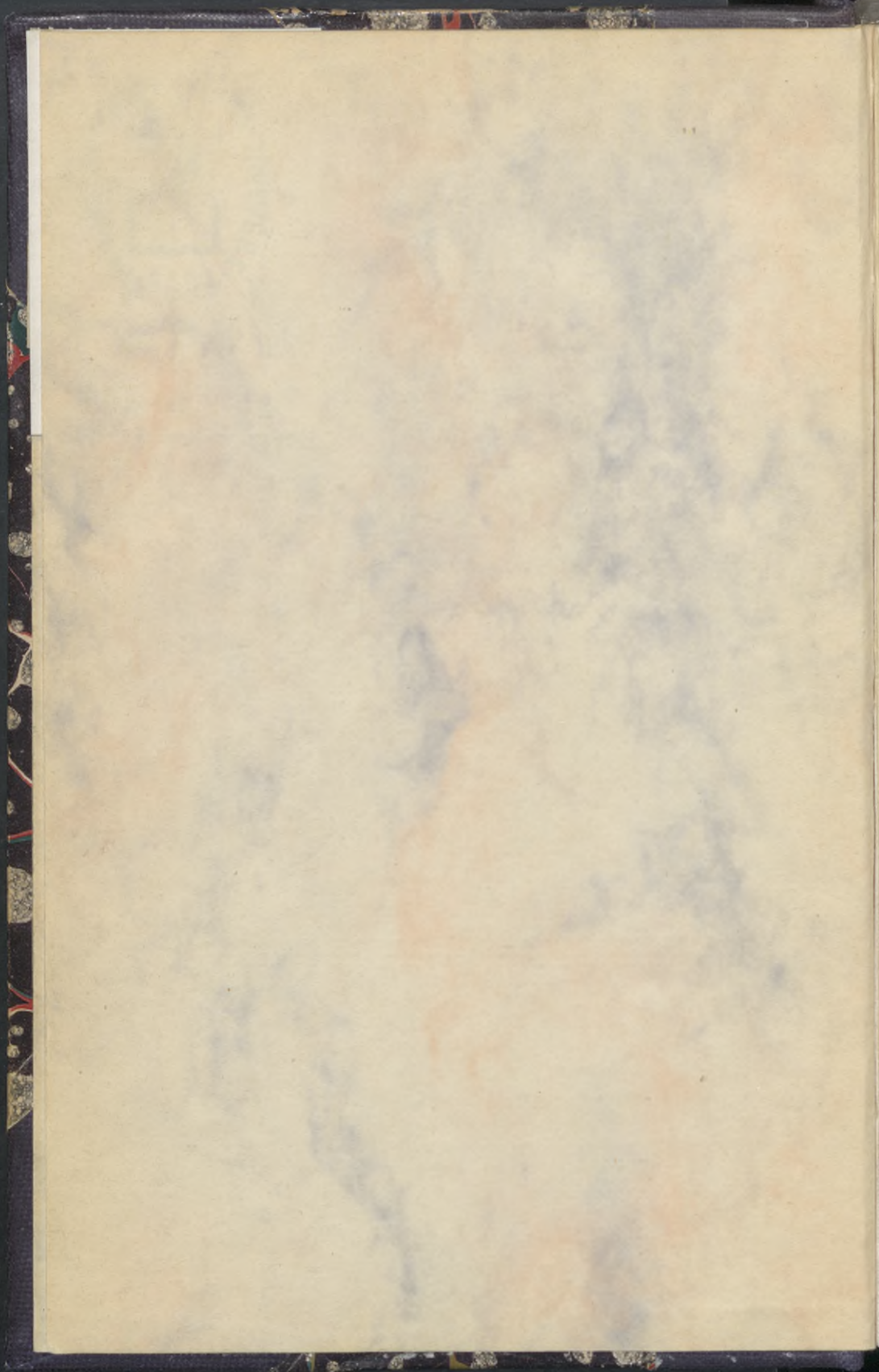
Jurid.

Sv.

Rättsf.

Saml

Birger Wedberg

Journal.
Sv.
Rättsh.
Saml.

TÄRNINGKAST OM
LIV OCH DÖD

P. A. Norstedt & Söners
Förlag / Stockholm

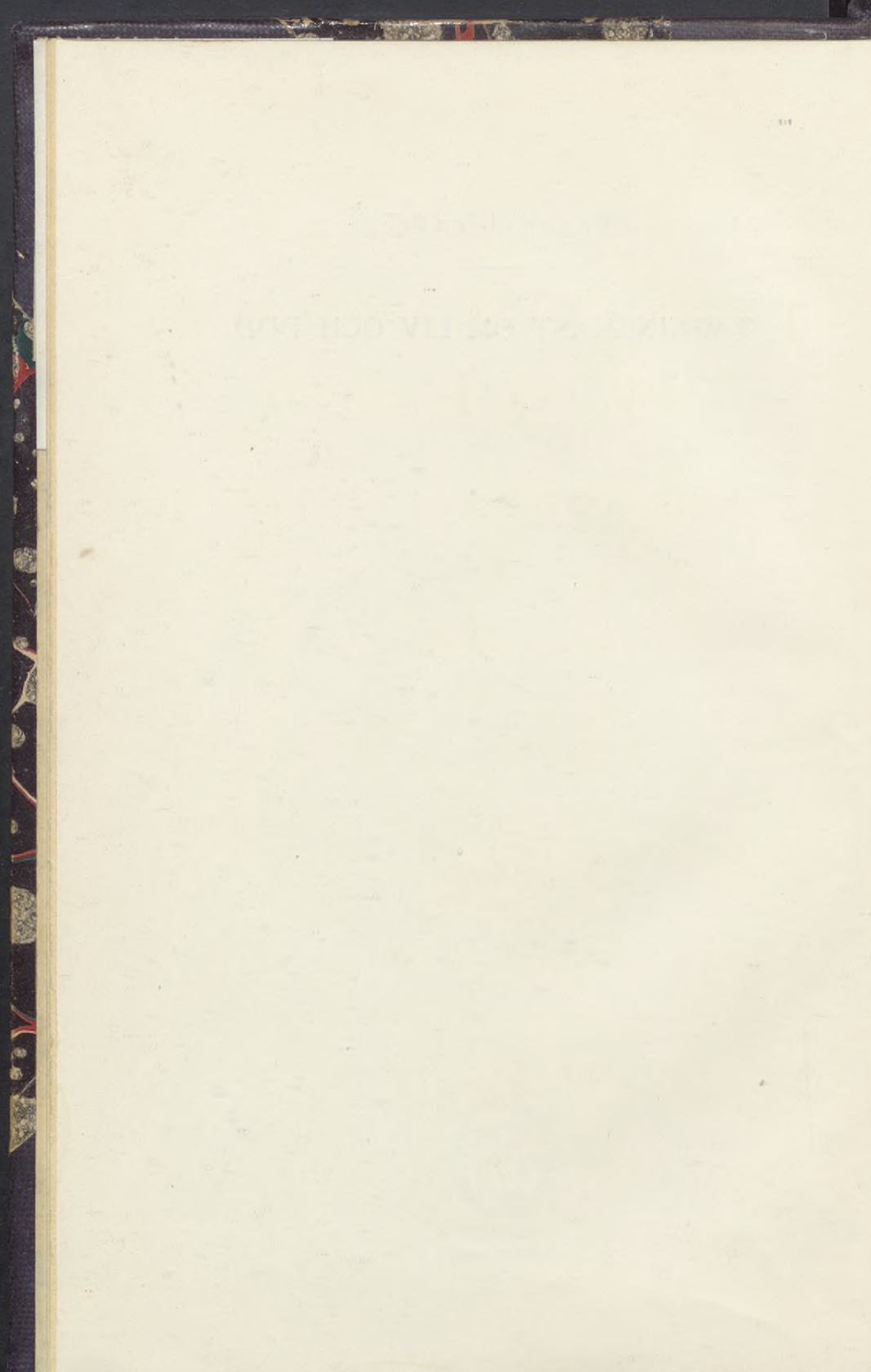

8v. 35-
15192

Birger Wedberg

TÄRNINGKAST OM LIV OCH DÖD

THE HISTORY OF THE

TÄRNINGKAST OM
LIV OCH DÖD

Rättshistoriska skisser

av

BIRGER WEDBERG

P. A. Norstedt & Söners

Förlag | Stockholm

TÄRNINGKAST OM

LIV OCH DÖD

En berättelse om

Ensomheten

STOCKHOLM 1935

KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

351627

*T*VÅ AV föreliggande skisser återgiva så gott som oförändrat vad tidigare varit tryckt, nämligen den om Creutz (festskriften för prof. O. Hj. Granfelt, 1934) och den om Högsta domstolens militära ledamöter (festskriften för pres. B. J. Grotenfelt, 1929). I Karl Johans Förbundets Handlingar 1931—1934 ingår ett föredrag vari jag kortfattat behandlat ämnet lotterispel under Karl Johans-tiden, och i Svenska Dagbladet den 23 juli 1934 har jag meddelat ett och annat om lag och rätt på S. Barthelemy.

Två data inom samma parentes ange, när sammanhanget tillåter det, att handläggning skett i Högsta domstolen den tidigare dagen, hos KM:t den senare.

Lidingsberg sommaren 1935.

B. W.

The first thing I did was to go to the
 office and see what was going on.
 I found everything in a state of
 confusion. The papers were all
 scattered about and I had to
 spend some time in looking for
 the things I needed. I was
 very busy and had to
 finish up the work as soon as
 possible. I was very tired
 when I went to bed.

The second thing I did was to go to the
 bank and see what was going on.
 I found everything in a state of
 confusion. The papers were all
 scattered about and I had to
 spend some time in looking for
 the things I needed. I was
 very busy and had to
 finish up the work as soon as
 possible. I was very tired
 when I went to bed.

I N N E H Å L L

	Sid.
Tärningkast om liv och död	9
Gustav Philip Creutz som brottmålsdomare	39
S. Barthelemy-febern	51
Lag och rätt på S. Barthelemy	63
Rättegångsfullmäktiges habilitet	105
Militära ledamöter i Konungens Högsta domstol	121
Två skilsmässor	145
Lotterispel under Karl Johans-tiden	175
Äventyrligt spel	210
Justitierådet Bloms pensionering	225
Om doms fullbordan i livssaker	233
Småplock	245

Trolovning inför polisen s. 245. Svågerlagshindret s. 246. Äreskänk vid fastighetsköp s. 248. Häradsförening och bybeslut s. 250. Godtrosförvärv av stulet gods s. 251. Negativ kausalitet genom positiv handling s. 252. Svordom s. 256. Mord av ledsnad att leva s. 257. Barnamord s. 258. Livsfarligt vapen s. 259. Bodräkt s. 261. Smådeord s. 262. Smädelse i rättegång s. 263. Åklagarebesvär om begravningsätt s. 264. Målsäganderätt s. 265. Njuta sin oskuld till godo s. 266. »Högst olämplig edgång» s. 267. Nåd och nådevedermälen s. 267.

Bilagor:

1. Ur k. brevet till styrelsen å S. Barthelemy d. 31 mars 1831 s. 281. 2. Ur kolonialdepartementets skrivelse till guvernören på S. Barthelemy d. 6 sept. 1842 s. 282.

-
3. Ur domen över sergeanten Gunnar Andersson s. 284.
 4. Lotterier å svenska fastigheter under Karl Johans-tiden s. 285.
 5. Westerlings lotteriplan s. 292.

Illustrationer:

Lottsedel å Brunnsnäs 1822	vid s. 184
» » varulotteri 1836	» » 200
Prospekt å utländskt fastighetslotteri 1841	201

TÄRNINGKAST OM LIV OCH DÖD.

Då Malla Silfverstolpe sommaren 1821 gästade Edeby i Sörmland,¹ sammanträffade hon med domaren i orten, lagmannen Abraham af Malmborg. Hon nämner i sina memoarer att hans samtal särdeles intresserade henne och hon meddelar ett och annat av vad »den hederlige gubben» visste att förtälja. En av hans berättelser återger hon sålunda:

»Som helt ung hade han som skrivare tjänstgjort uti en process, däri trenne bönder voro anklagade att av hämnd hava mördat en länsman; men man kunde aldrig upptäcka vilken av de tre vore den brottsligaste och den egentlige mördaren. Då målet hänsköts till konung Gustav III:s avgörande, blev svaret att som blott en borde mista livet och de andra två komma på livstidsfängelse, skulle de på trumma kasta lott om vilken som skulle dö. Dagen för denna hemska lottkastning blev utsatt, mycket folk samlades för att bevittna den. Malmborg förde protokollet, det föreföll honom högtidligt. De brottsliga tre framfördes till en trumma — på en gång kastade de, och tre ettor utvisade tärningarna. Den närvarande befälhavande domaren befallde dem att kasta om — de gjorde så, och se! tre treor utvisade tärningarna. Nu ville domaren att de ännu en gång skulle kasta, men det vägrade delinkventerna som blevo återförda till fängelset, och saken anmäldes åter för konungen, som fann det sällsamt men befallde att de för tredje gången skulle pröva lottkastningen. Naturligtvis hade denna sak väckt mycket uppseende och hela orten samlades för att bevista utgången därav. Det var några månader efter första lottkastningen. Den unge Malmborg hade sökt att också nu som protokollsförare få vara närvarande. Då nu tärningarna kastades av de trenne bönderna, blev det *sexor all* på de tre tärningarna. Konung Gustav III:s

¹ Helgarö sn, Åkers hd, Livgedingets domsaga.

slutdom blev att de tre lika skyldiga skulle leva på en fästning tillsammans tills Guds dom träffade dem.»

Vad är sanning i denna sagolika historia?

I.

Som ett medel i rättskipningens tjänst har lottkastningen gamla anor. »Lottkastning gör en ände på trätor, den skiljer mellan mäktiga män», säger ett av de salomoniska ordspråken (18: 18). Ett annat lyder: »Lotten varder kastad i sköten, men den faller alltid vart Herren vill» (16: 33). Genom lottningen vanns en gudsdom; det gamla testamentet berättar på mer än ett ställe hurusom Herren låter den skyldige träffas av lotten.

Om sålunda lottkastningen hos judarna fungerade som ett bevismedel, ägde däremot den lottkastning en annan karaktär som utgjorde ett led i den romerska militärstraffrättens *decimatio* (*δεκατεία, δεκάτευσις*). Denna bestraffningsform tillämpades när en hel trupp gjort myteri, visat feghet eller dylikt. I slikt fall, säger Polybios (VI: 38), »anser man icke lämpligt att gissla eller avrätta dem alla, utan man använder en lösning av frågan som på samma gång är gagnelig och ägnad att ingiva fruktan». Decimationens innebörd torde korteligen kunna beskrivas så, att överbefälhavaren inför den samlade hären lät, genom lottkastning, bland de skyldiga uttaga var tionde man att avrättas, medan de övriga undsluppo med ett lindrigare straff eller med blotta förskräckelsen.¹ Att denna lottkastning icke hade till syfte att utpeka den verkligen skyldige är uppenbart. Dess uppgift var att bland en mängd lika brottsliga rädsla det stora flertalet från dödsstraffet och dock låta alla erfara dödsskräcken, i det att äventyret av livets förlust hängde hotande över alla. Om sättet för lottningen säges i *La grande encyclopédie* (art. *Décimation*), att namnen på alla de skyldige lades i en hjälm för att därpå ett efter ett upptagas, då den, vars namn blev det tionde, tjugonde o. s. v. i ordningen, hemföll till dödsstraffet. Denna

¹ Någon gång uttogs blott var tjugonde eller var hundra man (*vicesimatio, centesimatio*).

beskrivning lärer dock sakna stöd hos de antika författarna.¹ Den ende av dessa, som något berört förfarandet vid själva lottningen, torde vara Plutarchos. Han berättar i sin biografi över Antonius (kap. 39), att denne under kriget mot mederna tillämpade den s. k. *δεκατεία*: »Sedan han delat hela truppen i avdelningar på 10 man, utlottade han en ur varje avdelning och lät avrätta dem.» Något belägg ur litteraturen för att lottningen skulle skett genom tärningkast synes ej stå att uppleta. Cæsars berömda »tärningen vare kastad» (*ἀνεξιπίθω κίβος*) har säkerligen — hur starkt han än var medveten om det oerhört vågsamma i sitt beslut — icke hänsyftat på ett tärningspel så allvarligt att det gällde liv eller död. Får man tro Dio Cassius skall emellertid Cæsar själv hava använt *decimatio* under kriget med Pompejus men — fuskat i lottningen: »Sedan han sagt detta, utsåg han genom lottning några bland dem att dödas; och sedan de fräckaste (ty han hade lagat så att dessa utlottades) sålunda fått lida dödsstraff, avskedade han de övriga, emedan de ej skulle vara honom till nytta» (41: 35, 5).

De äldsta svenska lagbuden om straffprocessuell lottning torde innefattas i Gustav Adolfs krigsartiklar av d. 15 juli 1621 som för vissa fall (fanflykt o. a.) stadga att, såsom det heter i art. 74, av de gemene tages var tionde man med lott ut och hänges. Att dock, på konungens befallning, *decimation* redan år 1613 tillämpats mot förrymda soldater, ses av Leksandsprosten Terserus' försvarstal för dalkarlarna, hållet inför konungen och riksråden vid riksdagen i Örebro jan. 1614. Terserus berättade då att menige allmogen, som mot slutet av 1613 fått höra ett rykte att alla från sina fänikor förrymde knektar skulle till livet straffas och upphängas, på hans inrådan skrivit till KM:t i syfte att utverka att icke alla skulle bliva hängda. Det gällde nämligen 600 de frimodigaste unge karlar. Emellertid hände sig att Jacob Tomesson lät »hänga några opp i galgan sent emot

¹ Att lotter skakades i en hjälm omtalas flerstädes hos Homeros, t. ex. i fråga om enviget mellan Paris och Menelaos (Iliaden III v. 315 f.):

Hektor, Priamos' son, och den gudalike Odysseus mätte platsen för enviget ut och togo därefter lotter och skakade dem i en bronsklädd hjälm, att bestämma vilkendera som först skulle slunga den bronsskodda lans.

natten». Detta vållade buller och oro, ty man mente att de hängda voro ej mer skyldiga än de andra, »icke heller hade de kastat lott därom efter EKM:ts befallning». När sedermera KM:ts brev ankom att allenast var tionde av de förrymde skulle genom hängande till livet straffas, och Terserus detta KM:ts brev för allmogen oppläst och förklarar hade, gävo de sig tillfreds (Sv. riksdagsakter, första ser., avd. 2, I s. 477 f.).¹

Att var tionde man efter lott förverkat livet stadgades för vissa fall även i krigsartiklarna av 1683 och 1798. I sin sistnämnda år på offentligt uppdrag författade avhandling om krigslagstiftningen skänker Calonius bestraffningssättet sitt fulla gillande. Han skriver: »Om en stor myckenhet av krigsfolket på en gång i sammansättning med varandra genom uppstudsighet, myteri och upproriska anläggningar, feghet och rymning, otidigt uppgivande av skepp eller fästning, m. m., gjort sig till dödsstraff skyldig, har det från de forna grekers och romares tid hos alla hyfsade nationer varit vedertaget att endast huvudmännen, som en så vådlig tillställning berett, ovillkorligen därmed blivit belagde, och att man av de övriga, vilka med dem i samma vilja och gärning sig förenat, genom lottkastning uttagit var tionde och understundom endast var 20:de, 40:de eller 60:de man till att enahanda straff undergå, varefter de övriga med kroppspåbud fått umgälla sin delaktighet i brottet. Såsom man genom denna s. k. decimation undslipper att anställa det rysliga och av menighetens säkra medlidande alltid åtföljda sorgespel av alltför många livs uppoffring, och något tvivelsmål ej heller därom vara kan det man ju härigenom vinner ändamålet av bestraffningen, i det att dödens rädsla drabbar alla de brottsliga, fastän allenast några få av dem givas till spillo, så förtjänar den visserligen, såsom i mildhet och mänsklighet grundad, att i alla förenämnde händelser bibehållas» (Opera omnia III s. 38 f.).

Först med ikraftträdandet av 1868 års krigslagstiftning för-

¹ Laurins uppgift (Nordisk konst IV s. 304) att Sten Sture efter slaget vid Brunkeberg näpste Upplandsbönderna för deras bristande svenskhet, »låtande var tionde mista huvud och hals», torde sakna stöd i källorna. Olaus Petri skriver i sin svenska krönika: »Så straffade han ock svårliga de bönder i Fjädrundaland och omkring Uppsala som hade gjort konung Christiern undsättning.»

svann decimationen ur vår militära straffrätt. Jag kan dock från de närmare 250 år, varunder bestraffningssättet hos oss uppbars av skrivna lagbud, inte anföra något enda fall då det tillämpats — om man icke som sådan tillämpning vill räkna avstraffningen av de i stora daldansen inblandade soldaterna: »De som deltagit redan i rekrytoroligheterna 1742 blevo allesammans straffade med spö, av de övriga var trettionde efter lottkastning» (Malmström III s. 200 f.).¹

Från Karl Gustavs orosfyllda tid ges emellertid exempel på att en mindre soldatgrupp, under 10 man, dömts att spela tärning om liv och död. Sedan bergsregementet i början av år 1659 samlats för att genom Jämtland rycka in i Norge, deserterade ej mindre än 196 man. De ertappade rymmarne rannsakades dels vid särskilda krigsrätter ute i bygderna, dels vid en kommissorialrätt i Falun, bestående av stadens borgmästare och råd under ordförandeskap av t. f. landshövdingen kammarrådet Jesper Crusebjörn. I brev d. 24 mars till presidenten Fleming berättar Crusebjörn att i Gagnef hållits krigsrätt med tre soldater som rymt från Jämtland: »Den ene dömde vi till livet efter krigsartiklarne och dem andre till gatulopp, och låto dem kasta tärningar dem androm till skräck» — d. v. s. domen innehöll att den av de tre som förlorade i spelet skulle mista livet, de båda andra löpa gatulopp; och tärningkastandet skedde omedelbart. På sin fråga hur vidare skulle förfaras, erhöll Crusebjörn från krigskollegium det svar att han skulle »låta över den, som till livet dömd är, androm till varnagel och sky domen exekveras, så framt det honom övertygas kan att han dem andre 2:ne till sådant rymmande haver styrkt och givit anledning, men de andre 2:ne avstraffas med gatulopp på sätt som över dem erkänt är.» Vad anginge övriga rymmare, skulle Crusebjörn låta dem som grovast sig försyndat »spela med varandra om hängande, så framt de eljest intet vele bekänna och opptäcka dem som opphovet till detta flykt- och rymmande varit hava; låtandes således exekutionen en av dem, som spelet drabbar eller eljest högst brutit haver, övergå; med dem andre, vilkas brott är något rin-

¹ Att tillämpning dock måste ha varit ganska vanlig framgår av rådsprot. ²⁹/₁ 1724, där det talas om vad vid lottning varit brukligt eller ofta hänt (se nedan s. 18 o. 27).

gare, kan för denna gången överses». Ett P. S. förtydligar att överseendet gällde blott dem som ej dömts att delta i spelet: de som »hava spelat om galgan» och »sig därifrån fri spelat hava» skola löpa gatulopp några resor var, som deras brott kan vara till (brev från krigs.-koll. 29/3).

Sedan Crusebjörn mottagit detta besked, sammanträdde kommissorialrätten d. 9 april. Då »ställdes för rätten Anders Fjällräven, som i Gagnef till livet genom tärnings spelande fallen är», och för honom avsades krigskollegiets resolution att han skulle undergå livsstraffet. Vidare framkallades Erik Klubban, Daniel Kråkan, Polack Anders och Knut Eriksson, vilka gevallt förövat på arrestkammaren. Den tidigare hållna rannsakingen med dem förelästes. Och emedan de därtill »intet stort kunna emot säga» avsades dem kollegiets resolution att de skulle spela om galgan. »Omsider trädde de fram och spelte: 1. Klubban kastade 7; 2. Daniel Kråkan 8; 3. Knut Eriksson 6; 4. Polack Anders 8.»¹

Mot slutet av vår storhetstid gavs under säregna omständigheter decimationsdom över civila medborgare; fallet är korteligen omnämnt av Flintberg (Lagf. Bibl. MB s. 127). Den förordning, som rådet låtit utgå från Arboga d. 8 nov. 1710 till hämmande av den beklagliga farsoten, stadgade i § 17, att när någon utav farsoten avlider »måste den döde av de därtill utsedda genast, utan någon svepning eller ringaste andra ceremonier, gravöl, process, bårkläde eller annat slikt, skaffas till jorden, utom staden och på landet i avsides backe, och där tillika med sine gång- och sängkläder djupt i jorden nedgravas och med jord övertäckjas, och detta allt vid 50 dr smts böter eller corporaligit straff om han ej orkar böta».² I strid häremot företogo sig Över Selö sockenbor att begrava sina döda på kyrkogården. Sedan häradsrätten dömt att var tionde man eller tio tillsammans skulle böta 50 dr, fann hovrätten att här icke föreläge myteri, såsom häradsrätten antagit, utan förbudsbrott,

¹ Om motivet till rymningen yttrade Klubban 24/3 att han velat gå hem och bränna lössen ifrån sig. Kråkan sade sig vara hängången emedan han intet fått på tåget, varken mat eller annat av kronan; »vårdar ock intet stort om han skall dö».

² Stiernman VI s. 33.

och förordnade att samtliga skulle var för sig böta 50 dr eller undergå kroppsstraff om de ej orkade botum; dock hemställdes till KM:t om lindring. Målet kom d. 6 nov. 1712 före i rådet, där bl. a. sutto lagkommissionens ordförande Gustav Cronhielm och den store byggherren Nikodemus Tessin. Sedan Cronhielm yttrat benägenhet för ett mildt bedömande, men Tessin framhållit att det torde med tiden bli en res pessimi exempli om de skulle slippa ostraffade, insköt Cronhielm: »Om var 10:de kastade tärning om 8 dagars fängelse på vatten och bröd?» Häremot invände Frölich att »vatten och bröd är ett traktamente, och att de lupu gatulopp skedde intet illa». Under den fortsatta diskussionen talade Tessin ytterligare för ett allvarsamt straff, så att åtminstone 10 bleve satte uti en rote att betala 50 dr, eller 5 dr var person, och den som betalningen bruste före kunde spisas 14 dagar på vatten och bröd; »och vore bättre att förordningar ej vore så stränga och bättre eller allvarsammare bleve exekverade». Slutet blev, såsom svaret till hovrätten innehåller, att »tio man tillsammans böta 50 dr smt till de fattige i Ryssland varande svenske fångar; men skulle desse således sammansatte tio man icke förmå desse böter erlægga, eller hellre vilja med någon kroppsplikt sitt brott försona; så skole desse tio sammansatte man var hop för sig kasta tärning och en av de tio, som minsta ögonen får på tärningarne, sättias i fängelse och spisas med vatten och bröd i 14 dagars tid».

I 1734 års lag inflöt en bestämmelse om decimation mellan civila medborgare, nämligen i 6 kap. MB (Om myteri och uppror). Upphovsmannen till myteri hade förverkat både liv och gods, »och av de andra miste, efter lott, var tionde man liv sitt, och plikten de övriga vardera med fyratio par spö eller en månads häkte vid vatten och bröd» (2 §). Med tillämpning av denna bestämmelse dömde Göta HovR till decimation i mål angående de oroliga uppträden som år 1811 ägde rum i Skåne med anledning av förstärkningsmanskapets uttagande. Sedan utslagen underställts KM:t, gavs emellertid hovrätten det besked att »Vi vilja hava de 60 personer, av vilka I dömt var tionde man att efter lottning mista livet, från en sådan lottning förskonade samt tillåta att desse 60 brottslige måge i stället anses

med bestraffningar som I för var och en av dem, därest han från dödsstraffet droge sig fri, utsatt» (¹⁰/₁₀ II).¹

Innan vi helt lämna det område av kriminaliteten som kallas brott mot det allmänna, må till sist erinras att lottning ännu i vårt århundrade kunnat författningsenligt användas i skol-disciplinens tjänst. Stadgan för rikets allmänna läroverk av d. 1 nov. 1878 innehöll följande bestämmelse som upphävdes först genom 1905 års stadga: »Skulle alla de lärjungar, som vederligen varit tillstådes vid någon mot föreskriven ordning och tukt begången förbrytelse, antingen av tredska vägra att den skyldige uppgiva eller förklara sig vara till densamma i lika grad skyldige, må på efori prövning bero, om medelst lottning skall avgöras, vilken eller vilka bland lärjungarne, allt efter som antalet av eforus bestämmes, må förbrytelsen umgälla.»²

Såsom ett led i det svenska rättssamhällets reaktion beträffande brott mot individen möter oss lottkastningen först i k. brevet d. 17 jan. 1724.

Denna författning var ytterst föranledd av Åbo HovR:s hemställan till KM:t rörande bondesönerna Thomas och Märten Pardaset³ som d. 20 sept. 1721 i Sulkova socken med var sin i handen havande gårdslegårdsstör så slagit bonden Simon Ha-

¹ Konseljbeslutet — Karl Johan förde regeringen — överensstämde med HD:s hemställan som hade denna motivering: som genom hovrättens utslag 60 inom Vemmenhögs och Bara härader boende och brottslige befunne personer blivit dömda att, efter lott, var 10:de man mista livet eller, om de sålunda undgingo döden, avstraffas dels med 40 par spö eller 28 dagars fängelse vid vatten och bröd samt 6 års fästningsarbete, dels med enahanda kroppsstraff utan arbete, och denna skiljaktighet i bestraffning, som tycktes förutsätta olikhet i brott, även föranledde till den möjliga händelse, vid lottningens verkställighet, att en mindre brottslig genom blotta slumpen kunde få lida den större missgärningsmannens mera förtjänta öde; så och enär dessutom 21 personer, såsom huvudmän eller i betydligare måtto delaktige, äro till döden dömda, och det icke syntes instämma med KM:ts milda hjärtelag att samma antal ökades med sådana personer vilka såsom huvudbrottslige icke blivit ansedde, o. s. v. (²⁸/₆ II).

År 1832 dömdes Åbo HovR till lottning jämlikt 6: 2 MB, men i följd av kejserlig benådning blev lottning ej verkställd; se FJFT 1929 s. 302 f.

² § 47 p. 11. I 1859 års stadga lydte motsvarande bestämmelse (§ 51 p. 15): »Skulle alla lärjungarne i en klass eller vid ett läroverk förklara sig lika skyldiga till någon mot föreskriven ordning och tukt begången förbrytelse, samt av tredska vägra att upphovsmannen därtill angiva, varde medelst lottning avgjort vilken eller vilka bland lärjungarna, allteftersom antalet av kollegium bestämmes, må förbrytelsen umgälla.»

³ Namnet skrives i handlingarna även Phardazet, Pardaiset, Pardafot, Pardanen.

kulinen¹ att han dagen därpå avlidit. Häradsrätten hade, likmätigt 2 kap. Dråpm. B. med vilja landslagen och 1 kap. ejusdem tit. stadslagen, dömt båda att mista livet. I hovrätten gingo meningarna starkt isär, och den främste i rätten — v. presidenten Munster — ifrågasatte lottkastning. Han fann väl att båda *stricto jure* såsom *complices facti* förverkat livet, men alldenstund man egentligen icke kunde åtskilja vilkendera givit Hakulinen själva banan, hemställde han till KM:t huruvida båda borde livsstraffet undergå eller endera skulle kunna »antingen igenom tärningkastande eller eljest» med 9 gatulopp och kyrkoplikt benådas. Målet föredrogs i rådet d. 22 maj 1723; och »ehuru väl efter lagens *rigueur de bægge* hade förtjänt att mista livet, dock som det tycktes betänkeliget att för ett liv giva 2:ne, i synnerhet som de intet just kan säjas hava haft uppsåt att döda den andre, så fanns gott att detta remittera till RSt att sig utlåta huru man sig i sådane mål skall förhålla, om en el. alla skola gå till döden, samt om, i fall en allena skulle gå till döden, man då vid sådane tillfällen kan bruka tärningkastande som vid myteris och rymnings avstraffande i anledning av krigsartiklarne brukas».

I det sålunda till ständernas prövning överlämnade ärendet avgav justitiedeputationen d. 20 aug. sin »oförgripelige mening». Deputationen kunde »för sin del intet annat finna än att när tvenne burit en våldsam hand på en person, vilken därpå ljutit döden, och de bægge finnas så like brottslige att man intet annat kan utröna än de bægge varit lika vållande till dödsbanen, desamme då igenom tärningkastande måtte ställas under dödsdomen, så att den ene umgäller till livet och den andre med ett straff som skattas näst dödsstraffet, helst emedan det blodet som genom en människas livs spillande är utgjutit, efter Guds och Sveriges lag, genom dråparens blods utgjutande tillbaka, bliver försont.² Även ock kan den casus hända att 3, 4 eller flere kunna

¹ Kallas även Harpalinen.

² Om Guds lag se ännu Schlyters reservation vid lagberedningens förslag (1844) att dråp skulle bestraffas blott med fängelse, ej med livets förlust: »På sådant sätt är ej den omsorg för människoliv iakttagen som, före all mänsklig lagstiftning, blivit uttryckt genom det gudomliga budet: *den som utgjuter människoblod, hans blod skall också av människor utgjutet vardas*; ett bud som ingen människa må våga att upplösa.»

vara lika brottslige uti någons död, då det synes betänkeligen, för den ömhet domaren bör hava för så många människors liv, att låta dem alla lida högsta straffet. Man undantager härvid alla mordsaker, som av helt svårare och eftertänkeligare omständigheter bestå, varutinnan dessutan lagen är tydelig och klar, och nämner nu allena om dråp som särdeles i brådom skillnad sig kunna tilldraga, emedan utom krigsartiklarne, som dock handla om fältflyktingar etc., ingen anledning av lagen finnes till att genom tärningkastande förskona dem, som i ett brott lika delaktige äro, ifrån det i lagen allmänt stadgade straffet.»

Deputationens betänkande bifölls av de tre ofrälse stånden. I enlighet härmed avfattades alltså ständernas und. svar, varpå KM:t genom brev till överrätterna d. 17 jan. 1724 förständigade dem att ställa sig förordningen till hörsam efterrättelse.¹ Först d. 29 i samma månad återföretogs i rådet det från Åbo HovR hemställda mål som väckt hela frågan till liv. Under diskussionen yttrades till en början »att som ständernas nu nyligen författade förordning deciderar detta målet, så kan man ej annars än remittera den vid detta tillfället till sin verkställighet».² Av den anledning att förordningen utsatte straff närmast till dödsstraffet för den som genom tärningkast därifrån befrias, påminte emellertid greve Lieven — den för sin lysande tapperhet kände karolinen — »det vara brukeligt i fält att när 2:ne kasta tärning, vilkendera bör dödsstraffet undergå, plägar den som vinner för allt vidare straff vara fri». Och under den fortsatta överläggningen synes man rent av varit betänkt på att låta båda behålla livet: »Deras excellencier diskurrerade huruvida desse Pardasers långliga arrest kunde tjäna dem till någon lindring i straffet, men föllo dock på de tankar att som blod vore utgjutit, vilket ej annars än med dråparens liv kunde försonas, och här är ovisst av vilken den döde Harpalinen fått sin bane, så böra de bägge Thomas och Mårten Pardaset kasta

¹ Om ärendets behandling på riddarhuset och i prästeståndet, se Ad:s riksdagsprot. 1723 II s. 143 och Wahrenberg, Sv. prästest:s prot. II s. 381; riksdagsskrivelsen i Sv. riksdagsakter, andra ser. I s. 604. K. br. 17/1 24 är tryckt hos Flintberg och, bättre, hos Lindblad, Om dråp och mord s. 108—9.

² Föredraganden, rev.sekr. Ehrenkrona, erinrade dock att hovrätten ex. analogia legis hellre bort allegera 27 kap. Kon.B., som uttryckligen utsätter straffet över dem som äro med i flock och farnöte att bära hugg och sting på den döda.

tärning, vilken av dem bör undergå dödsstraffet, och den som då genom tärningen från döden befrias, i anseende så väl till den i 3 år uthärdade långlige arresten som ock det äventyr han genom spelande varit underkastad, plikta med 7 gatulopp och stå uppenbara kyrkioplikt.»

Gustav Cronhielm satt med i rådkammaren d. 17 jan. 1724, men varken lagkommissionens förslag eller 1734 års lag innehåller något om lottkastning i dråpmål.¹ I det första kungabeslut om sådan lottkastning som mig veterligen gavs efter rikslagbokens ikraftträdande, blev ej heller 1724 års författning återopad. Målet rörde bonden Anders Carlsson i Räfstad och soldaten Sven Lake vilka av Lagunda HR dömts till döden för dråp å korpralen Lars Widberg. I hovrätten hade två ledamöter gillat häradsrättens utslag, två dömt till lottkastning, tre till 40 par spö vardera. KM:ts beslut, som gick ut på att de två skulle kasta lott och tärning om dödsstraffet, motiverades blott så: dråpet är begånget utan rätter livsnöd, »fördenskull och ehuru väl därhos [är] ovisst och tvivelaktigt vilkendera med sine slag tillfogat Widberg sin bane, fordrar dock både Guds och Sveriges lag att Widbergs liv, som genom Lakes och Anders Carlssons handaverkan är förspilt vordet, och hans blod utgjutit, ej annorlunda än med blod kan försonas» (k. br. till Svea HovR ³⁰/₆ 38).

Ett allmänt bemyndigande för hovrätterna att döma till lottkastning gavs som bekant genom k. brevet d. 3 juni 1752 (Jusleen s. 321). Dess tillkomsthistoria kan anses börja med en Svea² HovR:s und. skrivelse ang. drängarne Johan Eriksson och Erik Mårtensson ifrån Blixberg, den förre på tjugutredje och den senare på nittonde året gammal,³ vilka d. 15 febr. 1751 jämte drängen Anders Olofsson från samma by varit på snöskottning och under ordväxling på hemvägen, efter förövad dryckenskap, med sina järnskodda skovlar så slagit Anders att han morgonen efter fanns död. Nora bergslags tingsrätt dömde båda att giva liv för liv, men hovrätten fann dem böra kasta lott med tärning,

¹ Jfr Förarbetena II s. 225—7.

² Jusleen har oriktigt »Götha».

³ Detta enligt hovrättsskrivelsen. Enligt annan uppgift var dock J. E. född ²¹/₁₂ 25; den dråpte var 27 år 7 veckor gammal.

då den som finge de minste ögonen borde halshuggas och den andre avstraffas med 40 par spö. Hovrätten, som återopade 1724 års kungabrev och även hänvisade till k. brevet d. 30 juni 1738, hemställde tillika om icke i allmänhet, när framdeles sådana mål förekomme, k. förordnandet d. 17 jan. 1724 finge av hovrätten uti dömande följas utan att hovrätten borde hemställa varje mål till KM:t. I rådkammaren förevar ärendet d. 5 och 14 juni 1751: hovrättens hemställan bifölls vad beträffade det föreliggande målet, i den allmänna frågan skulle lagkommissionens betänkande infordras. Betänkandet avgavs d. 19 okt. och det däri innefattade förslaget bifölls av KM:t. Annan motivering för sin hemställan om ett allmänt bemyndigande gav ej kommissionen än att 1738 års brev anginge blott ett särskilt mål.

Någon tillämpning av det obestriddigen nya i 1752 års brev — att hovrätt må döma till lottkastning »utan att vart mål Oss underställa» — torde aldrig ha ägt rum. Redan genom k. brevet d. 12 april 1753 ang. leutationer i brottmål gavs nämligen samtliga hov- och överrätterna en påminnelse, bl. a., »att uti vissa grova brottmål, såsom mord, dråp, tidelag och myteri, ej skrida till leutation, utan låta den förvunne missdådaren undergå det straff han efter lag gjort sig skyldig till, så framt ej något besynnerligt som lindra kunde sig yppade, då det till Oss i und. hemställas må». När Göta HovR år 1754 dömt till lottkastning mellan bonden Erland Ingemarsson i Snoresjö och hans hustru Botil Arvidsdotter, ansåg den sig böra jämlikt 1753 års leuterationsförordning hemställa målet till KM:t: dess utslag vore nämligen grundat på 1752 års brev, varuti stadgades ett lindrigare straff än vad allmänna lagen i dylika fall förmodde.

Huruvida 1752 års brev icke blott bemyndigade hovrätt att utan underställning giva lottningsdom utan också ändrade de i 1724 års brev stadgade förutsättningarna för sådan dom har varit omtvistat. Vi skola i det följande återkomma till denna fråga och nöja oss här med att konstatera, hurusom lottning fått äga rum icke blott när ovisshet rått vilken av flera skador varit dödande, utan även då, vid full klarhet härom, det icke kunnat

utrönas vem som tillfogat den dödande skadan. Ett gott belägg härför utgör k. brevet till Vasa HovR d. 23 febr. 1787: mellan inhyseskarlarne Piikarain och Liuha, som försåtligen ihjälskjutit frälse lantbonden Päivinen, skulle lottkastning ske, då i anseende till deras enständiga nekande icke kunnat utrönas vilkendera genom skottets lossande varit den dödas baneman.¹

Belysande för lottkastningens tillämplighet är vidare k. brevet till Svea HovR d. 16 juli 1788 ang. lappmannen Amund Jonssons tre söner Anders, Jon och Christian, vilka d. 1 dec. 1787 så illa slagit lappmannen Lars Pålsson Malta vid hans kåta att han natten mot d. 3 dec. avlidit. Hovrätten hade med återopande av 1724 och 1752 års brev dömt till lottkastning, men KM:t fann lagens stadgande i 24: 1 och 9 MB icke med fullkomlig trygghet kunna å de anklagades brott lämpas och följaktligen lottkastning ej heller äga rum. Skälen härför kunna i sammandrag återges så: väl är fullleligen styrkt att Malta ljutit döden av de honom genom Amundsönerna tillfogade åkommor, men det är ej utrönt om och huruvida slagen och skadorna varit i och för sig själva dödliga eller av sådan beskaffenhet att, utan andra tillstötande omständigheter, han kunnat till livet räddas, därest han genast fått behörig vård och skötsel och icke kommit att kvarligga så länge under bar himmel, vintertiden i köld och snö (jfr »ofall» i 39: 2 MB).²

En dom å lottkastning kunde av skilda orsaker komma att sakna verkställighet. En sådan orsak var att de dömde, eller någon av dem, före lottkastningen begagnade sig av förunnad lejd. Så gjorde länsmannen Axel Thorin som enligt k. brevet d. 15

¹ Se ock 1767 års mål hos Flintberg s. 391—2 samt Vasa HovR:s utslag 20/5 85 i det nedan s. 31 noten omtalade målet ang. Petter Mattsson och Simon Esaiasson: det hade icke kunnat utredas genom vilkenderas handaverkan Johan Bertula döden ljutit eller huruvida de bägge varit därtill lika vållande; fältskären Kantzaus bevis över besikningen av Bertulas döda kropp bestyrkte att Bertula genom det honom på högra sidan av ansiktet tilldelade svåra slag livet tillsatt. Jfr ock överläggningen i lagkommissionen 15/3 1706, då tre ledamöter »stuckte vara svårt 2 skola dö för en, när det klarligen visas att ej mer än en givit dödssår» (Förarbetena II s. 257).

² Sedan Åbo HovR i utslag 23/10 76 ansett två tilltalade skyldiga till dråpet å soldaten Fratze men likväl befriat båda från dödsstraffet, erinrades i nåd. brev 16/7 78 att rätteligen hade »antingen bägge desse såsom om mandröp övertygade bort enligt 23: 6 MB till dödsstraff fällas, eller åtminstone i följe av 1724 och 1752 års k. brev till lottkastning dem emellan dömas, vilkendera borde med sitt liv försona det genom Fratzes död utgjutne människoblod».

april 1767 och Göta HovR:s därpå grundade utslag d. 2 maj s. å. dömts att kasta lott med skogvaktaren Johan Högberg (Flintberg s. 391—2), med föreskrift att han ägde före eller efter lottkastningen begiva sig i sin förra säkerhet och att, om T. övergåve riket före lottkastningen, med H. komme att förfaras som om han genom lotten befriats från dödsstraffet. Det förklarades tillika att, om T. begagnade sig av lejden, honom vore betaget att någonsin begripas under KM:ts pardonsplakater. Med förmälan att han velat undvika den våda som slikt tärningkastande med sig förde anhöll T. sedermera att vid den tillstundande kungl. kröningen få i riket återkomma; vilket bifölls ($\frac{14}{10}$ 72). I dom till lottkastning mellan två på lejd återkomna bönder, Anders Andersson och Anders Magnusson, förklarades tillika att de ägde, antingen genast eller efter det lottkastningen försiggått, begiva sig i sin förra säkerhet utom riket (k. br. till Göta HovR $\frac{15}{4}$ 96). De anhöllo sedermera, utrikes ifrån, att få hit inkomma och, där lagens helgd så krävde, med penningböter försona sitt brott; men ansökningen avslogs ($\frac{22}{2}$ 97). Bättre lycka hade ej heller en ansökan av deras hustrur, att KM:t, i anseende till dess höga förmälning, täcktes tillåta männen att utan vidare ansvar till hustrur och barn återgå ($\frac{15}{11}$ 97).

När av två till lottkastning dömde (Piikarain och Liuha) den ena (L.) avlidit före lottkastningen, fann KM:t att verkställigheten av föreskriften därom av sig själv förfallit och förordnade att den kvarlevande skulle undergå det straff som bestämts för den vid lottningen vinnande (k. br. till Vasa HovR $\frac{21}{5}$ 88). Liknande beslut gavs beträffande lösa karlen Nygård då hans medbrottsling torparen Muilu fått tillfälle att rymma före lottningen. Muilu blev efter någon månad ertappad, och fråga uppstod huruvida lottningen nu borde ske; men KM:t lät Muilu samma nåd vederfaras som redan beviljats Nygård (se mitt arb. Om nåd och lejd s. 28—9 samt k. br. till Vasa HovR $\frac{14}{7}$ o. $\frac{24}{9}$ 03).

Lottkastning om liv och död mellan ej mindre än sex brottsliga skall enligt Flintberg (s. 392—3) ha utav KM:t föreskrivits i ett dråpmål (styrmannen Georg Lutzo, å tyske skepparen Rambos fartyg, slagen till döds av svenska skeppare och bönder),

därvid KM:t tillika förklarar, att »som det möjelige kunde hända att, då lottkastningen borde ske, samvetet torde uppvakna och den som givit G. L. banesåret gå till uppriktig bekvänelse, så skulle med verkställigheten av straffet innehållas, till dess und. anmälan hos KM:t skett angående förloppet vid lottkastningen och KM:ts ytterligare nåd. befallning blivit avvaktad, likväl med den försiktighet att delinkventerna icke lämnades någon underrättelse därom». Flintberg är emellertid här såsom flerstädes icke fullt pålitlig: vad han anger såsom KM:ts beslut är blott rådkammarens hemställan. Gustav III lindrade straffet så, att den, som vid lottkastningen undfår minste ögonen och således fälles åt högsta straffet, må till livet förskonas och i stället plikta med hel mansbot av 100 rdr sp. eller i brist av botum med en månads fängelse vid vatten och bröd o. s. v.; och det k. brevet till Göta HovR (³/₄ 89) nämner intet om inhibition och ytterligare und. anmälan.

Enligt k. brevet d. 17 jan. 1724 skall den som vinner i lottningen beläggas med det straff som närmast intill dödsstraffet kommer.¹ I allmänhet sattes dock straffet vida lägre. Frånsett kyrkoplikt, som i regeln ådömdes, utgjordes det av

1724: 7 gatulopp;

1738 och 1751: 40 par spö;

1754 och 1789: hel mansbot eller i brist av botum 40 par spö;²

i övriga fall: 40 par spö jämte fästningsarbete, i 3 år (1767), 6 år (1796), 8 år (1775), på livstid (1784, 1785, 1787, 1803).³

Efter 1803 torde icke någon gång ha dömts till lottkastning i dråpmål. Lindblad, som i sin 1832 tryckta avhandling Om Dråp och Mord (s. III—III2) gjorde gällande att lottningen var icke ett »bevisningssätt», utan ett sätt att bestämma vilken eller vilka må av nåd befrias från dödsstraffet — ett »benådningssätt och leutationssätt» —, ansåg i överensstämmelse härmed att den genom 1752 års k. brev meddelade rättigheten att döma

¹ Jfr Förarbetena VII s. 244 (Göta HovR anmärker att »9 gatulopp här till varit räknat för det svåraste näst dödsstraffets) och 337 (Svea HovR: »svarandes nie gatulopp æqvipererade mot livsstraff).

² År 1754 sattes alternativet 40 par spö eller 30 par ris; ty det var ju ovissat om mannen eller hustrun skulle få högsta kastet.

³ Jfr Lindblads kritik s. III0—III1.

till lottkastning upphört samtidigt med att k. cirk. d. 8 sept. 1829 avskaffade hovrätternas leuterationsrätt. Han gav sig dock närmare in på tolkningen av så 1724 som 1752 års brev, något som blev en av anledningarna till Schlyters skarpa angrepp mot hans avhandling. Med stöd av ordalagen i 1724 års brev — att de delaktiga »till dödsstraffet lika brottslige finnas», att »domaren, efter alla omständigheters undersökande, ej kan finna den ena mer än den andra till döds målet hava vållande varit», och att »flere voro lika orsak uti ens död» — förmenar Lindblad att samma brev avser allenast det fall, då man väl vet vilken skada en var av de delaktiga tillfogat den döda, men icke vilken av flera skador varit den dödande; lottning vore m. a. o. enligt 1724 års brev icke tillåten »då läkareattesten bestämt innehåller att en viss skada förorsakat döden, men det icke varder upplyst vilken av de brottslige givit densamma». Och han tillägger att genom 1752 års brev är ingen ändring eller förklaring häruti meddelad.¹ Schlyter däremot (Bilagor s. 13 f.) synes gilla Lindblads tolkning av 1724 års brev, men anse att 1752 års brev givit lottkastningen en utsträckt tillämpning. Han citerar ur det sistnämnda brevet att hovrätterna må döma till lottning i de fall då 'flera lagt hand å den döda, och ej utrönas kan, av vars handverkan han döden ljutit', och anmärker att detta »just är det som hr L. gjort sig mycket besvär för att neka».

Ganska uppenbart torde nu vara att 1752 års brev icke åsyftade att vidga det år 1724 bestämda tillämpningsområdet för lottning. För att finna en divergens mellan förutsättningarna för lottning i de två breven måste man pressa ordalagen på ett sätt som i betraktande av dåtidens mindre formstränga lagteknik synes näppeligen försvarligt. Måhända kunde man därför våga i så måtto skilja mellan de båda stridbara akademikerna att Schlyter får rätt i sin tolkning av 1752 års brev, men Lindblad rätt däruti att samma brev i fråga om villkoren för lottning ej är mindre strängt än 1724 års. Lottning skulle m. a. o. vara redan enligt det äldre brevet tillåten i den utsträckning som Schlyter fann det yngre medge.

¹ Lindblad var fullt medveten om att, såsom ovan s. 20—21 anmärkts, praxis gått emot hans åsikt (s. 107).

Justitieombudsmannen Landin delade icke Lindblads mening om verkan av att hovrätternas leuterationsrätt blivit avskaffad. I sin ämbetsberättelse till 1840 års riksdag erinrade han att 1752 års brev, i överensstämmelse med 1724 års, ännu tilläte lottning. Man syntes för längesedan hava insett vådan av detta strafflotteri, varpå den verkliga brottslingen vore den enda som möjligen kunde vinna; dess användande torde i senare tid vara utan exempel; och stadgandet därom torde till det mesta hava fallit i glömska. Men då något uttryckligt upphävande icke skett, hade han trots sig böra fästa RSt:s uppmärksamhet på angelägenheten av att stadgandet bleve undanröjt. Lagutskottet tillstyrkte framställningen, dess hemställan bifölls i alla fyra stånden utan diskussion, och under d. 10 juni 1841 utfärdades nåd. kungörelse därom att 1752 års brev ang. lottkastning i dråpmål upphört att vara gällande.¹

Till belysning av vad denna 1841 års reform egentligen hade att betyda måste närmare redovisas för justitieombudsmannens, av lagutskottet i allo godkända motivering och för den kritik därav som innefattas i HD:s utlåtande över riksdagsskrivelsen.

I klar strid mot Lindblads uppfattning såg Landin i lottningen ett fullt lagligt bevisningsmedel, en utväg att upptäcka verkliga banemannen, ett med upplysning och rättvisa oförenligt sätt att åt ett ovisst tärningkast överlämna avgörandet av den viktiga och grannliga frågan om den tilltalades skuld eller oskuld. »Då — yttrade han — på flera ställen i Europa och jämväl hos oss lagarne under medeltiden tilläto eller ålade den anklagade att genom envig, järnbörd eller andra prov försvara sin sak, vilade lagbudet på övertygelsen om Guds omedelbara mellankomst för att straffa brottet eller uppenbara oskulden. Århundra den hava förflutit sedan en stigande upplysning skingrade denna oförnuftiga folktro, vilken emellertid utgör enda tänkbara förklaringsgrunden för ett stadgande som, där människoförmåga funnits otillräcklig att utforska sanningen, insätter

¹ Såsom en kuriositet må erinras att det också var 1840 års riksdag som beslöt nummerlotteriets avskaffande och begärde förbud mot allt lotteri-spel; se nedan s. 206 f.

slumpen till domare i högsta instantien över den anklagades liv eller död.»

Att denna Landins åsikt vilar på bristande historisk kunskap är lätt att se. Väl torde föreställningen att lottandet i dråpmål innebure något av en gudsdom aldrig varit helt främmande för vare sig myndigheterna eller allmänheten, men lottningens verkliga ratio var ju att förlika vedergällningstanken med ömheten om människoliv: huru Gustav III sträckte denna ömhet ända därhän att han ville med lottningens hjälp låta fyra liv sonas med ett skall visa sig i det följande. HD lät ej heller Landins uppfattning stå oemotsagd. Dess protokoll över lagärendets behandling innehåller:

»Ehuru, efter HD:s omdöme, k. brevet d. 3 juni 1752 icke bör så förstås, som skulle, efter vad RSt antagit, med ifrågavarande lottkastning vara åsyftat att utröna vilken bland flera, de där lagt hand på den dräpne, vore att anse för egentelige banemannen, utan däremot, på sätt det i samma k. brev åberopade k. brevet d. 17 jan. 1724 tydeligen utmärkte, meningen varit att alla som skulle deltaga i lottkastningen voro skyldige till straff för dråp, änskönt av ömhet för människoliv blott en efter lott skulle undergå dödsstraff; likväl enär ifrågavarande stadgande, som tillkommit på en tid då dödsdom fick gå i verkställighet utan föregången hemställan till Konungen, numera syntes komma att sakna tillämpning, sedan enligt k. brevet d. 1 nov. 1778 och k. förklaringen d. 23 mars 1807 överrätts utslag varigenom någon är ansedd saker till döden skall Konungen hemställas, så att Konungen i dessa mål alltid kommer i tillfälle att utöva sin uti grundlag förbehållna benådningsrätt, tillstyrkte HD, på dessa skäl, att med bifall till RSt:s förslag k. brevet d. 3 juni 1752 måtte förklaras hava upphört att vara gällande och KM:t tackas låta nåd. författning härom utgå» ($\frac{2}{7}$ 40).

HD menade alltså att eftersom numera är sörjt för att Konungen alltid kommer i tillfälle att, när han finner ömheten om människoliv påkalla det, i nådeväg medge lottkastning, så är en befogenhet för *hovrätterna* att förordna därom ej längre av nöden. Något fördömande av lottkastningen i dråpmål innebär domstolens yttrande ingalunda. Näppeligen skulle väl dock nå-

gon av dess ledamöter på allvar ha velat tillstyrka lottkastning såsom en nåd.¹

II.

Vi övergå nu till vad som närmast är ägnat att sätta sanningshalten i den Malmborg-Silfverstolpeska historien på prov: den ådömda lottkastningens verkställande. Vissa bestämmelser här om gåvos år 1724 i omedelbart samband med avgörandet av det från Åbo HovR underställda dråpmålet (k. brev till alla hovrätterna m. fl. d. 29 jan. 1724). Rådsprotokollet berättar:

»Revis.sekret. Ehrenkrona påminte att ett sådant spelande i livssaker vore äventyrligt för den som skall lida dödsstraffet att det sker på rättareplatsen: skolandes även prästerskapet finna stora besvär att bereda en sådan till döden, som ännu haver något hopp övrigt att genom tärningen varda därifrån befriad; då ock, sedan en sådan funnit sig i hoppet bedragen, [han] icke så lätt skulle i sådan hast stå att beredas till döden.

Deras excellencier funno detta av revis.sekreteraren vara väl påmint och föllo fördenskull på de tankar:

Resol.: Att emedan härvid ankommer på en människas liv och därav följande eviga salighet, det bör man så mycket möjligt är förekomma allt äventyr för sådane dödsfångar och genom brev till alla gouverneurer och landshövdingar befalla att sådant tärningkastande bör ske förut, innan dödsfången föres till rättareplatsen, på det han därigenom, av hopp att vinna och således slippa dödsstraffet, ej må vara tvehugsen uti sin beredelse till döden, helst en sådan torde vara mera sorgfällig att tänka på ett lyckligt tärningskast än sin avfärd, vilket [för] den, som genom Herrans H. Nattvard blivit till döden beredd, intet ringa skulle förströ dess tankar. Varandes ofta hänt att den, som ge-

¹ I granskningen deltog j:r:n Themptander, Stråle, Isberg, Engelhart, Backman, Carl Sparre och Staël v. Holstein. Föredragande var assessorn Alexanderson. I full överensstämmelse med HD yttrar Forsman, Anteckningar — — öfver de särskilda brotten (Hfors 1899) s. 47: »Det är väl att märka, att varken 1724 eller 1752 års brev innefattar det, att utredningen av vem banemannen är skulle ske genom lottkastning, utan det bestämdes att denna borde komma till användning i det fall, att alla befunnos lika skyldige till dödsstraffet.» Närmare Landins mening synes lagkommittén ha stått; j:r dess Förslag till allmän criminallag, motiven s. 52.

nom spelande varder från dödsstraffet befriad, utav alteration och dödsängslan varder till sine sinnen rörd. Vilket allt kan förekommas när spelet sker förut.»

Det k. brevet d. 17 jan. 1724 talar om »tärnings- eller lottkastande», men det nyss ur rådsprotokollet anförda visar att man icke tänkte sig annat än att lottkastandet skulle företagas med tärning. Härmed överensstämmer också såväl ordalydelsen i särskilda senare beslut om lottkastning (kasta lott och tärning, kasta lott med tärning, o. s. v.),¹ som även förfaringssättet vid beslutens verkställande.

De första som på denna sidan Bottenhavet² kastade lott i dråpmål voro såvitt jag vet Anders Carlsson och Lake. I enlighet med KM:ts förut omtalade beslut d. 30 juni 1738 utfärdade Svea HovR d. 12 juli s. å. sitt utslag. Å detta har landshövdingen i Uppsala d. 31 juli tecknat att A. C. och Lake »i dag kastat lott med tärning» och att dödsstraffet fallit på A. C. »som de minsta ögon fått»; kronobefallningsmannen välbetrodde Johan Hasselgren skulle låta domen uti fullbordan ställas d. 16 aug., så att A. C. bleve halshuggen på Lagunda härads vanliga avrättsplats och Lake finge undergå spöstraff. Samtidigt gavs order åt skarprättaren Alexander Meijer att behörigen förrätta exekutionen över A. C., varföre han likmätigt KM:ts nåd. taxa av d. 3 aug. 1736 ägde att undfå 5 dr smt. I brev till Hasselgren d. 7 aug. 1738 skriver emellertid landshövdingen att med exekutionen över A. C. kommer att tills vidare innehållas, emedan han »befinnes så svag till sin hälsa att han, såsom alldeles sängliggande, icke kan till den utsatte dagen sig till dödsstraffets undergående kristel. bereda». Då A. C. sedermera »efter ingiven berättelse kommit sig något före igen», utsattes exekutionen till d. 6 sept. (brev till Hasselgren ³⁰/₈).

Hovrättens dom över Johan Eriksson och Erik Mårtensson (ovan s. 19—20) utfärdades d. 15 juni 1751. D. 3 juli meddelades i brev från Konungens Befallningshavande i Örebro till befallningsman Mozelius att de dömda uti landskansliet lottat om

¹ Den enda härifrån avvikande lokution jag påträffat är anmärkt ovan s. 15—16 (»från dödsstraffet droge sig fri»).

² Om verkställigheten i Finland av k. br. ²⁰/₁ 24 har det ej lyckats mig att få någon upplysning.

straffet, »då Johan Eriksson ej feck mer än 4 men Erik Mårtensson däremot 7 ögon, och kommer således den förre efter domens innehåll att giva liv för liv och halshuggas». J. E. utstod sitt straff d. 24 juli. Han tillhör så till vida icke blott rätts-historien utan även litteraturhistorien, som han skall hava i häk-tet författat en gudelig visa om ej mindre än fjorton 7-radiga strofer. De två sista lyda:

Jag rådes ej för helvets glöd
ell' att jag blir förtappad,
ty jag har tröst i Jesu död
som räddhågan bortscaffat.
Jag rådes ej för någon nöd,
varken för bila, stock ell' död,
när jag skall lida straffet.

Farväl föräldrar, far och mor,
farväl min' syskon såta!
Låt icke sorg och ängslan stor
er' kinder göra våta.
När vi en gång med lust och fröjd
få råkas uti himmelshöjd,
vad kan då sorgen båta?¹

Närmast härefter i tiden kommer den lottkastning, varom Göta HovR förordnade år 1754 (ovan s. 20) och som erbjöd den säregna ohyggligheten att de som med varandra spelade om liv och död voro man och hustru.² Det k. brevet, som gillade hov-rättens hemställan om lottning, gavs d. 21 nov. och hovrätten utfärdade d. 18 dec. sitt utslag. D. 4 jan. 1755 skrev lands-hövdingen i Växjö till v. landshövdingen Ankarstierna och kon-sistoriet, att Botil »fått minsta tärningekastet och kommer således det henne ålagde dödsstraffet att undergå, vartill jag utsett dag

¹ Se J. Johansson, Noraskog III s. 156; [Andersson-Meijerhelm], Flydda dagar s. 82 f.

² Fallet anmärkt hos Olivecrona, Om dödsstraffet 2. uppl. s. 30—31 och 116. Saksammanhanget var följande: söndagsmorgonen 18/8 54 råkade makarna i ordväx-ling med sin gårdbo Udde Andersson, emedan denne mot överenskommelse släppt sina hästar lösa på gården; om aftonen uppstod åter någon träta mellan Udde och Botil; hon slog honom med ett vedträ vid högra tinningen; Erland kom ut att hjälpa hustrun och gav Udde — som redan av Botils slag varit på vägen att besvimma — ett svårt slag i huvudet med en gårdesskida, av vilket slag Udde döden ljutit.

den 5 nästkommande febr.»; det hemställes till Ankarstierna att anbefalla skarprättaren Jonas Falck att infinna sig till denna exekution vid Ljungby gästgivaregård, och till konsistoriet att föga den benägna anstalt att Botil av vederbörande prästerskap förut flitigt besökes och till döden med all sorgfällighet beredes.

I litteraturen mest uppmärksammas är den därefter följande lottkastningen — mellan bonden Carl Hindrichsson Hjort och torparen Erik Jakobsson, dömda för det de i dec. 1774 på Värmdön dräpt extra lanttullsbesökaren Anders Wiberg.¹ Sedan hovrätten utfärdat sitt utslag d. 5 sept. 1775 och KM:t d. 17 nov. avslagit nådansökning av de dömda, skedde lottkastning å landskansliet i Stockholm d. 21 nov. Något protokoll över förrettningen finnes icke bevarat, men av Inrikes Tidningar för d. 23 nov. och en efter allt att döma pålitlig redogörelse, daterad d. 22 nov. och tryckt i samband med »Blinde Collingens» visa om händelsen (se nedan), har man dock om denna lottkastning bättre besked än om någon tidigare. Den skedde på förmiddagen, i närvaro av justitiekanslern Liliestråle och landshövdingen Gyllenberg. De båda dömda »kastade med tvenne tärninga utur en trädbägare» (vistrycket); första gången fingo de 9 ögon vardera, men vid andra kastet fick Jakobsson 7 och Hjort 10 ögon. Jakobsson skulle alltså undergå dödsstraffet, mista högra hand, halshuggas och steglas. Exekutionen ägde rum på Värmdö avrättsplats d. 10 jan. 1776. — Collings visa, som enligt titelbladet är författad efter lottkastningen men före avrättningen, omfattar 21 strofer. I olikhet med Johan Erikssons gudeliga visa erbjuder den det särskilda intresse att den poetiska inspirationen — sådan den nu är — delvis hämtats från själva tärningspelet. Om detta handla följande tre strofer:

17. Här Erik Jakobsson vi finna
med torparen Carl Hindrichsson
med tärning spela, ej att vinna,
men blott för sin bestraffnings mån.
Här gäller tärningkast ett liv;
hos andra är det tidsfördriv.

¹ Se Flintberg s. 391; Olivecrona s. 31; Lundin och Strindberg, Gamla Stockholm s. 126 o. 605.

18. Tänk alla I som fåfängt spela
och därvid bruka falska knep,
om I ej liksom dessa fela
och straffas bör för edra grep.
De ha gjort våld, I brukat list,
hos bägge dygds- och samvets-brist.

20. När dygd och trohet har sin näring,
laglydnad ser sin säkerhet,
då måste brottsling kasta tärning
till jämkning av den uselhet,
som båda borde övergå,
hur de skiljaktigt straffas må.

Efter det Erik Jakobssons huvud föll för bilan har i vårt land icke skett någon avrättning på grund av tärningspel om liv och död.¹ Men sådant spel har ägt rum ännu i ett senare mål, ehuru väl den kungliga nåden efterskänkte det dödsstraff som enligt spelets utfall bort verkställas. En större utförlighet i skildringen är här av flera skäl påkallad.

¹ I Finland torde dödsstraff på grund av lottkastning ha verkställts år 1785. Vasa HovR hade dömt drängarne Petter Mattsson och Simon Esaiasson från Storkyro socken att mista högra hand, halshuggas och steglas för det att de $17/10$ 84 å allmän landsväg försåtelligen och i lönnedom avhänt gamla bonden Johan Bertula livet och tagit ifrån honom dess medhavda penningar 3 rdr 27 sk. 3 rst. KM:t fann utslaget lagligen grundat, men ville likväl, på det tvenne människoliv ej skulle spillas, av gunst och nåde tillåta att igenom lottkastning på landskansliet i Vasa enligt k. förordningen av d. 17 jan. 1724 finge avgöras vilkendera borde undergå dödsstraffet (k. br. $24/4$ hovrättens utslag $20/8$). Lottkastningen — man vet ej närmare när eller hur den försiggick — utföll så att Simon skulle mista livet. Medan denne bereddes till döden erkände emellertid Petter inför prosten Ajmelæus att han vore den egentligen skyldige. Med anledning härav höll hovrätten förhör med Petter och Simon d. 22 juni. Petter återtog då sin bekännelse: det vore Simon som genom ett starkt slag av en kalkmeda givit Bertula sin bane, ehuru Simon sökt övertala Petter att åtaga sig hela ansvaret, förmodligen i den tanke att om möjligt vore därigenom själv undgå dödsstraffet, för vilket Petter för sin del sade sig ej hysa någon farhåga som skulle föranlåta honom till osannfärdig bekännelse i detta mål, emedan han ansåg sitt förestående öde av spöstraff och livstids arbete å fästning för långt svårare. Simon åter vidhöll att Petter ensam verkställt mordet. Hovrätten fann nödigt anmoda prästerskapet i Vasa att besöka delinkventerna och genom ytterligare föreställningar av Guds heliga ord förmana dem till bekännelse. Vid dessa prästerskapets besök vidhöll Petter sin oskuld, och i brev till landshövdingen baron Cederström $1/2$ förklarade hovrätten att den, oaktat Simons nekande till själva mordets förövande, nu mera icke funne något hinder för Simons och Petters befordrande till de straff, vartill de genom lottkastningen sig skyldige gjort, och hemställde att landshövdingen behagade låta besörja om verkställigheten. Om Simons och Petters vidare öden är intet bekant. — För upplysningar om detta mål har jag att tacka hovrättsassessorn Martin Ingman i Vasa.

Brottet som det denna sista gång gällde var det s. k. Vånsjömordet eller, såsom det heter i handlingarna, den natten emellan d. 29 och 30 nov. 1782 i Vånsjö gästgivaregård av samlad allmoges åtskillige bränneriuppsyningsmän tillfogade våldsamma medfart, varigenom fyra av dem livet tillsatt. Sedan Svea HovR¹ genom särskilda utslag ($\frac{7}{5}$ 83, $\frac{27}{5}$ 84) dömt fyra av deltagarna i övervåldet — Anders Persson, Carl Johansson, Nils Eriksson och unge Erik Eriksson — att mista högra hand, halshuggas och steglas, blevo båda utslagen hemställda till KM:t, som d. 10 aug. 1784 gav hovrätten det svar att utslagen voro på lag grundade, men att KM:t likväl ville, »på det 4 människoliv ej spillas måge, av gunst och nåde tillåta att emellan alla 4 av Eder till dödsstraff fällda personer igenom lottkastning på landskansliet i Västerås enligt k. förordnandet av d. 17 jan. 1724 må avgöras vilkendera av dem samma straff, på sätt Edra utslag innehålla, bör undergå: de övriga 3:ne, som igenom lotten undslippa dödsstraffet, skola i stället umgälla sitt brott vardera med 40 par spö, try slag av paret, samt livstids arbete på Karlskrona fästning».²

Målets utomordentliga karaktär föranledde konungen, vars sceniska intresse måste ha väckts av det förestående spännande skådespelet, att åt justitiekanslersämbetet uppdraga högsta regien; och såsom ej sällan hände när kraft och myndighet i särskild grad krävdes, förordnade han att ämbetet skulle företrädas av revisionssekreteraren Herman af Låstbom. Härom avläts till ämbetets ordinarie innehavare Carl Axel Wachtmeister en nåd. skrivelse vari tillkännagives, att »i anseende till berörde brotts grova och för allmänna säkerheten äventyrliga beskaf-

¹ Vånsjö ligger i Torstuna sn, Västmanland.

² Enligt konseljprot. biföll KM:t de fleste hrr rikens råds und. mening. I rådet, där målet föredrogs $\frac{20}{6}$, hade dock pluraliteten åberopat ej 1724 utan 1752 års brev. Skiljaktiga i rådet voro

Falkenberg, som i anseende bl. a. till det myckna blod och de många människoliv, som spillda blivit, trodde att våldet borde med tvenne brottsliges död försonas och således två av de fyra genom lottning utväljas att till livet straffas;

Hiärne, som ansåg 1752 års brev förutsätta en fullkomlig visshet att någon av dem som lotta skall varit baneman, vilken säkerhet han i anledning av rannsakingarnas innehåll icke trodde sig äga, och därför ville att alla fyra skulle avstraffas med 40 par spö och livstids arbete å fästning; och

Creutz, som med särskild motivering (se nedan s. 46 f.) instämde i Hiärnes tillstyrkande.

fenhet, i det KM:ts bud och författningar blivit på ett det våldsammaste sätt och med fleres livs spillan överträdde, Vi anse nödigt att under Eder frånvaro vår troman revisionssekreteraren ädel och välbördig Herman af Låstbom bör, uppå justitiekanslersämbetets vägnar, vara tillstädes ej allenast vid lottkastningen, därtill justitiekanslersämbetet, efter erhållen underrättelse ifrån landshövdingen att hovrättens dom blivit de brottslige kungjord, har att utsätta dag, då en lämpelig föreställning, i vederbörandes närvaro, till de brottslige bör av justitiekanslersämbetet göras, varom bemalte ämbete sedermera har att und. berättelse hos KM:t avgiva, utan ock vid själva exekutionen sig inställa, därtill, sedan landshövdingen inberättat att beredelsen för sig gått, justitiekanslersämbetet även utsätter dag, vid vilket senare tillfälle och innan straffet verkställs justitiekanslersämbetet jämväl på tjänligt sätt föreställer den samlade menigheten den begångne missgärningen, dess påföljd och straff» (¹⁰/₈).

Till landshövdingen i Västerås, den 85-årige Carl Carlschöld, gavs samtidigt befallning om vad han hade att iakttaga. Han skulle, bl. a. »igenom vederbörande prästerskap låta den av de brottslige, uppå vilken lotten faller, till dödsstraffet beredas och därom avlämna berättelse till justitiekanslersämbetet, som då utsätter dag till exekutionen på vanlig avrättsplats, så för dödsom spöstraffet, varvid någon av de i orten mest ansedde possessionater bör av Eder, som Vi i anseende till Eder höga ålder ej vele därmed besvära, anmodas att å Edra vägnar jämte landssekreteraren sig inställa». Han skulle också hos chefen för Västmanlands regemente begära erforderlig och tillräcklig kommandering till spetsgården.¹

D. 13 sept. inställde sig Låstbom å landskansliet, åtföljd av advokatfiskalen i hovrätten Lars Fredrik Dahlson. Den gamle landshövdingen var själv tillstädes jämte landssekreteraren J. W. Almgren. Av Almgren uppsattes och underskrevs ett protokoll, som så troget återger det dramatiska förloppet att man vid läsningen ännu tycker sig uppleva hur ledningen är nära att glida

¹ I konseljprot. ¹⁰/₈ anges syftet med de särskilda föreskrifterna vara att »de brottsliges bestraffning måtte hos menigheten verka desto större intryck och ett varaktigare exempel».

ur Låstboms händer inför motsträvigheten och dödsskräcken hos de dömda. Sedan de fyra arrestanterna upphämtats ur slotts-häktet, att till underdånigst fullbordan av KM:ts nådigste förordnande genom lottkastning sins emellan avgöra vilkendera dödsstraffet undergå borde, så »förehöllt hr revisionssekreteraren desse brottslige, genom ömma och allvarsamma föreställningar, de svåra ogärningar som dragit över dem domarens och lagens hämnd; huru de på ett hårt och gensträvigt sätt hållit sanningen och en uppriktig bekännelse tillbaka; att de, i stället att med ånger och känsla hava vidkänts sina ogärningar under de flere över dem hållne rannsakingar, ej allenast förnekat de brott varom de genom en laglig bevisning blivit förvunne, utan ock på illfundigt sätt sökt bemantla dem; att de genom ett sådant uppförande kvavt det medlidande, som mänskligheten över medmänniskors olycka uppväcker, och ådragit sig lagarnes utövning i sin stränghet; men att HKM:t av sin vanliga böjelse för mildhet och nåd velat låta i det lindrigaste med dem förfaras och att det blod de utgjutit och som ropade över dem hämnd, skulle allenast med ett liv försonas: de hade av religion och kristendom lärt att Guds Försyn deltager i de minsta människors öden; och då de därav med visshet vänta kunde att samma försyn uti den förestående lottkastningen icke vore verklös, borde de icke tvivla om en sådan utgång därav som varderas förskyllan och delaktighet förtjänte; och vilken hr revisionssekreteraren nu anbefallte måtte i anledning av KM:ts nådigste förordnande i fullbordan ställas.

Lika som då höglövl. Svea hovrätts utslag d. 12 nästledne för desse brottslige avkunnades, förklarade de nu ytterligare var för sig sin oskuld till en så svår delaktighet i våldet som de hållne rannsakingar dem tillägga; föregivandes saken ännu icke vara rätteligen utredd och själva våldsverkarnes i ljustet framställte, utan att det mordiska $\frac{1}{4}$:de dels mil ifrån Vånsjö och inom Upplandsgränsen skall blivit beslagarne av andre, men icke av dem tillfogat; Nils Ersson och unge Erik Eriksson från Kylsta: att deras skäl och bevis vid underdomstolen icke blivit antagne, eller rannsakingen och de vittnesmål, som dem åt saken fälla, någonsin för dem uppläst: säjandes sig ännu i denne

stund vara i okunnighet vilka personer om deras brottslighet in-tygat; och då högvälborne hr landshövdingen och kommandören jämte hr revisionssekreteraren i anledning härav föreställte huru liten trovärdighet dessa föregivanden kunde förtjäna, som så alldeles voro emot undersökningen stridande, vid vilken de så mycket mindre med fog sådant anmärka kunde som de visste att den samma passerat ej mindre k. hovrättens än HKM:ts egen höga granskning, vars hjärtelag för varje olyckelig undersåte så ömmar att HKM:t icke utan oro och bekymmer tecknat deras dom, samt att detta deras ytterligare förnekande, i stället att utmärka en villig och ångerfull känsla av deras brottslighet, genom vilken sinnesförfattning allena de borde hoppas nåd och medlidande, vore ett bevis på en hårdhet och halsstarrighet varföre de städse gjort sig kände, förblevo de desse erinringar oaktat vid föreberörde anförande om deras oskuld, i stöd varav de ock anhöllo om tillstånd att med und. böneskrifter om förskoning och nåd få nalkas tronen. Hr revisionssekreteraren, som utlät sig att sådant icke kunde dem förvägras och att dem ålågo med samma skrifter ofördröjligen till HKM:t inkomma, lovade därjämte HKM:t i und. enskilt föredraga vad av dem anfört blivit, men att den i nåder fastställte lottkastningen icke dess mindre nu fullgöras skulle; varvid Anders Persson sig yttrade att hellre än lottkasta ville de allesammans dödsstraffet undergå; och då dem vidare förståndigades det på deras vilja in-tet ankommo, utan att de för olydnad och gensträvighet borde noga taga sig till vara, nekade de ytterligare med utlåtelse att de icke kunde kasta. Hr revisionssekreteraren förmante dem vidare, med tillsäjelse att medel funnos som kunde förmå dem därtill och att de med säkerhet hade att vänta en strängare med-fart där de längre uti ett sådant uppförande fortforo; varefter och sedan de ytterligare förnyat sin gjorde anhållan om tillstånd att hos KM:t om nåd bönfalla och de därom av hr revisionssekreteraren å nyo försäkrade blivit, med anmodan till den som visste sig vara oskyldig att först framträda till bordet, där tärningarne lågo, och börja kastningen, Anders Persson, efter något besinnande, framsteg och fattade tärningarne, då lottkastningen utföll sålunda att Anders Persson

kastade Åtta, Nils Eriksson Åtta, Carl Jansson Nio och Erik Eriksson Nio.

Vid lottkastningen emellan Anders Persson och Nils Eriksson, vilka förut kastade minst och lika, föllo tärningarne för Anders Persson på Sex och Nils Eriksson även Sex. Då desse tvenne för tredje gången kastade om, fick Nils Eriksson Nio och Anders Persson Sju.

Och skulle denne sistnämnde således i beredelserummet införas, varom anstalt fogades.»

Låstbom dröjde ej att uppfylla sitt löfte om enskild föredragning. I konselj d. 15 sept. befallde konungen att i protokollet skulle införas att Låstbom inför honom avlagt fullständig berättelse om förloppet av lottkastningen — därvid »lotten att för detta mord gå till döden fallit uppå bonden Anders Persson» — och förklarade att han ville vidare utlåta sig i målet vid de böneskrifters föredragande som de brottslige förmålt sig vilja ingiva. En vecka senare förfrågade sig Låstbom hos konungen ute på Drottningholm, hur med böneskrifterna borde förhållas, och konungen befallde att de, »så fort de inkomma, skulle för de nu i rådkammaren närvarande hrr riksens råd i vanlig ordning föredragas och sedan hos KM:t i und. anmälas».¹ Föredragningen av de dömdes böne- och klagoskrifter² verkställdes härpå så i rådet (4 o. 5 okt.) som i konselj på Gripsholm (26 okt.) av Mattias Rosenblad — den blivande justitiestatsministern, nu en 26-årig protokollssekreterare. Konungen mildrade straffet för Anders Persson till 40 par spö och livstids arbete vid Landskrona fästning, för en var av de tre övriga till 40 par spö och 6 års arbete vid samma fästning.³

Under samma dag, som nådebeslutet gavs, avgick brev till Carlschöld med förstärkning att sedan Anders Persson för-

¹ Prot. ²²/₉, upptar ej någon som närvarande och är undertecknat blott av konungen.

² Klagan fördes med yrkande om ny rannsaking, vilket föranledde rådet att kommunicera med hovrätten (²⁷/₉).

³ Beslutet sammanföll med vad de fleste i rådet hemställt, under återopande bl. a. att det vore ännu i mörker invävt om någon eller alla dessa fyra utdelt döds-slagen eller någon annan dem åstadkommit av deltagarna i våldet. Mot nåd ansågs tala att dödsloten träffat Anders Persson som för sitt kända och obändiga sinne och överdåd, därför han även förut blivit straffad, haft allmänhetens röst emot sig (de övriga tre hade haft allmänhetens intyg om ett skickligt och stilla uppförande).

skonats från dödsstraffet så förfölle vad om exekution på avrättsplatsen varit föreskrivet; men Carlschöld skulle hos h. k. h. hertigen av Östergötland, såsom chef för Västmanlands regemente, rekvirera tillräckligt antal manskap att biträda vid straffets verkställande å tingsplatsen. D. 26 nov. anbefalldes landshövdingeämbetet vice kronobefallningsmannen Pehr Schalin att låta KM:ts utslag, vad spöstraffet anginge, allvarligen till verkställighet komma d. 11 dec. å Torgstuna härads tingsplats; arresterarna skulle dit avfärdas från Västerås under militärisk bevakning och exekutionen komme likaledes att utföras under bevakning av tillräckligt antal soldater.

* *
*

Alla för mig kända mål, i vilka 1724 eller 1752 års kungabrev vunnit tillämpning, äro i det föregående angivna; och då jag blad för blad genomögnat justitierevisionens registratur under Gustav III:s regeringstid, måste jag tro att konungen ej haft att skaffa med något lottkastningsmål som icke här ovan blivit omnämnt. Härav följer att jag icke kan undgå att stämpla den Malmborg-Silfverstolpeska berättelsen såsom i väsentliga delar osann. Dess historiska kärna är tydligen Vänsjömålet, och med detta har Malmborg säkerligen ej haft något att skaffa. Sedan han år 1778, vid 25 års ålder, blivit auskultant i Svea hovrätt, kom han ut på ting i Södermanland och hade alltifrån år 1780 ganska täta domareförordnanden så i Kungälvets domsaga som i Livgedingets. Det är i högsta grad otroligt att han tjänstgjort som skrivare under rannsakingen i Torgstuna. Att han icke förde protokollet vid lottningen d. 13 sept. veta vi redan; och eftersom han blott fyra dagar förut, d. 9 sept., förordnats att under två månader förestå Livgedingets domsaga, måste det betraktas som utslutet att han alls var med på landskansliet i Västerås när tärningarna kastades.

Granskar man närmare berättelsens detaljer, finner man några vara icke blott faktiskt utan även så att säga juridiskt osanna, såsom stridande mot författningarna och deras hävdvunna till-

lämpning. Att berättaren rör sig med uttrycken »mördare» och »den befälhavande domaren» — ehuru lottkastning fick äga rum blott mellan dråpare och verkställdes inför exekutorn, ej domaren — är tämligen oskyldigt. Och det har kanske ej varit utan exempel att, såsom ett minne från den militära decimationen, tärningarna blevo kastade på en trumma. Men uppenbart är att tärningkastet ej någonsin gjorts av alla de spelande på en gång, liksom även att varje kast alltid skett med två tärningar. Ett kast har sålunda aldrig kunnat ge endast *ett* öga. Mallas fras »sexor all på de tre tärningarne» innebär ju en påtaglig *contradictio in adjecto*.

Man kan undra om det är berättaren eller upptecknarinnan som bär det huvudsakliga ansvaret för avvikelserna från sanningen. Kanske var den vördige lägmannen en gammal spjuver, som bättrade på sin berättelse att därmed göra både den och sig själv mer intressanta för den begärligt lyssnande, ännu ungdomliga och intagande överstinnan. Men kanske också att det är hon som romantiserat och efter sagostilens fordringar omskrivit vad hon fått höra. Huru som helst: redaktionen är onekligen ganska skickligt gjord. Och om berättelsen står sig slätt inför den historiska kritiken, har den å andra sidan funnit nåd inför den diktande fantasien. Till den skildring av tärningkast om liv och död som utgör ett så stämningsfullt och fängslande kapitel i Selma Lagerlöfs verk Löwensköldska ringen, till den har författarinnan, efter vad hon givit mig tillåtelse att omtala, fått motivet från Malla Silfverstolpes minnen.

GUSTAV PHILIP CREUTZ SOM BROTT- MÅLSDOMARE.

På Runebergsdagen d. 5 februari 1900 höll Reinhold von Willebrand inom Svenska Litteratursällskapet i Finland ett föredrag över Creutz, till stor del byggt på förut icke anlitade papper. Detta föredrag i gryningen av vårt århundrade blev inledningen till ett alltmer fördjupat studium av Creutz' liv och verk. I Finland ägnades honom under seklets andra decennium två stora monografier, av Hultin och Castrén, och den moderna svenska litteraturhistoriens främste — Böök, Lamm, Levertin, Schück — ha alla tecknat hans personlighet och skaldskap.

Till någon fullt enhetlig uppfattning om mannen och diktaren har forskningen ej lett. Mot Levertins ord att allt i Creutz' människa och i hans diktning talar om gammalt blods förfining, medfödda aldrig svikande smak, oefterhärmliga elegans, står Bööks omdöme att Creutz inom den gustavianska epoken representerar den barbariska rotlösheten. I den dikt som Tegnér givit det oförgängliga ärenamnet en sång av västanvind och morgondagg — öm, enkel, oskuldsfull — har en senare tid funnit icke så litet av rokokons sensuella lystenhet (Schück). Ingen har dock velat jäva det vitsord om personlig älskvärdhet i alla livets skiften som enstämmigt gavs Creutz av hans samtida. Man såg honom, skriver hans frände fältmarskalken Fabian Wrede, »ömsom filosof, statsman, litteratör, kurtisan, roué, men alltid omtyckt».

Att Atis och Camillas sångare är i stånd att väcka sympati även i sin hittills förbisedda roll av brottmålsdomare torde visas av denna lilla studie i justitierevisionens och justitiekonseljernas protokoll för den tid då han, såsom det heter i Franzéns invokation, hade

att närmst vid tronen
stå, dess prydnad och dess stöd:
där din ena hand du åt nationen
och den andra åt monarken bjöd.

Den tankspriddhet och den lätt väckta, en smula naiva entusiasmen varför Creutz är känd, kunde tyckas göra honom mindre skickad för domarens kall med dess krav på vakenhet och en nyktert prövande, objektiv kritik. Man kunde också av konstitutionella grunder vilja anse att han icke bort få deltaga i arbetet inom justitierevisionen. Om denna division av rådkammaren stadgas ju i § 8 av 1772 års regeringsform att den alltid skall bestå av sju riksens råd, som uti domareämbeten brukade varit och äro kände för rättvise och lagfarne män. Creutz hade vederligen icke brukats i domareämbete före utnämningen till riksråd, och hans lagfarenhet inskränkte sig till att han, enligt det avgångsbetyg han som tjuguarig yngling erhöll från Åbo akademi, förvärvat en berömmelig färdighet och grundelig kunskap i jure naturæ. Men för det halvår, som man benämnde sommar-månaderna (maj—okt.) och då varje rådsledamot ansågs berättigad till tre månaders ferier, var det icke möjligt att sammansätta en fulltalig justitierevision i överensstämmelse med regeringsformens kompetensfordringar; man fick reda sig med en s. k. bruten division. Creutz' rättskipande verksamhet är i allo förlagd till denna sommartid. Och han åhörde aldrig någon föredragning i justitierevisionen eller ens infann sig där till överläggning: han blev blott såsom det hette »hörd», till vinnande av domfört antal när icke nog många ledamöter från början övervarit målet.

Det ferieschema, vilket efter vanligheten gillats av konungen för sommarmånaderna 1783, hade uppgjorts redan i april (j.rev.: s. prot. $\frac{7}{4}$) och kunde således icke räkna med Creutz som först d. 5 juni inkallades i rådet. Det torde ej heller ansetts att han fått samma tjänstgöringsskyldighet som sin företrädare Ulrik Scheffer, vilken enligt schemat skulle åtnjuta ferier först från och med augusti. Som bekant var Creutz konungen följaktig under resan till Finland 9 juni—9 juli. Efter hemkomsten höll konungen justitiekonselj på Drottningholm d. 18 juli. Revisions-

sekreteraren anmälte då att endast fem eller sex av hrr riksens råd övervarit vissa på listorna uppförda livssaker (sju var domfört antal i dylika mål) och att »utom d. exc:r, som suttit över desse mål under de förflutne veckorne, ej flere av rådet varit i staden än nu för några dagar sedan h. exc. frih. Carl Sparre, vars utlåtande ej kunnat inhämtas så vida h. exc:s broder¹ desse mål i justitierevisionen övervarit». På revisionssekreterarens hemställan huru till domfört antals vinnande i dessa livssaker skulle förhållas, gav konungen det fyndiga men med de nedärvda reglerna knappast förenliga svaret att han ville själv »taga kunskap om dessa brottmål och med dess nådiga röster fylla vad i domfört antal därvid felar». D. 28 juli föredrogs i justitierevisionen ett underställningsmål angående pigan Ingrid Olsdotter från Södra Møre, dömd för barnamord att halshuggas och i båle brännas. Enligt schemat borde då sex ledamöter vara i tjänst; men vid föredragningen närvaro blott fyra, och så stark personalbrist rådde att man i detta sju mansmål nöjde sig med att höra blott en. Det heter i protokollet: »Och kommer h. exc. hr riksrådet grev Hiärne, som i denna vecka väntas till staden,² att i detta mål höras, men i annor händelse h. exc. hr riksrådet greve Creutz, såsom den enda nu i staden närvarande av d. exc:r som härutinnan deltaga kan.» Detta är enda gången Creutz' namn förekommer i justitierevisionens protokoll sommaren 1783. Det blev dock varken Hiärne eller Creutz utan Falkenberg, som togs till femte man i barnamordsmålet.

D. 27 september 1783 anträdde Gustav III sin resa till Italien och först d. 2 augusti året därpå kom han åter till Stockholm. Under hans frånvaro skulle, enligt den instruktion han före avresan givit, rådet förbliva på tvenne divisioner, utom vid de tillfällena då hr riksrådet och kanslipresidenten hrr riksens råd in pleno sammankallar. Något av konungen stadfästade ferieschema fanns ej för maj—oktober 1784. Creutz, som under konungens vistelse utomlands hade sin lysande period såsom den främste mannen i regeringen och gjorde sig i hög grad omtyckt för sin

¹ Fredrik Sparre, sedermera rikskansleren. Bestämmelsen i 1: 6 RB ansågs alltså tillämplig.

² Han skulle enligt schemat tjänstgöra aug.—okt.

arbetsiver och sitt förekommande och människovänliga väsen, var hela sommartiden till reds att utfylla vad som felades i domfört antal. »Arbetet är en nödvändighet för mig», skrev han till Franc d. 23 april 1784, »det roar mig och det uppfriskar mig. Jag lämnar intet till morgondagen, jag gör rent hus på mitt skrivbord och jag hinner med allt.»

Tio år senare skrev Calonius, som då under något mer än ett halvt år deltagit i utövningen av Konungens domsrätt: »Då alla rikets missgärningar av blodskulder koncentrera i Högsta domstolen, så är det, Gud nåde oss! icke ovant för mig att höra rysliga saker.» Det blev sommaren 1784 ej heller ovant för Creutz, ty de brottmål med vilka han fick att sysselsätta sig tillhörde samtliga sjumansmålen klass. Åtta mål om mord eller dråp, tio om barnamord, tre om mordbrand, tre om blodskam och två om tidelag blevo hänskjutna till hans utlåtande; dödsdom var fälld över inalles ett trettiotal av de män och kvinnor vilkas olycksöden han sålunda lärde känna.¹ Männe han därvid någon gång erinrade sig hur han under paristiden för sin vän Marmontel patriotiskt betygat att de svenska lantborna, rättvisa och goda som sina fäder, behöva inga lagar ty de hava seder? Man kan också undra om Atterbom, ifall han haft en inblick i Creutz' domareverksamhet, skulle vidhållit sin vackra tes att »Creutz lät ingenting störa sig i den harmoniska drömfägringen av en själsvärld, där han alltid förmådde insmälta och rena hela det vanliga alldagslivet, så att han förvandlade även sin ministerbefattning, och slutligen andra höga ämbeten, samtligen till poesi.»

Det låter sig nu ej avgöra hur noggrant Creutz satte sig in i de mål över vilka han hade att avgiva utlåtande. Förmodligen har han oftast nöjt sig med en kort redogörelse lämnad av protokolls-

¹ Dessutom hördes Creutz i duellsmålet mellan ryttmästaren Natt och Dag och adjutanten Gyllensvärd (j.rev:s prot. 10 o. 17 maj). Det beslöts också (9/8) att han skulle höras i det av slotts-rätten i Marstrand avdömda målet ang. arrestanterna Grön och Flint (Grön dömd att för stöld hängas o. s. v.); något yttrande av honom i detta mål finns dock ingenstädes redovisat, men han satt i konseljen när målet där avgjordes (21/8).

Även ett civilt mål hänsköts till Creutz, av den anledning att vid föredragningen tre stannat mot tre. Målet rörde v. pastorn och e. o. skvadrons-predikanten vid k. livregementet till häst magister Jakob Strengboms klagan över att konsistorium i Strengnäs ej uppfört honom å förslag till kyrkoherdelägenheten i Grödinge. Creutz avgjorde målet så, att besvären ogillades (29/8 o. 9/7).

sekreteraren; att han genomläst rannsakningshandlingarna kan blott för något enstaka fall antagas (Vånsjömålet, se nedan). Undantagsvis gjordes anmälan om hans yttrande ej i justitie-revisionen utan blott till konseljprotokollet (konseljprot. ¹⁵/₉ o. ²⁶/₁₀).¹ Då det i protokollet vid justitiekonseljen å Drottningholm d. 26 oktober, däri Hermansson och Creutz deltog, säges att »greve Creutz som nu hörd blivit» gjort viss hemställan eller att »greve Creutz nu även instämt» med tvenne av riksråden, kan man icke tro att han tagit annan kännedom om målet än den som vanns genom revisionssekreterarens konseljföredragning.

Om de förut voterande varit ense gav Creutz i regeln ett enkelt instämmande. Funnos skilda meningar att välja emellan skänkte han aldrig (1784) den strängare sin anslutning. När, exempelvis, Göta hovrätt hemställt att koldrängen Anders Håhl, som för tidelag dömts att halshuggas och brännas, måtte förskonas till livet och — såsom bräcklig och svag att han ej kunde uthärda något svårt kroppsstraff — få försona sitt brott med sex års arbete å Bohus fästning, men rådspluraliteten (5 ledamöter) ville till fästningsarbetet lägga 30 par spö, instämde Creutz med Bunge som tillstyrkt hovrättens hemställan (2 o. 11 aug.). Samma hovrätts utslag angående avskedade soldaten Höglblom, dömd för mordbrand att mista livet och halshuggas, borde enligt pluralitetens mening utfärdas, men Creutz förenade sig med de två riksråd som hemställt om straffets lindring till 30 par spö, uppenbar kyrkoplikt och livstids arbete vid ankarsmedjan i Karlskrona (j.rev. ²⁷/₉, konselj ²⁶/₁₀). I ett annat samma dagar behandlat mordbrandsmål, vari bonden Bengt Nilsson av Göta hovrätt dömts att mista högra hand och halshuggas (hans broder hade omkommit i branden), fann pluraliteten ej anledning att tillstyrka förskoning från dödsstraffet, men Creutz instämde med dem som ansett nödigt att till upplysning om Bengt Nilssons sinnesförfattning han ett halvt års tid hölles till lindrigt arbete vid någon fästning.²

¹ Jfr målet om Grön och Flint (föreg. not), där Creutz' yttrande ej ens i konseljprot. omnämnes.

² Den lindrigare meningen biträdde Creutz även beträffande barnamörderskorna Valborg Johansdotter och Lisbeta Jonsdotter (7, 14 o. 21 juni), dråparen Johan Gustafsson Hauhala (2 o. 11 aug.), o. s. v.

Vid ett par tillfällen stod Creutz ensam om sin mening. Första gången detta hände hade han följt en anvisning som redan låg i kollegernas yttrande. Vasa hovrätt hade hemställt att torparen Matts Huttunen, angiven för mord å bonden Henrik Henriksson Tickanen, måtte likmätigt k. brevet d. 11 nov. 1756 för bekännelse hållas behaglig tid fängslig på fästningsverken i Lovisa samt därvid av prästerskapet flitigt undervisas. Hovrätten återopade att den av flera förefallande saker funnit att försök genom fängelse icke varit tillräckligt att få halsstarriga missgärningsmän till bekännelse, varemot fruktan för fästning icke sällan funnits verka det åsyftade ändamålet samt även förekomma missgärningar vilka hovrätten på en tid funnit hava tilltagit. Då målet d. 10 maj föredrogs i justitierevisionen, tillstyrktes bifall å hovrättens hemställan; »och ehuru d. exc:r hade sig bekant det KM:t uti andre dylike brottmål funnit arbete icke äga rum, så trodde d. exc:r likväl, av den anledning hovrättens skrivelse omförmäler, sig böra i und. hemställa att Huttunen, vars halsstarrighet av lättja ansågs även kunna ökas, till arbete hållas må». D. 17 maj anmäldes att Creutz för Matts Huttunen föreslagit fästning på behaglig tid, dock utan arbete, och i konselj d. 13 augusti täcktes KM:t i nåder instämma med Creutz' und. yttrande. — På enahanda sätt voterades och beslöts i mordbrandsmålet angående volontären Björklund m. fl. (j.rev. 9 o. 16, konselj 24 aug.).

I en annan principfråga vädjade Creutz förgäves till konungens goda hjärta. Åbo hovrätt hade dömt inhysesjonet Stina Johansdotter från Kujanpå torp i Sagu socken, 25 år gammal, att för barnamord halshuggas och brännas. Vid föredragning d. 29 juni inför sex rådsledamöter tillstyrkte fem att Stina måtte förskonas från dödsstraffet och avstraffas med 30 par ris, uppenbar kyrkoplikt och sex års arbete å tukthus, »varjämte d. exc:r [även den i övrigt skiljaktige] befallte att vid detta och de d. 14 innevarande månad förehavde barnamords und. föredragande inför KM:t skulle även anmälas det d. exc:r i und. till KM:ts nåd. gottfinnande hemställte om icke såväl desse personer som alla till barnamord dömde och till livet benådade men med straff av ris och tukthusarbete hädanefter belagde personer måge

därjämte, till förekommande av den förargelse dylike personers vidare vistande å deras hemort kunna (!) förorsaka, tillika förbjudas vid vite av sex par ris att efter arbetstidens slut å den ort sig uppehålla varest brottet blivit förövat». D. 6 juli anmäles att Creutz instämt med pluraliteten, men »den av de övriga av d. exc:r — — tillstyrkte författning har h. exc. trott medföra den olyckliga verkan att större delen av desse uslingar, som således blevo för all sin livstid skilda ifrån en känd ort varest de fleste förmodeligen ägde sine släktingar och bekanta, därigenom skulle råka i den fattigdom och brist på uppehälle att de antingen omkommo av elände eller företogo sig nya missgärningar; i anseende vartill h. exc. icke kunnat ingå uti de övriga d. exc:rs tanka, utan tillstyrkt för sin del i und. att det häruti må förbliva vid vad hittills stadgat är». Gustav III gillade emellertid de flestas mening (¹⁰/₈) — ett beslut, så stridande mot konungens vanliga mildhet att man frestas tro det sammanhänga med den tillfälliga kyla i förhållandet till Creutz, som inträdde då konungen vid sin hemkomst erfor dennes under hans frånvaro förvärvade stora anseende och popularitet.

Vidlyftigast utlät sig Creutz om det s. k. Vånsjömordet (4 bränneriuppsyningsmän dödades av samlad allmoge, se ovan s. 32 f.). Sedan Svea hovrätt genom två särskilda utslag dömt fyra av deltagarna i övervåldet — Anders Persson, Carl Johansson, Nils Eriksson och unge Erik Eriksson — att mista högra hand, halshuggas och steglas, blevo utslagen underställda KM:t, och från de tilltalades sida begärdes att ny rannsaking måtte anställas. Målet föredrogs i justitierevisionen d. 28 juni, i närvaro av sex riksråd. Man var ense om att målet borde avgöras utan ny rannsaking, likaså därom att båda utslagen voro på lag grundade. Men »som det i högsta måtto vore ömt att med dödsstraff belägga fyra människor för ett brott, däruti enligt allt vad så förre som senare rannsakingar innehålla ingen bevist föresats eller överläggning varit att å liv gå och varuti varken egne bekännelser eller vittnens utsagor kunnat giva anledning att med visshet utröna om någon av förenämnde fyra personer egentligen utdelt de slag varav de överfallne döden ljutit, men väl av handlingarne befinnes det uppsyningsmännen förut på ett högst oti-

dig och våldsamt sätt under fylleri och svordomar sig uppfört samt allmogen till vrede uppretat; alltså stannade samtelige d. exc:r i det beslut att i und. tillstyrka att KM:t av nåd täcktes lindra straffet för desse fyra brottslige personer». Vari lindringen skulle bestå blev däremot föremål för olika meningar. Fyra (Gyllenstierna, Stockenström, Posse och F. Sparre) hemställde att jämlikt k. brevet d. 3 juni 1752 måtte genom lottkastning avgöras, vilken av de dömda borde undergå dödsstraff, och att en var av de tre, som igenom lotten undsluppe samma straff, finge umgälla sitt brott med 40 par spö och livstids arbete å fästning; Falkenberg ansåg att våldet borde med tvenne brottsliges liv försonas och således två av de dömda genom lottning utväljas att till livet straffas; Hiärne slutligen fann 1752 års brev icke vara tillämpligt och tillstyrkte att alla fyra skulle avstraffas så som pluraliteten föreslagit beträffande de i lottningen vinnande.

D. 6 juli anmälte protokollsföranden att Creutz blivit hörd i målet. Hans skriftliga yttrande, vari ges en delvis ny motivering för dödsstraffens totala efterskänkande, blev uppläst och lydde sålunda:

»Då jag lika med de övriga d. exc:r icke finner betänkligt att avgiva mitt yttrande så väl över de förut till döds dömda Anders Persson och Carl Johansson som över de sedermera ertappade Nils Eriksson och Erik Eriksson, anser jag väl å ena sidan alle desse personer ganska brottslige och till straff förtjänte, i anseende till det våld de begått; men å andra sidan kan jag ej förena den ömhet jag är skyldig människolivs bevarande med den tanken att avkunna dödsdom över fyra människor, vilka ej äro överbeviste, varken genom vittnen, egne bekännelser eller andre omständigheter, att hava före gärningen haft i uppsåt, mindre beslutat något mord, eller under våldet hava utdelat de slag som för de avlidne varit dödande, utan tvärtom äro rätta banemännen så bortblandade med de övriga våldsverkarne att jag icke tilltror mig fälla någon av desse anklagade till döden, om icke jag tillika skulle frukta att i och med det samma bryta emot den noggrannhet så lag som mänsklighet fordra vid straffets tillämpning å en mer eller mindre brottslig.

Till denna osäkerhet om någon av desse personer verkligen givit dödsslagen kommer den för dem så mildrande omständighet, att rannsakingarne på flere ställen lagt i full dag att upp-syningsmännen på ett våldsamt och högst förolämpande sätt uppfört sig emot allmogen, som därav naturligt vis blivit upp-retad.

Dessutom då allt straff bör följa ju närmare ju hellre på brot-tet, anser jag dödsstraffet numera icke kunna verka den smärt-samma känsla som borde åtfölja för att avskräcka från så grova brott: ändamålet av själva bestraffningen; utan av allmänheten blir ansett såsom en främmande händelse, icke hörande till brottet. Människoliv böra sparas, då icke de mest tvingande or-saker föranleda till en strängare mening, vilka ej i denna hän-delse inträffa. Det är på desse skäl och å de av h. exc. hr riks-rådet greve Hiärne anförde orsaker som jag grundar min under-dåniga tanka att lika med h. exc. greve Hiärne tillstyrka det Kongl. Maj:t av nåd täcktes lindra det dödsstraff, som hovrätten ålagt förenämnde bönder, till 40 par spö för vardera och livstids arbete å någon kronans fästning.»

Om det beslut konungen fattade och om målets vidare utveck-ling är talat i skissen Tärningkast om liv och död.¹

D. 20 april 1785 anmälte justitiekanslern Wachtmeister i ju-stitierevisionen »att HKM:t i nåder bifallit hrr riksens råds ferier för instundande sommar på sätt den upprättade och härhos bifogade lista utvisar och att till fyllnad uti det behöriga antal av hrr riksens råd, som vid överläggningarne i justitierevisionen om viktigare mål är nödigt, HKM:t nådigst behagat befalla att uti september månad hrr riksens råd grevar Hiärne och Posse och uti augusti hr riksrådet greve von Stockenström komma att höras». Enligt listan skulle, med inräknande av dem som kome att höras, antalet tjänstgörande bliva sex i augusti, sju i de övriga fem månaderna.

Creutz skulle ha ferier juni—augusti; det blev också först i

¹ Creutz' yttrande i målets senare skede är daterat Gripsholm 18/10, men finnes vidhäftat j.rev:s prot. 5/10.

september och oktober som han hördes för vinnande av domfört antal.¹ Han kom därunder att inom loppet av fyra veckor yttra sig i sex mål om mord eller dråp, ett om barnamord, ett om mordbrand, ett om tidelag, ett om kyrkstöld och ett om förfalskning. Rådsherrarna voro ense i alla dessa mål, utom det sist nämnda som angick studenten Lars Schvan, 19¹/₂ år gammal. Schvan hade i åtskilliga diktade namn, lämpade efter initialerna i hans sigill, i Stockholm skrivit invisningar på handelshus å tillhopa 33 rdr och genom deras utprångling skaffat sig penningar. Av kämnersrätten dömdes han efter 16:4 HB att ställas vid en påla å allmänt torg att två timmar skämmas och därjämte plikta med 12 dagars fängelse vid vatten och bröd. Hovrätten åter ansåg att 8:3 MB vore mer lämpeligt till brottet och att således Schvan borde mista äran och böta 40 dr smt, men hemställde dock att han måtte av gunst och nåd vid äran bibehållas och i ett för allt umgälla sitt brott med 16 dagars fängelse vid vatten och bröd. Av de fyra riksråd som övervoro målets föredragning i justitierevisionen d. 3 oktober, tillstyrkte Falkengren och Bunge den av hovrätten föreslagna mildringen — för att icke genom ett i dom emot Schvan fastställt nesligt straff bereda honom, såsom ganska ung, hinder till framdeles förkovran — varemot BeckFriis och Falkenberg funno betänkligt »uti ett mål, som innefattar infamia facti, att för den anklagade, som ej själv sökt nåd, någon lindring emot vad lag å dylikt brott stadgar hemställa, utan tillstyrkte att hovrätten må få befallning utfärda dess utslag». Redan påföljande dag, d. 4 oktober, anmältes målet för konungen på Drottningholm, i närvaro av Hermansson och Creutz. Konseljprotokollet förmäler helt kort att konungen täcktes lämna dess nådigaste samtycke till den av hovrätten samt riksråden Falkengren, Hermansson och Bunge hemställda mildring för Schvan. Att någon annan än Hermansson blivit hörd efter föredragningen i rådet antydes icke. I justitierevisionens protokoll för d. 10 oktober förekommer emellertid en anmälan att Creutz hörts angående Schvan och yttrat lika mening med

¹ Ingressen till j.rev:s prot. 27/5 upptar Creutz bland de närvarande. Det finnes dock att han blott tillfälligtvis inkom för att jämlikt konungens befallning överlämna en instruktion och ett förseglat kreditiv.

BeckFriis och Falkenberg. Tydligt är att hans lika väl som Hermanssons hörande skedde i konseljen.

Förutom i de nämnda elva grova brottmålen kom Creutz även att deltaga i prövningen av tre ringare mål. Anledningen härtill belyser rådets bristande arbetsduglighet under åren närmast före Högsta domstolens inrättande. Justitierevisionens protokoll för måndagen d. 5 september upptar såsom närvarande blott Falkengren och Bunge, vilka »efter vanligheten» sammanträtt till föredragningen av justitieärenden; »men som anmält blev det ej flere än de tvenne närvarande hrr riksens råd i dag uppkomme, sedan hr riksrådet och överståthållaren frih. Carl Sparre vore hos KM:t uppå Drottningholms slott, så förekommo i dag ej några justitieärender vidare än» protokollsjustering. Även följande dag blev, i närvaro av samma två ledamöter, anmält att Carl Sparre fått befallning att utkomma till Drottningholm, »och ehuru i anseende därtill d. exc:rs icke eller i dag bliva flere till antalet än två, sedan, utom hrr riksens råd greve Hermansson och greve Creutz vilke ständigt vistas hos KM:t uppå Drottningholms slott, de övriga hrr riksens råd njuta de dem av KM:t förunte ferier, ansågo likväl hrr riksens råd, då flere mål och däribland grövre brottmål voro på föredragningslistan uppförde, med deras avgörande än vidare ej uppskjutas borde, utan komme sedermera de övriga hrr riksens råd att höras till vinnande av domfört antal». Nästa dag, onsdagen, kom väl Carl Sparre upp i rådet, men då han var jävig i tre av målen på listan, blevo dessa tre föredragna inför blott Falkengren och Bunge. Sedermera anmäles d. 26 september att Creutz' yttrande blivit d. 20 inhämtat och att han instämt med de övriga d. exc:rs und. tillstyrkande. Ett av de tre målen gällde besvär och resningsansökan av timmermannen Kjellberg m. fl. (överståthållareämbetet hade vägrat uppta besvär över politiekollegii beslut att skilja klagandena från deras å öppen auktion gjorda inrop av renhållningen i huvudstaden); ett angick besvär av grosshandlaren Rydman som dömts att böta för oredlig handel med lottsedlar å nummerlotteriet; det tredje rörde besvär av kammardrängen Sandvall, dömd till böter för det han sönderrivit en skuldsedel.

Då Creutz d. 30 oktober 1785 avled, hade han efter d. 4 icke

tagit någon befattning med rättegångsmål, vare sig i rådkammare eller i konselj.

I ett brev till en vän i Paris som Creutz skrev d. 28 augusti 1784, alltså medan han som flitigast sysslade med brottmål, har han i samband med en karakteristik av Gustav III angivit sin syn på den kriminella rättskipningen — hur den borde utövas och dåmera hos oss även utövades. Efter att ha framhållit konungens mildhet och humanitet, hans filosofiska esprit som avklätt våra lagar den grymhet som vanhedrat dem, fortsätter han: »Småningom har denna anda överförts till alla domare som ännu icke förhärdats av ålderns rost och stränghetens vana. Det är på detta sätt som en lycklig förändring till förmån för mildhet och medlidande inträtt i lagarnas tillämpning. Brott som föranledas av villfarelse, de som bero på en vilseledd natur eller framkallas av fruktan eller skamkänsla eller mänsklig svaghet, hoppa ej mer offer vilkas blod besudlar rättvisans svärd. Den mänskliga naturen har återfått sina rättigheter, och man straffar endast dem som störa samhällets lugn» (Hultin s. 354). Att Creutz redligen sökte medverka till ett sådant upplyst och hovsamt handhavande av samhällets bestraffningsmakt kan icke betvivlas. Han bör även med avseende å sitt sent begynta och helt sporadiska värv som brottmålsdomare ha kunnat med tillförsikt trygga sig vid vad han själv mot livets slut yttrade: »då ens samvete är gott, då man fyllt sina plikter som *simple mortel* och medborgare, så långt det är möjligt för en svag människa — då kan man dö nöjd och utan fruktan se döden i ansiktet.»

S. BARTHELEMY-FEBERN.

Folkrörelser framkallade av missnöje med Konungens eller hans befallningshavandes bud, och syftande att förhindra verkställigheten därav, äro ingalunda okända i vår historia. Sällsyntare har varit att en masspsykos haft sin upprinnelse i redobogenhet att efterkomma vad man förmenat vara överhetens vilja. Det är en egendomlig företeelse av detta senare slag som här skall behandlas.

När Gustav III efter nära ett års frånvaro utrikes inträdde i rådkammaren, d. 3 aug. 1784, gällde det för honom att låta den något magra diplomatiska vinst han under resan skördat framstå i fördelaktigaste dager. Till en början växlades artighetsbetygelser. Rådets äldste ledamot, Stockenström, uttalade dess och hela rikets gemensamma glädje över konungens lyckliga återkomst. Med upprörda sinnen och hjärtan skulle riksens råd nu förbyta sina förböner för resans lyckliga slut uti tacksägelse till den högste Guden, som givit sin välsignelse till de läkemedel och bad HM:t för hälsans fullkomliga förbättring behagat nyttja och hulptit HKM:t tillbaka till sitt land, omgiven med all den ära dess vistande antingen uppväckt eller förnyat på de orter dem ryktet förut uppfyllt med vördnad för hans namn och visa regering. Konungen å sin sida förklarade, huru sedan han omfamnat sin gemål och son och om det kungl. husets välmåga inhämtat fägnessamma underrättelser, han velat njuta det nöje att se hrr riksens råd församlade för att betyga dem sitt nåd. välbehag över de mogna och kloka rådslag varmed de under hans frånvaro regeringen förvaltad, o. s. v. Sedan rådsherrarna härpå var för sig fått kyssa konungens hand, Stockenström återlämnat instruktionen för den t. f. rege-

ringen samt kreditivet, och konungen underrättat rådet om en redan före resan skedd utnämning, fick — såsom en förberedelse till vad som komma skulle — kammarexpeditionen avträda och hovkanslern befalldes att föra till protokollet vad konungen ville hrr riksens råd enskilt meddela.

Konungen erinrade att han städse sökt främja rikets handel och sjöfart, men att följderna därav ej kunnat fullkomligen svara mot hans önskan, så länge Sverige i de för handeln mest riktande världsdelar saknat alla besittningar, tjänliga till upplag och en lättare avsättning av svenska produkter och handelsvaror. Han hade därför länge varit betänkt på att förskaffa fäderneslandet en ny besittning i Västindien, och under konungens vistelse i Paris, på hemfärd från Italien, hade de underhandlingar han låtit inleda med Frankrike fört till en konvention, varigenom ön S. Barthelemy för evärlidiga tider avståtts till Sverige. »Ehuru HKM:t vore försäkrad att hrr riksens råd ej kunde hava något att i und. erinra vid en för rikets handel och sjöfart så förmånlig konvention, hade HM:t likväl icke velat ratificera densamma innan dess rådkammare därav erhållit del; varföre HKM:t ock nu anbefallte hr riksrådet och kanslipresidenten hr greve Creutz att, så snart denna akt med expeditionssekreteraren Franc hit anländer, densamma hrr riksens råd meddela. Emellertid hade HKM:t därav låtit utdraga den artiklen som rörde Frankrikes vederlag genom den förunte nederlagsrättigheten i Göteborg, och täcktes HKM:t själv densamma för hrr riksens råd uppläsa.»

Då konungen tystnat reste sig Creutz från sin plats, bekräftade hur förmånlig för Sveriges handel denna nya ackquisition nödvändigt vore och framhöll hurusom en sådan betydande förmån aldrig på så lindriga villkor stått att vinna om ej konungens egen höga närvaro och åtgärd därtill förmått den franske konungen och hans ministär. Och sammanträdet slutades med att hrr riksens råd yttrade sin und. tacksägelse för den del konungen nådigst behagat lämna dem av denna för riket högst nyttiga avhandling. »Den omsorg KM:t även under dess frånvaro därigenom visat för rikets och dess trogne undersätares bästa väckte hos hrr riksens råd den livligaste erkänsla, som endast stod att jämföra med den vördnadsfulla glädje varmed hrr

riksens råd voro förvissade att alla KM:ts övriga undersåtar skulle därom upptaga första tidningen, så snart HM:t funne för gott att dem densamma i nåder kungöra.»¹

Konventionen om S. Barthelemy, som ratificerades på Drottningholms slott d. 10 aug. 1784, blev samma år offentliggjord i författningstrycket, men någon förtjusning hos nationens breda lager sådan som rådet förutspådde har den knappast väckt. Över huvud synes förvärvet av den västindiska ön ej blivit mera allmänt uppmärksammat förr än efter utfärdandet av kungörelsen d. 7 sept. 1785 som förklarar ön för en fri hamn eller porto franco. I kungörelsen talas om »öns fördelaktiga läge, sunda klimat och goda hamn» och lämnas »tillstånd för en var att sig därstädes nedsätta samt handel och sjöfart idka under åtnjutande av fri religionsövning och alla de övriga fri- och rättigheter som denna ö redan äro beviljade och än vidare kunna tilläggas». Först ungefär samtidigt med frihamnskungörelsen synes från trycket ha utkommit den vänskaps- och handelstraktat med För-enta staterna i Norra Amerika, som redan d. 3 april 1783 avslöts i Paris genom Creutz och Benjamin Franklin och däri För-enta staterna tillförsäkrade svenske konungens undersåtar i deras handel, vandel och sjöfart alla de fri- och rättigheter, privilegier, immuniteter och exemptioner varav de mest gynnade nationer vore eller kunde sättas i åtnjutande. Vardera författningen torde bidragit att förstärka intrycket av den andra.

I Finland hade publiceringen av frihamnskungörelsen och traktaten oanade verkningar. Allmogen där hade ej hunnit återhämta sig efter de svåra lidanden den fått utstå missväxtåren 1779—83. Nu tycktes lockande utsikter öppna sig för en sorgfriare tillvaro. Man gjorde sig massvis redo att utvandra: det troddes att en var som så önskade skulle på det allmännas be-

¹ Rådet förnyade sina tacksägelser 17/8, »då Creutz i konungens frånvaro uppläste konventionen: »Hrr rikens råd insågo noggsamt ej allenast den ära som tillföll KM:ts regering genom erhållandet av en ny besittning under Sveriges krona, utan även verkligheten och vidden av de förmåner som därigenom tillskyndades rikets sjöfart och idoge handlande, samt igenkände härvid med livligaste tacksamhet KM:ts faderliga hjärtelag, som under KM:ts avstånd ifrån ett troget folk lika oupphörligen vakat över dess sannskyldiga väl och förkovran. Hrr rikens råd avlade således deras und. lyckönskan till fulländandet av ett värv som, jämlikt med alla andra under KM:ts regering tagne författningar, grundar KM:ts personliga ära på undersåtars gagn och bästa.»

kostnad få resa över till S. Barthelemy där rika möjligheter till utkomst väntade.¹

Hur kunde författningarna så missförstås? Landshövdingen Tandefeldt i Vasa sökte förklaringen främst däri »att högstberörde förordningar blivit av några i finska språket mindre mäktige präster felaktigt och avbrutit å predikstolarne avkunnade». Han framhöll därför också angelägenheten av »att förordningarne, som hit till Finland översändas, varda genast på finska språket translaterade och tillika med svenska exemplaret avsände ifrån KM:ts kansli till dess befallningshavande, vilket dock i senare åren mera sällan än förut skett och merendels flere månader samt ibland halvt år efteråt sedan förordningen på svenska blivit i länet publicerad» (skrivelse till jk $\frac{11}{3}$ 86).

Underrättelser om vad i Finland försiggick erhöi man i Stockholm först genom Tandefeldts nyssnämnda skrivelse och två ungefär samtidigt med denna avlätna und. rapporter, nämligen från landshövdingen frih. De Geer i Heinola ($\frac{14}{3}$) och från högste befälhavaren över armén i Finland generalen greve Posse ($\frac{8}{3}$).

Tandefeldt berättade att mindre kunniga och vältänkande personer hade bland allmogen utspritt och underhållit sådana oriktiga begrepp om de båda författningarna, som skulle några synnerliga förmåner av respensionar och andra friheter vara förunnade dem vilka ifrån Svea rike ville flytta till ön. Både i hans och i nästgränsande län hade härav uppkommit »en slags jäsning och åtrå att övergiva hus och hem, uti ett inbillat hopp att på en ny svensk besittning i annan världsdel vinna större fördelar än i sitt gamla fädernesland, vilken allmänhetens fördom jämväl icke litet vunnit styrka och tilltagit av det trångmål varuti de genom flere års missväxter här i Finland blivit försatte». Flera av allmogen hade hos Tandefeldt anmält sig om respass och respensionar. Han hade såväl själv muntligen som genom vederbörande prästerskap och kronobetjäning i varje socken och genom

¹ Den år 1923 på finska utgivna festskriften till Danielson-Kalmari (Historialisia Tutkimuksia) innehåller en uppsats i ämnet av W. Tavaststjerna (Savolaisia amerikan matkalla v. 1786). Jfr ock F. Wernstedt om Anders de Bruce i Sv. Biograf. Lexikon.

allmän kungörelse i länet sökt betaga de förledande ryktena all vidare verkan, med föreställningar tillika om den sannskyldiga nyttan och skyldigheten att hellre i egen fosterbygd i stillhet och ro sköta sin näring än blindvis övergiva ett kärt fädernesland, anhöriga och vänner. Emellertid fruktade han att hans bemödanden att stilla allmogens ivriga håg och nyfikenhet till avflyttning icke skulle vara tillräckliga och hemställde därför om icke jk ville hos KM:t utverka »någon lämpelig kungörelse och åtvärning till inbyggarens trankiliserande här i Finland, vilken ofelbart skulle förebygga och avböja allt det överlopp varav ämbetsmän och prästerskap nu äro besvårade».

Ungefär samma innehåll har De Geers till formen knappare rapport. Han ger bl. a. den upplysningen att, efter vad det berättats, ryktet om understöd för utresa yppats först i Åbo län. Han bilägger den kungörelse han själv utfärdat, och sin hemställan om en kungörelse av KM:t motiverar han därmed att »allmogen icke otydeligen låtit förstå att de misstrodde EKM:ts ämbetsmän i denne del såsom de där skulle hålla med ståndspersoner, vilka sökte hindra allmogens utflyttning i desse svåra missväxtåren».

Posses rapport slutligen kompletterar i flera avseenden vad de båda landshövdingarna berättat. Det är torpare, inhyses hjon och avskedade knektar, som i villfarelse och enfaldighet fattat sådant begrepp om S. Barthelemys förklarande för frihamn som vore dem frihet förunnad att, understödda av kronan med resekostnadsersättning, »flytta till förenämnde ö den de likväl kalla Amerika». Av rapporten framgår vidare att de utvandringslystna ej låtit nöja sig med att pass vägrats dem i hemorten; de hade »flere tillsammans hit [= till Helsingfors] tågat och förnyat deras ansökningar, under förmodan och med påstående det jag ägde understödja och tillåta deras föresats». Posse hade låtit anmoda samtliga chefer vid armén att själva eller genom underhåvande övertyga alla, som hos dem rådfrågade sig om utflyttningen, att de foro vilse om rätta ändamålet.

Någon annan åtgärd synes Gustav III ej vidtagit i anledning av dessa underrättelser från Finland än att han tillmötesgick landshövdingarnas önskan om en kunglig författning i ämnet.

Under d. 2 maj 1786 utfärdades från Stockholms slott en av Schröderheim kontrasignerad nåd. kungörelse av följande innehåll.¹ Konungen hade förnummit huru åtskilliga av allmogen tagit sig anledning av kungörelsen om en frihamn å S. Barthelemy att vilja till denna ö sig begiva. »Men som Vi med en billig ömhet för deras välfärd och bästa icke kunnat förena att låta dem igenom ett orätt förstånd av ändamålet med denna Vår nåd. författning föranledas till ett företagande vilket skulle bliva för dem av de olyckeligaste följder; så vele Vi härmed i nåder förklara att ovannämnde Vår nåd. kungörelse endast varit ämnad till deras uppmuntran, som på berörde ö velat sig nedsätta för att därstädes driva handel, men att dess vida avlägsenhet, kostnaden av en lång och äventyrlig sjöresa, öns trånga omkrets som ej kan emottaga eller underhålla något större antal innevånare, brist både av jord, kreatur, byggningsämnen och vedbrand m. m. ej annat kunna än försätta uti yttersta förlägenhet de jordbrukare, som där skulle vilja söka sitt hemvist och övergiva ett kärt fädernesland, varest de så väl som deras förfäder under den Högstas välsignelse kunna åtnjuta både bärning, heder och trevnad.» Konungens samtliga befallningshavande anbefalldes därför att var i sitt län ytterligare härom underrätta invånarne, »på ett sätt som övertygar dem både om deras egit bästa och Vår nåd. omvårdnad».

Denna kungörelse »till hämmande av obetänkte utflyttningar till ön S:t Barthelemy», såsom det heter i författningstrycket, hade uppenbarligen icke nått över till Finland när därifrån d. 10 maj 1786 avläts en ny rapport, nu av den för sin klokhet och dugande kraft kände landshövdingen de Bruce i Tavastehus. Hans målände skildring förtjänar att i sin helhet återgivas:

»För tre månader sedan började ett rykte utsprida sig här i landet att EKM:t åstundade folk till Amerika och att den som

¹ Något prot. inför Gustav III i frågan har ej stått att anträffa. Å Tandefeldts skrivelse har jk Wachtmeister antecknat att han ²⁴/₄ anmält ärendet hos KM:t i kammarkonseljen, varifrån T. hade att avvakta KM:ts order; och i brev till T. ³⁰/₅ uttalar W. förmodan att T. redan vore underrättad om de mått och steg KM:t vidtagit. Å De Geers rapport finnes tecknat att den anmäls hos KM:t på Stockholms slott ⁴/₅, varvid res. som i prot. Om behandlingen av Posses rapport vet jag ej mer än att den — jämte de Bruces rapport (se nedan) — blev ²⁰/₅ av Liljencrantz avlämnad till handelsexp. att tills vidare förvaras.

velle ditflytta skulle få fri resa och stora förmåner vid ditkomsten. En och annan kom i förstone hit och anmälte sig till utflyttning; sedan blevo de flere, och på slutet kom hela hopen. På min fråga varifrån de fått sådan underrättelse svarades, som vore det en bekant sak, att förordningen därom vore uppläsen i kyrkan. På ytterligare tillfrågan om de själve hört det är svarat nej; men deras grannar i nästa socken hava sagt att därom vore pålyst i deras kyrka. När då någon kommit hit ifrån den åberopade socken har den sagt: i vår kyrka är det väl ännu icke pålyst, men i nästa sockenkyrka har det redan skett.

Det ser svårt ut, om icke omöjligt, att få rätt på upphovsmanen till det osanna ryktet. Landet, som de säja att EKM:t tillhör i Amerika, är för dem avmålade med de vackraste färger: det är stort som hela Finland; aldrig är där missväxt; aldrig tryter där spannmål; allt vad man kan önska sig finns där, utan särdeles möda och arbete.

Efter jag märkte folket vara så alldeles förvillade, fannt jag för rådligt i detta mig nådigst anförtrödda län allmänligen kungöra att en sådan förordning icke var utgiven; att ingen borde sätta tro till ett rykte som icke hade den minsta grund; med flera nödiga varningar. Sedermera har väl folkets hitlöpande i sådant ärende minskat sig; men den tankan kan ingen här i landet taga ifrån dem att icke fartyg komma hit, med första öppet vatten, till deras överförande till det härliga landet.

Jag har anledning misstänka att någre rest i hemlighet till Stockholm, att höra sig före om icke deras förmodade utflyttning vore enligt med EKM:ts nåd, vilja och befallning. I fall så vore att en och annan i sådant ärende kommer till Stockholm, som snart lærer förspörjas, anhåller jag underdånigst att EKM:t tackes låta anbefalla dem att ofördröjeligen förfoga sig till hemorten igen, på det de kunna underrätta de hemmavarande både om sin egen och deras villfarelse. Då försvinner denna inbillningen allra snarast.

Under denna förvirring har dock folket här i länet hållit sig inom sina skrankor. Jag har haft tillfälle, efter EKM:ts nåd, be-

fallning, genom hrr kommitterade att hjälpa de mest nödställte, än med korn och havra till utsäde och än med litet mjöl; och mera har jag lovat dem så snart sjön blir öppen. Men ifrån generalen, riddaren och kommandören hr greve Posse har jag nyligen fått den underrättelsen att 20 hushåll ifrån Hirvensalmi och Gustav Adolfs, tillförne Hardola, församlingar i Heinola län hade flyttat ner åt Helsingfors och inkvarterat sig i byar, 3 mil därifrån, under väntan på fartyg som skulle komma från Stockholm att överföra dem till Amerika; ävenväl hava de berättat, att 200 skulle komma ännu till, ifrån samma län.

Så snart jag fick denna underrättelsen, skickade jag straxt en exprés till kronofogden i orten, med order att genast gripa detta oförpassade folket och såsom landstrykare avfärda dem till landshövdingen baron De Geer i Heinola. Jag har ock befallt fogdarne att noga giva akt på att inge oförpassade personer få stryka fram i landet, försumma deras tid och ligga invånarne till last. Jag har hållit för nödigt att desse förste, som så djärvt och olovligen avvikit ifrån sina hemvister, bliva med det skyndsammaste dit återsände, på det de, som väntas efter, måtte mista lusten att taga sig ett sådant oråd före.

Vad jag sålunda tillgjort, uti en så oförmodad som ovanlig händelse, hoppas jag bliva av EKM:t med nåd. välbehag ansett. Vid sådana tillfällen har jag trott att ferma anstalter äro de bästa. Jag har dock befallt att vid verkställigheten skall brukas försiktighet och moderation, så långt den hjälper.»

Nära en månad efter det den framkommit (²⁰/₅) fick denna skrivelse ligga utan att något åtgjordes. Och när Schröderheim omsider å Stockholms slott d. 16 juni föredrog den inför konungen, hade redan lugnande underrättelser ingått. Schröderheim kunde meddela att återförandet till Heinola av oförpassat folk »blivit verkställt uti största stillhet och utan motstånd och jämväl haft den goda verkan att de, som varit i antågande ifrån flere orter i Savolax, till deras hemvist självkravt återvänt i den övertygelse att de av utflyttningsryktet blivit bedragne». Konungen ansåg de Bruces vidtagna anstalter med synnerligt

välbehag och befallte Schröderheim att honom om detta KM:ts nåd. tankesätt förständig.¹

I huvudstaden torde man nu dragit en lättnadens suck och föreställt sig att oron hos den finska allmogen redan fördunstat. Man skulle emellertid oförtövat få veta att så ej var fallet. Blott tre dagar efter det konungen uttalat sitt välbehag över de Bruces åtgärder anlände till Stockholm en ny, d. 13 juni avlåten skrivelse från De Geer, utvisande att rörelsen icke blott fortlevde utan t. o. m. antagit en mera ondartad karaktär i det att beväpnade hopar drogo omkring, öppet trotsande myndigheternas bud.

De Geer omtalar till en början vad han, i avvaktan på svar å sin tidigare rapport, åtgjort för att »i godo förekomma en så ursinnig föresats». För egna medel hade han upphandlat spannmål hos stånds personer och utlånat därav till hemmansåbor, torpare och inhysingar, på det att ingen skulle kunna åberopa felande livsbärgning. Då icke desto mindre en del löst folk lönligen smugit sig med sista före ned till städerna och landsbygden däromkring samt där väntat på tillfälle att få överresa till Sverige, hade han givit magistraterna i städerna och kronobettjante i skärgården befallning att tillse det inga oförpassade personer finge rum på de utgående fartygen. Dessutom hade han genom lysningar i orterna sökt visa ogrunden av svärmeriet och varna allmogen. »Men» — fortsätter han — »att sådant varit utan verkan måste jag ej utan bestörtning förnimma, då i går från Gustav Adolfs församling inkom kronolänsmannens rapport, den ock kyrkoherden därstädes L. Abraham Hoffrén hos mig munteligen och omständeligen besannat, det sedan min sista lysning i förberörde ämne blivit pingstdagen [= 4/6] avkunnad, hade vid sagde sockens kyrka dagen därpå samlat sig ett antal av mer än 200:de personer vilka väl på kyrkoherdens förmaning änteligen, ehuru efter det gudstjänsten var börjad, sig i kyrkan inställt, men den 6 hujus begynt, utrustade med bössor, spjut och andra tillhugg, tåga neder hitåt, då kyrkoherden,

¹ Protokollat, som saknar annan underskrift än konungens, innehåller felskrivningen att ett antal hushåll flyttat »ifrån Savolax och Heinola län ner åt Helsingborg»; öns namn stavas Bartellemi.

som blivit sådant varse, väl skyndat sig till landsvägen och gjort dem vänliga och allvarsamma föreställningar att med deras företagna oråd avstå, men blivit med förakt och stillatigande åhörd, under det de likafullt makeligen fortsatt sin väg, den de tagit icke här förbi, utan ned till Pulkila sund, att därifrån fortsätta vägen vidare genom Tavastehus län, såsom det förljudes, neder till städerna.» I anseende härtill hade De Geer dels med extra post anhållit hos general Posse att de tågande måtte genom dennes försorg fasttagas och, till någon ersättning för kostnaden vid deras underhållande, nyttjas till publikt arbete å närmaste fästning där de ertappades, och dels hos landshövdingen i Nylands och Tavastehus län begärt handräckning till denna förförda allmoges anhållande och fängslande, »emedan jag ansett högst äventyrligit att låta, sedan de innan avresan försålt och skingrat sin egendom, hämta dem tillbaka och släppa dem i hemorten på fri fot, helst ock landsvägarne härifrån till Lovisa och Tavastehus nyligen förmärkts vara osäkra och några personer å dem blivit plundrade samt en alldeles ihjälslagen, vars mördare straxt därpå blivit ertappade och genom min försorg ställde under rannsaking samt sedan brottet bekänt». Till sist utber han sig KM:ts förordnande huru med denna förförda allmoge bör förfaras, helst all anledning vore att sluta det de genom någon ännu okänd och hemlig anläggning blivit förledda. Brist på livsbärgning kunde ej vara enda och rätta drivfjädern: det hade trovärdigt berättats »att en torpare, som varit med de övriga i flock och farnöte då de efter pingsten från Gustav Adolfs församling bortgingo, kort förut bortsålt spannemål som han haft i sitt enskilda förråd till flere hästlass, vilket nog eftertänkeligen å daga lägger att hos honom och förmodeligen många flere ingen nöd varit orsak till detta deras sällsamma företagande».

Även dessa allvarliga meddelanden synes man emellertid ha i Stockholm upptagit med en förvånande flegma. Först efter mer än en månads förlopp ($\frac{24}{7}$) blev De Geers berättelse ute på Drottningholm anmäld för konungen av jk Wachtmeister. Och konungens beslut blev endast att jk skulle göra sig underrättad om ärendets ställning och vad däruti förelupit samt inkomma

med berättelse därom, »då KM:t i nåder ville pröva vad därvid tillgöras må».

På Wachtmeisters förfrågan till De Geer (²⁸/₇) ingick d. 29 aug. ett d. 7 i samma månad dagtecknat svar. Landshövdingen kunde nu berätta att en stor del av den allmoge, mestadels inhysingar och torpare med hustrur och barn, som till utflyttning varit på vägen stadd, blivit anhållen i Kaukalambi by (Mäntsälä sn, Tavastehus l.) och under uppsikt av kronobetjante återsänd. Under bevakning hade sålunda till Heinola ankommit 14 personer d. 16 juni och 86 på midsommarafton. Dessa hade De Geer måst, likaledes under bevakning, förskicka till hemorten. Han meddelar vidare att villervallan även varit inritad bland menige man i Kuopio län och i den till hans eget hövdingedöme hörande delen av Savolax. Där hade det dock ej kommit till något sådant utbrott som i Gustav Adolfs socken, ty redan i maj hade ett och annat smärre sällskap från Mändyharju och Christina blivit ertappat på Sveaborg och förskickat till hemorterna. Särskilt uppehåller sig De Geer vid frågan om egentliga orsaken till och syftet med uppbrotten hemifrån. Då översten Carl Gustav Armfelt i Kaukalambi sökt hämma Gustav-Adolfsbornas vidare framtagande, hade de förnekat att de velat utflytta till Amerika eller S. Barthelemy; de hade endast velat söka födan för sig med hustrur och barn var de helst kunde erhålla den. Samma ursäkt hade även nyttjats av de 14 som först återkommit till Heinola och som varit huvudmän för de övriga. De Geer låter dock förstå att han icke rätt vill tro härpå: »om saken numera — sedan synvillan hos dem blivit skingrad och då rågskörden inom några dagar kan börjas, vilken liknar sig till god äring så att trångsmålet om brödfödan i landet nu genom den Högstas bistånd är överståndet — skulle förtjäna att vidare undersökas, då skulle utflyttningslystnaden, med mångahanda orimliga rykten varmed den hos invånarne blivit väckt och underhållen, lätteligen kunna uppdragas och de förutnämnde Gustav-Adolfsboar även, av deras motvilja, tal och uppförande vid socknekyrkan annandag pingst, övertygas om uppsåtet av deras uttåg det de sedermera sökt frångå». Emellertid vill De Geer ej förorda en sådan undersökning. Det vore hans »oförgripeliga tanka att, sedan numera om-

ständigheterne så förändrat sig att ingenting vidare är att befara, all vidare efterfrågan härom måtte avstanna, helst av dem, som från hemvisterna sig begivit, de vilka ej än återkommit eller blivit ertappade och återsände nödvändigt lära sig längre fram godvilligt inställa eller där de nu vistas förse sig med tjänst och näringsfång; och synes det vara rådligast att genom stillatigande med det som förelupit utplåna alla vidare intryck så väl därav som av de anledningar därtill givas kunnat».

I konselj på Drottningholm d. 6 sept. 1786 blev De Geers berättelse anmäld för Gustav III. Konungen biföll vad landshövdingen hemställt, varom jk-ämbetet skulle lämna honom svar.¹ Och därutöver läses i protokollet följande som innefattar det sista kungsordet i detta underliga dramas slutakt: »samt att landshövdingen håller vederbörlig uppmärksamhet över detta folket och deras företagande till förekommande av flere dylike utbrott».

¹ Svar avgick 21/9.

LAG OCH RÄTT PÅ S. BARTHELEMY.

Högströms år 1888 utkomna 102-sidiga bok »S. Barthelemy under svenskt välde» är ännu i dag det historiska huvudverket om detta ämne. Boken tillkom som doktorsavhandling, men den är helt fri från den torrhet och tyngande lärdomsapparat man traditionsmässigt befarar hos ett akademiskt prov. Det vidlyftiga materialet har sovrats med god smak, stilen är ledig, och framställningen kryddas av roande utdrag ur temperamentsfulla skrivelser till hemlandet från de svenska myndighetspersonerna, vilka i den tröttande värmen och enformigheten esomoftast voro utledsna på varann och blott undantagsvis höllo god sämja.

Särskilt rättsväsendet har dock av Högström blivit styvmoderligt behandlat. Han omnämner ej ens att fullföljden i de på ön avdömda rättegångsmålen gick omedelbart till KM:t, och han har helt lämnat å sido så viktiga kunskapskällor som de på Stockholms slott inför Konungen eller hans förtroendemän hållna protokollen.¹

I det följande skall, utan anspråk att tillfredsställande fylla luckorna i Högströms skildring, lämnas några bidrag till belysning av rättstillståndet på ön under den tid då ansvaret för att lag och rätt där upprätthölls vilade å svenske män.

Den lokala myndighet som hade rättskipningen på ön sig anförtrodd (intill 1806 kallad konseljen, sedermera domstolen) var under skilda perioder något olika sammansatt. Enligt alla tre reglementena av 1786, 1805 och 1811 förde dock guvernö-

¹ Detta har bl. a. medfört att, såsom redan kan inhämtas av Nordisk familjebok, Högströms skildring av det Fahlbergska högmålet (planen att hålla ön f. d. konungen Gustav IV Adolf till handa) blivit ofullständig och missvisande.

ren ordet, justitiarien var blott bisittare, och bland övriga ledamöter voro några valda av och bland öns ständiga invånare. Valsättet skulle enligt ett k. br. av 1788 vara lika med det på ön S. Eustache brukliga — ett stadgande som emellertid saknade nödig klarhet och gav upphov till förvecklingar. D. 24 juli 1811 hade guvernören överste Ankarheim utfärdat proklamation om val av ny ledamot, men av misstag kallat till valet blott husägare och på ön vistande naturaliserade främlingar. Misstaget blev dock snart uppmärksammat, och redan på morgonen d. 26 juli var en ny proklamation lämnad till polisgevaldigern att publiceras — man väntade blott på en trumslagares ankomst. Då, kl. 8 f. m., lät adjutanten vid milisen kapten Elbers anmäla hos Ankarheim att samtliga milisens officerare önskade tala med honom. Vid lämnat företräde klandrade Elbers med mycken iver den upplästa proklamationen, påstod — enligt Ankarheims rapport under de mest anstötliga och oanständiga uttåtelser mot honom — att alla fria invånare på ön hade valrätt, t. o. m. de s. k. gens de couleur libres. Resultatet av ordväxlingen blev att valet uppsköts; och sedan de missnöjda i särskilda memorial, stadens invånare på engelska och landsbygdens på franska, framlagt sina önskemål, Ankarheim företagit vissa utredningar och kommerskollegium utlätit sig, blev ärendet föredraget av Wirsén i handels- och finanskonseljen d. 11 mars 1812. Närmare bestämmelser blevo nu givna om valrätt, valbarhet (alla röstberättigade valbara, även de av främmande religion) och funktionstid (3 år, varje år val av en ledamot). Alla gens de couleur libres blevo fortfarande uteslutna från valrätt. Wirsén yttrade härom: »Att utesluta ifrån rösträttighet även de frie couleurte, som äga hus eller besitta jord, synes väl vara obilligt; men kanske fordrar Västindiens allmänna bruk för det närvarande detta avseende, och en avvikelse därifrån skulle, om den ock ej förorsakade alla de gruvligheter som på S:t Domingo, i tidens lopp möjligen föranleda därtill att all fast egendom komme i frie couleurtes händer.» Först 1822 utsträcktes valrätten till de kulörta (Högström s. 66).

Emellertid visade det sig mindre lämpligt att guvernören presiderade i domstolen. Om det, såsom redan antytts, i allmän-

het gäller att de svenskfödda funktionärerna på ön ej samverkade idealiskt, så kan det ej förvåna att den även i hemlandet välbekanta ömtåligheten i förhållandet mellan förvaltning och domaremakts blev på ön särskilt märkbar och tog sig tråkiga uttryck i konflikter mellan guvernören och justitiarien.

Mest svårartad synes situationen ha varit under överstelöjtnant Stackelbergs guvernörstid. Utänmd till guvernör i nov. 1811 ansökte han redan i juli 1812 om sitt avsked. I brev till Wetterstedt beklagade han sig särskilt över justitiarien lagman Ollongren såsom själen i alla de intriger och motigheter med vilka han hade att kämpa.¹ Stackelberg bibehöll emellertid sitt ämbete även sedan Ollongren år 1813 efterträts av Bergius, men mot slutet av år 1815 hade misstämningen mellan guvernören och justitiarien stigit därhän att båda funno vidare samarbete omöjligt.² Bådas avskedsansökningar — Bergius' av d. 4 sept., Stackelbergs av d. 22 okt. — blevo inför Konungen föredragna av Wetterstedt d. 3 febr. 1816. Ingendera bifölls — Wetterstedt sade sig tro att blott en ömsesidig överilning väckt missförstånd — men KM:t förklarade sig vilja »vid det länge sedan i fråga komme förbättrande av nu gällande reglemente för koloniens styrelse däruti intaga sådane stadganden, varigenom all kollision emellan verkställande och domaremakterne må för framtiden förekommas».

Då detta yttrades på Stockholms slott, hade man där ingen vetskap om att vid årsskiftet ställningen på ön blivit verkligt kritisk. Nyårsafton 1815 hade Bergius rest till ön Saba, med Stackelbergs tillstånd visserligen men utan att ha förskaffat sig pass av guvernementssekreteraren. För denna uraktlåtenhet blev han d. 12 jan. 1816 av regeringskonseljen dömd att för sig och sin neger Slav böta 32 spanska dr, och skepparen Ferere, som utan pass mottagit dem på sitt fartyg, ansågs förfallen till samma plikt. I harmen över denna dom nedlade Bergius genast sitt

¹ En rangtvist mellan Ollongren och placemajoren Schürer avgjordes av KM:t så, att i justitiekonseljen skulle justitiarien intaga säte före placemajoren, men tvärtom i civil- och finanskonseljerna, och att vid de tillfällen, då placemajoren jämlikt reglementet inträder i guvernörens befattning, »förer han även ordet över justitiarien i justitiekonseljen» (21/9 12).

² Stackelberg kände sig förnärad bl. a. därav att Bergius uppvaktat honom i morgonstövlar (Högström s. 43).

ämbete, vilket åter föranledde Stackelberg — såsom han d. 20 jan. inrapporterade till KM:t — att »vid ett så våldsamt och anarkistiskt företag av justitiarien» förständiga honom att han icke kunde få i kolonien kvarstanna.

Enligt KM:ts beslut ($22/4$ 16)¹ avlät nu Wetterstedt ett synnerligen skarpt upptuktelsebrev till Stackelberg. Han erinrade hursom han redan förut varnat denne för »hastiga utbrott av hetta. Lagarne inom moderlandet tillåta dem icke, och ehuru dessa visst icke i alla avseenden äro på ön S:t B. tillämplige, bör likväl icke en svensk guvernör i utövningen av sitt ämbete glömma att han tillhör ett land där en fri konstitution försäkrar varje medborgare om ett ostört åtnjutande av sin borgerliga frihet, intill lagen, icke den egenmäktiga viljan, betager honom den». Domen av d. 12 jan., som av Stackelberg underställts KM:t, blev helt och hållet upphävd, med föreskrift att den plikt de dömde utbetalt skulle till dem återställas. Men även Bergius fick från Wetterstedt mottaga en allvarlig varning. Båda antagonisterna ersattes under året av nya män.²

Efter guvernören Rosensvärds död d. 10 dec. 1818 fungerade placemajoren Berghult till påföljande höst som vice guvernör. Enligt Högström (s. 58—9) voro Berghult och justitiarien, Thenstedt, städse av olika åsikt. Förmodligen är detta något överdrivet, men för stämningen mellan de båda är nog följande episod betecknande. Sedan Berghult genom en proklamation förbjudit invånarna på landsbygden att hemma hos sig anställa någon dans utan tillstånd av vederbörande ortsmyndighet («kvar-

¹ Vid ärendets behandling inför Karl XIII närvaro, utom Wetterstedt, även Karl Johan och Engeström.

² Bergius (Olof Erik, 1784—1837) fick 1816—17 företaga vidsträckta resor (se härom Ad. prot. 1840—41, 3: 208), utnämndes 1818 till förste exp.sekr. i kolonial-dept:t, blev 1831 kommerseråd. Stackelberg (Bernt Robert Gustav, 1784—1845) blev vid hemkomsten ganska strängt behandlad. Så befallde KM:t honom att utfärda dels ($19/4$ 17) en så lydande skuldsedel: »Jag förbinder mig härmedelst att, när mina tillgångar det medgiva, till HKM:t återgälda de summor till ett sammanlagt belopp av fjorton tusende åtta hundra (14 800) spanska daler som jag utav KM:ts kassa på S:t B., utan därtill förut erhållen autorisation, upptagit och till egne behov använt, och dels ($27/5$ 17) en förbindelse att, bl. a., icke utan HM:ts särskilta nåd. tillstånd såsom riksdagsman någon riksdag bivista, intill dess den summa till fullo blivit gulden, för vilken jag till KM:t häftar». Han blev dock 1818 överste i armén och var 1819—32 chargé d'affaires hos Nord-Amerikas Förenta Stater. Vid riksdagen 1844—45 yttrade han sig i diskussionen om S:t B., se Ad. prot. 9: 642.

térets kapten»), och detta framkallat yttringar av missnöje från befolkningens sida, anbefalldes Berghult en fiskalisk aktion mot de uppstudsiga och remitterade målet, såsom ett brottmål, till domstolen. Då han emellertid av denna förklarades jävig, förbjöd han domstolen att fortfara med målet som, efter vad han nu gjorde gällande, vore ett »högre ordningsmål». Domstolen beslöt då att låta saken bero, och med skrivelse d. 20 april 1819 underställde den K.M:t beslutet. Först d. 6 dec. s. å. upptogs frågan till behandling av K.M:t som likväl uppsköt sitt beslut, under hänvisning till att den nyutnämnde guvernören, Norderling, anbefallts att i allmänhet undersöka Berghults förhållande.

Norderling, som själv före någon annan innehafvt justitiariebefattningen på ön, var en kraftnatur som berömde sig av att han ofta gjort processen kort med slavar, äventyrare och filles de joie och under vars regemente de blodiga slagsmålen efter sjömansbalerna blevo alltmera sällsynta. Men justitiarien Thenstedt var honom icke till lags. »Blott jag kunde få fan och hatet ur Thenstedt», suckar han i ett brev till Wetterstedt, och i febr. 1820 skriver han: »Alla klaga över Thenstedts lömska och oförsonliga sinne, jag fruktar honom ej, men kommer efter mig en svag guvernör skall han rida ryggen av honom och sätta kolonien i ljusan låga» (Högström s. 61 f.). Emellertid avgick Thenstedt, och Norderlings egen måg, Morsing, installerades i juli 1823 som justitiarie. Inför denna förvantskap (jfr 1:6 RB) — desto betänkligare som Norderling var svärfar även till placemajoren, Haasum, vilken författningsenligt också var ledamot i domstolen — skred man omsider i Stockholm till det förbättrande av 1811 års reglemente, som K.M:t redan i febr. 1816 förklarat vara »länge sedan» påtänkt.¹ I en på franska² avfattad skrivelse till Norderling av d. 18 nov. 1824 meddelar Wetterstedt att Konungen beslutat giva § 4 i reglementet denna lydelse:

L'autorité judiciaire sera exercée dorénavant par une Cour composée de Cinq Membres: savoir du Commissaire de Justice en qualité de Président, du Secrétaire du Gouvernement et de trois mem-

¹ Högström (s. 43 f.) omtalar ett förslag till reglemente från 1815, enligt vilket domstolen skulle bestå allenast av justitiarien och 6 valda ledamöter.

² 1811 års reglemente har parallelltexter på svenska och franska.

bres choisis par les habitans de la manière accoutumée. Avant d'entrer en fonctions les membres de la Cour seront tenus de prêter le serment prescrit par les lois.¹

»En gräns var således uppdragen mellan den lagskipande och verkställande makten, och de drabbningar som så ofta levererats mellan domstolens ordförande, guvernören, och dess juridiskt bildade ledamot, justitiarien, borde ej härefter förekomma», säger Högström (s. 72). Det förefaller också som hade åtminstone mer svårartade konflikter sedermera uteblivit, men någon säker garanti mot kompetensvister mellan guvernören och justitiarien innebar ju författningsändringen ej. En sådan vanns först år 1860, då t. f. guvernören, justitiarien Fredrik Carl Ulrich utnämndes till guvernör med åliggande att därjämte utan särskild gottgörelse bestrida även justitiariefattningen.

Enligt såväl 1805 som 1811 års reglemente skulle domstolen bestå av guvernören såsom ordförande jämte 6 ledamöter (en ledamot mindre än som föreskrevs för konseljen i 1786 års reglemente). Om domförheten gällde enligt alla tre reglementena att rätten var fullsutten med fem, inberäknat justitiarien, men att i mål av svårare beskaffenhet, eller som gå å ära och liv, alla borde deltaga i beslutet. Från 5-mansregeln medgav 1811 års reglemente (§ 5) det undantag att mål kunde prövas och avgöras av fyra där alla vore om beslutet² ense. Ytterligare lättnad beredd i samband med domstolens omorganisation 1824. Wetterstedts förut citerade skrivelse till guvernören innehåller nämligen även att Konungen med hänsyn till »le changement qu'a subi la loi, quant au nombre réquis d'assistans dans les differens Tribunaux, changement qui a été sanctionné par l'Ordonnance Royale du 15 juin 1818»,³ givit reglementets § 5 följande nya redaktion:

¹ Enligt §:ns ursprungliga lydelse skulle domstolen bestå av guvernören, justitiarien, placemajoren, guvernementssekreteraren samt 3 valda ledamöter.

Skrivelsen har kontrasignerats av Bergius, som därvid torde känt en viss tillfredsställelse. Konceptet är på ett flertal ställen egenhändigt rättat av Wetterstedt.

² Jfr Sundberg i Festskrift till pres. Marks v. Würtemberg s. 605 noten.

³ Genom k. f. 15/6 18 ändrades 23: 1 RB så, att det domföra antalet i RR sänktes från 5 till 3, o. s. v.

Dans la Cour les causes pourront être jugées et les affaires décidées par quatre Membres, y compris le Commissaire de Justice, et même par trois seulement, si les opinions sont unanimes. Dans les cas graves, lorsqu'il s'agira de la vie ou de l'honneur, les Cinq membres devront prendre part à la décision.

Angående omröstning till dom, varom intet fanns stadgat i 1786 års reglemente, föreskrevs i de båda senare att dom i saken skulle gå efter de flestas yttrande och att vid lika röstetal skulle gälla i civila mål den mening som den främste i rätten bifaller men i brottmål deras som fria eller den lindrigast är — 23:3 RB blev alltså troget kopierad. De besvärliga reglerna i 23:4 RB gjordes däremot aldrig uttryckligen bindande för domstolen i Gustavia.

Principiellt var denna domstol att betrakta såsom både första och sista instans. I brottmål som å liv och ära gå skulle dock domen underställas KM:t, liksom det i sådana brottmål (ej i andra) var tillåtet att anföra besvär eller söka nåd. Domar i civila mål kunde överklagas endast när värdet av det omtvistade översteg en viss summa, som angavs 1786 till 300 rdr, 1805 till 300 rdr bankospecie och 1811 till 300 spanska dr.¹ Även i civila mål gick fullföljden omedelbart till KM:t (= HD; se mitt arb. Konungens HD 1789—1809 s. 104 not 3). I varje mål där fullföljd ägde rum skulle skriftväxling ske inför guvernören, varefter han hade att insända handlingarna till JRev.² Ej alltför sällan förekom dock att HD eller KM:t fann anledning att ytterligare höra part eller att infordra utlåtande.

Domstolsförhandlingarna måste naturligtvis ofta föras på franska eller engelska språket. Endast undantagsvis voro parter och vittnen samtliga svenskar, likasom väl även flera av domstolens egna ledamöter ej voro det svenska språket mäktiga. Tolk torde nog aldrig anlitas, något som också avspeglar sig i protokollen där språken blandas om varann, stundom i en och samma sats.³

¹ Högström (s. 6, 23) framställer saken så som skulle underställning ske även i civila mål.

² Enligt § 36 i 1811 års regl. skola alla till Sverige avgående expeditioner befordras med första säkra lägenhet; i ämnen av särdeles vikt utfärdas 3 ex. som med särskilda lägenheter avsändas.

³ Jfr om förhandlingar och prot. på främmande språk Konungens HD s. 131

I allmänhet synes vad som rör själva stommen i processen ha avfattats på svenska, medan anföranden av parter eller vittnen återgivits på den talandes eget tungomål och skriftliga andraganden på främmande språk fått inflyta i protokollet ööversatta. Såsom rätt typiska må här meddelas några utdrag ur protokollen i det år 1822 handlagda sjööverimålet (se nedan s. 95).

d. 11 april. Närvarande: landshövdingen, guvernören Norderling, protokollssekreteraren och vice justitiarien Thenstedt, guvernementsmedicus dr Jacob Leurén, ledamoten hr C. Fischier, valde ledamöterna handlanderne hrr Pierre Francois Dejoye, William Haddocks och Robert Petersen.

1 §. Hr landshövdingen öppnade domstolens sammankomst med följande berättelse — —

I anledning av denna berättelse fann domstolen först nödigt att förordna till åklagare vice fiskalen Milander — —

Innan rätten skred till de anklagades hörande blev handlanden Marciat först inkallad för att avlägga berättelse — — och berättade han som följer: laying off and on — — —. Avträdde.

Härefter inkallades den ombord på båten funne passageraren James Shaw, who said that he was — — —. Avträdde.

Härefter inkallades William, en negergosse, som berättade: that he was — — —. Uppläst och erkänt. He further said that — — —

Tom, a Negroman, appearently between fifty and sixty years of age, said he was — — —

Kl. var nu fyra på e. m. och domstolen uppsköt därför undersökningen till i morgon kl. tio; de häktade återfördes till fängelset.

d. 12 april. Kallades och inkom Samuel Thompson, a white man, born in the town of Portland — — —. Read and acknowledged.

d. 13 april. Härefter upplästes för de anklagade åklagarens emot dem ingivne slutpåstående av följande innehåll: »Som — — nödgas jag emot sagde personer yrka att de alla bliva dömda till det straff MB 21: 1 samt SkipmannaBalkens 27 kap. utstaka.»

Sedan föregående memorial jämte de däruti citerade lagrum blivit för de anklagade på engelska språket läste och tolkade, så anförde, uppå därom gjord fråga vad de hade att däremot anföra, Maclean: that he does not — — —

d. 15 april. (Dom beslöts. Hr dr Leurén var i viss del skiljaktig) och nedskrev sin mening sålunda: From what has appeared — — —

d. 18 april. (Dom justerades).

d. 20 april kl. 12. Domen blev för parterne först uppläst på svenska språket och sedan tolkad på det engelska.

Beträffande lösen för protokoller, domar och utslag skulle, enligt 1786 års reglemente (§ 5), lända till efterrättelse vad förut å S:t B. och de övriga öarna varit vanligt, dock så att, om denna lösen nu funnes vara för dryg, den skulle »minskas till en femtedel eller mera». KM:t förklarade sig vilja, efter inhämtad närmare underrättelse, låta härom utfärda en taxa. Ett förslag till sådan taxa granskades i HD sedan lagkommissionen d. 5 april 1797 avgivit utlåtande i ämnet, och genom ett patent d. 2 maj s. å. blev taxan av KM:t fastställd. Patentet, som har parallelltexter på svenska, franska och engelska, anger lösenbeloppen i piastres gourdes med underavdelningarna escalins och sous marqués.

Att i fullföljda mål från ön rättegångshandlingarna innehöllo fransk eller engelsk text, torde ansetts göra översättning nödig blott om det främmande tungomålet brukats i större utsträckning. En viss osäkerhet yppades i frågan, vem som borde ombesörja översättning och hur kostnaden därför skulle bestridas. I Vaucrossonska målet (nedan s. 96 f.) beslöt HD att som protokoll och handlingar voro på fransyska språket författade, skulle de överlämnas till kanslikollegium för översättning ($18/2$ 99); kollegiet kom dock icke att befatta sig därmed enär en av notarius publicus verkställd översättning inkom några dar senare. Då i underställningsmålet angående Juan Rubertus (nedan s. 94) rannsakingen befanns vara till större delen på engelska språket skriven, förordnade HD att handlingarna skulle för behörig översättning överlämnas till statsministern för utrikes ärendena ($30/5$ 15). Exc. Engeström återsände dem emellertid med det besked att de icke hörde till hans ämbetsbefattning och att han, då någon translator för engelska språket ej funnes i KM:ts kansli, icke kunde för verkställigheten av den begärda översättningen använda någon åtgärd. Vid sådant förhållande ansåg HD nödigt att anmäla målet hos KM:t ($13/6$), och i konselj förordnades att handlingarna skulle överlämnas till ÖÄ med befallning att genom notarius publicus låta verkställa översättning och sedan till KM:t inkomma därmed jämte förslag till arvode åt översättaren ($21/6$). Då målet slutligen förevar i HD ($15/8$), upplystes att ÖÄ hemställt om ett arvode av 2 rdr arket eller för 5 ark 10 rdr bko,

och denna hemställan skulle jämte målet i und. anmälas. KM:t beviljade det föreslagna arvodet ($\frac{6}{9}$). I ett två år senare inkommet civilmål (handelshuset Turenne och Dejoye) föranstaltade ÖÄ, efter remiss blott från NRev, att skrifter och anföranden på franska och engelska språken blevo översatta av notarius publicus och föreslog i arvode åt honom 17 rdr bko. HD gjorde då, i samband med målets avgörande, en und. hemställan om ett allmänt förordnande i ämnet ($\frac{24}{9}$ 17), och KM:t föreskrev »att alla besvärs- och ansökningsskrifter jämte tillhörande handlingar på främmande språk, vilke uti civile rättegångsärender till guvernören ingivas för att hit till riket varda översände, böra på bekostnad av den person, som sådane skrifter inlämnar, på svenska språket översättas och översättningen handlingarne bifogas, samt den erforderlige kostnaden för dylike handlingars översättande i brottmål av allmänna medel ersättas» ($\frac{1}{10}$).¹ Sedan skrivelse härom avgått till guvernören men innan den framkommit till ön, avsände han oöversatta, på främmande språk författade handlingar angående handlanden John Joseph Cremonys besvär (nedan s. 92). På förfrågan av föredraganden hur härmed borde förhållas hemställde HD till KM:t att kostnaden för översättning finge utbetalas av allmänna medel och överlämnade till KM:ts gottfinnande om utgiften borde stanna för KM:ts och kronans räkning eller endast vara att anse såsom ett förskott ($\frac{26}{5}$ 18). Domstolen torde alltså, efter den bakläxa exc. Engeström givit, ha tagit för avgjort att översättningen skulle verkställas av notarius publicus mot arvode. KM:t förklarade emellertid att översättningen borde genom kolonialärendenas departement av KM:ts kansli besörjas, i vilket avseende handlingarna skulle överlämnas till h. exc. Wetterstedt ($\frac{3}{6}$); och översättningen vållade alltså ingen utgift.²

¹ HD hade förklarat sig vilja, sedan KM:t yttrat sig över HD:s hemställan, meddela utlåtande om det föreslagna arvodet av 17 rdr. KM:t gick emellertid HD i förväg och förordnade själv att de 17 rderna finge utges av allmänna medel (HD $\frac{6}{10}$ 17).

² Senare samma sommar blev »franske juristen» Deschamps' resningsansökan (se nedan s. 91—2) av NRev — utan beslut av HD eller KM:t — överlämnad till kolonialexpeditionen för att översättas (JRev:s ing. besvärtdiarium $\frac{25}{5}$ 18). I sjöroverimålet insände domstolen en översättning av de engelska partierna i protokollet, verkställd i Gustavia av C. L. Plagemann, edsvuren translator.

I detta sammanhang må slutligen nämnas att det på ön kunde finnas erforderligt att till främmande språk överflytta en från Stockholms slott på svenska givna dom. Enligt domstolens i Gustavia protokoll midsommarafton 1823 beslöts sålunda att KM:ts dom i sjöröverimålet skulle på engelska språket översättas för att kungöras »de däruti omnämnde brottslingarne» (om de citerade orden jfr nedan s. 104).

Medan sålunda domstolens organisation och arbetsformer voro tämligen noggrant bestämda, råder däremot ganska stor oklarhet beträffande frågan vilka materiella rättsregler domstolen hade att vid sina avgöranden följa. Principerna för denna frågas besvarande voro kanske ej heller under hela svensktiden fullt desamma.

»Vid justitieärenders avdömande rättar sig konseljen tills vidare efter de stadgar och skäligen sedvanor, som förut å de västindiska öarna men i synnerhet å ön S:t B. blivit följde», heter det i 1786 års reglemente. Om tillämpning av svensk lag säges intet. Annorlunda 1805 års reglemente, som i första hand stadgar att domstolen har att i anseende till justitieärendernas prövning och avgörande iakttaga och följa de svenska lagar och författningar som till det förevarande ämnet kunna vara lämpliga, och endast ger en subsidiär hänvisning till öns äldre regler och skäligen sedvanor, nämligen för de fall »då ärender förekomma, i avseende på vilka författningarne icke innehålla någon uttrycklig föreskrift eller sådant stadgande, som efter sakens beskaffenhet finnes till denna koloni kunna lämpas». Samma innehåll har 1811 års reglemente.

Någon saklig olikhet mellan det äldsta reglementet och de båda yngre har dock uppenbarligen icke varit åsyftad. Att svensk beskriven lag skulle såvitt möjligt följas har från början ansetts självklart. Under det äldsta reglementets giltighetstid utfärdades ju ock författningar som förutsätta svensk lags tillämpning på ön: k. förordningen d. 7 sept. 1791 ang. tiden så väl för borgenärer å ön S:t B. att bevaka deras fordringar uti de inom Sveriges rike sig yppande konkurstvister som ock för borgenärer här inom riket att likaledes deras rätt iakttaga uti dylika å berörde ö

förefallande mål (Modée XV s. 94)¹ och k. brevet d. 17 dec. 1792 till v. kommandanten på S:t B. ang. giftermål emellan sy-skonbarn utan avvaktan av KM:ts nåd. bifall därtill (Norell, s. 29).

Under voteringen i HD år 1801 i det Vaucrossonska målet (nedan s. 100) anmärkte lagman Stockenberg att justitiarien Bergstedt i sin förklaring »vågat hysa och yttra den alldeles van-skapliga tanka och övertygelse, att han med konseljen vore, som orden lyda, subordonerade lagstiftare». För den, som nu läser 1786 års reglemente, förefaller dock denna tanke ingalunda så oförnuftig. I dess § 3, som anger vad konseljen har att rätta sig efter dels vid justitieärenders avdömande, dels i polis- och ekonomimål, stadgas nämligen till sist: »De författningar och bruk, som konseljen kan tro sig föranlåten att vidtaga och följa, skola likväl underställas KM:ts nåd. prövning; men gälla icke dessmindre till efterrättelse intill dess KM:t, sedan kompani-direktion² blivit hörd, skulle finna i nåder gott att därutinnan göra någon ändring.»

En liknande lagstiftningsmakt, även i 1805 års reglemente uttryckligen tillerkänd domstolen,³ är däremot av 1811 års reglemente, som i skilda kapitel behandlar lagskipningen (kap. II) och civila förvaltningen (kap. III), omnämnd blott i det senare (§ 18) — d. v. s. ej beträffande »justitiemål» utan endast såvitt angår »polis- och ekonomiärenden».

En viktig förändring i koloniens ställning skedde år 1812. I proposition till rikets då församlade ständer anförde KM:t, hurusom erfarenheten visat angelägenheten av att »moderjorden endast varsamt inledes i speciellare förbindelser med styrelsen av besittningar som formera en del av samma stat men icke av samma land», och framhöll att ön borde kunna administreras med tillgångar hämtade från själva besittningen. Det föreslogs därför »att allt vad som rör svenska ultramarinska besittningars sty-

¹ Förordningen både utarbetades och justerades i HD (1 o. 15 aug., 12 sept. 91).

² = direktionen för Västindiska kompaniet, som under det äldsta reglementets tid handhade förvaltningen av ön.

³ Skulle domstolen »finna anledning och nödigt att vidtaga och följa några nya bruk och författningar, skola de väl genast — — Vår nåd. prövning underställas, men de gälla likväl icke desto mindre emellertid till efterlevnad, intill dess Vi kunde i nåder pröva för gott att därutinnan göra någon ändring» (§ 8).

relse och drätsel må avsöndras från gemenskapen med svenska grundlagarne, administrationsförfattningarne och finanserne samt till KM:ts egen omedelbara höga åtgärd överlämnas», och detta blev av ständerna bifallet. Ärenden rörande ön behandlades där- efter i kolonialdepartementet, en arvtagare till pommerska expe- ditionen; föredragning skedde inför konungen personligen, ej i statsråd; och mången gång fördes icke något protokoll¹ utan be- sluten finnas bevarade endast i koncepten till de skrivelser² som avgingo till styrelsen på ön. Detta tillstånd fortfor under hela Karl Johans-tiden.

Vid första riksdagen efter den gamle kungens död beslöts emellertid en återgång till förhållandena före år 1812. Förslaget härom utgick från KM:t, som sade sig finna med en välförstådd ordning mindre överensstämmande att någon rikets besittning vore undantagen ifrån rikets statsförfattning och allmänna för- valtningsformer. Något odelat varmt emottagande fick propo- sitionen icke hos ständerna, där man ej glömt mystiken kring Barthelemy-kassan och fann det obilligt att Konungen, som under de goda åren uppburit och efter sitt behag använt inkomsterna från ön, nu när ställningen försämrats ville överflytta ansvaret på ständerna. Vid riksdagen 1840—41 hade bokhandlaren Winge motionerat »att RSt måtte i djupaste und. utbedja sig den nåden att såsom en undersåttlig skänk få till vår nu regerande allernå- digste konung överlämna ön S:t B. med alla dess härligheter att därmed såsom dess privata egendom handla och vandla efter högst eget gottfinnande» — han hoppades att Karl Johans vän- skap med ryske kejsaren skulle möjliggöra ett förvärv av Åland

¹ Någon större formstränghet utmärker ej protokollen. Rubriken lyder stundom blott »Protokoll hållet inför KM:t», utan angivande att det gäller kolonialärenden. Under »In fidem» står ibland föredragandens namn, ibland särskild prot.förares; i förra fallet händer att föredragandens närvaro ej på annat sätt tillkännages, men det förekommer också att ingressen såsom närvarande upptar »undertecknad, stats- minister för utrikes ärenderne och chef för kolonialärendernes departement». Under sommaren 1842 äro såsom närvarande antecknade t. f. chefen för kolonialdep:t statsrådet Ihre och kommandanten på S:t B. Haasum. Ett av protokollen från 1833 är hållet på själva midsommardagen, Karl Johans namnsdag.

² Enligt prot. 21/12 befallte HMKonungen »att till undvikande av en dryg post- porto dess beslut, bud och befallningar i alla ämnen, som med S:t B:s administra- tion och drätselverk gemenskap äga, skulle endast genom ämbetsbrev från hov- kanslern tillkännagivas, vilka, såsom till följe av KM:ts befallning utfärdade, ägde samma kraft och verkan som om de av KM:t själv voro underskrivne».

i utbyte mot S:t B. Nu förklarade Pehr Nilsson från Kristianstads län att han gärna såge att ön ställdes under Sveriges allmänna drätsel och förvaltning, om det kunde ske på det villkor att ön bleve en deportationsort dit vi från moderlandet kunde förvisa tjuvar och banditer. Hans ståndsbroder, den kvicke skämtaren Johan August Zetterberg — själv som sin ös okronöte monark kallad »Lidingökungen» — fann det vara bäst att ön S:t B. förklarades för en fri republik. Stämningen bland bönderna påverkades även ogynnsamt av att samtidigt förelåg fråga om anslag till friköpande av slavar på ön. Vi ägde ju, tyvärr, en stor mängd olyckliga människor inom vårt eget fädernesland, vilka slavade under fattigdomen och nöden (Ephraim Larsson fr. Älvsborgs län). Slaveriet vore olagligt. »Att från vårt på penningar utarmade land, gränsande intill norra polen, prestera en betydlig penningesumma för att utgiva till lagbrytare, boende på en motsatt sida av jorden, vore oförsvarligt handlat mot vår egen fattigpersonal, som behöver allt det understöd vi kunna lämna dem för att icke svälta och frysa ihjäl, under våra långa vintrar, då däremot innebyggarne på ön S:t B. har en evig sommar, under solens norra vändkrets» (Jöns Ersson fr. Värmland). — Trots motståndet blev propositionen bifallen, och i finanskonselj d. 17 juni 1845 förklarade KM:t att ön S:t B. på grund av RSt:s medgivande komme att återställas under Sveriges allmänna drätsel och förvaltning; kolonialdepartementet skulle upphöra och öns styrelse ställas under finansdepartementet.¹

Om innebörden av 1812 års beslut kunde nog i flera avseenden med visst fog tvistas,² men att statsmakterna skulle hyst någon avsikt att rubba den dittills iakttagna ordningen för skipande av lag och rätt synes oantagligt. Vissa KM:ts beslut från Wetter-

¹ Något livligare intresse för lag och rätt på ön kunde inom detta departement ej påräknas. Betecknande är att då danska beskickningen hos utrikes statsministern begärt att få kännedom av vad i avs. å lagstiftningen och lagskipningen på S:t B. kunde inhämtas ur f. d. kolonialdep:ts handlingar, så ansåg sig finansministern Sandströmer lämna de äskade upplysningarna i och med att han till statsministern översände — 2 ex. av 1811 års reglemente (1/10 50).

² Vid riksdagen 1840—41 gjorde Thore Petre gällande att RSt 1812 avhånt Sveriges krona besittningen av ön — en mening som gendrevs i stats- m. fl. utskotts bet. nr 14.

stedts tid finnas dock som kunde anses tyda på att man kände sig tämligen obunden av denna ordning. Jag syftar härvid på några fall, då vad i Gustavia behandlats judiciellt blev i Stockholm mera lättvindigt avfärdat som ett administrativt kolonialärende.

Frie negern Jean François Leonard Le Catte hade 1794 rest bort från ön och sedermera ej avhörts. På begäran av hans fullmäktig hade hans egendom i Gustavia blivit jämlikt domstolens förordnande såld å auktion, och auktionsbeloppet 1,061 spanska dr 9 realer 2 st. hade nedsatts i KM:ts och kronans kassa. Domstolen hade d. 1 okt. 1810 utfärdat kungörelse, varigenom Le Catte kallades att inom ett år anmäla sig till summans lyftande, vid äventyr att därmed eljes förfores efter lag, och alla som kunde meddela någon upplysning om honom eller hans rättsinnehavare anmodades att giva det tillkänna inom samma tid. Då ingen avhörts beslöt domstolen d. 25 aug. 1815 med åberopande av 15: 2 ÄB att den nedsatta summan skulle såsom danaarv hemfalla till kronan; dock hyste domstolen i und. den förmodan att ifall Le Catte skulle befinna sig vid liv och framdeles göra sin rätt gällande, KM:t då i nåder täcktes förordna att summan skulle honom återställas. Beslutet underställdes KM:t. På föredragning av Wetterstedt, i närvaro av allenast kronprinsen, gillade Karl XIII domstolens beslut »och fann därjämte i nåder för gott ytterligare utsätta en tid av tjugufem år, räknat ifrån den dag Le Catte från ön avreste, inom vilken det må vara honom eller hans rättsinnehavare öppet lämnat att sig till den deponerade summans lyftande anmäla, men varefter densamma, då ingen vidare talan därå vore att förmoda, skulle anses KM:t och kronan för alltid hemfallen» ($\frac{3}{2}$ 16).

D. 6 dec. 1819 blevo tre från domstolen till KM:t hänskjutna frågor behandlade av Karl Johan i närvaro av allenast Wetterstedt.

Vid domstolen hade förehafts ett mål rörande fyra främmande sjöfarande som försökt att ur Gustavias hamn bortföra ett kryssande danskt fartyg och därvid ifrån bord tagit en superkargen tillhörig negerlavinna. Av de fyra hade emellertid en aldrig blivit gripen, en hade rymt under rannsakingen och de två som

blivit dömda — Gray till 20 par spö, Alphonso att mista livet — hade efter domen brutit sig ut ur häktet. Oansett samtliga delinkventernas flykt hade domstolens pluralitet ansett att målet borde KM:t underställas, vilket skett med skrivelse av d. 24 april 1818. Men »som de anklagade innan rättegångens slut funnit tillfälle att ur koloniens fängelse undkomma utan att sedermera hava kunnat ertappas, ansåg KM:t detta mål ej fordra någon vidare åtgärd».

Handlanden Stuart, som på det förgripligaste antastat och förklenat öns styrelse och dess åtgärder, blev av domstolen fälld att böta för smädelser mot guvernören Rosensvärd och mot guvernementssekreteraren von Hausswolff (resp. 200 och 100 spanska dr) och att göra dem offentlig avbön. Med skrivelse d. 17 dec. 1818 hemställde domstolen sitt utslag till KM:t och översände även besvär från målsägarna, men anmälte tillika att som Stuart avlidit kunde domstolen ej bifoga hans förklaring. »KM:t fann i nåder all vidare behandling av detta mål utan ändamål, sedan handlanden Stuart, och även guvernören Rosensvärd, under tiden redan med döden avlidit.»

Utredningen av boet efter Rosensvärd, som var starkt skuld-satt, krävde judiciell handläggning. Domstolen medgav sex månaders anstånd med bouppteckningen och beslöt att upptaga målet rörande stjärnhuset utan hinder av att frågor om adliga personers kvarlåtenskap borde omedelbart av hovrätt behandlas. Den underställde emellertid sina åtgärder KM:ts prövning och anhöll tillika om föreskrift hur i framtiden skulle i sådana fall förfaras. KM:t gillade domstolens beslut och förklarade att den i slika fall hade »att rätta sig efter RSt:s beslut av år 1812, som alldeles avskiljer kolonien ifrån moderlandets administration och dymedelst upphäver allt undantag i forum för dem som bo på S. Barthelemy».

Man kan finna det plausibelt nog att Wetterstedt icke ville försätta de båda ganska klara brottmålen i vidlyftighet genom att låta dem föredragas i HD, men inför det sist citerade uttalandet ställer man sig dock betänksam. Det synes vara tämligen uppenbart att det kungliga förklarandet gav åt 1812 års beslut en räckvidd som aldrig varit tillämnad — och gjorde det alldeles

i onödan: ty reglerna om adelns forum privilegiatum hade ju med fog redan före 1812 kunnat på ön lämnas å sido såsom ej tillhörande de svenska lagar och författningar som till det förevarande ämnet vore lämpliga. Det kungliga förklarandet av år 1819 torde också, i vad det åberopar 1812 års beslut såsom normgivande i judiciella frågor, stå alldeles utan efterföljare.

En undersökning av formerna för lagstiftning rörande ön, i belysning av såväl de tre reglementenas olika bestämmelser som förändringarna 1812 och 1845 i öns ställning till moderlandet, gjordes år 1846 i ett utlåtande av justitiekanslern v. Koch. Regeringskanseljen¹ hade d. 7 febr. 1846 med stöd av § 18 i 1811 års reglemente enhälligt beslutat att genast medelst särskilda proklamationer kungöra *dels*, i avseende å de i 5 kap. SB omförmälta kroppsstraff, att domstolen på S:t B. därefter skulle äga att i stället för dessa straff döma förbrytare till allmänt arbete (to public work or hard labour) i överensstämmelse med vissa angivna grunder,² och *dels* att i fråga om främlingar, löst folk och dem, som ej ägde synlig förmögenhet, 8 kap. 1, 3, 11 och 12 §§ samt 5 kap. 10 § UB skulle i vissa fall och under stadgade villkor återställas till den kraft och verkan dessa lagrum ägt före utfärdandet av k. förordningen d. 10 juni 1841.³ Guvernören anmälde besluten hos KM:t med begäran att de måtte gillas och fastställas; KM:t anbefalldes jkå att inkomma med utlåtande i ärendet (finansä. ¹⁵/₄ 46).

Koch fann att kanseljen på ett betänkligt sätt överskridit gränsen för sin behörighet; det vore tydligt att den i § 18 åt konsel-

¹ I 1811 års reglemente lyder § 33: Uti justitiemål före konseljen titel av domstol, i polis- och ekonomiärenden av regeringskanselj, samt i alla ämnen, som röra allmänna medlens förvaltning, av finanskanselj.

² Tvekan om möjligheten eller lämpligheten att på ön verkställa spöstraff hade vid ett par tillfällen föranlett KM:t att lämna exekutorn någon valrätt. Neger-slaven Collot blev av KM:t förskonad från dödsstraff för dråp och skulle i stället få umgälla sitt brott med 24 par spö, tre slag av paret, eller, om denna bestraffning ej kan på behörigt sätt verkställas, med det straff som, till beskaffenheten närmast liknande samma bestraffningssätt, även uppgår mot beloppet därav (¹⁵/₂ 10). Guvernören skulle inberätta när och på vad sätt straffet blivit verkställt. Efter två år var man dock lika osäker och den alternativa föreskriften upprepades, blott med den förändring att det subsidiära straffet skulle inträda icke blott om spöstraffet (nu 40 par) ej var möjligt att verkställa utan också om detta straff icke är vanligt på S:t B (målet ang. Greaux, se nedan s. 82).

³ Denna förordning gällde villkoren för bysättning och reseförbud.

jen givna rättighet avsåge blott ekonomi- och politiemål och ingalunda kunde sträcka sig till civila och kriminella mål, angående vilka allmänna lagen innefattar bestämda föreskrifter. Han hade sig ej heller bekant att konseljen tillförene någonsin tillåtit sig tyda reglementet så som nu. Och han ansåge sig »härvid jämväl böra i und. tillkännagiva att det synes vara tvivel underkastat huruvida EM:t själv må kunna, utan RSt:s medverkan, grundlagsenligt vidtaga sådana förändringar uti allmänna lagen, att gälla till efterrättelse på S:t B., som dem vilka nu blivit till EM:ts nåd. stadfästelse hemställde. Väl har EM:ts höga företrädare tillförene, vid några tillfällen, i avseende på nämnde ö meddelat föreskrifter, de där i mer eller mindre mån varit från allmänna lagen avvikande, såsom — — —.¹ Men alla dessa åtgärder hava blivit vidtagne under en tid då enligt bägge statsmakternes år 1812 fattade beslut S:t B. var 'undantaget från Sveriges statsförfattning, administration och drätsel'. Numera åter — — [efter förändringen 1845] — — anser jkå ett helt annat förhållande hava inträtt.» I följd härav och då ej ens uppgivits att de av konseljen vidtagna åtgärderna varit föranledda av något tillfälligt behov, tillstyrktes att KM:t måtte ogilla beslutet och de därpå grundade författningar till all kraft och verkan upphäva. Men Koch inskränkte sig ej till detta svar å remissen, utan uppdrog till sist grundlinjer för en ganska vittutseende lagrevision: »I sammanhang härmed och med hänseende till de olika åsikter som sålunda äga rum i fråga om regeringskonseljens behörighet att såsom uti förevarande fall ändra redan gällande eller påbjuda ny lag för ön S:t B., anhåller jkå underdånigst att få fästa EM:ts nåd. uppmärksamhet därå att än mera bestämda föreskrifter härutinnan synas böra meddelas, ävensom att vissa ytterligare undantag från allmänna lagens stadganden än de förnämligast i avseende på rättegångssättet redan anbefallde, torde finnas av omständigheterna påkallade; och jkå

¹ Koch omnämner här tre skrivelser, näml. ³¹/₃ 31 om tillägg till vad lagen eljes stadgar om fridsbrott, ¹⁸/₆ 38 om tillåtelse för guvernören att, i samråd med konseljen, i avseende på äktenskapsförbindelser tillämpa franska lagen vid alla de tillfällen då sådant kunde erfordras och av vederbörande kontrahenter påkallades, och ⁶/₉ 42, då bl. a. blivit stadgat att slav vore underkastad husaga enligt 1833 års tjänstehjonsstadga samt därutöver allmänt häkte under högst 8 dagar på ägarens blotta rekvisition. Om skrivelserna ³¹/₃ 31 och ⁶/₉ 42, se bilagorna 1 och 2.

hemställer därför i und. det regeringskanseljen måtte undfå nåd. befallning att till EM:t inkomma med uppgift å de stadganden ej mindre i Sveriges nu gällande civillag än ock uti EM:ts vid sistförflutne riksmöte till RSt överlämnade nåd. förslag till ny kriminallag, från vilka stadganden undantag för befolkningen å S:t B. må anses erforderlige, samt därvid tillika i und. avgiva förslag till sådane förändrade lagbestämmelser som för nämnda ö kunna finnas vara lämplige och ändamålsenlige» (²⁶/₁₁ 46).

Resultatet av Kochs ingripande blev emellertid ett helt annat än han torde föreställt sig. Förmodligen ansågs han ha tagit alltför hårdhänt på ömtåliga ämnen. Allt nog: hans utlåtande blev aldrig anmält inför KM:t, och hela ärendet fick ligga oavgjort.

Följden härav blev att kanseljbeslutet om strafförvandling fortfarande tillämpades på ön, såsom närmare kan inhämtas av rättsfallsreferatet JA 22: 442. Detta referat visar också att guvernören år 1849 — sedan domstolen dömt 15-åringen Dominique Hancock, för våldtäkt å sabbat, att bl. a. arbeta 2 år å någon kronans fästning — i anseende till svårigheterna att å ön verkställa fästningsarbete eller någon däremot svarande bestraffning anhöll hos KM:t att Hancock och andra, som framdeles kunde bliva å ön dömda till fängelsestraff, antingen finge under viss tid kvarhållas i häkte på ön och användas till förekommande passande tvångsarbete eller ock kunde bliva för alltid eller på viss tid från ön förvisade. Denna anhållan blev emellertid besvarad blott såvitt angick det föreliggande fallet; KM:t förklarade (j.konselj ²²/₁ 50) sig vilja efter särskild framställning från justitiedepartementet framdeles besluta i anledning av vad guvernören i övrigt hemställt. Något sådant beslut hördes dock ej av; och då guvernören efter ytterligare ett par år, jämte det han begärde föreskrift om den för tredje resan stöld dömd Henry Ledées bestraffning, förnyade sin hemställan om ett allmänt stadgande, hamnade även denna nya framställning — denna gång enligt HD:s förordnande (²⁶/₄ 52) — i justitiedepartementet. Där lågo nu de båda ärendena och vilade i stillhet under trenne lustrer, till dess KM:t i konselj d. 15 febr. 1867 på hemställan av justitiestatsministern Louis De Geer tillät att de finge »från förtecknin-

gen på oavgjorda mål i justitiestatsexpeditionen uteslutas och i diarium avföras».

De Geer motiverade sin nyssnämnda hemställan därmed att de två ärendena finge anses vara avgjorda genom vad KM:t året förut i finanskonselj beslutat rörande straffverkställighet å ön. Innan närmare redogöres för detta beslut böra emellertid trenne särskilda frågor korteligen behandlas, angående förvisning från ön (jfr guvernörens hemställan om Hancock), verkställande av dödsstraff och bötesfördelning.

Förvisning från ön var en straffpåföljd som sedvanan där tillät men myndigheterna i Stockholm tvekade att godkänna.¹ Konstituerade sergeanten Jonsson blev av en »melerad krigsrätt» dömd till böter och skadeersättning för det han söndagsaftonen d. 18 sept. 1796 på allmän väg med sabelhugg överfallit fänriken Hilleström. Krigsrätten underställde sitt utslag och beslöt därjämte att Jonsson, såsom en för allmänna säkerheten på ön farlig person, skulle till fäderneslandet hemsändas — vilket även skedde (med Västindiska kompaniets skepp *Apparence*). HD fann att då författningarna icke kände till någon krigsrätt på ön, så hade målet rätteligen bort upptagas av konseljen. Man översåg emellertid med felet, och det ordnades så att målet kom under prövning av krigshovrätten som fastställde krigsrättens utslag. Jonsson anhöll sedermera att KM:t måtte av gunst och nåd tillåta honom att med första lägenhet återgå till kolonien, varest värnlösa späda suckade efter hans närvaro; och på hemställan av HD fann KM:t att sådant icke kunde honom betagas, om han själv ville bestrida kostnaden (³¹/₁ 98). Med förskoning från lagligen förskyllt dödsstraff förordnade KM:t d. 30 jan. 1812 att Antoine Greaux, som palmsöndagen 1810 med ett kniv-

¹ Ett slags förvisning till ön förekom i följande mål. Kammarlakejen vid kungl. hovet Etienne Castay, som förändrat en invisning på RSt:s bank ifrån 25 till 95 rdr, blev av Drottningholms slotts rätt dömd att vara ärelös, stå utanför bankohuset en timme vid en påle i halsjärn, avstraffas med 30 par spö och därefter avsändas till Sveaborgs fästning, att ett års tid till arbete hållas. Rådet tillstyrkte att slotsrättens underställda utslag måtte utfärdas. Men Gustav III, som även hade att pröva nådansökan av Castay, mildrade spöstraffet till 24 dagars fängelse vid vatten och bröd och strök fästningsarbetet: i stället skulle Castay efter utståndet straff vid första sjölägenhet avsändas till ön S:t B. och till KM:ts befälhavare därstädes avlevereras, vilken hade att lämna Castay tillfälle att med nyttigt arbete födan förtjäna (¹²/₁₀ 85).

stung dödat sin sväger, finge försona sitt brott med kroppsstraff, varefter han borde från ön för alltid förvisas. Samtidigt låg emellertid hos KM:t ett underställningsmål angående skepparen Georg Baker, om vilken domstolen på ön beslutat att han, i enlighet med vad där brukades i anseende till grova förbrytare, borde från ön förvisas utan tillstånd att någonsin mera dit återkomma. HD tillstyrkte att, då den påföljd av landsflykt varmed Bakers bestraffning blivit ökad saknade full laglig grund, utslaget härutinnan måtte ändras; och KM:t fann väl att domstolen på ön kunnat äga anledning av 1805 års reglemente att döma Baker jämväl till förvisning från ön när sådant skulle instämma med vad förut i dylika fall där övligt varit, men då hitintills detta icke blivit såsom lag fastställt lät KM:t bero vid vad HD tillstyrkt (¹³/₂ 12). Frågan i sin allmänhet upptogs därefter till behandling i handels- och finanskonseljen, då »HKM:t behagade i nåder finna att det till lugnets och ordningens bibehållande i denna avlägsna besittning, där så mycket berodde av en fullkomlig lydnad för lagen, och av omsorgen att undanröja alla anledningar till oroliga uppträden, vore särdeles angeläget att konseljen på ön ägde uttryckeligen fastställd rättighet att efter föregången laga undersökning döma till landsflykt och låta från ön bortföra personer, vilka begått sådana förbrytelser som giva vådliga exempel av ohörsamhet eller vanvördnad emot lagarna och som, enligt Västindiens vanliga bruk, haft förvisning till påföljd. HM:t förordnade därför i nåder att berörde rättighet skall, såsom en tilläggning i det för styrelsen på ön sist utfärdade provisionella reglemente, konseljen tillerkännas» (¹¹/₃ 12).

När detta beslut var flera decennier gammalt uppkom i ett nådemål fråga om dess rätta tillämpning. Joseph Niles hade d. 12 maj 1854 blivit i Gustavia dömd för delaktighet i inbrottsstöld att straffas med 15 dagars fängelse vid vatten och bröd eller 8 månaders tvångsarbete i första klassen, efter exekutiva myndighetens gottfinnande, samt att såsom en för allmänna lugnet och säkerheten vådlig person för alltid varda från ön förvisad med förbud att dit någonsin återvända. Tillika hade förordnats att han efter utståndet straff skulle hållas i fängelse intill dess tillfälle yppades att bortsända honom från ön. Han an-

höll nu att han, som undergått bestraffningen av 8 månaders tvångsarbete, måtte befrias från förvisningspåföljden. HD:s flesta ledamöter (Snoilsky, Schmidt, Günther och Quensel) gävo beskedet »ej anledning», men tre jr (Engelhart, Alexanderson, Iggeström) hemställde om bifall »enär, enligt handlingarnes föranledande, Niles är infödd på S:t B., och den brottslighet, varom han blivit vid domstol förvunnen, ej syntes jr:n utgöra tillräcklig grund för tillämpande av den i k. brevet d. 4 (!) mars 1812 medgivna förvisning» (¹⁶/₄ 55). Vid ärendets föredragning i statsrådet upplystes att, enligt en rapport av guvernören, Niles redan blivit avsänd till ön Anguilla och att åtskilliga personer i Gustavia, bl. a. några av de förnämsta köpmännen, ansåge honom såsom en för samhället högst vådlig person. KM:t gillade vad HD:s flesta ledamöter yttrat (⁴/₅ 55).

Om *verkställigheten av dödsstraff* på ön uppkom fråga sedan sergeanten Gunnar Andersson, som d. 29 dec. 1820 satt sig upp mot sin förman fänriken v. Platen och med sin sabel stuckit honom till döds, dömts att härför mista högra hand, halshuggas och steglas. Hans ansökan om nåd avslogs. Men i konseljen anmälde Wetterstedt att, enligt vad guvernören på ön tillkännagivit, det icke fanns någon på ön som kunde verkställa en sådan bestraffning. Karl Johan befallde därför, med avseende på det grova våldförande av medborgerlig säkerhet och militärisk lydnad som i detta mål ägde rum och som fordrade att lagen i all dess stränghet tillämpades, att Andersson i stället skulle varda hängd, om guvernören kunde finna någon slav som mot frihetens erhållande och en skälig belöning i penningar ville verkställa det straffet. Men skulle icke heller detta låta sig göra, borde Andersson arkebuseras av några därtill utsedda slavar mot den vedergällning som guvernören prövade lämplig (⁵/₄ 21). Denna gång hade man dock gjort sig onödiga bekymmer. Guvernören kunde rapportera att Andersson blivit halshuggen av profossen James Duck, »den ende slav som torde hava tillhört EM:t» (Högström s. 64).¹

¹ I rapport ¹⁵/₈ 15 omtalade Stackelberg att han låtit å auktion inropa en såsom profoss och till vattenhämtning för garnisonen duglig negerlav för 255 spanska dr — en kostnad som han ansåge kunna innan kort ersättas genom indragning av så stor del utav den dittills utbetalda legan (= 16 sp. dr i mån.) som överstege slavens

Vad slutligen bötesfördelningen angår skall i detta sammanhang blott återgivas denna skrivelse av d. 11 juni 1845 från kolonialdepartementet till justitiarien Ulrich:

Sedan Tit. upplyst att vid fördelningen av böter treskifte aldrig varit i kolonien följt, så och ehuru något stadgande ej tillika blivit uppgivet för den därstädes brukade tvåskiftesfördelningen, men hävdvunna sedvänjor enligt 7 § i 1811 års reglemente få tillämpas samt någon rubbning ej varit åsyftad i de löneförmåner, som tillkomma allmänna åklagaren vice fiskalen Mathews och som i alla fall redan äro för honom genom konjunkturene förminskade, må, tills vidare och först och främst så länge han är innehavare av nämnde syssla, alla därmed hittills förenade inkomster bibehållas och således bötesfördelningen hädanefter som hittills tills vidare fortfara att utgå till tvåskiftes.¹

Efter dessa digressioner bör till behandling upptagas vad som förekom i den förut åsyftade finanskonseljen. Den hölls d. 9 nov. 1866 och finansministern Lagercrantz föredrog då, efter gemensam beredning med chefen för justitiedepartementet, guvernörens memorial rörande tillämpning i kolonien av nya strafflagen och av förordningen om dess införande. Memorialet angick ej blott frågor om ådömande av straff och om verkställigheten därav utan även vissa andra ämnen.

Till en början må nämnas att guvernören hemställde om fortsatt tillämpning av rättigheten enligt k. brevet d. 11 mars 1812 att döma till landsflykt. Lagercrantz yttrade härom att han icke kunde, i strid med gällande brottmålslagstiftnings grunder, tillstyrka denna hemställan; »men då guvernörsämbetet icke ifrågasatt berörde påföljds tillämpning emot andra än å ön vistande, ej infödde eller naturaliserade svenska undersåtar, och det för ordningens bibehållande å ön torde vara nödigt att dylika personer kunde därifrån avlägsnas, då de, såsom det heter i omförmälda k. brev, 'begått förbrytelser vilka störa allmänna lugnet i den mån att deras vistande på ön skulle för densamma medföra vådliga följder', så hemställde statsrådet att guvernörsämbetet,

till kläder och föda nödiga underhåll av 3 realer om dagen. KM:t gillade denna till besparing ledande författning (2/2 16). En silverreal = 1/8 sp. dr; en kopparreal = 1/20 sp. dr.

¹ Jfr bilaga 2, slutet av § 10.

såsom den högste polismyndigheten å ön, måtte erhålla bemyndigande att förbjuda dylika personer att, efter undergånget straff, vidare å ön vistas, likasom även att kunna fortfarande såsom hittills på förekomne anledningar från ön bortvisa ankommande främlingar och sådane som därstädes icke i tre månader sig uppehållit». Denna hemställan, liksom vad Lagercrantz i övrigt tillstyrkte i anledning av memorialet, bifölls av KM:t.

Guvernören androg vidare: *domstolen* hade hittills räknat 2 piaster på 1 rdr rmt eller 1 piaster på varje dr smt. Detta beräkningssätt skulle nu leda till alltför stora anomalier, i det att t. ex. ett tillgrepp till värde av 30 piaster skulle bestraffas blott som snatteri, ehuru — efter den *utom* domstolen vanliga beräkningen av 3 rdr 75 öre pr piaster¹ — 30 piaster vore lika med 112 rdr 50 öre. Domstolen ville nu räkna varje rdr lika med 1 spansk dr eller piaster. Härtill anförde Lagercrantz att han »i betraktande av den i strafflagen överallt medgivna latitud, vilken satte domaren i stånd att jämka straffet efter billighetens och särskilda förhållandens krav, ansåg berörde förslag i praktiskt avseende viktigt egentligen med hänsikt till frågan huruvida genom den föreslagna beräkningens tillämpning gränslinjen mellan snatteri och stöld bleve just den som lagstiftaren velat uppdraga, vilken frågas besvarande åter helt och hållet berodde av förhållandet mellan varupriset å ön och det i Sverige allmänna». Han tillstyrkte »att med bibehållande i övrigt för de i lag och författningar i dr smt utsatta böter och viten av den hittills följda beräkningen, domstolen å ön må vid tillämpning av den nya strafflagen beräkna varje rdr rmt lika med en spansk dr».

Beträffande straffverkställigheten anmärktes av guvernören att halshuggning bleve svår, kanske ej ens möjligt att verkställa och att längre tids straffarbete eller fängelse skulle medföra såväl betydande kostnader som olägenheter i anseende till fängelse-

¹ Högström uppger (s. 101) att en spansk daler eller dollar, förr benämnd piastre gourde eller piaster, växlade i värde mellan 3 kr. 75 öre och 4 kr., men citerar tillika (s. 46) vad Rosensvärd skrev: »En piaster därute är mindre i sitt värde till varorna och våra behov än 1 rdr rgs i Stockholm.» Goda upplysningar om myntförhållandena på ön kunna inhämtas ur statsrådsprot. i kolonialä. ^{10/12} 45 med bilagor (KM:t fastställde då nytt räknesätt efter decimalsystem att iakttagas fr. o. m. ^{1/1} 47). Se ock nedan s. 87, 99.

byggnadens inskränkta utrymme. Lagercrantz erinrade — ju icke utan fog — att svårigheten att verkställa straff ej tillkommit genom nya strafflagen; memorialet borde i denna del »ej för närvarande föranleda till annat KM:ts yttrande än att guvernörsämbetet äger i varje särskilt fall, då synnerlig svårighet möter för verkställande av redan ådömt straff, därom göra anmälan hos KM:t som då bliver i tillfälle att meddela föreskrift huru i det förekomna fallet förfaras skall».

På guvernörens hemställan att beträffande bötesfördelning fortfarande måtte tillämpas kolonialdepartementets skrivelse av d. 11 juni 1845 svarades att böterna finge utgå till tveskiftes tillvidare under dåvarande allmänna åklagarens tjänstetid.

Vidkommande slutligen processen bifölls att domstolen ställdes i jämbredd med hovrätt, så att underställning skulle ske blott om någon blivit dömd till dödsstraff. I gengäld utvidgades besvärsrätten till alla de fall »då någon antingen blivit dömd till dödsstraff, straffarbete, dock ej under 2 år, eller förlust av medborgerligt förtroende för alltid, eller ock vore tilltalad för brott, varå straff eller påföljd som nu sagt är efter lag följa kan, men ej blivit för brottet sakfälld». Nåd finge sökas i vad fall som helst.

De stickprov ur judikaturen som nu skola lämnas äro alla tagna från sådana mål som gått upp till KM:t. Början göres med några fullföljdsfrågor.

Huruvida den appellabla summan förelåg kunde, så länge den var bestämd i svenskt mynt, vara kinkigt nog att avgöra när domen lydde på främmande myntslag.

Handlanden Nathan Nichols (kallad även Nickholtz), såsom fullmäktig för skepparen Olaus Norberg, klagade över att konseljen genom utslag d. 10 maj 1790 ålagt Nichols att inom två gånger 24 timmar till skeppskapitenen Lombard betala 373 svar-ta piastrar eller s. k. black dollars 5 escalins och 3 sous. Tillika anmälte han att f. guvernören von Rosenstein lovat medtaga handlingarna till Sverige men likväl sedermera nekat att med dem ta befattning; Nichols hade därför nödgats översända handlingarna till London, varifrån de genom svenske ministern skickats till Sverige. Sedan Rosenstein vid förhör inför NRev för-

klarat att han icke befattat sig med handlingarna emedan värdet av de omtvistade black dollars ej utgjorde appellabel summa, och konseljen enligt HD:s förordnande (¹¹/₁ 91) inkommit med utredning, avgjordes målet d. 13 febr. 1792. Konseljen hade upplyst att en svensk rdr på ön gällde 12 bits eller 1 piastre gourde och 1 bits samt att genom försök med 393 dollar 3 styver befunnits att de i rent silver endast vägt $308\frac{1}{25}$ unce; och enligt intyg från direktörerna vid Västindiska kompaniet att 1 piastre gourde eller 1 unce silver d. 7 maj 1790 eller tre dagar före domsdagen gällde 46 sk. 4 rst. bko, utgjorde $308\frac{1}{25}$ piastres gourdes eller unces endast 296 rdr 42 sk. HD fann utrett att 393 svarta dollar 3 styver svarade emot $308\frac{1}{25}$ unce i rent silver eller lika många piastres gourdes à 44 sk., svarande emot 282 rdr 14 sk. 3 rst. i svenskt mynt, samt att således den fixerade summa appellabilis av 300 svenska rdr eller 327 piastres gourdes och 3 bits vida överstege värdet av de omtvistade $373\frac{1}{2}$ svarta dollar. Målets dragande under KM:ts prövning kunde därför icke tillåtas.

Ett par andra rättsfall visa dock att HD icke allt för rigoröst vakade över fullföljdsreglernas noggranna iakttagande.

Placemajoren Schürer hade gått i borgen för en vice fiskalen Falkmans skuld till justitiarien Bergstedt å 100 sp. dr enligt skuldsedel av d. 23 nov. 1800.¹ Denna skuldsedel infriade S. d. 24 jan. 1803. I en vidlyftig process, där S. och F. framställde åtskilliga anspråk var emot annan, yrkade S. bl. a. att återfå beloppet jämte ränta. Domstolen fann i utslag d. 16 nov. 1812 att S. förlorat sin rätt och talan på grund av tioårig preskription: S. hade ej styrkt att han anställt krav mot F. förr än d. 5 juni 1811 och en löftesman kunde icke för sin inlösta borgen erhålla större rätt emot skuldenären än själva fordringsägaren ägt. Vid prövning i HD av S:s besvär blevo dessa av pluraliteten ogillade i enlighet med denna av jr Noréus uttalade mening: då skuldsedeln vore ställd att betalas tre månader efter utgivandet och S. borgat såsom för egen skuld, hade

¹ Svenskarna på ön hade i flera fall trassliga affärer inbördes. Se t. ex. HD:s prot. ²⁹/₅ 09 (f. d. Västindiska komp:ts agent Jonas Ulric Stenquist mot dess förste assistent Gustaf Fredrik Sahlstedt).

han jämlikt k. förordningen d. 28 juni 1798 ansvarat för sin borgen endast tolv månader efter förfallodagen; först efter det verkan av hans borgen försvunnit hade han infriat skuldsedeln och fått den transporterad å sig; hans fordringsanspråk härledde sig alltså ej från följden av hans borgen. Under voteringen¹ anmärkte Blom att då S. fått domstolens tillstånd att fullfölja änskönt hans fordringar ej sammanlagda uppginge till det i 1811 års reglemente utsatta belopp, »trodde jr sig äga anledning i und. hemställa om icke domstolen å S:t B. kunde genom avgående skrivelse förständigast att behörigen iakttaga vad reglementet härutinnan föreskriver». Men härom stod han ensam.

En gång gav guvernören Stackelberg tillstånd att anföra besvär, ehuru han var fullt medveten om att han därvid satte sig över reglementets fullföljdsregler. I Gustavia lades d. 29 sept. 1814 beslag å åtskilliga varor (ljus, mjöl, kaffe m. m., tillhoppa värt 242 dr 10 realer 1 styver) som, ehuru de ej blivit utklarerade från tullkammaren, inlastats å båten Stralsund, förd av skepparen Johnson och destinerad till ön S:t Martin. Vid domstolen fördes talan mot avskepparna, handlandena Adolf F. Hansen,² P. Petersen och William Cock, med yrkande om ansvar och varornas konfiskation. Skepparen meddelade att han av de tilltalade mottagit icke blott varorna utan även »erforderlige penningar för deras utklarering, men att han förskingrat dem och blygats för att begära mera, varjämte han erkände det han till den grad varit av starka drycker överlastad att han ej varit förmögen att överväga sina gärningar». I utslag d. 3 sept. 1814 förklarades varorna förbrutna och dömdes avskepparna till böter, allt i förmågo av 9 § i KM:ts förnyade nåd. tull- och accisstadga för ön S:t B. av d. 26 mars 1813. Två ledamöter av domstolen (Vaucrosson och Key) hade emellertid röstat blott för konfiskation, ej böter, och justitiarien hade, med instämmande av guvernören, ansett att avskepparna borde tillerkännas ersättning av skepparen för såväl varorna som plikten. Protokollet innehåller också att, sedan utslaget avsagts för parterna, »hr

¹ Den pågick $\frac{3}{8}$ — $\frac{14}{8}$ 13, Blom yttrade sig $\frac{23}{8}$.

² Hansen, som själv var ledamot i domstolen, hade ej inkallats av åklagaren, men då målet förekom uppstod han från sitt säte i domstolen med förklaring att han ansåg sig i målet invecklad.

baron och guvernören de således dömde förständigade, det hr baron och guvernören, i stöd av den makt hr baron och guvernören ägde och på dess eget ansvar, lämnade dem frihet att, ehuru de i detta fall enligt KM:ts nåd. reglemente för denna ös styrelse till sådan förmån ej voro berättigade, ifrån detta domstolens utslag, i händelse de därmed missnöjde voro, hos KM:t sig underdånigst besvära».

Besvär anfördes, och Stackelberg inkom med en utförlig rapport. Han erinrar däri om vad de tilltalade anförde till sitt försvär — att bruket å S:t B. vore att, såsom nu skett, till skepparens egen omsorg överlämna utklareringen av varor, som i öppna båtar avsändas till S:t Martin, och att deras under en flerårig handelsrörelse förvärvade reputation borde befria dem från alla misstankar för tullförnillning — och ingår i bemötande därav. Då tullförnillning i själva verket blivit begången, hade konseljen, ihågkommande dess und. åliggande att med en lika hand skipa rättvisan ibland alla KM:ts undersåtar å stället, ej vågat i det ringaste avvika ifrån den åberopade 9 §:s föreskrift. Att befria avlastaren från skyldigheten att vaka över tullangivningen och binda den vid skepparen allena vore att lägga bördan på den minst förmögne att bära den, särdeles som dessa skeppare i allmänhet vore fattiga, ofta slavar, och okunniga i läsa och skriva. Rapporten slutar så: »Vad som egentligen föranledde mig lämna tillstånd till besvär var den tanka om vederfaren orättvisa, som förmärktes hos hrr Hansen, Petersen och Cock, samt den mer och mindre sinnesförändring varmed de mottogo meddelandet av konseljens utslag. Jag överlämnar nu allerunderdånigst denna sak till EKM:ts högst upplysta nåd. prövning och vågar i lika und. förhoppas att ej mindre för exemplets än rättvisans skuld domslutet av EKM:t allernådigst gillas och stadfästes.»

HD fann klagandena ej hava anförde skäl som kunde föranleda till ändring (⁵/₉ 15). Beslutet var enhälligt; ingen synes ha varit betänkt på att avvisa besvären eller inskrida mot Stackelberg.¹

¹ I HD:s prot. angives att ändring sökes med av guvernören frih. Stackelberg lämnat särskilt tillstånd.

K. förordningen d. 13 juni 1800, som förkortade tiden för fordringspreskription från 20 till 10 år, innehöll den övergångsbestämmelse »att utländsk man eller utrikes vistande svensk undersåte, i anseende till alla de fordringar som äro äldre än den tid då denna Vår nåd. förordning varder kungjord, må ställa sig till efterrättelse den lag som gällande var då utlåningen skedde». Huruvida denna bestämmelse var tillämplig beträffande svenskar som hade hemvist å ön, blev föremål för olika meningar inom HD.

Den förut omnämnde v. fiskalen Falkman hade av domstolen på ön genom utslag d. 22 augusti 1809 förpliktats att till notarien vid guvernementsämbetet L. Thenstedt, som innehade en Falkmans skuldsedel av d. 31 juli 1798 å 182 dr västindiskt courant, gälda detta belopp antingen i samma myntslag eller ock med 166 spanska dr och 10 realer. Falkman klagade och åberopade tioårspreskription enligt 1800 års förordning. Blom, som började voteringen i HD, ogillade preskriptionsinvändningen: han ansåg övergångsstadgandet tillämpligt eftersom båda parterna voro svenska undersåtar »på västindiska ön Barthelemy och således utrikes eller utom riket vistande». Näste man, Poppius, var däremot av annan mening. Han yttrade bl. a.: »Ön S:t B. är väl belägen utom Sveriges rikets gränсор, men den utgör ett under Sverige lydande landskap och styres jämväl efter svensk lag. Ovannämnde förordning är även där gällande, och borgenären, vilken så väl som gäldenären ägt deras hemvist å denna ö, har således varit i tillfälle att, på sätt nämnde förordning innehåller och förmår, göra sin rätt gällande.» Nibelius instämde med Blom, men de övriga med Poppius, Lagerheim under framhållande av att så väl domstolens på ön utslag som parternas skriftväxling upplyste att förordningen »till deras kunskap kommit och följakteligen där som gällande bör anses». KM:ts utslag konstaterar helt kort att fordringen är preskriberad enligt 1800 års förordning, utan att inlåta sig på den inom HD diskuterade frågan ($\frac{5}{2}$ 10).

I ett resningsmål fick HD anledning att uttala sig om tillämpligheten av fransk lag rörande fordringspreskription. Den »franske juristen och f. d. officeraren vid borgaremilisen i sta-

den Gustavia» Guillaume Toussaint Deschamps hade år 1817 bevakat fordran i handlanden Berniers konkurs (inställelsedag $23\frac{1}{2}$ 16), men domstolen på ön hade i beslut d. 27 aug. 1817 funnit hans anspråk preskriberat. Han sökte resning under förmenande bl. a. att han såsom boende i Frankrike borde åtnjuta den preskriptionstid franska lagen utstakade. Men då enligt 7 § i 1811 års reglemente »uttryckeligen finnes stadgat att vid justitiärenders prövning och avgörande domstolen eller konseljen i allmänhet åligger att följa svenska lagar och författningar, fann HD å vad sökanden anført om den preskriptionstid, honom enligt fransyska lagarne bort tillkomma, avseende icke kunna havas» ($\frac{4}{5}$ 20).¹

Den ganska flitigt processande handlanden Cremony åberopade i ett mål förgäves att enligt sedvana överlåtaren av ett skuldebrev häftade i likhet med utställaren. Han yrkade att av f. d. vice notarien C. W. Thenstedt utfå betalning enligt en skuldsedel å 647 spanska dr, utställd av I. Prince till William Chadwick eller order och endosserad av Chadwick och Thenstedt. Domstolen ogillade hans talan: skuldsedeln vore ingalunda en växel, vars protest medförde ersättnings skyldighet för endossenterna, utan lydde endast å en utgivarens skuld; den hade av Cremony blivit för god emottagen; det av Cremony åberopade allmänna bruk i sådana fall kunde i brist av föregående känt exempel ej för gillt antagas, helst detsamma ej syntes kunna förenas med lagens mening uti stadganden i dylika fall. HD gjorde ej ändring ($\frac{8}{8}$ 16).

Skepparen S. A. Bonnet, som yrkat att såsom den där bärgat och i hamnen vid Gustavia inbragt en av besättningen övergiven portugisisk brigg S:t Luis Rey de France erhålla behörig bärgarlön, anförde besvär över ett domstolens utslag d. 8 juni 1821

¹ Å vad Deschamps anført därom att han av force majeure varit hindrad att inom tioårig preskriptionstid bevaka sin fordran kunde ej heller göras avseende, när de krig, som emellan Frankrike och åtskillige europeiska makter uppkommit, icke gjort hinder att genom kommunikation över Sverige sådant iakttaga, och sökanden i alla fall, när dessa krig i början av år 1814 genom den i Frankrike då inträffade styrelseförändring upphörde och efter vad domstolen på S:t B. uti dess utlåtande även upplyst kommunikation på Västindien snart därefter för alla nationer blev fri och öppen, ägt tid att ända till d. 14 april 1815, då preskriptionstiden för den år 1805 förnyade skuldsedeln löpte till ända, sin rätt bevaka.

varigenom den utlåtit sig (enligt HD:s prot.): »att som upplyst vore att då klaganden anlönt till ifrågavarande brigg och den samma i besittning tagit, den redan varit under batteriernas kanoner och således inom svenskt territorium, varest den icke enligt allmän folkrätt och traktater möjligen kunnat av de jagande kongl. franska örlogsfartygen uppbringas utan att vara förfället på skeende reklamation att till styrelsen på S:t Barthelemy utan några omkostningar återställas; fartygets besittningstagande av kongl. franska örlogsfartyg jämväl ingalunda kunnat bliva eller blivit genom Bonnets åtgärd hindrat utan genom det ifrån batteriet över den till prisen gående örlogsbåten lossade skott varigenom den tvangs att återvända; fartyget icke eller vid tillfället varit i den belägenhet att klagandens bemödande förekommit det att löpa å strand eller stöta å någon av de kring hamnen varande klippor, eller ock dess utdrivande till sjöss, innan det av några utav de ifrån land efterkommande båtar skäligen bort upphinnas, alltså ansåge domstolen klaganden icke berättigad till den större bärgarelön varå han kunnat ägt rättvisa anspråk ifall han frälsat fartyget ifrån verkelig sjönöd, eld, sjörövare eller fiender, allra minst till en hälft utav fartyget och lasten; dock borde klaganden för dess vid tillfället visade flinka och raska uppförande erhålla en passande vedergällning av ett hundra courant daler.» HD gjorde ej ändring (¹³/₂ 22).

Det förut nämnda underställningsmålet angående skepparen Baker upplyser oss om en av de för kolonien egendomliga rättsreglerna. Baker hade d. 5 dec. 1810 förolämpat guvernören Ankarheim och därför dömts att mista äran, göra guvernören offentlig avbön m. m. Uppträdet var föranlett av att Baker, såsom det heter i HD:s protokoll, »till följe av en från äldre tid på Barthelemy tillämpad lag» måst betala fyra spanska dr såsom fastställd avgift till de av landets invånare som fasttagit en från honom bortgången slav. Baker hade häremot gjort föreställningar hos guvernören; och då dessa visade sig fruktlösa, följde han guvernören utför trappan till guvernementshuset och framåt gatan, allt under det han överhopade honom med okväden, hotelser och beskyllningar att guvernören ville behålla pengarna för egen del.

Några av de till HD inkomna brottmålen ge bilder ur livet av

utpräglat exotisk karaktär. T. ex. målet angående den redan omtalade, handlanden Prince tillhöriga negerslaven Collot, dömd att halshuggas för det han d. 15 april 1809 dödat en handlanden da Silva tillhörig negerslav James. Collot berättade att han om aftonen suttit på strandbryggan för att tvätta sina fötter, varunder han ätit ett stycke sockerrör och därvid nyttjat en fällkniv. Då hade en honom okänd neger kommit och frågat, vad han haft att göra med en viss negress, och i detsamma givit honom ett slag och efter någon ordkastning dem emellan ytterligare ett. Under det handgemäng som därpå följde hade Collot händelsevis och utan uppsåt givit angriparen ett styng av fällkniven som han hela tiden haft i handen. Häremot vittnade emellertid negerslavninnorna Susanna och Charlotte att då Collot fattat James om livet hade James utropat på engelska: »o Gud, du sticker mig med en kniv», vartill Collot svarat: »det är ingen kniv, det är en sten». De hade också sett och hört James blödande utropa: »jag är en död man». — Olikhet i ras eller nationalitet torde ej sällan varit den egentliga orsaken till dråp. En stark aversion mot negrer fanns tydligen hos fiskaren William Hawley. D. 29 sept. 1822 om aftonen stod han, med en musköt i handen, på gatan vid fria kulörta kvinnan Roses trappa. Där slog han först med kolven två borgaren Gayetan tillhöriga negrer, och när sen två handlandena Marcials negergossar, Alexis och Cobus eller Jacob, kommo på gatan uppför och passerade honom, »tog han för en längre stund riktning» och sköt gossen Cobus, varpå han återvände till sitt hus ($\frac{15}{4}$, $\frac{24}{4}$ 23). — Aftonen d. 17 aug. 1800 kom italienaren Mattheo Antonetti in i slaven Victors krögarebod, där svenske timmermannen Erik Hellström satt och drack grogg. Då Antonetti, på fråga vad han ville, svarat att han ville ingenting, sade Victor och Hellström åt honom att då kunde han gå sin väg, och Hellström gav honom i detsamma med handen ett lindrigt slag på ryggen. Antonetti gick men kom snart tillbaka, började slå Hellström med en käpp och stack honom så till döds med sin fällkniv ($\frac{26}{8}$, $\frac{16}{9}$ 01). — En januarikväll 1815 gick amerikanske matrosen John Roberts fram till spanske båtsmannen Juan Rubertus och bad om eld till sin cigarr. Juan frågade vad landsman John vore och gav honom efter erhållet svar ett slag så att

John föll omkull. Allmän träta med slagsmål uppstod på gatan, Juan drog fram en sabel som han haft under sin rock och sårade flera, bland dem negerkocken på en amerikansk skonare så svårt att döden följde ($^{15}/_8$, $^6/_9$ 15). D. 26 mars 1822 gjordes av negrer och vita ett försök att utanför den till ön hörande klippan Sockertoppen röva en från Gustavias hamn utlupen amerikansk skonert, varvid en besättningskarl på skonerten blev skjuten till döds. Domstolen i Gustavia dömde fem av deltagarna att mista livet. KM:t benådade fyra: de skulle få umgälla sitt brott med 40 par spö och därpå för alltid förvisas från ön ($^8/_7$, $^5/_9$ 22).

* * *

»Över lagarnes och ordningens vidmakthållande på kolonien S:t B. har KM:t låtit noggrant vaka, och äger KM:t den tillfredsställelsen att ingen klagan över saknat beskydd försports från någon av dessa KM:ts avlägsna undersåtare.» Denna vackra fras, som läses i k. skrivelsen till RSt:s statsutskott av d. 19 mars 1840, kan dock åtminstone till sitt senare led icke anses sann ifall man går något längre tillbaka i tiden. Gör man så, saknas ej vittnesbörd om att rättskipningen på ön icke så helt åtnjöt förtroende där, liksom det torde kunna sägas att domstolens i Gustavia verksamhet, för så vitt den kom under HD:s prövning, i jämförelsevis större utsträckning än någon annan domstols gav HD anledning att ingripa till varning och rättelse.

Då handelshuset Yvons & C:o begärt konseljens lagliga åtgärd i en affär, anhöll det om KM:ts befallning till konseljen att noga och med all uppmärksamhet handhava och avgöra detta mål — vilken »nu i förtid gjorda anhållan» HD visserligen fann vara av sådan beskaffenhet att KM:t därmed ej kunde sig befatta ($^{16}/_4$ 01). I högmålet mot Fahlberg klagade denne över att han ej fått svara i Svea hovrätt, utan att »guvernören låtit inkalla honom till en domstol, om vilken han, enligt åberopad skrivelse av honom, ej själv skall gjort sig stort begrepp» (HD:s prot. $^3/_3$ 12). Särskilt under den tid (1797—1810) då justitiariebefatt-

ningen innehades av Anders Bergstedt,¹ lämnade konseljens åtgärder eller uraktlåtanden rum för allvarliga anmärkningar. Någon gång, såsom i målet angående Antonetti, nöjde man sig med att tillstålla konseljen erinringar (att upptaga av vad religion vittnen äro, att underrätta den dömde om tid för besvär och för ansökning om nåd o. s. v.), men i flera fall skedde remiss till justitiekanslern för åtal.²

Det märkligaste av dylika åtal var det som härledde sig från en av konseljen självant arrangerad process mot handlanden Anthony Vaucrosson och hans båda söner, Anthony och Jean Jacques, misstänkta att hava till ön och flera andra kolonier infört eller låtit införa underhaltiga guldmünt, mois d'ores eller moëdrer. Ingen har så bittert klagat över domstolens åtgärder som de nämnda tre; sällan torde väl också en domare, som icke uppsåtligen gjort orätt, fått så dyrt umgälla vad han felat som det blev Bergstedts och guvernören af Trolles lott för deras oförstånd och vårdslöshet i behandlingen av dessa »Vaucrossöner».³ Det hela ger en ganska avskräckande bild av vilka lidanden en valhänt rättskipning kan åsamka båda domare och parter.

Sedan konseljen ålagt handelshuset Vaucrosson & Son⁴ att

¹ Om Bergstedt, som i vår vitterhets hävder spelat en viss roll, bl. a. genom det av Thorild prisade tal han såsom strengnäs-gymnasist höll över freden i Värälä, se Sv. Biograf. Lexikon och nedan s. 102. På S:t B. ägde han en lantgård, kallad Strengnäs.

² Även i mål, där ingen åtgärd alls mot domstolen vidtogs, kan man av någon HD-ledamots yttrande få se att fel begåtts. Se $\frac{2}{9}$ or: Tandefeldt ansåg att adjungerade ledamöterna Cremony, Hodge och Cock skulle inför konseljen tjänligen påminnas att sina skyldigheter som tillkallade domare framdeles bättre iakttaga (de hade trott sig icke kunna godkänna slavarnes vittnesbördar och därför ej heller prövat den övriga bevisningen eller ens om den angivnes befrielse eller ansvar sig något yttrat, vartill dock justitiariens anmärkning och sunda förnuftet utan kännedom av Sveriges lag och rättegångsordning bort dem vägleda); $\frac{5}{9}$ 05: Gyllenberg hemställde att konseljen måtte antingen ifrån KM:t eller genom jkå undfå föreställning (en av konseljens ledamöter hade varit ena partens ombud i målet); se ock Blom ovan s. 89. — I sin mån belysande för konseljens svaghet är ock dess förfrågan d. 19 april 1799 ang. handlanden Moses Mendes och det svar som därå gavs (18 o. 27 nov. 99). M., som 1793 vunnit svensk borgare rätt å S:t B., hade utrustat kaparefartyg under franska republikens flagg; hans fastighet på ön hade blivit med kvarstad belagd. Hur borde i detta och andra dylika mål förhållas?

³ Så kallas de i t. ex. KM:ts utslag. Exc. Ridderstolpe benämner dem i ett egenhändigt votum »Vaukersönerne».

⁴ Denna beteckning, ibland försedd med tillägget »d. ä.», avser närmast blott fadern och sonen Anthony. I det följande användes förkortningen V & S även där alla tre avses.

återta 249 såsom förfalskade ansedda moëdrer som av dem utgivits till handelshuset Wölffer & Metzler, höll Trolle en allmän sammankomst med öns förnämsta invånare, en s. k. assemblée generale des notables, och företog där undersökning i anledning av franske konsuln Bigards klagomål mot V & S. Med stöd av vad därvid förekom gav Trolle d. 27 dec. 1797 skriftlig order till konseljens vaktmästare att ofördröjligen inställa sig hos V & S och i Konungens namn avfordra dem kopiorna av alla deras brev, något som också genast verkställdes. I ytterligare order d. 19 febr. 1798 befallde han V & S, likaledes i Konungens namn, att före solens nedgång antingen hos guvernörsämbetet nedsätta 40,000 piastres gourdes i klingande mynt eller ock för denna summa ställa några vederhäftige mäns borgen eller i brist därav bägge (näml. fadern och äldste sonen) träda i häkte på k. batteriet, Skansen kallat. Konseljen tog därefter saken om hand och gav d. 15 maj 1798 utslag av följande innehåll: alla tre befriades från tillmäle om fullbordat brott, men vad anginge uppsåtet att låta införa de falska mynten förklarades de brottsliga; beträffande lagens tillämpning hade konseljen väl sett på lagens förordnande i 7: 4 jämförd med 61: 1 MB,¹ men av anförda skäl (bl. a. svårigheten att utstaka, vilka moëdrer äro underhaltiga, och guvernementernas i denna världsdel långa tystnad varigenom de i flera år syntes hava sanktionerat och tolererat cirkulation av underhaltiga moëdrer) överlämnades detta ovanliga mål till KM:ts eget avdömande; intill dess KM:t täcktes meddela nåd. utlåtande skulle V. fadern såsom chef för huset förbliva i säkert förvar ävensom all hans och äldste sonens fasta egendom på ön beläggas med kvarstad.

V & S anförde besvär som föredrogos i HD d. 4 okt.: konseljen skulle med möjligaste skyndsamhet inkomma med vederbörandes förklaring, eget utlåtande och alla till målet hörande handlingar; fadern skulle genast försättas på fri fot och sekvestern hävas. Såsom av detta beslut framgår hade målet då ännu ej inkommit underställningsvägen, ja konseljen hade ännu icke gjort vad på den ankom för målets fortgång. Först d. 11 okt.

¹ Dessa lagrum handla om den, som klipper mynt eller det eljest på varjehanda sätt svikeliga minskar, samt om delaktighet i missgärningar.

dagtecknades konseljens missiv och först d. 18 febr. 1799 anmäldes detta i HD.¹ Det dröjde sedermera närmare två år innan målet kom i skick att kunna föredragas. De osäkra och långsamma förbindelserna mellan ön och moderlandet voro härtill icke utan skuld, men en viss senfärdighet hos konseljen var nog också förhanden. Om besvärligheterna och de varjehanda åtgärder, som av HD, stundom även av NRev eller KM:t, vidtogos för processens påskyndande och för utredningen, lämnar följande schematiska översikt en föreställning:

⁵/₄ 99: HD avskog anhållan om målets avgörande på för handen varande skäl; konseljen fick nytt föreläggande.

²²/₇ s. å.: HD gav konseljen nytt föreläggande (V & S hade anmärkt att konseljen försummat 6 särskilda tillfällen till förklarings avsändande).

²⁰/₁ 00: HD avstyrkte ny anhållan om målets avgörande och tillstyrkte ytterligare föreläggande, med skyldighet för klagandena att ombesörja delgivningen. Denna gång hänsköts frågan till KM:t, som ¹²/₂ biföll HD:s hemställan om nytt föreläggande, men förordnade att delgivningen skulle verkställas av Västindiska kompaniets direktion.

⁴/₄ s. å.: i anledning av förfrågan från direktionen om sättet för delgivningen tillstyrker HD att V. fils, som för det närvarande är härstädes vistande,² måtte såsom han anhållit själv få besörja delgivningen. KM:t biföll ¹⁶/₄.

²⁶/₈ s. å.: ny anhållan om målets avgörande eller ock att KM:t täcktes vidtaga en så kraftig åtgärd att guvernören eller konseljen, som ⁵/₁₂ 99 fått del av beslutet ²²/₇ s. å., icke måtte kunna varken med förklaring längre utebliva och tiden således vidare uthala eller emellertid emot sökanderne missbruka den med styrelsen på ön förenade makt. Attester åberopades från f. guvernören Bagge m. fl. av innehåll att sedan dec. 99 hade för brev avsändande ifrån S:t B. till Europa tillfälle varit ej allenast med den vanliga paketbåten, vilken skall ifrån öarne i Västindien en gång i varje månad avgå, utan ock med åtskillige skeppare samt även med kofferdiskepparen Floberg (kallas även Flodberg), som jämte attestanterna i april detta år ifrån ön till Sverige hemrest. HD fattade ej något beslut, utan Jusleen tog handlingarne till påseende.

¹ Konseljen ursäktade dröjsmålet med att just några dagar innan Västindiska kompaniets skepp skulle avgå »föll justitiarien i en allvarsam sjukdom; hans därunder varande sanslöshet hindrade alla konseljens göromål, till dess han änteligen efter nu nyss återvunnen hälsa och krafter kunnat i göromålen deltaga».

² I sina slutpåståenden uppgav Jean Jacques att han för rättegången vistats 30 månader i Stockholm.

$\frac{2}{9}$ s. å.: revisionssekreteraren Iserhielm anmälte i HD att han låtit till i dag inför NRev uppkalla Floberg, som i klagandeombudets närvaro berättat bl. a.: att han, som anlant till S:t B. $\frac{3}{1}$ 00, hos guvernören genomläst konseljens förklaring, närvarit då förklaringen och handlingarne i slutet av jan. eller början av febr. överlämnades till den skeppare som å paketbåten skulle överföra breven till S:t Christopher, därifrån de sedermera skulle åtfölja de engelska till London, och även följt skepparen ifrån konseljen till hamnen samt sett honom därifrån avsegla. Floberg trodde att paketbåtarna för jan., febr. och mars icke framkommit utan blivit uppbringade, emedan direktionen för Västindiska kompaniet icke bekommit de med samma paketbåtar avsända brev; han hade sig icke bekant om några duplikat- eller triplikathandlingar sedermera blivit ifrån konseljen översända på sätt med ifrån S:t B. avgående handelsbrev vanligen plägar iakttagas. Iserhielm tillkännagav därjämte att f. guvernören Bagge och hans broder kaptenen G. W. Bagge åtföljt Floberg på fram- och återresan till Västindien och nu vistades i staden. HD förordnade att alla tre skulle höras på ed inför NRev.

$\frac{8}{9}$ s. å.: anmäles att förhöret på ed $\frac{5}{9}$ ägt rum inför NRev.¹ HD ansåg att icke någon ytterligare åtgärd i målet kunde vidtagas förr än enligt klagandenas åtagande behörigt betyg bliver företett att KM:ts senast utfärdade kommunikationsresolution kommit konseljen tillhanda, varom klagandenas ombud i NRev skulle förständigas.

När föredragningen av målet äntligen kunde börja, d. 23 jan. 1801, hade skriftväxlingen hunnit bli ganska diger, väsentligen beroende av att V & S ej inskränkt sig till försvar utan själva gått till anfall, i det att de mot konseljens ledamöter, särskilt Bergstedt, framställde yrkanden om ansvar och ersättning.² Det vill av handlingarna synas som hade aktionen mot V & S delvis haft politiska motiv. Mellan S:t B. och den franska ön Guade-

¹ Vid förhöret hade f. guvernören Bagge berättat bl. a. att det å S:t B. brukliga guldmyntet moëdrer, som slås i Portugal, men underhållige eftergöras i Amerika, till följe av en konseljens förordning väl böra väga minst 7 penny, av vilken vikt de äro varmed lönerne betalas till kompaniets betjäning, men att handlande emellan både över- och underviktige emottagas, helst moëdrerne vid emottagandet alltid vägas och värdet sålunda icke efter prägelu utan efter vikten bestämdes; skolandes de moëdrer, som väga 8 pennys och därutöver, icke vara bruklige i allmänna rörelsen å S:t B. utan merendels bortsändas till S:t Croix och de övriga öarne däromkring, varest de skulle vara mera gängse.

² V & S hade lämnat fullmakt till Norderling och J. Röhl, vilka transporterat den å bankofiskalen Netherwood.

loupe hade rätt en stark rivalitet, och Trolle och Bergstedt torde föreställt sig att särskilt V & S voro misshagliga för de franska agenterna på Guadeloupe, vilka alltså kunde tänkas bli gynnsammare stämda mot styrelsen på S:t B. om denna läte V & S vederfaras en sträng behandling. V & S äro angelägna att för KM:t uppvisa hurusom de vore utan skuld till misshälligheterna med fransmännen.¹ Vad själva myntfrågan angår hänvisade V & S till den i Västindien rådande oinskränkta friheten i myntrörelsen, »varav det största bevis är det antagne sätt varpå man medelst egit sönderstyckande av större mynt opåtalat förskaffar sig skiljemynt, sådant som den halva piaster vilken vi till upplysning våge i und. framlämna». Från konseljens sida uppgavs att på ön cirkulerat ett slags moëdrer som allmänt kallades Vaucrossons moëdrer, helt nya med vackra präglar, tunnare mitt uti och tilltagande åt kanterna, vägande omkring 6 pennys vikt. — Sitt ersättningsanspråk bestämde V & S slutligen till 15,000 rdr; denna summa uppginge blott till en tredjedel av deras verkliga förluster och överstege troligen icke mycket vad Bergstedt förmådde ensamt bestrida av sina fastigheter å ön.

Voteringen i HD begynte d. 5 febr. och avslutades d. 12 mars. Alla voro ense om att klagandena borde frikännas. Missnöjet med Bergstedt var också allmänt; hans skrivsätt synes ha varit olyckligt och endast bidragit att förvärra hans sak.² Så anmärkte Stockenberg hurusom Bergstedt tycktes i sin förklaring utmärka mera än vanlig okunnighet om egna och andras rättigheter: han hade påstått att klagomål över domarens göromål, ehuru samma klagomål blivit med anständighet framförda, ja även, som nu hänt, varit grundade, skulle med schavottering, konfiskation av lös och fast egendom och landsflykt m. m. av-

¹ De omtala att rupturen mellan S:t B. och Guadeloupe år 1797 gått ända därhän, att sedan konseljen å S:t B. dömt en fransk sjöman Allary för mord å en svensk sjökaptan, så åtnöjde sig ej den franske agenten Victor Hugues, »denne Antillernes Robespierre», med att A. utlämnades mot borgen, utan krävde att domen ändrades och förbjöd dess verkställighet, vilket hade till följd att A. aldeles undgick straff, ehuru vistande på S:t B. och i alla ögnablick trotsande styrelsens makt.

² I en av V & S:s inlagor säges: »Bergstedt anser icke otroligt att vi äre av couleur, och han vågar säga det i sin förklaring. Jag, Vaucrosson fils, har varit här i huvudstaden över 2:ne år, har under den tiden haft den nåden att åtskillige gånger få synas inför EM:t. Jag frågar, vad omdöme förtjänar en man som kan framkomma med något så lätt upplyst och genast vederlagt.»

straffas. Och Gyllenborg hemställde att för ön måtte förordnas någon actor publicus så att en justitiarius ej skall tro sig berättigad att vara på en gång anklagare och domare; »KM:ts således nådigst visade hägn om lag och vars mans rätt skulle efter min und. tanka icke litet bidraga till mera inflyttningar och folkstockens förökande på S:t B. och kunna i framtiden göra denna possession mera gagnande för moderlandet».

KM:ts utslag utfärdades under d. 10 april, sedan Gustav Adolf i Landskrona bifallit HD:s hemställan.¹ Någon prövning av V & S:s påståenden om ansvar och ersättning skedde ej, utan handlingarna skulle överlämnas till jkå med befallning att därvid lägga den hand som lag och målets beskaffenhet kunde fordra; »och på det i anseende till ortens avlägsenhet icke må med den häri återstående rättegång på tiden utdragas, låter KM:t genom brev i nåder anbefalla dess guvernör å ön S:t B. att antyda och tillhålla Bergstedt, vilken lagarnes vård på ön S:t B. i synnerhet ålegat, att med första därifrån avgående lägenhet sig hit begiva och till vidare svaromåls avgivande sig härstädes personligen inställa».

Denna kungliga förtänksamhet om den återstående rättegångens påskyndande skulle dock bli på det grundligaste gäckad; för Trolle och Bergstedt började ett mer än tjuguarigt martyrium. I HD föredrogos d. 30 jan. 1816 ansökningar av Trolle och Bergstedt att det åtal, som för nära 15 år tillbaka blivit i Svea HovR anställt mot dem och övriga dåvarande ledamöter av konseljen, men i anseende till konseljledamöters frånvaro sedermera ej kunnat fortsättas eller till slut bringas, måtte få nedläggas och förfalla. Det upplystes att åtalet gällde tre av konseljen år 1798 avgjorda mål, nämligen utom det Vaucrossonska ett mål mellan löjtnanten Besignan och handelshuset Röhl & Hansen (KM:ts utslag $\frac{18}{9}$ 00) och ett mellan F. Deurer och M. Lefford (KM:ts utslag $\frac{30}{4}$ 01). Nu voro fyra av de åtalade konseljledamöterna döda, en hade avflyttat från ön; fadern och äldste sonen Vaucrosson hade, liksom Deurer, avlidit; Trolle och Bergstedt hade under största delen av de 15 åren måst uppehålla sig här,

¹ Utslaget, liksom vissa handlingar i målet, finnes tryckt.

varigenom Trolle på tionde året varit skild från hustru och barn. Efter justitiekanslerns hörande tillstyrkte HD och biföll KM:t åtalets nedläggande utom vad angick det Vaucrossonska målet; förklaring från Jean Jacques skulle infordras och all handläggning i hovrätten under tiden vila; Trolle skulle äga att begiva sig härifrån, med skyldighet likväl att i hovrätten anmäla sin vistelseort. När sedermera Jean Jacques enständigt bestritt ansökningarna, fick åtalet fortgå och d. 2 aug. 1821 föll omsider hovrättens dom: Trolle och Bergstedt skulle vardera böta 333 rdr 16 sk. bko och Bergstedt dessutom i skadestånd erlægga en skälig jämkad summa av 2,000 rdr bko. Domen överklagades av dem båda, och Trolle sökte även nåd. KM:t gjorde ej ändring, men förskonade Trolle från böterna med undantag av åklagarens andel. Då detta utslag utfärdades, d. 10 april 1823, hade på dagen 22 år förflutit från KM:ts utslag i huvudmålet! Året därpå förunnades Bergstedt enahanda nåd. Både han och Trolle hade under processens lopp blivit utfattiga. Bergstedt hade varit i konkurs och år 1816 blivit för otrohetsbrott skild från sin hustru, men efter år 1823 erhållen kunglig dispens trätt i nytt gifte. Så Trolle som Bergstedt slutade sin jordiska vandring året efter det han benådats.¹

Den sista HD-remissen till jk av rättegångshandlingar från ön torde vara den som gällde underställningsmålet angående Josef Alexander Brin.

Natten till d. 3 maj 1857 blev den 57-årige representanten² François Danet mördad. Såsom misstänkt för gärningen häktades Brin, 24 år gammal, och en vidlyftig rannsaking följde som slutade så, att domstolen i Gustavia genom utslag d. 9 nov. 1857 ställde B. under framtiden och, jämte det underställning beslöts, tillika förordnade att B. emellertid skulle i häkte kvarstanna.

¹ Om åtalets nedläggande se HD ²⁰/₈ 16, ²¹/₈ 17, KM:t ⁴/₉ 16, ²⁷/₈ 17, om åtalets prövning i HD och Trolles nådans. ²¹/₃ 23, om Bergstedts nådans. HD ²²/₁ 24, KM:t ¹²/₂ 24. Beträffande Trolles nådans, yttrade HD bl. a. att det ansvar, som ansetts böra följa å hans felaktigheter, blivit bestämt först sedan 25 år förflutit ifrån det de blevo begångna.

Om Bergstedts konkurs och äktenskapliga förhållanden, se HD ²¹/₁ 16, ¹⁸/₄, ¹⁹/₅ 20, KM:t ⁷/₂ 16, ²⁷/₂ 23.

² Enligt § 21 i 1811 års reglemente skulle vart tredje år sammanträda en kommitté av elva ledamöter, utsedda av och bland öns invånare. Högström (s. 33—4) säger att denna kommitté var och förblev en representation blott på papperet.

Underställning skedde också, men utan all brådska: handlingarna inkommo till KM:t — d. 21 jan. 1862! Det kan därför icke förvåna att HD, som fann utslaget lagligen grundat, »i anledning av det förelupne dröjsmålet med handlingarnes insändande» beslöt remiss till jk ($\frac{3}{8}$ 62). I förklaring till denne påtog sig guvernementssekreteraren Widegren hela ansvaret för försummelsen. Till sin ursäkt anförde han främst mängden av göromål. Sedan han d. 26 dec. 1856 tillträtt befattningarna såsom guvernementssekreterare och tullförvaltare, hade han efter omkring fem månaders vistande på ön — vid dåvarande justitiarien, numera guvernören Ulrichs avresa till fäderneslandet på ett års permission — nödgats övertaga även dennes befattningar såsom justitiarie, konseljnotarie, räkenskapsförare och notarius publicus. Till följd härav hade tyvärr inträffat »att för de ögonblicklig åtgärd erfordrande ärendernes expedierande andra blevo åsidosatte och uppskötos». Som förmildrande omständigheter åberopade W. även den ofta förbryllande svårighet, han erfarit genom otillräcklig kännedom i engelska och franska språken, och den på nordbors hälsa så menligt inverkan tryckande värmen uti ett tropiskt klimat. Det upplystes vidare att W. gottgjort kronans kassa den på tiden från d. 9 nov. 1857 t. o. m. d. 31 dec. 1861 belöpande fångvårdskostnaden för B., 188 spanska dr och 4 cents, och att B. — som sedan KM:ts utslag i målet ankommit till Gustavia d. 19 juni 1862 på kvällen, genast morgonen därpå frigivits ur häktet — av W. erhållit en ersättning varmed han förklarar sig fullt belåten. Och med avseende bl. a. »å de särskilte förhållanden som å ön S:t B. äga rum» fann jk skäligt att låta vid W:s förklaring bero (res. $\frac{30}{8}$ 62).

Rättvisligen måste man ju dock antaga att även myndigheterna på S:t B. någon gång kunde ha berättigad anledning till missnöje med vederbörande i Stockholm. Så var otvivelaktigt händelsen då en blunder av föredraganden i sjööverimålet, revisionssekreteraren, sedermera justitierådet Olof Johan Lagerheim — kanske på sin tid HD:s av allmänna meningen mest uppburne ledamot, som ljöt hjältedöden under koleraepidemien 1834 — våldade åtskilligt trassel.

Då Norderling skulle ombesörja verkställighet av KM :ts utslag d. 5 sept. 1822, som ej ankom till Gustavia förr än med sista posten före midsommaren året därpå, fann han att visserligen frie negern Tom uttryckligen nämndes såsom den ende vilken icke blivit från dödsstraffet förskonad, men att frie negern Stephan Napier, ehuru upptagen i rubriken, likväl ej i själva klämman omtalades såsom benådad. Midsommarafton anmälde han detta i domstolen och angav sina skäl varför han trodde att Napiers namn utlämnats endast genom uraktlåtenhet vid domens utskrivning, att Napier alltså benådats till livet för att undergå bestraffning av 40 par spö, och att denna bestraffning så mycket hellre borde nu genast exekveras på Napier »som genom hans längre kvarhållande i arresten i avvaktan på KM :ts nåd. förklaring han icke allenast skulle bliva mera lidande än sine benådade medbrottslingar, vars brott icke vore mindre än hans, utan ock åbringa konselj-kassan en betydelig utgift för dess underhållande». Pluraliteten (hrr Beyley, Vaucrosson m. fl.) ansåg emellertid att något straff icke kunde å Napier verkställas, innan KM :ts nåd. vilja uppå skeende anmälan hunnit bliva känd.¹ Norderling gjorde d. 1 juli ett nytt försök att övertyga de andra om att han hade rätt, men förgäves. Den und. begäran om domsförklaring, som till följd härav ingick till KM :t, blev emellertid aldrig anmäld i vare sig HD eller konseljen. Lagerheim inskränkte sig till att med ett förbindligt handbrev d. 28 sept. till Norderling översända »en behörig avskrift» av KM :ts utslag, i förhoppning att hr landshövdingen därav behagade inhämta att Napiers namn endast genom fel vid utskrivningen blivit förbigånget i det förut översända exemplaret av utslaget och att något hinder för verkställigheten därav även å Napier således ej mötte (se JRev :s ing. besvär-diarium 1823 s. 345).

¹ Thenstedts yttrande synes vara ganska karakteristiskt för stämningen i domstolen. Han förklarade att han, »som fann denna fråga egentligen tillhöra den exekutiva maktens bedömande, och således icke underkastad domstolens beprövande, trodde sig likväl, då hans yttrande av hr landshövdingen och guvernören blivit avfordrat, icke kunna undgå att nämna det han förenade sig med vad hr Beyley och de ledamöter som med honom varit av samma tanka anført, emedan han icke ansåg sig berättigad till någon förklaring av ett KM :ts nåd. beslut, vilket honom syntes alltid böra till ordalydelsen följas».

RÄTTEGÅNGSFULLMÄKTIGES HABILITET.

Vid 1800 års riksdag inkommo till KM:t från prästeståndet allmänna besvär (om avvitring, lysning m. m.) och från en del fullmäktige i bondeståndet enskilda besvär (om skärpning i straffet för skogsåverkningar). Till granskning och överseende av dessa besvär förordnade Gustav IV Adolf d. 18 febr. 1801 en kommitté, bestående av riksdrotsen, exc. Kurck, överståhållaren af Ugglas, statssekreteraren Rosenblad och revisionssekreteraren Gyllenborg. »Ävenledes täcktes KM:t i nåder anbefalla h. exc. hr greven och riksdrotset att utarbete ett und. projekt angående 1:o) huru i visse delar bättre ordning vid häradsrätterne måtte erhållas; 2:o) rörande arbetets drift i hovrätterne och 3:o) angående advokater och deras rättigheter och skyldigheter; vilket projekt hr greven och riksdrotset därefter borde för ovanbemälte tillförordnade kommitté uppvisa och sedermera detsamma, jämte kommitterades utlåtande däröver, till KM:t i und. ingiva.»

Det sålunda åt honom särskilt givna uppdraget utförde riksdrotsen med sin vanliga raskhet, så att han i konselj d. 27 maj — då även de tre främste av övriga kommitterade voro jämte t. f. hovkanslern Ehrenheim tillstädes — kunde inför konungen anmäla att han »författat utkast till KM:ts nåd. cirkulärbrev till samtelige hovrätterne angående visse oordningars förekommande i tjänsten av de under hovrätternes jurisdiktion lydande domare m. m. Och vilket utkast, varmed de av KM:t utsedde kommitterade sig förenat, nu med KM:ts nåd. tillåtelse av h. exc. upplästes. Efter dess avhörande behagade KM:t, jämte nåd. yttrande att KM:t förmodade att det med denna författning åsyftade ändamål skulle därigenom fullkomligen vinnas, förklara sitt

synnerliga nöje och nåd. välbehag över h. exc:s åtgärd vid utarbetningen av detta utkast, vilket KM:t nu i nåder täcktes gilla och antaga samt med sitt höga namns undertecknande till expedierande nådigst anbefalla.»

Härmed är redovisat allt vad man vet om förarbetena till det k. cirkulärbrev av d. 27 maj 1801 som i 1807 års lagsamling rubriceras såsom angående lagarnes behöriga iakttagande och efterlevnad. Brevets ståtliga ingress torde vara välbekant: »Då vördnad för Gud samt behörig aktning för lagarne, ej mindre uti deras allmänna efterlevnad än vid tillämpningen därav till förekommande mål, utgör grunden för ett folks styrka och samdräktighet samt dess enskilte medlemmars trevnad och välgång, har KM:t från början av dess regering ansett sig aldrig nog kunna göra tillfyllest åt dess outtrötteliga omsorg och vaksamhet över desse till så huvudsakelige ändamål ledande medel; varföre KM:t ock tid efter annan vidtagit den åtgärd som KM:t till befrämjande därav ansett säkrast bidragande.» Erfarenheten hade likväl visat att ett eller annat påbud under tidernas lopp kommit att stanna i förgätenhet, och KM:t hade därför aktat nödigt att förnya åtskilligt av vad angående domareväsendet blivit förordnat samt därvid göra vissa tillägg. En rad föreskrifter i processuella ämnen följa så, däribland till sist — med en i Hasslers »Om ställföreträderskap i rättegång» s. 164—5 avtryckt motivering — KM:ts »allvarliga befallning att vid fullmäktiges antagande och godkännande 15: 2 RB på det nogaste efterleves och att med undantag» o. s. v., såsom allt kan läsas i lageditionerna under nyssnämnda lagrum. Och brevet slutar lika högstämt som det börjat: KM:t förväntar av hovrätternas så högre som lägre ämbetsmän »att de med uppriktig beredvillighet och oskrymd nit gå KM:ts nåd. avsikter härutinnan till mötes, i den övertygelse att då de var för sig troget uppfylla deras kall och därmed förenade skyldigheter, de icke allenast befordra det syftemål av allmänt och enskilt väl på vilket var och en redlig ämbetsmans utövning bör vara fästad, utan ock bereda hos sig själve den lika angenäma som ovärderliga tillfredsställelse över fullbordade plikter, varvid de tillika kunna vara förvissade om KM:ts välbehag och nåd. åtank».

Tillämpning av det k. brevet, i vad angick fullgjorda akademiska specimina såsom behörighetsvillkor för rättegångsombud, skedde till en början med synnerlig stränghet, och åtskilliga hederliga och dugande män sågo sig plötsligt avstängda från en verksamhet varav de uteslutande eller huvudsakligen haft sin bärgning. Härav föranleddes flera ansökningar att av gunst och nåd erhålla rätt att föra andras talan, ansökningar som stundom röntes välvilligare behandling i HD än hos KM:t.

Kanslisten och v. notarien i kommerskollegium Carl Finck klagade över att Svea HovR genom utslag d. 21 okt. 1801 i förfrågan av k. brevet d. 27 maj s. å. ansett honom obehörig att sitt antagna fullmäktigskap fullfölja. Han åberopade att han ej allenast blivit d. 11 nov. 1794 antagen till auskultant i HovR:n utan även genom sin vunna befordran till ordinarie tjänst i kommerskollegiet vitsordat sin skicklighet och inhämtade kunskap i lagfarenheten samt i övrigt, enligt bilagda betyg, utfört fullmäktigskap till både domstolarnas och sina huvudmäns nöje. Eventuellt anhöll F. att KM:t, i betraktande särskilt av hans fattiga villkor och förlägenhet såsom lönlös tjänsteman att på annat sätt kunna bidra till eget och en 68-årig mors underhåll, täcktes av nåd tillåta honom att utan något vidare fullgörande få fortfara att vid domstolarna biträda rättsökande parter.

Då F. medgivit att han icke i likhet med vad genom k. brevet d. 27 maj 1801 blivit föreskrivet något förhör i lagfarenheten vid akademien undergått, samt evad han i mer eller mindre måtto eljest sin skicklighet och kunskap att föra andras talan styrka kunnat det lika ovillkorligt vore hans plikt att i den av författningarne fastställda och ingen annan ordning rättigheten därtill sig bereda, så avslogos besvären; men i avseende på de av F. andragne omständigheter som ock då F., som varit student och redan vore till ordinarie tjänsteman uti ett av KM:ts och rikets kollegier befordrad, ej utan allt för kännbart lidande skulle kunna sakna den utväg han hittills använt att genom fullmäktigskap förbättra sina villkor, hemställde HD till KM:ts nåd. omprövande vad undantag av nåd uti högstberörde föreskrift i avseende till F. kunde äga rum (¹⁹/₁₁ 01). Ansökningen avslogs emellertid av KM:t, med den motivering att KM:t så nyligen upplivat de förut

i detta ämne utkomne författningar, och att F. om han ägde skicklighet och kunskap att vara fullmäktig, kunde i den ordning där vore fastställd bereda sig rättighet därtill (25/11 01).¹

Genom beslut d. 21 okt. 1801 hade Vasa HovR i kraft av 1801 års k. brev förbjudit v. lantmätaren Bengt Krook att i HovR:n för någon part utföra mål eller inlämna skrifter. K. besvärade sig och sökte tillika nåd. Han företedde åtskilliga goda vitsord, bl. a. från HovR:n att han därstädes en längre tid utan anmärkning biträtt parter med fullmäktigskaper och supplikers författande. Sedan HD avslagit besvären och överlämnat ansökningen till KM:ts eget nådigste beprövande (23/6 02), företog Gustav IV Adolf ärendet i Åbo d. 24 juli 1802. Statssekreteraren Rosenblad anmälte härvid att landshövdingen Krabbe lämnat K. fördelaktigt vittnesbörd om kunskap, skicklighet och redligt förhållande; det upplystes också att K. var över 60 år gammal och att enda utvägen för honom att försörja sig var rättegångars utförande. Protokollet innehåller att KM:t i anseende till dessa särskilda omständigheter täcktes i nåder bifalla ansökningen; men av någon oförklarlig anledning säger det i registraturet intagna utslaget raka motsatsen: »KM:t finner icke eller skäl att det av klaganden sökte tillstånd av nåd bevilja.»

K. återkom med ansökan om nåd. HD anför nu ett flertal omständigheter, varav tydligen finnes att K. äger all erforderlig lagkunskap och skicklighet, och tillstyrker ansökningen på det att K., som med tro och nit tjänt konung och fäderneslandet samt nu vid 70 års ålder är fattig och saknar all annan utväg att förskaffa sitt livsupphålle än genom advokatur, icke må råka i yttersta fattigdom och elände (14/7 06). Konungen avslog emellertid även denna gång (25/8). När så K. än ytterligare sökte nåd yttrade HD att som KM:t avslagit K:s ansökning i detta ämne, ansåg HD sig icke tillständigt annat utlåtande meddela än att han hade att ställa sig KM:ts nåd. utslag till und. efterrättelse (19/10 07). Men nu veknade Gustav Adolfs hjärta och i Hälsingborg d. 5 nov. 1807 skrev han egenhändigt på listan: »I anseen-

¹ F. var född 1766; hade anställning på handelskontor i Genua innan han 1791 blev student i Uppsala; dog 1821 som t. f. ordningsman i Eskilstuna.

de till de bevekande skiäl och omständigheter som tala till Sökandens Fördel och som af Högste Domstolen i detta Mål blifvit anförde; så tillåtes Sökanden att hädanefer få föra andras Talan inför Rätta.»¹

Under hänvisning till det i 1801 års k. brev för lands- och stadsfiskaler gjorda förbehåll ändrade HD, på besvär av stadsfiskalen Fontén, Åbo HovR:s beslut att såvida F. ej undergått offentligt förhör i lagfarenheten eller varit tjänstgörande vid något publikt verk och på det han i sin trägna sysslas förvaltning ej måtte hindras, honom icke kunde tillåtas att i egenskap av fullmäktig biträda rättsökande parter (¹⁷/₅ 02). Men då revisorn Björling sökte ändring i Svea HovR:s utslag, varigenom B., enär han ej avlagt akademiska prov uti lagfarenheten, ansetts icke vara berättigad att inför rätta föra andras talan, yttrade HD att ehuru B. av den grund, att 1801 års k. brev tillåter lands- och stadsfiskaler att rättsökande parter biträda, förmenar en sådan rättighet även böra sig tillkomma såsom den där tillförene varit chartæ sigillatæ ombudsman samt stadsfiskal och rådman i Vadstena stad; dock som B. nu mera icke innehaver sådane tjänster, för vilka egentligen i avseende på deras särskilta beskaffenhet ifrågasvarande förmån är tillåten; så kunde vad B. anført ej verka ändring i HovR:ns på tydlig författning grundade utslag (¹⁸/₄ 04).

Medan 1801 års brev ännu var ungt inträffade det t. o. m. att KM:t i konselj omedelbart ingrep för att i särskilt fall vinna trygghet att bestämmelsen om fullgjorda akademiska specimina noggrant efterlevdes. Så hände när HD avstyrkt kanslisten Fasts ansökan om nåd. eftergift av 3 rdr 16 sk. böter som ådömts honom för missbrukat fullmäktigskap. KM:t, som avslog ansökningen, ansåg det prov av oskicklighet F. i målet visat ej böra lämnas utan uppmärksamhet; KM:ts nåd. vilja var därför att riksdrotset gjorde sig underrättad huruvida F. innehade de egen-

¹ K. (1736—1811) var skolkollega i Viborg 1764—67. I HD:s yttrande ¹⁴/₇ 06 säges bl. a. att K. för välförhållande under sitt vistande i Ryssland såsom lantmätare blifvit redan 1775 av svenska missionen anmäld till undfående av landssekreteraretjänsten i Kuopio samt att han i ²/₂ år med beröm förestått sekreteraretjänsten vid finska lantmäterikontoret och i flera år åtföljt häradshövding på ting och bevisat ägodelningsrätter, dels som ledamot och dels som sekreterare. — Jfr ock besvär och nådans. av regementskommissarien Hortundahl (⁷/₄, ¹²/₄ 02).

skaper och undergått de prov, som författningarna och nåd.¹ cirk. d. 16 juni 1801 för saksförare bjuder, och i annor händelse besörjde att han till följe av berörda författning från rättigheten att andras talan föra bleve skild ($\frac{20}{10}$ 02).

Vad 1801 års brev i sin senare del stadgar beträffande den, som »ej kan för skicklig och förständig fullmäktig anses», fick sin mest ryktbara tillämpning när år 1806 dåvarande juris docenten Johan Holmbergsson förklarades ovärdig att föra andras talan. H:s synnerliga förtjänster om den svenska juristutbildningen motivera en närmare redogörelse för denna episod i hans liv, helst Wieselgrens framställning i Biographiskt Lexicon icke är fullt enligt med sanningen.

Vid Landsberga översteboställe i Uppland skulle vissa räntedagsverken utföras med ängsslätter. Översten och chefen för Upplands regemente, hovstallmästaren greve A. L. von Schwerin lät till d. 1 aug. 1803 båda åtskilliga räntebönder med tillsammans 24 karlar att efter vanligheten avslå hälften av den s. k. storängen. Då arbetet ej medhanns på dagen, nödgades Schwerin följande dag lega 8 karlar, som på mindre än 3 timmar fullbordade den återstående slåttern. Schwerin, som förmenade att räntebönderna väl kunnat slutföra arbetet på dagen om blott god vilja funnits, yrkade bl. a. att de måtte förpliktas ersätta honom legan för de 8 karlarna, 2 rdr rgs; och sedan hans talan bifallits av KB men ogillats av kammarkollegiet, besvarade han sig hos KM:t. Han anförde därvid: bönderna hade börjat arbeta först kl. $\frac{1}{2}$ 7 om morgonen och slutat redan kl. 8 på aftonen. Om från dessa $13\frac{1}{2}$ t. droges enligt ortens sed $2\frac{1}{4}$ t. till måltider och vilostunder, återstode blott $11\frac{1}{4}$ t., således $\frac{3}{4}$ t. mindre än vad KM:t stadgat i res. d. 15 nov. 1780 på besvär av Åkerbo och Snefringe häraders ränteskyldiga allmoge. Hade nu bönderna ej borttagit dessa $\frac{3}{4}$ t. jämte självtagen vilostund av minst $\frac{1}{4}$ t., så hade man fått de 24 t. (8×3) som åtgått d. 2 augusti. Bönderna åter gjorde gällande i sin av Holmbergsson skrivna förklaring att de börjat arbetet kl. 6, slutat kl. $\frac{1}{2}$ 9

¹ Så står det i konseljprot.; naturligtvis åsyftas Svea HovR:s cirkulär.

och icke tagit någon överflödigt vilostund. De förmodade för övrigt att en arbetande allmoge ej kunde åläggas större arbetskyldighet än timmermän i städerna, som arbetade endast 11 t. om dagen. I påminnelser anmärkte Schwerin att förklaringen vore i högst oanständiga och förgripliga termer författad och hemställde att bönderna måtte bötfällas och förklaringens författare inför KB allvarligen förhållas obehörigheten av ett slikt tilltag.

Målet behandlades av Allmänna beredningen d. 27 febr. 1806, och dess utlåtande, enligt vilket H. borde förklaras ovärdig att föra andras talan, gillades av k. regeringen d. 1 april. Härmed skulle målet varit slutgiltigt avgjort, så framt icke däri även väckts fråga om utfärdande av en allmän författning rörande den rättegivande allmogens skyldigheter. Med hänsyn till denna författningsfråga blev beredningens utlåtande jämte regeringens tillstyrkande överlämnat till KM:ts eget höga omprövande. Emellertid hade H. genom någon okänd kunskapare blivit varskodd om det öde som hotade honom, och då regeringen d. 14 april justerade sitt protokoll för d. 1 i vad angick H., anmälses en böneskrift från honom »om sådan mildring i straffet som icke betager honom, med hustru och barn, all utväg till sin och deras bärgning». Men regeringen ansåg, i osäkerhet huruvida dess i målet gjorda hemställan bleve gillad eller ej, sig icke böra meddela något utlåtande över böneskriften utan överlämnade den endast till KM:ts eget avgörande. Till Gustav Adolf, som vistades i Tyskland, sändes nu två listor, en om besvärsmålet och en om böneskriften. På den senare listan tecknade konungen d. 1 maj: »Då ej till ifrågavarande underd. Böneskrift kan göras något Afseende bifalles till hvad Regeringen uti hufvudsaken tillstyrkt.»¹

KM:ts resolution, given högkvarteret i Greifswald d. 1 maj 1806, gör ej ändring i kammarkollegiets utslag. Vad angår Schwerins yrkande om ansvar för obehörigt skrivsätt finner KM:t »härvid endast kunna bliva fråga om förklaringens för-

¹ H:s böneskrift finnes ej i behåll, ej heller beredningens eller regeringens protokoll. Vad i texten säges om beredningens och regeringens åtgärder och om böneskriftens innehåll är hämtat från listorna.

fattare, juris docenten vid Akademien i Uppsala Johan Holmbergsson, vilken på ett ställe sig sålunda uttrycker: 'varföre och allmogen, då den får disponera sig själv och icke såsom orientens slav drives efter andras infall' — och åter: 'En skattdragande allmoge är nog tryckt förut och av alla hans onera äro räntedagsverken in natura de svåraste; han nödgas lämna det aldrangelägnaste av sina egna göromål, såsom torrt hös och säds inbärgning, för att gå bort att låta såsom slaven pådriva sig, utan att, även med den största uppoffring, kunna skilja sig ifrån pådrivarens nycker' — och sluteligen på ett annat ställe utlåter sig: 'Vi have vid KM:ts höga hov inga släktingar, som kunna ställa vår sak i sitt vackraste ljus' — — —, efter övervägande varav och emedan KM:ts nåd. brev d. 27 maj och Svea HovR:s i följd därav d. 16 juni 1801 utfärdade universal förmå att som den ej kan — — —; ty prövar KM:t rättvist att Holmbergsson, vilken, ehuru i lagfarenheten kunnig, tillräckeligen ådagalagt sin oskicklighet därigenom att han, av en enfaldig och lätt förvillad allmoge befullmäktigad till dess saks utförande, tillåtit sig ovananförda vanvördeliga och osanna utlåtelse, till tio rdrs böter fälla och att därjämte förklara honom ovärdig att hädanefter föra andras talan.»

Det torde från början stått för alla tämligen klart att ovärdighetspåföljden i detta fall icke kunde få bliva så särdeles långvarig. Efter mindre än två års förlopp hade också H. återfått den frändömda behörigheten. Huru detta tillgått beskrives av Wieselgren så: »Samme man, som deltagit i det för H. menliga beslutet, hade, utan att H. därom vågat anhålla, hos Konungen utverkat upphävande av samma beslut i nådeväg.» Den man som åsyftas är tydligen akademkanslern, riksmarskalken Axel v. Fersen. Men denne hade icke haft något att skaffa med 1806 års resolution i vare sig Allmänna beredningen eller regeringen.¹ Den ansökan som föranledde habilitetens återskänkande gjordes ej heller av honom utan av H. själv; Fersen tog med ärendet ej annan befattning än att han, på H:s begäran, till KM:t insände och med sitt förord beledsagade ansökningen.

¹ Han var ej ledamot i någondera. I Allm. beredn. satt hans broder Fabian

Om H. såsom böndernas ombud felat genom vanvördeliga utlätelser, så var han nu, då han uppträdde såsom supplikant för egen del, synbart angelägen att ingenting skulle brista i undersätlig vörndnad. Han skrev:

I djupaste und. erkänner jag brottsligheten av att hava låtit känslan av vederpartens ofog hänföra mig till överdrift och mindre städning i uttrycken, och att av en obetänksam hjälpsamhet för dem jag ansåg olagligen angripna hava åtagit mig deras sak på sista stunden, då den föreskrevna tidens korthet icke tillät nödig granskning och renskrivning. Under uppriktigaste missbilligande av sådant brottsligt förhastande skulle jag ock med und. stillatigande i all min livstid fortfara att undergå det mig i nåder ådömda straff, som för sig själv betraktat så mycket mindre av mig kan anses svårt som advokatur aldrig varit och, såsom distraherande ifrån mina teoretiska forskningar i lagfarenheten, aldrig kan bliva mitt huvudyrke.

Men då den tanken hos allmänheten, vartill detta nåd. utslag föranleder, att ifrån EM:ts höga nåd jag vore utesluten, redan medfört och hädanefter kan medföra hinder i min befordran; då samma tanke även bliver mig menlig vid utövningen av mitt ämbete såsom lärare vid EKM:ts akademi; och då dessa viktiga följder av EM:ts nåd. bestraffning visserligen, i djupaste und. vågar jag hoppas det, aldrig varit av EM:t åsyftade; fördristar jag mig i djupaste und. anropa EM:ts nåd med lika und. anhållan att, enär böterna redan äro erlagda, genom samma höga kongl. nåd återfå den nu snart i 2:ne års tid mig betagna rättighet att föra andras talan.

Allernådigste Konung!

Jag har försett mig däruti att mina huvudmäns und. klagan över vederpartens ofog funnits med överdrivna ordalag yttrad och att deras und. säkra förtröstan på den höga kongl. nåd, som utan anseende till personen utdelar en lika rättvisa åt alla, varit klädd i böndernas eget ohyfsade språk och därigenom, såsom saknande de finare vändningar och varsamma omsvep som tidens skick fordrar i en polerad värld, blottställde för tvetydighet. Med und. säker förtröstan vågar jag dock hoppas att i nåder icke hava blivit befunnen med veterlig falskhet eller att med osanna uppgifter hava velat leda EM:t bakom ljuset i en sak som EM:t själv i nåder ansett å min sida för rättvis, ävensom jag i lika und. vågar försäkra att jag ej med uppsåt velat säga något som för den ena eller andra av högre eller lägre stånd skulle vara stötande. Denna min und. försäkran skulle, efter min und. förmodan, kunna bringas till

högsta sannolikhet, om det vore mig tillåtet att själv få förklara mina uttryck. Nu vågar jag blott i djupaste und. erinra att om EM:t i nåder skulle värdigas låta förelägga sig min und. meränämnda skrift, skall vid första påseende på andra sidan därav otvivelaktiga märken finnas av brådska. Men ehuru denna brådska varit brottslig; värdigas dock EM:t i nåder finna att densamma ensam, utan elakt uppsåt, kunnat vara orsak till mina ovarsamma utlåtelse och EM:t således, liknande det Höga Väsende som mera ser till gärningarnas inre halt än till deras yttre utseende, i själva arten av min brottslighet finna en anledning för dess milda hjärta att utöva en kongl. och för mig dyrbar nåd.

Vid ansökningen fanns fogat intyg av prokanslern, ärkebiskop Lindblom, att H. med lyckliga gåvor och grundliga insikter både såsom docens och adjunkt gått ungdomen med undervisning till handa och för övrigt genom ett en akademisk lärare värdigt förhållande gjort sig förtjänt av förmäns bifall samt de studerandes aktning och förtroende. Fersen vitsordade att H. nu mera gjort sig känd för ett berömligt förhållande och med grundliga kunskaper förenade en utmärkt skicklighet att handleda den studerande ungdomen.

Ansökningen föredrogs i HD d. 1 febr. 1808, och »HD trodde sig nu mera, då sökanden snart tvenne år erfarit påföljden av sin obetänksamhet och under ett oklanderligt leverne med flit och skicklighet använt sin tid till ungdomens handledning, kunna med säkerhet antaga att de av honom i dess ovannämnde skrift nyttjade uttryck mera härlett sig ifrån ett förhastat omdöme än någon verkelig avsikt att skada och förolämpa; varföre och då genom fortfarandet av en bestraffning, vars ändamål redan synes vara till det mesta uppfyllt då den länt sökanden till varning och förbättring, H. skulle finna ett hinder i sin befordran och ej allenast för sig utan även för hustru och barn sakna en påräknad nödig utväg för sin bärgning i framtiden, HD i und. hemställte om icke KM:t av gunst och nåd täcktes honom den frändömde rättighet att föra andras talan återförunna».

På sedvanligt sätt blev ärendet underställt Gustav Adolf som befann sig å Gripsholms slott, men den samvetsgranne konungen skrev på listan, följande H:s vädjan i ansökningen: »Innan detta Mål afgöres infor dras den besvärsskrift hvaruti Sökanden fält

de åberopade Förgripelige Utlåtelse. Sedan till åtlydnad härav handlingarna i målet tillställts konungen, gav han d. 18 febr. 1808 nytt egenhändigt besked: »Efter inhemtad närmare uplysning i detta Mål, bifall till hvad Högste Domstolen däri hemställt.»¹

Måhända förhöll det sig dock så, att underdomarne här och var läto någon gammal stamkund fortfara att advocera ehuru han ej i allo motsvarade 1801 års skärpta krav. Härpå tyder bl. a. en vid 1809 års riksdag av den flitige riddarhustalaren C. L. Staël v. Holstein väckt motion, däri han klagar över att domaren icke gallar nog eftertryckligt bland idkare av advokatur. »Man har», säger han, »sett att personer, som blivit lagförde för brott som nära gränsat till ärelöshet, som blivit för sitt förhållande uteslutne från sysslors sökande och bestridande, som för begångne fel mist sine tjänster, sådane som aldrig studerat, med ett ord skummet som blivit bortkastat, gripit till denna födkroken.»

Skyddet mot att ett dylikt avskum skötte processer borde ju framför allt ligga i stadgandet att de som för andra må tala och svara skola vara »oberyktade» (15:2 RB). Till belysning av hur denna kvalifikation uppfattats av praxis under 1800-talets förra del kan Hassler ej hänvisa till annat än det KM:ts utslag som återfinnes i Backmans Lagsamling V s. 496. Auktoriteten av detta utslag är dock så till vida mindre stark som

¹ Om fullmäktig, jämte det han fälles till böter eller frihetsstraff (15: 14 RB, 1801 års brev, 22: 14 SL), tillika dömes ovärdig att föra andras talan inför rätta, är ovärdigheten utan tvivel en straffpåföljd vars eftergivande faller inom gränserna för Konungens makt att i brottmål göra nåd. Däremot kan det måhända diskuteras huruvida i nådeväg må upphävas en ovärdighetsförklaring som helt fristående drabbat en fullmäktig blott för hans bristande kompetens, utan att han eljes övertygats om något klandervärt. Följande rättsfall torde således ej sakna allt intresse. I ett vid Bräkne HR anhängigt mål, däri hemmansägaren Abram Mattisson uppträdde som ena partens ombud, blev han förklarad ovärdig att vidare nyttjas såsom fullmäktig i rättegångsmål, emedan han i sina skrifter inblandat vad till saken rätteligen ej hörde samt i övrigt på ett oförståndigt och oredigt sätt utfört sin huvudmans talan. A. M. anförde besvär i hovrätten som infordrade yttrande från domhavanden. Därav framgick att A. M. torde i bästa välmening ha åtagit sig fullmäktigskapet och att mot hans person intet vore att erinra. Hovrätten gjorde dock ej ändring (1⁴/₂ 1887); dess utslag vann laga kraft. På ansökan av A. M. tillstyrkte därefter HD att KM:t måtte av nåd befria honom från den honom ådömda påföljden att vara ovärdig att vidare nyttjas såsom fullmäktig i rättegångsmål, och tillstyrkandet följdes av KM:t (20/4, 23/5 90).

det uttrycker blott Karl Johans personliga, mot HD och samtliga statsråden genomdrivna åsikt.¹ På ett omsorgsfullt juridiskt övervägande är däremot den mening grundad, som blev den segrande i följande rättsfall från 1811.

Vemmenhögs HR förklarade sig i utslag d. 7 maj 1810 icke emot k. brevet d 27 maj 1801 kunna godkänna auskultanten Carl Jakob Sylvan såsom rättskaffens fullmäktig att för andra tala och svara. Såsom skäl åberopades dels att S. blivit av HR:n d. 1 aug. 1801 fälld till ansvar för det han i egenskap av extra fiskal anställt olaga visitation efter brännvinsbränning samt därvid begått flera våldsamheter och obehörig arrestering, och dels att hans uppförande enligt vad prästerskapet intygat icke varit kristeligt och anständigt.

HovR:n kom till samma slut, men gillade ej HR:ns motive-ring. Den tillmätte nämligen icke endast brottets utan även straffets art betydelse och stödde sig ej på 1801 års brev: HovR:n ansåg att S., vilken för sin ifrågavarande förbrytelse blivit dömd till fängelse å fästning, icke vore att anse för så oberyktad att emot lagens stadgande i 15: 2 RB honom kunde tillåtas föra andras talan inför rätta.

S. besvärade sig. Det upplystes att KM:t d. 23 febr. 1802 av nåd förskonat honom från fängelset. I HD, där målet föredrogs d. 1 okt. 1811, var yngste ledamoten, den 68-årige Marks von Würtemberg, efter vanan genast färdig med sitt votum: ej ändring. Men näste man, Blom, tog handlingarna¹ som han d. 22

¹ Se min avh. Nädefrågor historiskt belysta s. 59 f. Rätta datum för utslaget hos Backman är $27/3$ 28, ej ss. förmenas av Hassler (Om ställföreträderskap s. 154 not 36) $8/9$ 29, som är promulgationsdagen för den ännu gällande k. förklaringen. Statsrådsprot. $27/3$ 28 återfinnes i 1827 års protokollsband.

¹ I min biografi över Marks (festskriften till pres. M. v. W. s. 652—3) har jag omtalat att »då han satt yngst, gav han ofta sitt korta votum omedelbart efter föredragningen, medan nästa man tog akten för närmare studium», men sökt tyda detta till det bästa. Bland Marks' egna kolleger funnos likväl de som dömde mindre välvilligt. Så skrev Blom till G. W. Hamilton $27/8$ 11: »Marks fortfar att bifalla betänkandet. Jag har inventerat åtskillige sätt att få honom att ta hem handlingarne, men han är mig för slug. Jag gjorde mitt sista försök för några dar sedan med en sak rörande en nämndeman som lägrat sin piga och där det var tvetydigt om icke flere hulptit nämndemannen; men mitt försök var fåfängt, ehuru mycken upplysning därigenom kunnat förväntas.» Det bör dock ej förtigas att Blom när detta skrevs torde varit mer än vanligt misslynt över arbetsbördan, ty inledningsvis anmärkte han: »I HD sitter man bara 6 dar i veckan.» — Även fränsett juridiken synes Marks ha förefallit de yngre jr:n något för gammal (han var 19 år äldre än Blom, 40 år

okt. återställde med detta yttrande, intressant även som ett vittnesbörd om HD:s då ännu oförsvagade aktivitet för allmänt främjande av ordning och skick:

»Med egenskapen att vara oberyktad, som lagen i 15: 2 RB fordrar hos fullmäktige, synes mig egentligen böra förstås oförvitligheten antingen för sådane handlingar eller för sådane bestraffningssätt, vid vilka allmänna omdömet fästade ett nesligt begrepp. Sedan det lagbrott, bestående förnämligast i utövade våldsamheter, för vilket auskultanten S. år 1801 blivit dömd, genom k. f. av d. 20 jan. 1779 fått ett förmildrat anseende så att detsamma icke mera går å den brottsliga ära, och S., sedan fästningsstraffet blivit honom på målsägandernes förbön efterskänkt, försonat sitt brott med böter, så har lagen i huvudsakelig mätto borttagit det nesliga i gärningen, och vid dess påföljd, som stannat i penningböter, har allmänna omdömet icke fästade något vanrykte. För övrigt och ehuru lagen vid jämförelse av 15: 2 och 17: 7 RB kunde synas mera eftergivande i sina fordringar på frejden hos vittnen än hos fullmäktige, av vilka de förre för att vara skickelige icke skola vara dömda ärelöse eller för sådan gärning anklagade, men de senare till och med oberyktade, så kan jag likväl icke övertyga mig att lagens grund och mening må vara sådan, helst befattningen att vara vittne är i oberäknelig mån viktigare till sina följder för medborgares säkerhet och sanningens helgd än den att vara fullmäktig och valet av vittnen i förekommande rättegångshändelser ej beror av partens godtycko och förtroende, men valet av fullmäktig däremot alltid beror därpå. Nu skulle det tilläventyrs förekomma betänkligt att för det av S. begångne brott och någon därpå grundad vanfrejd utesluta honom från giltigheten att bära vittne; och den som därifrån icke lagligen kan utestängas synes äga moraliskt värde nog för den mindre maktpåliggande befattning att föra en annans talan.

Således och som det brott, ehuru bland de grövre lagen omnämner, för vilket S. blivit dömd, icke kan anses till sin egen-

äldre än Hamilton). Då Blom återinträtt i tjänstgöring efter semester, berättade han för Hamilton att han funnit »allt i sin fordna position, Marks' lilla hårpung däribland inberäknad» (5/8 11).

skap eller sitt bestraffningssätt så nesligt att S. därför må vara oskicklig till fullmäktig för den som honom sådant anförtror, så tillstyrker jag i und. att HovR:ns ur detta skäl fattade och av honom överklagade utslag må upphävas.

I handlingarne, vilka för övrigt icke otydligt utvisa hos S. den saknad av foglighet och aktning, som en rättskaffens fullmäktig åligga, förekommer huruledes S. inför Herrestads HR d. 7 maj förledit år, då frågan om hans obehörighet såsom fullmäktig väcktes, ibland annat på den grund att han i längre tid försummat bruket av sina salighetsmedel, till förklaring därpå yttrat sig att han ej kände kyrkolagen, huru vidsträckt den bestämmer huru ofta man bör inställa sig i kyrkan för att dricka vin; och som denna inför domstolen i en menighets närvaro fällde utlåtelse förtjänar uppmärksamhet och beivran, så tillstyrker jag i und. att till jk må överlämnas att förordna aktor som har att inför vederbörlig domstol S. härföre till ansvar befordra.

Under behandlingen av denne sak har inför HR:n blivit företett så väl ett av komministern i Ystad Carl Fr. Adrian utgivet betyg ur kommunionlängderne för S:t Mariæ församling därstädes som ock ett dylikt av kyrkoherden Broström för Petri församling i Ystad, bägge av innehåll bl. a. att S. under den tid han inom dessa församlingar varit boende icke begått den heliga Nattvarden. Då meddelandet av slika extrakter ur kommunionlängder, kyrkoböcker och andra själavården och kyrkodisciplinen rörande handlingar, i andra fall än allmänna lagen och gällande författningar utstaka, finnes stridande så väl emot k. brevet av d. 3 maj 1770 som emot 2 § i TFO av d. 9 mars 1810, så anser jag det komministern Adrian och kyrkoherden Broström för deras obehöriga åtgärd härvid böra inför konsistorium i Lund tjänligen förhållas, varom således nåd. skrivelse till samma konsistorium lärer böra avgå.»

Av de övriga sex som i HD deltagit i målets prövning voro fyra — Liljevalch och Iserhielm (²⁹/₁₀), Nibelius och Gyllenborg (¹⁸/₁₁) — ense med Blom i allo. Ziervogel och Lagerheim åter instämde väl även de med Blom såvitt rörde de särskilda åtgärder han förordat, men skilde sig från honom beträf-

fande huvudfrågan. Ziervogel ansåg att »en gärning i sig själv vanhederlig eller nedrig, i moraliskt avseende betraktad, icke därför lärer kunna förbyta sin egenskap till mindre lastvärd att ärans förlust, som tillförene åtföljt straffet, blivit i visse fall till annat ansvar förvandlat», erinrade hurusom S. låtit fängsla och ur hemmet bortföra mjölnaren Hindric Nilsson o. s. v., och fortsatte så: »När detta S:s förhållande, som skett under utövning av tjänsten, jämföres med vad lagen i 15: 2 RB och än ytterl. KM:ts nåd. brev d. 27 maj 1801 samt Svea HovR:s i följe därav utfärdade universal av d. 6 juni fordra av dem, som för andre måge tala och svara, kan jag emot det begrepp jag gör mig om de egenskaper en rättskaffens fullmäktig bör hava, och då så mycken makt därå ligger att utesluta obehörige personer därifrån, icke anse S. varken skickelig och än mindre nyttig att föra andras talan» (²⁹/₁₀). Lagerheim slutligen fann S. inhabil på följande grunder: lagens föreskrift i 15: 2 RB bör, likmätigt 1801 års brev, på det nogaste efterlevas; det våldsamma förfarande, för vilket S. blivit anklagad och år 1801 dömd, kan icke förenas med de egenskaper, därtill en rättskaffens fullmäktig efter lagens stadgande bör anses förtjänt och varpå ett allmänt förtroende sig skall grunda; den befrielse från fängelse som S. av kongl. nåd erhållit urskuldar honom icke från det brott han begått och det ansvar han sig därför ådragit; S. har dessutom, enligt HR:ns protokoll, utmärkt sig på ett sätt som ej instämmer med en ärlig och redelig vandel och ett oberyktat förhållande (⁸/₁₁).

I den motion av Staël von Holstein, som förut omnämnts, anmärkte han också hurusom »det är nästan överallt brukligt att de s. k. tingsskrivare även advocera vid de domstolar där deras principaler äro domare, vilket strider emot ett k. brev av år 1754 (!)». Under diskussionen på riddarhuset om vad härvid borde åtgöras anförde af Klinteberg att enligt hans tro ingen häradshövding med delikatess och laglydnad tillåte någon av sina skrivare att advocera; men häremot åberopade motionären att vid Östra Göinge HR funnits på en gång tre konstituerade domare vilka alternerat så, att den ena suttit på domstolen och

de andra turvis advocerat. Ständerna beslöto en und. skrivelse av huvudsakligt innehåll att k. brevet d. 1 febr. 1758 väl funnes innehålla tillräckligt förbud emot advokatur av de personer vilka till biträde eller egen undervisning på tingen åtfölja häradshövdingarna, men på det förbrytelser häremot ej måtte ske av okunnighet borde domaren vid tingets början till menighetens underrättelse namngiva sådana personer med tjänlig åtvarning att icke anlita dem vid rättegångar; och om någon av dem det oaktat skulle övertygas att hava hemligen eller uppenbarligen biträtt någon part i tvistemål vid rätten, borde parten och biträdet böta vardera 3 rdr 16 sk., Konungens ensak.

HD, vars utlåtande förmodligen avfattats av Blom, fann att förslaget lämnade rum för åtskilliga betänkligheter. Domaren måste ju själv känna, vilka personer vore behöriga att föra andras talan, och borde i kraft av sitt ämbete tillse att endast sådana tillätes denna förmån. Det syntes icke instämma med en billig lagprincip att i detta enda fall part och fullmäktig skulle sakfällas för det den senare vore obehörig; o. s. v. Enhälligt avstyrktes förslaget (¹⁶/₁ 10).

I konseljen understöddes det emellertid av Engeström och Platen. Den förre tillstyrkte den ifrågasatta författningen »så mycket mera som den kan lända att tranquillisera den enfaldiga allmänheten, emedan den därigenom anser sig vinna mera säkerhet för talans förande av obehöriga personer». Även Platen androg flera sakskaäl till förslagets förmån och fogade härtill ett rent politiskt motiv: »Statsrådet trodde dessutom att då nog ofta sådana propositioner från RSt torde inkomma som måste avslås, vore det enligt med sann försiktighet att bifalla sådana som den under d. 3 jan. framställde und. propositionens 1:sta paragraf, vilken statsrådet, med erkännande av sin mindre kunnighet i lagen, ej kan inse medföra någon skadelig påföljd.»

KM:t vägrade sanktion (¹/₂ 10).

MILITÄRA LEDAMÖTER I KONUNGENS HÖGSTA DOMSTOL.

Under den gustavianska tiden föredrogos generalauditörsmålen i HD, som dock ej avgjorde dem utan blott avgav utlåtande. Prövningen tillhörde Konungen. I konseljen liksom i den år 1808 inrättade kungl. beredningen sutto militärer, men i HD hade sådana ej plats.

Regeringsformen av d. 6 juni 1809 medförde i olika riktningar ändring i vad sålunda gällt. Enligt dess § 20 »skola de mål, som från krigsdomstolarne dragas under Konungens prövning, uti HD företagas och avgöras», d. v. s. HD hade ej att blott preliminärt uttala sig, utan skulle definitivt avdöma målet. Någon föreskrift att vissa ärenden skulle i *statsrådet* övervaras av militära ledamöter gavs icke. Däremot stadgades att »tvenne militäre ledamöter av statsrådet, vilka Konungen härtill utser och förordnar, böra sådana mål [= de i föregående citat nämnda] i HD övervara och däröver rösta, dock må domarenas antal ej överstiga åtta».¹

Liksom justitieråd skulle övervara justitieärender i statsrådet, kom alltså det gamla sambandet mellan svensk domaremak och svensk regeringsmakt även så till uttryck i det nya statsskicket att statsråd skulle övervara vissa mål i HD. Både i statsrådet och i »justitierådet», såsom HD förr ej sällan benämndes, var ju främste mannen justitiestatsministern.

Det var dock blott »uti fredstider» som RF:s ovan återgivna bestämmelser om krigsrättsmål skulle tillämpas. § 20 innehöll

¹ Något annat stadgande att militärer skulle sitta i statsrådet fanns ej i RF, som däremot innehöll (§ 5) att av de sex statsråden minst tre borde ha tjänst i *civila* beställningar. Annorlunda i Håkansonska förslaget § 24.

även detta stadgande: »Under krig förhålles härmed efter krigsartiklarne.»

Vid RF:s tillkomst låg Sverige i krig med Danmark, Frankrike och Ryssland. Krigsartiklarna skulle alltså tillämpas, men ovisshet rådde om vad de egentligen betydde för andra än *hemställda* mål. Denna ovisshet gjorde att generalauditörs mål, som d. 31 maj sista gången föredragits i gamla HD, till en början ej alls förekommo i den nya. I justitiekonselj d. 22 juni infordrades HD:s utlåtande för en blivande proposition i ämnet, och samtidigt förordnade KM:t att *alla* krigsrättsmål borde, i enlighet med vad § 20 RF stadgade för fredstid, tillsvidare anmälas och avgöras i HD. I kraft av detta provisorium höll HD sitt första sammanträde med militärer d. 7 juli. Därvid föredrogs bl. a. frågan om förklaring av krigsartiklarna, och de militära statsråden, Platen och Adlersparre, deltog — med tvivelaktigt fog — även i detta ärende. Proposition beslöts ionselj d. 13 juli, gående ut på att »alla de militära förbrytelser, som under krig förövas» och underkastas Konungens prövning, skola prövas och avgöras av KM:t eller dess högste befälhavare, utan tillämpning av vad RF stadgar för fredstid.

D. 21 juli skulle krigsrättsmål åter komma före i HD, men dess protokoll innehåller blott följande anteckning, som i all sin knapphet låter ana mycken harmsen besvikelse: »HD, som i dag sammanträtt till föredragning av generalauditörsärender, avvaktade till kl. halv till 2 de militäre statsrådets biträde härutinnan, och åtskildes sedan inhämtat blivit att statsråden voro vid ett extra statsråd hindrade att uti HD uppkomma.» Veckan därpå, d. 28 juli, sutto statsråden Essen och Platen i HD, men därefter förekom intet generalauditörs mål i HD på mer än två månader. Anledningen härtill, som ingalunda var brist på mål, framgår av justitiekonseljprotokollen. D. 7 sept. anmälte jk att några generalauditörs mål ej kunde i HD förekomma, enär under statsråden Essens och Adlersparres frånvaro blott ett statsråd av militära klassen (Platen) vore att tillgå. »En mängd sådana mål berodde nu på föredragning, och bland dem voro åtskillige av den beskaffenhet att häktade personer under avvaktan av dom uthärdade ett fängelse, oftast svårare än den bestraffning som

förestod dem, helst KM:ts nåd för desse brottslige sällan utelivit.» Jk hemställde huru härmed borde förhållas, men konungen förklarade sig för dagen vilja uppskjuta att meddela sitt yttrande. Två veckor därefter gav konungen självmant till känna att han »med första» förväntade ständernas und. utlåtande i ämnet, och han befallde de närvarande justitieråden att därom förständig HD. Efter ännu en vecka, således d. 28 sept., anmäntes att propositionen blivit av ständerna bifallen ($\frac{6}{10}$); KM:t förordnade att de generalauditörsärender, som vilat oavgjorda, nu skulle skyndsammelig föredragas, men förklarade tillika att HD:s utlåtande skulle inhämtas innan de anmäntes hos K.M:t.¹

HD fick alltså, med början d. 2 okt. 1809, på nytt befattning med krigsrättsmål, men nu utan militärer och utan provningsrätt.

Emellertid slocknade krigets facklor efter hand; från d. 6 jan. 1810, då fred slöts med Frankrike, till d. 17 nov. s. å., då krigsförklaringen mot England utfärdades, rådde fullständigt fredslugn. Militära förbrytelser, begångna under denna period, borde i HD avdömas med militärer, och Platen och Adlersparre sutto också i HD två gånger i febr. (d. 16 och, blott för prot.-justering, d. 21; P. båda gångerna ordf.), Platen och Adlercreutz en gång i juni (d. 29).

Snart yppades dock åter hinder för en grundlagsenlig sammansättning av HD. Statsrådet följde med kungen till Örebro, där rikets ständer sammanträdde d. 23 juli, och d. 6 aug. beslöt HD att två mål skulle vila, när de enligt RF ej kunde prövas utan biträde av militära statsråd. Men i Örebro kunde man, inför den brännande successionsfrågan, ej ha mycket intresse till övers för generalauditörsmålen. Först sedan prinsens av Ponte Corvo d. 21 aug. blivit vald till tronföljare, fick t. f. jk i konselj på Örebro slott tillfälle att hemställa »om icke, till förekommande av anklagade personers kvarhållande i häkte utöver den tid som nödvändigt erfordrades, KM:t täcktes tillåta och med grundlagen anse förenligt», att sådana generalauditörsärender, vilka två militära statsråd borde efter RF övervara, »måtte i HD föredra-

¹ Sjöberg, P. M. ang. konungens domsrätt i krigsrättsmål under krig (NJA II 1897 nr 7) kompletterar i vissa avseenden framställningen i texten.

gas och, sedan justitieråden sine yttranden avgivit, handlingarne jämte protokollet kunde hit översändas och statsrådets utlåtande inhämtas samt till HD:s protokoll avlämnas; varefter härstädes tjänstgörande generalauditören ägde att med dem i föreskriven ordning förfara». KM:t samtyckte härtill, »dock att vid sådana måls hanterande i HD det iakttoges i följe av 20 § RF att därstädes ej flere än sex HD:s ledamöter samma mål övervara». Då t. f. jk härom gjorde anmälan till HD:s protokoll (²⁷/₈), framställde han saken så, att beslutet rörde »sådana generalauditörs-ärender, som anginge i fredstid begångne brott varöver krigsdomstolarne sig utlåtit och vilka mål genom besvär till KM:t inkomma», och att det gällde så länge riksmötet i Örebro varade och statsrådet uppehölle sig där.

För beslutets grundlagsenlighet behövde man icke vara så särdeles ängslig, ty HD vidhöll ännu i oförminskad omfattning det från riksrådstiden nedärvda bruket att för vinnande av domfört antal inhämta yttrande från ledamot som ej övervarit föredragningen. Vid fyra tillfällen, d. 11, 17 och 25 sept. samt d. 5 okt., förordnade HD att två militära statsråds yttranden skulle inhämtas. Innan dessa yttranden blevo anmälda i HD och bilagda dess protokoll (⁹/₁₁ o. ⁵/₁₂), hade emellertid statsråden (Wrede och Adlercreutz) hunnit återvända till Stockholm och även en gång, d. 24 okt., suttit i HD.¹

Sessioner med militära statsråd (Wrede, Adlercreutz, Platen) höllos av HD ännu efter krigsförklaringen mot England. Men efter d. 28 juni 1811 inträder ett avbrott som varar till d. 3 mars 1815, då HD samlas under Adlercreutz' ordförandeskap och med Puke som hans närmaste man. Den samvetsgranne justitiestatsministern Gyllenborg hemställde visserligen i konseljen d. 2 febr. 1813, om ej efter fredsslutet med Stora Britannien (¹⁸/₇ 12) den i § 20 RF för fredstid stadgade ordning åter borde vidtaga, men KM:t gav det svar att då KM:t d. 15 dec. 1812 kungjort de skäl, på vilka rikets krigstillstånd oaktat den med Stora Britannien slutna fred ansågs fortfara, så följde härav att med generalaudi-

¹ D. 9 nov. äro W:s och A:s särskilda yttranden avgivna i Örebro d. 9 okt., men d. 5 dec. är deras gemensamma yttrande dagtecknat Stockholm d. 28 nov.

törsärenders behandling borde än ytterligare förfaras på sätt §:n för krigstid föreskreve.¹

Svårigheten för militära statsråd att med sina övriga åligganden förena tjänstgöringen i HD framkallade redan någon månad efter RF:s antagande förslag om extra statsråds konstituerande. Mot denna tanke ställde sig konstitutionsutskottet bestämt avvisande,² men med hänsyn till »de uti statsrådet förekommande egentliga regeringsärenders skiljaktiga beskaffenhet från sådanes, vilka höra till domaremakts befattning», tillstyrkte utskottet ändring i § 20 RF därhän att militärerna i HD ej behöfve tagas ur statsrådet. Vid 1815 års riksdag erhöll §:ns andra punkt sin nuvarande lydelse: »Tvenne militärpersoner av högre grad, dem Konungen härtill utser och förordnar, böra med domare jäv och ansvar, och utan särskilt arvode, sådana mål» o. s. v. [= 1809]. Sedan KM:t d. 16 aug. 1815 med stöd av grundlagsändringen meddelat förordnande för krigspresidenten, generallöjtnanten greve Sandels och statsrådet, v. amiralen frih. Cederström, togo dessa plats i HD d. 15 september. Session med militärer hade då ej hållits sedan d. 3 mars. Sandels förde ordet i HD; han, men ej Cederström, deltog även i den följande protokollsjusteringen (18/9).

Den lydelse § 20 RF fått 1815 bibehölls orubbad i jämnt ett sekel. År 1915 skedde sådan ändring att HD förstärkt med militärer blev högsta instans för krigsrättsmål även under krig.

Vid en undersökning om kompetensen är således gränsen mellan »uti fredstider» och »under krig» blott av historiskt intresse. De år, då krig och fred omväxlade, synes det avgörande ha varit tiden för brottets begående, ej för åtalet eller senare processuell akt.³

¹ Jfr två cirkulär 15/12 (registr. för krigsärender): Svenska Pommern vore ännu i främmande makts våld, förstärknings- och extra roteringsmanskapet komme fortfarande att hållas Konungen och rikets försvar tillhanda, o. s. v.

² Mannerheim yttrade i utskottet 23/8 09: »Den befattning, vilken tillkom de forna rikens råd, är nu fördelad emellan stats- och justitieråden. Svårigen skulle man kunna hava fäst ett tillfredsställande begrepp vid konstituerade rikens råd, och ett förändrat namn läser ej förändra saken.»

³ Om ovissheten efter freden med England, se föreg. sida. Jfr ock hemställt mål ang. artilleristen Lundgren, vars förbrytelse 3/12 10 »skett å en ort varest, änskönt den kungjorde krigsförklaringen emot England, regementerna ännu äro å fredsfot

Då HD ej äger avgöra frågor om nåd, är det tydligt att nåd-ansökningar, som förekomma utan samband med underställning eller besvär, icke böra handläggas i militärens övervaro. Härom har dock rätt någon osäkerhet. Ett av de mål, som enligt HD:s beslut d. 6 aug. 1810 skulle vila, var sålunda nådemål (livgardisten till häst Heisters ansökan). Måhända var det för att påpeka att här begåtts en blunder som t. f. jk d. 27 aug. blott talade om mål som genom besvär inkomma. I varje fall blev målet d. 3 sept. ånyo föredraget i HD, som då avgav sakligt utlåtande — utan militärer. Även senare hände dock någon gång, att fristående nådemål behandlades med militärer (¹⁸/₁ 11 Björkengren, ¹⁵/₂ 39 Svärd, ³⁰/₁₀ 57 Bergström och Olsson).

Sedan KM:t till vidare undersökning återförvisat ett av översten Cock mot krigspresidenten frih. Bror Cederström angivet mål angående flera förmenta ämbetsfelaktigheter, anhöll Cederström, under åberopande bl. a. av att Cock med döden avgått, att KM:t i nåder täcktes tillåta att målet måtte inställas och förfalla. HD, där — efter det jk hörts — ansöknings föredrogs d. 11 sept. 1810, ansåg de emot Cederström gjorde angivelser, vilkas närmare utredande genom en ytterligare undersökning vore av KM:t anbefalld, vara av sådan beskaffenhet att målet lagligen icke nedläggas kunde och tillstyrkte fördenskull i und. att denna ansökning måtte avslås. Målet var emellertid ett av dem i vilka HD förordnade om två militära statsråds hörande. Såväl Wrede som Adlercreutz ansåg att rättegången kunde nedläggas, dock borde Cocks stärbhus höras och parterna förena sig om ersättning för rättegångskostnaderna.¹

Om handlingarna i ett av HD med militärer prövat mål överlämnas till jk och denne finner anledning till åtal inför HD mot krigshovrättens ledamöter, skola då militärer övervara även detta

utan att någre ordres om uppbrott hava erhållit; till krigshovrätten skulle givas det svar att av 14: 72 uti krigsartiklarna följde »det alla de efter krigsförklarings kungörande begångne förbrytelser böra nu såsom i fält förövade hanteras och bedömas» (HD — med militärer! — ²³/₂, KM:t ²³/₂ 11). Se jämväl HD:s prot. ¹⁵/₉ 15: »Sedan generalauditören i und. anmält att de härefter å listan till und. föredragning upptagne mål anginge förbrytelser begångne i krigstid, vilka således på KM:ts egen höga prövning ankommo, ansåg HD militäre ledamöternes närvaro vid deras hanterande i HD ej vara av nöden, varföre» o. s. v.

¹ Målet är av intresse även ur den synpunkten att det avgjordes av HD och ej anmältes hos KM:t; jfr Nådefrågor historiskt belysta s. 19 f.

nya mål? Härom voterades i HD d. 15 febr. 1839 i närvaro av 6 justitieråd och 2 militärer.¹ Protokollet berättar:

Justitierådet Stråle förklarade att som förevarande ärende innefattar jk:s emot krigshovrätten inför HD anställde åtal och således icke utgör något uti fredstid från krigsdomstol under Konungens prövning draget mål, helst den omständighet att krigshovrättens ifrågavarande beslut varit underkastat HD:s prövning icke efter justitierådets omdöme kunde föranleda ett annat förhållande än om krigshovrättens utslag vunnit laga kraft och åtal därefter skett; alltså och då, jämlikt 83 § RF, grundlagarne skola efter deras ordalydelse i varje särskilt fall tillämpas, samt ordalydelsen uti 20 § RF icke medger att andra mål än de som från krigsdomstolarne dragas under Konungens prövning böra i närvaro av militära ledamöter i HD förekomma, ansåg justitierådet detta ärende böra anmälas i HD så sammansatt som 17 § i RF föreskriver.

HD:s övriga ledamöter däremot funno med avseende på målets beskaffenhet och ordalydelsen i 20 § i RF samt med tillämpning av 10 kap. 12 § RB detta mål böra fortfarande behandlas av HD så sammansatt som åberopade 20 § i RF föreskriver.²

Såväl krigsrätt som kämnersrätt hade ansett sig obehörig att upptaga åtal mot en korpral för det han våldsamt behandlat sin mor. Krigshovrättens hemställan, med stöd av 31: 1 RB, att krigsrätten finge utan hinder av sitt lagakraftvunna beslut upptaga målet, prövades av HD med militärer ($\frac{7}{7}$ 47; liknande $\frac{5}{10}$ 48). Likaså prövades med militärer krigshovrättens hemställan om tillåtelse att, med anledning allenast av ansökan om förvandling av ett genom krigsrätts utslag ådömt straff, få i laga ordning ingå i prövning av utslaget i hela dess vidd ($\frac{24}{1}$ 50).

Militärer ha övervarit handläggningen av rapport om att dödsstraff verkstälts ($\frac{18}{12}$ 34) och om bekännelsefånges uppförande ($\frac{15}{2}$ 39). D. 30 okt. 1857 fördes skilda protokoll för generalauditörsärender (med militärer) och för justitieärender; det senare upptar ej annat ärende än utgivande av en dom. Men d. 17 okt. 1860 voro militärer med om domars utgivande. D. 25 jan.

¹ Jk:s memorial hade förevarit i HD redan $\frac{26}{5}$ o. $\frac{12}{10}$ 37, båda gångerna i militärers närvaro.

² Utgången överensstämmer med att HD $\frac{11}{9}$ 10 beslöt inhämta två militära statsråds yttrande över ett jk:s memorial. Att numera militärer ej deltaga då HD, i mål ang. åtal mot ledamot i krigsöverdomstol för tjänstefel, dömer i första instans, se Svedelius-Geijerstams kommentar till krigslagarna s. 421.

1844 hade Coyet redan slagit sig ned vid dombordet då andre militärledamoten frih. Hierta inför HD avlade domareeden; men d. 28 aug. 1900, då generalmajoren Hemming Gadd svor domareeden, dröjde konteramiralen Klintberg att intaga sin plats i domstolen till dess eden var gången.¹

Uttrycket »högre grad» har i litteraturen, stundom under hänvisning till orden »de närvarande högre militäre ämbetsmän» i § 15 RF (Hagmans grundlagsedition), tolkats som generals- eller amiralsgrad (Blomberg, Om Sveriges Högsta Domstol s. 56). Reuterskiöld (Sveriges Grundlagar s. 32) uttalar sig försiktigare: »med 'högre grad' förstås i praxis generals resp. flaggmans grad, dock utan att detta kan anses vara sedvanerätt».

Forskar man i praxis — och att söka på annan väg vinna klarhet torde vara fåfängt — finner man det hava hänt två gånger, båda gångerna vid tillfälligt förfall för ordinarie ledamot, att militär av lägre grad än generals eller amirals blivit förordnad, nämligen kommandören Hjelm d. 11 april 1848 (tilläggsförordnande $\frac{5}{5}$ s. å.) och kommandören Ahlgren d. 14 juni 1864. Hjelm's förordnande motiverades därmed att ordinarie ledamoten amiralen Coyet var jävig i ett mål och att »i Stockholm boende konteramiralerne Kreüger och v. Sydow ävensom kommandören Blomstedt ej eller kunde, enär de alla i målet meddelat yttrande, kallas till biträde vid dess handläggning i HD». Då Ahlgren förordnades, skedde det på hemställan av justitiestatsministern Louis De Geer att »annan regementsofficer av flottan måtte förordnas att såsom ledamot biträda HD under den tid konteramiralen Lilliehöök därifrån vore hindrad». Ville man pressa ordalagen, kunde man alltså tillskriva De Geer den föga rimliga meningen att även en kommandörkapten skulle kunna taga plats i HD.

I vad mån den sedan 1864 undantagslösa praxis kan tillmätas

¹ Då HD, utan militärer, under återopande av bl. a. krigsartiklarna dömde konteramiralen Cronstedt att mista ämbetet, var exc. Rosenblad skiljaktig och fann krigsartiklarna ej tillämpliga: »Krigsartiklarna gälla, efter min tanka, endast i militärmål, och då de avdömas, bör HD av tvenne högre militäre ämbetsmän biträdas.» Se jogs berättelse till 1840 års riksdag s. 79. Om åtalet mot C., som själv flera gånger suttit som ledamot i HD, se min uppsats Parter inför HD (SvJT 1927 s. 185 f.).

rang av sedvanerätt belyses därav, att under första Lindmanska regeringen (något av åren 1907—1909) tillfälligt ledamotsförordnande för kommandör en gång var uppsatt inom kansliet, men blev inhiberat efter ärendets föredragning i statsrådsberedningen enär tjänstegraden ansågs för låg (meddelat av dåvarande expeditionschefen, numera justitierådet C. A. Svedelius). — Angående för hög militär tjänstegrad såsom hinder för ledamotskap i HD skall talas i annat sammanhang.

I Svedelius-Geijerstams kommentar till krigslagarna heter det (s. 420): »De militära ledamöterna i HD utgöras av en generalperson och en flaggman.» Att sålunda både armén och flottan äro företrädta i HD överensstämmer med traditionen från den gustavianska tidens generalauditörskonseljer. Veterligen har det efter 1815 års grundlagsändring¹ blott två gånger inträffat att representationen varit ensidig, nämligen d. 12 dec. 1817, då i HD tjänstgjorde de båda stridskamraterna från Viborgska gatloppet amiralerna Olof Cederström och Viktor v. Stedingk, och d. 11 febr. 1824, då båda militärerna, statsråden Skjöldebrand och Löwenhielm, voro generaler.

Grundlagsändringen av år 1815 innebar naturligtvis icke något förbud mot militära statsråds placering i HD. Statsråden Cederström och Skjöldebrand innehade förordnande som militärledamöter (från 1815, resp. 1816) ända tills de år 1828 erhöilo avsked från statsrådsämbetet. Sedermera ha visserligen de militära ledamöterna alltid tagits utanför statsrådet, men detta har dock ej betraktats som konstitutionellt nödvändigt. Vid föredragning av generalauditörsmål d. 2 nov. 1838 förklarade Karl Johan det vara »mest ändamålsenligt att de militäre ämbetsmän, som bekläda generaladjutantsbefattningarne för armén och flottan, i anseende till den kännedom de nämnde ämbetsmän böra äga om arméns och flottans personal, utses att såsom ledamöter i HD deltaga i sådana måls avgörande som enligt författningarne fordra militärpersoners närvaro», och han gav ledamotsförordnande i enlighet härmed.² När sedermera departementalstyrelsen

¹ Dessförinnan voro de militära statsråden i HD ej sällan båda generaler (Wrede-Adlercreutz).

² Generaladjutanterna voro föredragande inför Konungen i kommandomål. De hade redan under Gustav IV Adolfs tid säte i gen.-aud.-konseljerna (se Matthias Ca-

genomfördes, ansågs konsekvensen kräva att cheferna för lant- och sjöförsvarsdepartementen inträdde i HD, efter vad man kan sluta av justitiekonseljprotokollet för d. 19 juni 1840. Justitiestatsministern anmälte nämligen då »att statsråden frih. Cederström och frih. Lagerbjelke, som i följd av statsrådets förändrade organisation numera med sine innehavande statsrådsämbeten förena de befattningar vilka förut tillhört generaladjutanterne, givit tillkänna att deras övriga tränga göromål icke medgäve dem tid att biträda HD».

Efter de år 1828 avgångna statsråden förordnades till militärledamöter i HD konteramiralen Carl Fredrik Coyet och Karl Johans vän Magnus Brahe. Bland senare militära HD-ledamöter må nämnas: å amiralssidan Annerstedt (far till juristen Ludvig A.), Lagercrantz (1869—1889), Palander af Vega och Wilhelm Dyrssen (1911—1923); å generalssidan Meijer (1852—1866), Sandels' son Ulrik Fabian (1873—1881), O. F. Taube (1898—1902) och Hugo Jungstedt (1915—1924). Längre än någon annan tjänstgjorde Coyet (född d. 30 dec. 1768, död d. 23 jan. 1857). Om man räknar från hans första session d. 8 aug. 1821 (tillfälligt förordnande) till hans sista d. 29 okt. 1856, omspanner hans tjänstgöring en tidrymd av mer än 35 år, medan för HD:s civila ledamöter den längsta tjänstgöringstiden är blott något över 30 (Wretman, avsked d. 6 aug. 1891). C. var i det närmaste 88 år gammal då han sista gången förde ordet i HD, och 66 år voro då förflutna sedan han under Viborgska gatloppet föll i rysk fångenskap. Säkerligen är han den till levnadsåren äldste som inom Nordens högsta domstolar fungerat såsom ordförande.¹ — Numera iakttages att militärledamot ej tjänstgör efter uppnådda 70 år.

Att Konungen »utser och förordnar» de militära ledamöterna har varit föreskrivet alltifrån RF:s tillkomst, men något proto-

lonii svenska arbeten, nytt suppl. s. XIV f.) och i k. beredningen (se Hammarskjöld, Om inrättande av en administrativ högsta domstol eller regeringsrätt, s. 305 o. 308).

¹ I den engelsktalande världen är man mera van vid åldriga jurister. Enligt vad förste bibliotekarien dr O. Wieselgren påpekat för mig, innehåller januarihäftet 1928 av den i Boston utkommande tidskriften *The Atlantic Monthly* ett tillkännagivande av Edward P. Bradstreet att han, 97½ år gammal, är den äldste advokaten i Ohio och ännu ombesörjer juridiska uppdrag, dock ej rättegångar. Earlen av Halsbury, som dog 1921 vid 98 års ålder, fungerade som domare ännu 1916.

kollfört förordnande är ej känt från tiden före 1815 års grundlagsändring. Förordnande gäller tillsvidare; vid förfall utses ställföreträdare, för visst mål eller för den tid förfallet varar.¹ Till en början gåvos förordnandena i generalauditörskonselj, alltså i närvaro av justitieråd (så ännu ²³/₁₀ 41), men från 1840-talet ha de meddelats i vanligt statsråd för justitiedepartementens ärenden, utan justitieråd (så redan ¹⁹/₆ 40).

Orden »med domare jäv och ansvar» utläggas av gammalt så, att militärledamöterna ansvara inför riks rätt men ej äro underkastade opinionsnämndens omröstning. Någon ytterligare kommentar anser man icke erforderlig.

Karl Johan var dock på sin tid ganska upprörd över den dunkelhet som enligt hans mening vidlådde det citerade uttrycket. Till statsrådsprotokollet avgav han d. 4 april 1818 ett diktamen med följande högstämda ingress: »KM:t, vars högsta önskan är att genom trygghand av alla en lagbunden frihets fördelar bereda sine trogne undersåtares sällhet, har med ledsnad sett att flere §§ i RF äro framställda på ett sätt som kan giva anledning till en dubbel tolkning. Noggrannhet och klarhet i lagstiftningen äro huvudgrunderne på vilka samhällsordningen och borgerliga friheten vila. KM:t anser sig därför böra infordra sitt statsråds utlåtande över verkliga meningen av RF:s 20 §.» Han finner §:ns ordalydelse föranleda vissa frågor, bl. a. denna: »Kunna desse högre militärpersoner, sedan de bivistat HD:s överläggningar, anses jävige i statsrådet då samma mål där handhavas varvid de förut lagt hand i HD?» Besvaras frågan jakande, vill konungen föreslå en ökning av statsrådets antal; »ty om detta jävsystem antages, så kunde misstänksamma personer, och de vilka hava falska begrepp om konstitutionen, förlama ärendernas gång genom den farhåga de väcka hos ämbetsmännen, och då torde lätt hända att många mål ej kunde av-

¹ Avfattningen växlar, t. ex.: att såsom ledamöter i HD övervara och deltaga i prövningen av de från krigsdomstolarne inkommande mål (¹⁶/₈ 1815); att tills vidare såsom militäre ledamöter biträda HD uti sådane mål, i vilkas avgörande, enligt författningarne, militäre personer böra deltaga (¹⁹/₆ 40); att tillsvidare vara militärledamot i HD (¹⁸/₁ 73); o. s. v. Bemyndigande att, oaktat förordnande upphört, ytterligare övervara och pröva ett cirkulerande mål gavs ¹¹/₁₁ 1825. — Sedan 1916 äro i statskalendern under Konungens HD upptagna dels Justitieråd, dels Militära ledamöter.

göras på ett fullkomligt konstitutionsenligt sätt, i brist på erforderligt antal domare för att undersöka dem och rösta däröver».

Att frågan borde nekande besvaras hade ingen utom Karl Johan dragit i tvivelsmål. Statsråden lämnade honom heller aldrig något protokollfört besked.¹

Fullt i sin ordning får det emellertid anses ha varit att statsrådet Skjöldebrand år 1821 frånträdde sitt ledamotkap i HD för den tid han under Karl Johans vistelse i Norge satt i den kungl. regeringen (se dess prot. 24/7).

Så länge den militära tjänstgöringen i HD var ovillkorligt förbehållen ledamöter av statsrådet, behövde det ej utsägas att den skulle fullgöras utan särskilt arvode. Detta var lika självklart som att justitieråden icke ägde njuta ersättning för sitt deltagande i justitiekonseljerna. Sedan 1815 stå nu orden »och utan särskilt arvode» i § 20 RF som en påminnelse om det forna sambandet mellan statsrådet och »justitierådet». År 1920 föreslog KM:t (prop. nr 153) att de citerade orden skulle utgå. Justitieministern framhöll att sedan numera det årliga antalet krigsrättsmål i HD högst betydligt ökats — från i medeltal 17 åren 1900—1904 till 51 åren 1915—1919 — kunde det icke rättvisligen begäras att uppdraget skulle fullgöras utan ersättning. Propositionen vann emellertid icke riksdagens bifall.

Antalet sessioner årligen har växlat ganska betydligt. Maximum (18) nåddes 1825, minimum (1) 1893. Under åren 1871—1900 varierade siffran från 1 till 5, med undantag blott för de båda åren 1877 och 1878 då den steg till 8. Mobiliseringen under världskriget kom antalet att ökas; maximum på 1900-talet utgör 15 (1915).²

I detta sammanhang bör någon uppmärksamhet ägnas frågan huru många och vilka justitieråd böra jämte de båda militärer-

¹ Se vidare om konungens diktamen mina föreläsningar om Karl XIV Johan och HD (Nordiska Juriststämman i Sthlm o. Upps. s. 479 f.).

² Enligt vad generallöjtnanten Jungstedt meddelat mig deltog han under sin HD-tid i avgörandet av 274 mål.

na deltaga i krigsrättsmålens prövning eller, såsom det också kan uttryckas, huru §§ 20 och 22 RF förhålla sig till varann.¹

§ 20 stadgar att domarens antal ej må överstiga åtta. Således må justitieråden ej vara flera än sex; och då § 22 stadgar att över viktigare saker skola minst sju döma, är det klart att, såvitt krigsrättsmål rör, i detta antal inräknas militärerna. Men äro dessa även i § 22:s övriga bestämmelser likställda med justitieråden? Kanna, exempelvis, ringare krigsrättsmål prövas och avgöras av två militärer jämte blott två eller tre justitieråd? Härtill bör i princip svaras att, enligt grundlagens mening, militärerna skola förstärka den i övrigt på vanligt sätt sammansatta domstolen.² Detta framgår med all tydlighet därav att maximiantalet åtta ansetts böra stadgas i § 20, ehuru det ju föreskrives även i § 22.

Resultatet skulle alltså bli, att om alla vore ense kunde krigsrättsmål avgöras av sex ledamöter, därav fyra justitieråd, men att i övriga fall justitieråden borde vara minst fem, högst sex. I viktigare mål borde sjutalet justitieråd ej sänkas mer än maximumet i § 20 gör nödvändigt, således till sex. Så länge § 22 ägde sin ursprungliga lydelse borde av justitieråden alltid minst två, högst fyra, vara frälse män och minst två, högst fyra, ofrälse, eller m. a. o.: militärerna, som då ännu städse tillhörde adelsståndet, borde icke med sin närvaro kunna tillgodose grundlagens krav på minst två frälse ledamöter, medan det å andra sidan ej borde mött hinder att i HD sutte, jämte två ofrälse justitieråd, ända till sex frälsemän (nämligen de båda militärerna och tre eller fyra frälse justitieråd).

Praxis har emellertid att uppvisa en i viss mån annan ordning.

¹ § 22 lydde 1809:

»Uti HD kunna ringare mål prövas och avgöras av fem ledamöter, så ock av fyra, där alla fyra äro om slutet ense. Över viktigare saker skola minst sju döma. Ej må flere än åtta ledamöter, fyra frälse och fyra ofrälse män, på en gång tjänstgörande vara. I alla mål skola minst två frälse och två ofrälse ledamöter vara närvarande.» 1844—45 uteslöts sista punkten samt »fyra frälse och fyra ofrälse män» i den näst sista. 1859—60 ändrades i dåvarande sista punkten »tjänstgörande vara» till »i prövningen av något mål deltaga» (detta för möjliggörande av att HD arbetade å avdelningar). 1876 tillades, efter »deltaga», »där ej för vissa fall annorledes förordnas i den ordning 87 § 1 mom. stadgar» (detta för möjliggörande av måls behandling i plenum). Senare ändringar intressera ej här.

² Jfr vad nedan s. 143 sägs om finsk gällande rätt.

Visserligen ha aldrig färre än fem justitieråd deltagit i krigsrättsmål, men detta antal har också städse ansetts tillräckligt även i viktigare saker (se t. ex. Naumanns tidskr. 1866 s. 487 f.). HD:s sammansättning har alltså i krigsrättsmål icke växlat efter målens beskaffenhet. Det hände före 1845 att jämte de båda militärerna blott *ett* justitieråd var av frälse börd, men icke att av frälse justitieråd flera än två övervoro krigsrättsmål.

Anmärkas må att medan § 22 numera medger att i vissa fall flera än åtta ledamöter på en gång deltaga i dömandet, så kvarstår maximibestämmelsen i § 20 oförändrad.¹ I överensstämmelse härmed är också uttryckligen stadgat att krigsrättsmål ej må hänskjutas till plenum (k. stadgan d. 11 juni 1920, 2 §).

Numera föredragas i allmänhet krigsrättsmålen å rum där blott fem justitieråd sitta; någon rubbning i dessas tjänstgöring uppstår sålunda ej. Stundom händer dock, vad förr var vanligt, att den avdelning där militärerna taga plats är så manstark att någon eller några av justitieråden måste eller kunna uppstiga från dombordet. Härvid tillämpas sedan ungefär 50 år tillbaka den oskrivna regeln att ledigheten åtnjutes av ordförandens närmaste man eller män. För äldre tid är det vanskligt att ange några ledande principer. Att ordföranden borde sitta kvar synes dock alltid hava iakttagits, utom på 1860- och början av 1870-talet (se t. ex. 25/9 61 och 24/1 72). Och så länge egenkapen av frälse eller ofrälse ännu betydde något för sammansättningen av och tjänstgöringen i HD, var det naturligt att den lättnad i tjänstgöringen, som (de då alltid frälse) militärernas inträde beredde justitieråden, i allmänhet kom frälsevidan till godo.

Placeringen i HD sker efter ämbetsrang. Under den tid då statsråd ännu togo säte i HD stadgade § 34 RF att »statsråden äge lika anseende med generaler och justitieråden med generallöjtnanter». Statsråden togo således plats före justitieråden,²

¹ Att även § 20 skulle ändras ifrågasattes på sin tid av Naumann; se NJA II 1876 nr 3 s. 15.

² Så länge frälse och ofrälse sutto vid skilda bord (intill 1811), måste statsråden ha placerats vid frälsebordet. Protokollet för 13/1 15, första sessionen med militärer efter grundlagsändringen, innehåller att Sandels och Cederström intogo »de för dem utsedda rum i domstolen».

och om justitiestatsministern ej var tillstädes fördes ordet av främste militären. Vid riksdagen 1840—41 borttogs ur grundlagen bestämmelsen om justitierådens rang, utan att dock någon saklig ändring åsyftades. En generalmajor eller konteramiral intar alltså plats efter även det justitieråd, vars fullmakt tilläventyrs är yngre än hans eget ledamotsförordnande. Fullmaktens datum avgör företrädet mellan justitieråden och generallöjtnanter eller vice amiraler. En general eller amiral skulle intaga främsta platsen; men då ordförandeskapet numera anses lämpligen utövas av justitieråd, har det sedan åtskilliga decennier tillbaka gällt att den militärledamot, som befordras till general eller amiral, utträder ur domstolen.

Reglerna om placeringen ha måhända någon gång känts besvärande. D. 25 febr. 1857 voro i HD tillstädes vid sessionens början justitieråden Snoilsky, Schmidt, Alexanderson, Roy, Thysehus och generalmajoren Meijer. Då protokollet för nämnda dag innehåller att föredragningen vidtog »sedan vice amiralen Kreüger efter sin fullmakts datum intagit plats vid dombordet, näst efter justitierådet Alexanderson», så tyder denna enastående noggranna redovisning på, att den 75-årige sjöbussen — han var född (i Lovisa) d. 30 mars 1782 och 18 år äldre än Alexanderson — icke funnit sig alldeles nöjd med placeringsfrågans lösning. Ett ytterligare vittnesbörd härom är att han nästa gång, d. 30 april 1857, återkom — som amiral.

När Magnus Brahe blivit serafimerriddare, flyttade han redan som generalmajor upp framför justitieråden. Men generalmajoren Lewenhaupt (1849—52), ehuru överstekammarherre, placerades efter dem. Denna principförändring kom på tal vid en överläggning (utom protokollet) som d. 1 mars 1858 ägde rum i HD angående excellensen Günthers placering vid hans väntade återkomst till HD. Pluraliteten ansåg honom böra få sitta främst såsom excellens och förutvarande justitiestatsminister, men Alexanderson, som utnämnts till justitieråd 1847 eller fyra år före G., har tecknat sig till minnes åtskilliga skäl häremot och därvid anmärkt, bl. a., att »anomalien» med Brahes placering »var dock blott i militärmål, och där betyder platsen in-

tet vid slutligt avgörande, ehuru kanske i någon rättegångsfråga».¹

Militärerna bära i HD uniform. Medan justitieråden ännu allmänt nyttjade uniformsfrack under sessionerna, plögade ordföranden påsätta sin nordstjärnekraschan när militärer väntades.

På föredragning, protokollföreläsning och -justering m. m. i generalauditörsfall — eller, såsom det från och med år 1877 heter, krigsrättsfall — kan här ej närmare ingås.²

Militärernas insats i HD:s arbete hämtar till stor del sitt värde från »das private Wissen des Richters». Det ligger i sakens natur att detta blott undantagsvis kommer till synes i protokollen.

Ett sådant undantag föreligger i det d. 22 april 1811 prövade målet angående överstelöjtnanten Johan Henrik Furumarks³ ersättningsanspråk mot kronan. På KM:ts befallning hade vid krigshovrätten hållits undersökning om den av F. d. 3/15 maj 1809 med ryske översten Berlire avslutade kapitulationen vid Skellefteå eller Yttervik. F. frikallades från allt ansvar, men hans yrkande om ersättning för inställelsen ogillades av krigshovrätten jämlikt andra punkten i 21:3 RB. HD:s pluralitet tillerkände F. ersättning, enär han varit nödsakad att från sitt hemvist i Finland nära S:t Michel begiva sig till Stockholm »för att rättfärdiga sitt förhållande, vilket han ock på ett för honom hedrande sätt gjort». Till pluraliteten hörde även Wrede (ordf.) och Adlercreutz, och efter det pluralitetens beslut redovisats heter det i protokollet:

Och yttrade härvid h. exc. statsrådet hr greve Wrede med egna ord: Jag anser mig skyldig att vid detta tillfälle nämna den särskilda kännedom jag inhämtat i avseende på ifrågavarande ämne. Överstelöjtnanten F. är en bland de mest skicklige officerare svenska armén ägt, och har så väl under det förra finska kriget som under

¹ Meddelat ur A:s efterlämnade papper av jr Nils Alexanderson, A:s sonson och G:s dotterson.

² Platen och Sandels, men ej andra militära ordförande i HD, ha försett protokollen med sin underskrift och sitt sigill. — Uppgifterna om gen.-aud.-prot. hos Bergh, Rådsprotokoll s. 335 o. 344—5 (Meddel. fr. sv. riksarkivet, ny följd I: 28—30), äro i vissa delar vilseledande.

³ Av Runeberg förevigad som major Furumark (Fältmarskalken).

det sist överståndne på det fördelaktigaste utmärkt sig och uti fäderneslandets tjänst genom erhållne blessurer uppoffrat hälsa och krafter. Den kapitulation, vilken givit anledning till den emot honom anställde ifrågavarande rättegång, skedde under mine ordres o. s. v.¹

En motsvarighet härtill erbjuder protokollet för d. 13 jan. 1851, då generalmajoren Boy av HD:s pluralitet dömdes till extra judiciell bestraffning för det han som generalmönsterherre obehörigen avskedat en v. korpral (krigsfiskalen hade yrkat tjänstens förlust). Coyet, som var ordförande, instämde med pluraliteten, men tillade bl. a. att bifall till ansvarspåståendet »skulle säkerligen bereda armén förlusten av en utmärkt regementschef och generalitetet en krigserfaren medlem, utan att denna överdrivna stränghet skulle tillfredsställa rättvisans billiga fordringar».

Sin speciella sakkunskap som gammal kavallerist fick Skjöldebrand, segraren vid Bornhöft, användning för i ett mål mot några officerare vid livregementets husarer. Åtalet mot dem, som var föranlett av oppositionsmannen C. H. Anckarswärds bekanta klagoskrifter i hans egenskap av rusthållare (»ryttarbyxorna»), gick bl. a. ut på att de genom föreskrifter i s. k. defektsedlar sökt från ryttaren till rusthållaren överflytta vissa skyldigheter i fråga om persedelanskaffningen och -vården. Skjöldebrands författarglädje är omisskännlig:

»Vad tvättning av hästfilten angår, så i anseende därtill att filten nyttjas under sadeln och fläckas av inbitet hästsvett m. m., vilket fordrar en större tvättningsanstalt eller byk än den som ryttaren kan förpliktas att äga, anser jag denna tvättning icke kunna inbegripas i den föreskrift i beklädnadsreglementet att *monderingspersedlarne böra till rusthållarne avlämnas rengjorda*, vilket måste betyda att beklädnaden bör vara avdammad, skinn-

¹ HD dömde löjtnant Dahlstedt $\frac{23}{8}$ 11 till 3 mån:s degradering för det han brustit i sin förbindelse att söka bibehålla svenska flaggans heder och anseende (skonerten Celeritas hade, på kryssning i Östersjön $\frac{3}{8}$ 10 under D:s befäl, fått sina kanoner förseglade genom chefens på en engelsk fregatt försorg). Wrede frikände dock D.; han funne väl att D. » varit nog sorglös; men när en man, vars syssla är att i egenskap av parlamentar underhandla med en främmande befälhavare, av honom och hans folk bemöttes på det sätt som här skett, kan jag ej betrakta den förre annorlunda än lika som en ensam person, vilken överfallas av rövare och själv är blottad på försvar».

byxor och remtyg färgade (de senare i fall de ej äro svarta), sadelmonderingen med dess remtyg rena, som de böra vara till parad, gevären polerade m. m. som ryttaren själv kan verkställa. Vad tvättning av en skjorta angår torde den icke ens förtjäna att nämnas. Jag anser således endast som oriktigt i de defektsedlar, varom fråga är, föreskriften om en skjorta av lärft i st. f. en av blaggarn och den om pistolernes och sabelns polering. Men vad den senare angår kan den endast av förhastande och för fullständighetens skull vara införd bland nödige åtgärder, välförståendes att, som varje officer, varje ryttare och rusthållare veta, gevärens polering åligger ryttaren eller soldaten. Då återstår egentligen endast lärftsskjortan, vars nytta ej kan bestridas men som är emot författningarne. Men om rusthållaren i stället anskaffat blaggarnsskjorta, hade det därvid förblivit och han ej kunnat tilltalas» (11/4 25).¹

I det synnerligen uppmärksammade målet mot kaptenlöjtnanten Ehnemark såsom vållande till kronoångfartyget Odins år 1836 inträffade strandning å Jutlands kust ställde v. amiralen Otto Gustaf Nordenskjöld, farbror till A. E. N., sin sakkunskap till HD:s förfogande på ett förträffligt sätt, vartill protokollen ej uppvisa något motstycke. Efter cirkulation företogs målet till avgörande d. 6 okt. 1841 i närvaro av Brahe, N. och fem justitieråd. I protokollet skiljes mellan överläggningen och omröstningen. Av vad vid överläggningen sades redovisas blott N:s yttrande, vars stomme här må återges:

Då jag nu går att avgiva mitt yttrande i det viktiga målet — — anser jag det tillhöra mig såsom sjöman att bedöma tilldragelsen både med avseende på sjötjänstens bestånd och parternes fordran på rättvisa. Jag skall därför, i enlighet med min övertygelse, lika oförställt yttra mig över krigsfiskalens påståenden som över det i anledning därav framkallade försvaret.

Loggbokens förning — — —.

Lodningen — — —.

Loggningssättet — — —.

För att hålla *utkik* — — —.

¹ S:s memoarer visa att han icke var någon vän till Anckarsvärd — dennes »ytterst oriktiga steg» klandrade han skarpt i sitt votum — och ej heller av juridik och jurister. Sin »förundran» över lagens besynnerlighet uttalar han ett livligt anförande 10/12 23 (Stjernstedt—Hasswerd).

Ehuru sist, men dock viktigast av allt, bör jag icke uraktlåta att anmärka den av krigsfiskalen yttrade sats att befälhavarna på kronans fartyg, som strandat eller gjort haveri, alltid måste förutsättas skyldige, till dess att de bevisat motsatsen. Kunde denna lära antagas såsom gällande, skulle också aldrig i något land finnas ett befäl, som åtog sig deltaga i dess sjöförsvär. Sker en sådan olycka — — —.

Sedan jag nu vidlyftigare än som under andra omständigheter eller i händelse hela domstolen, som prövar krigshovrättens utslag, endast utgöres av män av yrket, bemött krigsfiskalens anmärkningar, återstår för mig att granska de förhållanden som i min övertygelse orsakat Odins strandning. Vanligen — — —. Men ehuru detta orsakade den slutliga strandningen, förefinnas likväl flera urskuldande omständigheter.

1:o — — — (t. o. m. 4:o).

Yttrandet innehåller intet votum, utan först efter det alla justitieråden röstat anger N. hur han vill döma. Av justitieråden utlät sig Bredberg att då för att bedöma huruvida Odins strandning må antagas hava inträffat utan förvållande av befälhavaren »i flera hänseenden erfordrades sådane insikter uti sjöväsendet, som ej kunna förutsättas hos HD:s civile ledamöter i allmänhet och dem justitierådet för sin del erkände sig sakna, ansåg justitierådet sig pliktig fästa synnerligt avseende på de upplysningar HD:s sakkunnige ledamot v. amiralen frih. N. till protokollet meddelat, med stöd varav justitierådet» o. s. v.¹

I ett mål rörande vårdslöst handhavande av kulspruta föranstaltade generallöjtnanten Jungstedt att vid föredragningen i HD fanns tillgänglig en kulspruta med servis, under befäl av sakkunnig officer som demonstrerade vapnet (NJA 1920 not. B 812). Men härom står intet i protokollet.

Av någon brottnings mellan civil och militär åskådning kan man i protokollen ej finna många spår. Att vissa militärledamöter, såsom Lewenhaupt och Meijer, i allmänhet ej tillstyrkte

¹ Ehnemark blev 1857 statsråd och chef för sjöförsvarsdepartementet. — I sin rapport om Odins strandning — populärt kallades händelsen »det misslyckade försöket att översegla Jutland» — angav E. som orsak till olyckan »en outredd naturkraft», ett uttryck som blev ett bevingat ord. Se Louis De Geer, Minnen I s. 231.

nåd¹ synes ha berott av deras individuella läggning. Beträffande ett mål (besvär av majoren C. G. Möllersvärd, ¹⁶/₈ 49) i vilket Coyet instämde med justitieråden men Lewenhaupt var skiljaktig, kan man nog misstänka att L. fann den segrande meningen ur militär synpunkt något upprörande. Men denna misstanke har ej annat stöd än en artikel i Aftonbladet för d. 15 febr. 1851, sammanställd med L:s egenskap av hovman. I artikeln behandlas det förestående valet till opinionsnämnden och omtalas att det nya hovpartiet på riddarhuset uppgjort en vallista, varå 14 av 16 äro militärer, men ingen tillhör eller tillhört det juridiska yrket. Och härtill anknyter tidningen dessa reflexioner: »När man genomgår denna lista, skulle man nästan vara frestad att tro, att hovpartiet tyckes hava för avsikt att nedsätta en *krigsrätt* för att döma, huruvida högsta domstolens ledamöter gjort sig förtjänta att i sitt viktiga kall bibehållas. Då man därjämte erinrar sig, att högsta domstolen lär vara särdeles illa anskrivnen på hovet för det den förmenats hava förfarit dels alltför mildt i ett militärmål rörande major Möllersvärd dels alltför strängt i ett par andra, som rört en överstelöjtnant Åkerstein och vari högsta domstolen tog sig den friheten att icke i allo underskriva grundsatsen av förmans oinskränkta maktfullkomlighet i bestraffningsrätten mot underlydande — så ser det nästan ut som om avsikten här vore att 'pricka' vissa ledamöter, vilka deltagit i prövningen av dessa knektsaker, och för framtiden giva dem en varning.»²

Det enda klara exemplet på att båda militärerna ansett HD:s civila ledamöter icke tillbörligen beakta disciplinens krav utgör ett mål som rörde sig om att kaptenen Gustaf Edvard Arrhe-

Meijer var dock ense med de övriga när HD ¹⁴/₁₀ 65 tillstyrkte så kraftig benådning som från arkebusering till vaktarrest i 3 månader (NT 1866 s. 487 f.). Benådning från arkebusering till 28 dagars fängelse vid vatten och bröd tillstyrktes av HD (Lewenhaupt skiljaktig) och gavs av KM:t (²⁷/₇, ²⁸/₁₁ 48).

² Å tidningsartikeln har min uppmärksamhet fästats av justitierådet Emil Sundberg. Möllersvärd var av krigshovrätten dömd, för bristande redovisning och för underlåtenhet att fullgöra förmans order m. m., att bl. a. mista tjänsten. HD:s pluralitet mildrade till extrajudiciell bestraffning. — Beträffande Åkerstein torde ej annat mål kunna åsyftas än det som avgjordes i HD ¹/₁₁ 44. Krigshovrätten hade dömt Å. att för det han överskridit sin disciplinära bestraffningsrätt vara sin kommandants-tjänst å Vaxholms fästning förlustig. I HD röstade 3 ledamöter för fastställelse, 3 (däribland Coyet) för 6 månaders suspension och generalfälttygmästaren v. Arbin för blott extrajudiciell bestraffning. Jfr Ställn. o. Förh. 1852 jan. s. 59.

nus skulle d. 25 sept. 1836 ha underlåtit att i ett större sällskap i Skara hälsa sin regementschef generaladjutanten frih. v. Platen. P., som för sådan underlåtenhet ålagt A. arrest, blev efter anmälan av A. härför ställd under åtal. Krigshovrätten fann att A. ej gittat styrka att han fullgjort skyldigheten att hälsa på sin chef, frikände P. och dömde A. för obefogad klagan. I HD föredrogs målet d. 29 okt. 1840 och avgjordes efter cirkulation d. 4 febr. 1841 i närvaro av Brahe, Nordenskjöld, Thempander, Bredberg, Nyblæus, Snoilsky och C. Sparre. Sparre fann, med tillämpning av 14: 38 krigsartiklarna, att annat bevis om verkligheten av A:s förseelse erfordrats än den efter uppgift förolämpades egen utsago; och då någon sådan bevisning icke blivit av P. uppgiven eller åstadkommen, dömde han P. och friade A. Med Sparre instämde övriga justitieråd, utom Snoilsky. Men Nordenskjöld utlät sig:

Frågan om kapitenen A:s bestraffning för underlåtenhet att visa sin chef tillbörlig aktning är av den allra största vikt för disciplinen inom hela militären, från korporalen upp till fältmarskalken. Då Konungen har i sin höga rätt sig förbehållet att utan dom och rannsaking från tjänsten skilja en regementschef, är det ock så mycket nödvändigare att chefen genom stadgade kontroller på underhavadens tjänstefel är skyddad i och för sitt ansvarsfulla ämbete. I annat fall skulle sådana tilldragelser som denna bland det yngre befälet upplösa ordningen och den militära esprin. Om en chef visas sidovörnad inom sällskapslivet och han icke själv får beivra det, så har han intet annat val än att antingen fördraga sådant eller ock gå till doms med sin underhavande. Båda delarne äro för honom kränkande, men i synnerhet den sista utvägen i den händelse en laglig bevisning icke kan åstadkommas, som ofta måste inträffa ehuru stort felet än må hava varit. Vida lättare är det då för en underhavande att bevisa sin oskuld, ifall han verkligen icke har mankerat sin chef. Visserligen må man beklaga att strider sådana som denna kunna uppstå emellan en förman och dess underhavande, men här synes mig orsaken till generaladjutanten v. P:s åtgärd lätt vara funnen däri, att kapitenen A. förut är vorden extrajudiciellt straffad, icke mindre än fem gånger, vilket ej tyckes utvisa det manliga och jämna allvar, den högre uppmärksamhet på sig själv som borde tillhöra en kapiten vid KM:ts armé. Såsom militär-ledamot i Konungens HD måste mitt högsta ögonmärke vara att, utan att träda rättvisan för nära, iakttaga disciplinens fordringar, varpå ej allenast den militära maktens ära men, vad vida mera är, fäderneslan-

dets ära och oberoende så helt och hållet bero, och jag anser mig således ej äga fog att i k. krigshovrättens, i min övertygelse så riktigt motiverade utslag göra annan ändring än, på sätt justitierådet greve Snoilsky tillstyrkt, kapitenen A. må för sin förseelse straffas med tvenne månaders arrest å högvakt, utan sällskap. I övrigt stadfäster jag k. krigshovrättens utslag.

Brahe avgav ett längre, väl avfattat yttrande, mera juridiskt lagt än Nordenskjölds men ledande till samma slut som hans. Under hänvisning till vissa andra §§ i krigsartiklarna kritiserar B. pluralitetens åsikt om tillämpligheten av 14:38, en åsikt som icke stämmer »med *mina* begrepp om krigslydnad». Och även B. blir värtalig när han ordar om »det disciplins- och subordinationssystem som hittills inom svenska krigsmakten utgjort ett orubbligt villkor för den militäriska ordningen. Jag skulle finna det olämpligt, på detta rum, att ingå i en undersökning om vikten av denna ordning i rent militäriskt avseende, eller att söka bevisa huru intill närvarande stund denna krigstukt, sorgfälligt vårdad, från sekler tillbaka utmärkt våra arméer, tilltvingat dem aktning hos själva fienden och kraftigt bidragit till deras ärofulla bragder. Jag vill här endast tala om den menliga inverkan en förslappad tillsyn över subordinationssplikten inom krigsståndet, även under lugna och fredliga förhållanden, kan utöva.»

Allt för sällan, kunde någon tycka, har det hänt att militärernas vota till sin stilisering avvika från den strikta observansen och röja en smula temperament. Skulden härtill ligger nog esomoftast däri att justitieråden anlitas som skrivhjälp. Från senare tid vet jag icke mer än ett votum som verkar uppfriskande genom sin oförskräckta bravur. Ett åtal mot v. amiralen F. W. v. Otter, polarfararen och sedermera statsministern, kunde till sin utgång möjligen bero av huruvida k. kungörelsen d. 10 maj 1889 borde anses ha upphävt viss bestämmelse i reglementet för flottan, men kungörelsens giltighet var av ingen ifrågasatt. Konteramiralen af Klercker gav dock sitt yttrande i HD denna ingress: »Då i inledningen till k. kung. d. 10 maj 1889 står: 'funnit gott i nåder förordna att från och med den 1 näst-

kommande sept. till utgången av aug. månad 1893 skola, i stället för de hittills i ifrågavarande ämne gällande bestämmelser, nedanstående föreskrifter tillämpas', och samma k. kung:s slut innehåller de orden: 'Det alla, som vederbör, hava sig hörsamligen att efterträta', och den är av Konungen underskriven, kan jag, för min del, ej finna annat» o. s. v. (NJA 1894 not B 554).¹

Den svenska ordningen för krigsrättsmåls behandling i högsta instans har tagits till förebild i gällande finsk rätt. Finlands högsta domstol skall enligt lag d. 16 april 1920 vid handläggningen av krigsrättsmål bestå av, förutom civila medlemmar till vanligt domfört antal, två officerare med åtminstone överstearang, vilka av republikens president förordnas för ett år i sänder efter framställning av domstolen.² Men eljes torde numera icke i något europeiskt lands högsta domstol ett militäriskt inslag i militära mål vara obligatoriskt. Enligt dansk Lov om Retsplejen ved Hæren og Søværnet d. 4 okt. 1919 finnes möjlighet för Højesteret att i militära brottmål tillkalla två sakkunniga meddomare (civila eller militära), men denna möjlighet har hittills (mars 1935) ej begagnats.³

I Sverige föreligger nu sedan några år ett förslag att militära brottmål skola under fredstid rannsakas och dömas av allmän domstol och att förty »krigsdomstolarna» i § 20 RF skall utbytas mot »krigsöverdomstol» (1920 års krigslagstiftningskommittés betänkande). Blir detta förslag genomfört, har §:n fått ett innehåll rakt motsatt dess ursprungliga: den militära förstärkningen av HD, från början avsedd blott för fredstider, sedermera stipulerad för både krigs- och fredstider, skulle kom-

¹ Huruom militärerna kunna komma att delta i prövning jämväl av åtal, som i och för sig icke tillhör krigsdomstols upptagande, se Svedelius-Geijerstam s. 421. — Konteramiralen frih. Johan Lagerbielke hade 8/7 1819 sin egen mening i frågan huruvida f. klarinettblåsaren Fisks hustru varit delaktig i mannens tillgrepp, och med honom instämde generalmajoren v. Schulzenheim. Om Coyets särmening i ett nådemål ang. stegling, se Nådefrågor historiskt belysta s. 72 not. 2. Någon ytterligare skiljaktighet av endast militärledamot i ämnen utanför det militära torde knappast ha förekommit.

² Framställningen plägar namngiva de båda officerare HD anser lämpliga. Den svenska HD har ingen motsvarande befattning med personvalet. Jfr i övrigt Granfelt, Lärobok i straffprocessrätt s. 57 o. 59.

³ Enligt meddelande av højesteretsdommer V. Topsøe-Jensen.

TVÅ SKILSMÄSSOR.

Under den gustavianska tiden torde makes otrohet ha varit det vanligast återopade skälet till äktenskapsskillnad, och detta även i sådana fall där i själva verket förelåg en skillnad efter överenskommelse. Ej sällan var härvid otroheten blott fingrad. Väl blev genom k. kung. d. 5 dec. 1798 inskräpvt att domaren, vid förefallande fråga om äktenskapsskillnad för hor skull, hade att noga undersöka om brottets verklighet till ort, tid och person.¹ Men kravet på utredning kunde ju ej gärna sträckas så långt som till direkt bevisning om själva factum probandum. Blotta erkännandet om gärningen fick ej anses tillfyllest, men det begärdes ej mer än att erkännandet styrktes av indicier.² Förutsättningarna för vinnande av skillnad på grund av horsbrott kunde sålunda med god vilja läggas till rätta utan vad Calonius i ett votum kallar »den sällsynta grad av skamlöshet» att öva otukt i vittnens åsyn, en »fäaktighet» — säger han — som »näppeligen är begriplig utan endast hos den liderligaste klass av människor som ryktbarligen hos sig hunnit döda all känsla av blygd och ärbarhet» (Opera omnia IV s. 119).³ Termen *vax-*

¹ Kungörelsen tillkom på riksdrotsens hemställan, föranledd av vad konsistoriet i Växjö anfört i skrivelse ¹¹/₁₀ 98: tid efter annan hade äkta makar vid domstolarna utverkat sig utslag till deras giftermåls upplösning på den grund att endera bekant sig genom köttlig beblandelse med okänd person hava äktenskapet brutit, ehuru sådana bekännelser ofta saknat all sannolikhet, vilket ock nyligen vid en tillåten skillnad emellan pappersmästaren Samuelsson på Huseby och hans hustru sig tilldragit. I HD, på vars förslag preskriptionstiden bestämdes till ett halvt år, fördes protokollet av Hans Hierta i st. f. av prot.sekr. Jonsson, vilken ansågs jävig såsom broder till hustru Samuelsson (³⁰/₁₁ 98).

² Om olika uppskattning av sådana indicier jfr Konungens HD s. 162 not 4.

³ Enligt prot. vid urtima ting i Svartlösa hd ²¹/₉ 09 under lagman Junbecks ordförandeskap (skillnadsmålet mellan kapten J. G. Watz och hans fru Ulrika, f. Löfman) berättade två personer att de varit åsyna vittnen till mennens horsbrott och lämnade över händelsen, såsom det heter i det sedermera anhängiggjorda aktions-

holmsresa ger en antydning om en bland dåtidens stockholmare gängse utväg att skapa de nödiga indicierna. På en sådan resa kunde man skaffa ett bevis av samma slag som det engelska »hotel evidence»;¹ förmodligen var vid nittonde seklets början »vaxholmsresornas» underförstådda betydelse lika klar som »köpenhamnsresornas» vid dess slut. Och skillnad efter överenskommelse under det spelade horsbrottets täckmantel var icke något blott av huvudstadsborna praktiserat utan förekom även i landsorten. Exempelvis må erinras om upplösningen år 1801 av Stina Wærns äktenskap med Christian Bratt på Forsvik. Det berättas att när hon omsider för mannen biktat sin leda vid förbindelsen, gjorde han inga svårigheter utan påtog sig den skyldige partens roll och lät förete det bevis om otrohet som var nödvändigt för att nå målet. Före skilsmässan skola makarna ha inbjudit alla sina grannar till stor middag, varvid mannen hållit ett tal och betygat att han och hustrun skildes som vänner med största högaktning för varandra (L. Dahlgren, En svensk herrgårdssläkt s. 197).

Makar som voro ense att skiljas kunde emellertid vinna sitt syfte även utan rättegång, i det att de hos Konungen gemensamt ansökte om äktenskapets upplösning i nådeväg. I regeln blevo dylika ansökningar ej bifallna så framt icke makarna förut undergått föreskrivna varningsgrader, och proceduren blev sålunda mer långvarig och tröttande än om erkänt trohetsbrott tagits som skillnadsgrund.² Men särskilt när makarna tillhörde ett högre socialt skikt hände det att alla förberedande steg an-

målet mot J., »en med högst oanständiga anmärkningar beledsagad beskrivning». Men målet, vari mannens medbrottsling föreställdes av en piga under falskt namn, var arrangerat av J. och föranledde, jämte andra hans ämbetsfel, att han dömdes sitt häradshövdingeämbete förlustig (HD:s prot. 9/2 15; rättegångshandlingarna delvis tryckta).

¹ Se om detta bevis Hellström, Från redingot till kavajkostym s. 185—7.

² Hur strängt man fordrade varningsgradernas fullständiga undergående visar behandlingen av bonden Jon Erssons och hans hustrus ansökan om skillnad. De åberopade den vedervilja hon redan i brudstolen för honom fått och allt sedan vigseln år 1785 ej kunnat övervinna, så att hon — oaktat såväl av konsistorium i Västerås gjorda föreställningar som henne av Åkerbo tingsrätt ålagda böter (25 dr) och förelagt vite (50 dr) — icke kunnat förmås att med mannen sammanbo utan från honom genast avflyttat utan något med honom haft sammanlag. De anhöllo även båda att hustrun måtte av nåd förskonas från böterna och vitet. Men HD ansåg en dylik skilsmässa i äktenskap, utan föregångna alla varningsgrader, endast vara ledande till ordning i samhället och elakt prejudikat för andra makar (10/3 91, KM:t s. d.).

sågos överflödiga. Ett remarkabelt sådant fall förevar i konsejen d. 11 maj 1802. HD:s pluralitet hade avstyrkt skillnadsansökan av generalfälttygmästaren Ehrenström och hans hustru, emedan vanliga varningsgrader ej föregått och det skulle medföra de vådligaste följder om skillnad kunde så lätt vinnas att därtill icke behövdes vidare skäl än endast en föregiven kallsinnighet, oftast härrörande endast av ett lättsinnigt infall eller hopp att få ingå någon annan äktenskapshandel för att tillfredsställa antingen egennyttan eller passionerna. Gustav IV Adolf biföll dock ansökningsen, »i anseende till förekomne skäl samt jämväl flere av HM:t särskilt kände omständigheter».¹

Under riksföreståndarskapet efter d. 13 mars 1809 blevo inom den högsta societeten två äktenskap dispensvis upplösta på ett för makarna så skonsamt och smärtfritt sätt som gärna kan tänkas.

Generallöjtnanten greve Claes Horn och hans maka Brita Maria von Hausswolff ingåvo till KM:t d. 18 maj 1809 denna ansökan, intressant bl. a. för erinringen om att äktenskapsbrott ju funnes som ett yttersta remedium:

Genom varjehanda särskilte omständigheter har, ehuru inbördes aktning och tillgivenhet visserligen ej upphört, likväl en uppkommen önskan hos oss att i äktenskapet varda från varandra skilde ernått den höjd att, om den ej vinnes, tillfredsställelsen och lugnet å ömse sidor saknas.

Vår sammanlevnad, fordom glad och nöjsam under det ett framtida hopp fästes vid en älskad dotter och då vi ägde detta föremål för våra gemensamma omsorger, våra bemödanden och våra välsignelser, blev genom den ömma förlust vi gjorde uppfylld av sorg och en smärtsam saknad. Vår husliga sällhet försvann i samma mån som vi, båda lika häftigt känslofulla, funno att av varandra ingen tröst mera var övrig att vänta, men i varandras ständiga sällskap alltid nya påminnelser om den vi förlorat.

Då det är uti EKM:ts höga makt att lösa de band som oss för-enar, då det instämmer med regentens ömma hjärtelag att göra dess undersåtare så lyckelige som är möjligt, då ett nådigt bifall av vår önskan mildrar vår belägenhet och förskonar från vidtagande av steg dem lagen gör verkande till skillnad men blott nöden kunne

¹ Se Konungens HD s. 161—6, 493—6. — Ehrenström blev $\frac{10}{3}$ 03 omgift med Marianne Pollet, »den sista gustavianska hovdamens».

rättfärdiga, och då vi äga flera föregångne prejudikater att åberopa, våge vi underdånigast anhålla det EKM:t täcktes tillåta äktenskapsskillnad oss emellan och att konsistorium måtte få utan vidare omgångar skiljobrev för oss utfärda.

Ansökningen, som ej åtföljdes av några som helst skriftliga bevis, blev utan HD:s hörande bifallen i konselj redan s. d. som den ingavs, och konsistorium skulle äga att meddela skiljebrev »utan iakttagande av de eljest vid dylika tillfällen vanlige ceremonier».¹

Ännu formfriare upplöstes äktenskapet mellan kammarherren greve Gustav Bonde (sedermera känd som den blinde excellensen på Sävstaholm) och hans maka Charlotte Bonde, nämligen så till vida som dispensen gavs efter föredragning blott inför hertigen-riksföreståndaren personligen, utan någon rådgivares närvaro. Även i detta fall bifölls ansökningen s. d. som den ingavs (³/₆ 09), och även här förklarades att konsistorium vid skiljebrevs utfärdande icke »behövde de vanlige formaliteter iakttaga». Ansökningen innehöll ej annan motivering än denna:

Vi hava ej något att förebrå varannan. Vi göra tvärtom varannans uppförande och tänkesätt all rättvisa, men en olyckligtvis saknad överensstämmelse i lynne och sinnelag vållar att den sällhet, vi genom vår äkta förening sökt vinna, ej utan genom densamma upplösning står att återfå.

Den personliga aktning vi för varannan bära bidrager blott att föröka vårt lidande, och blotta föreställningen att, fastän icke uppsåtligen, vara upphovet till varannans olycka är mer smärtande än egen tillfredsställes utevaro. Av kongl. nåd täckes därför EKM:t avse vår olyckliga belägenhet. Vi have ej några barn vars rätt härvid kunde komma i fråga. Före ingåendet av vårt äktenskap upprättades pactum antenuptiale, genom vars efterlevnad skillnaden av vårt bo utan omgång och med lätthet står att verkställa.²

¹ Äktenskapet mellan C. H. (1755—1823) och B. M. v. H. (1758—1844) ingicks ¹/₁₁ 81. Deras dotter, gift Gyldenstolpe, avled 1804. C. H. gifte om sig ¹⁷/₈ 09 med hovfröken Anna Sofia Blomstedt (1777—1858). I brev ⁹/₁ 10 berättar överceremonimästaren v. Hausswolff att Napoleon skilt sig från sin kejsarinna, enär hon var för gammal att få barn, och fortsätter: »jag tycker vad generalöjtnanten greve Horn bör vara stor på sig, som fått en så betydande man att följa sitt exempel, ty samma orsak hade Horn, varföre han skildes vid sin fru efter 28 års sammanlevnad» (Clason o. af Petersens, För hundra år sen s. 191. Se ock s. 162). Det nya äktenskapet blev barnlöst.

² Äktenskapet mellan G. B. (1773—1855) och Ch. B. (1789—1865) ingicks ⁹/₂ 06. Efter skillnaden levde G. B. ogift; Ch. B. blev ¹⁶/₁₁ 10 C. H. Anckarsvärd's maka.

Blott tre dagar efter det äktenskapsskillnaden mellan makarna Bonde beviljats blev den nya regeringsformen högtidligen antagen på rikssalen, och därmed ansågs utrymmet för den kungliga nådens ingripande i familjerättsliga förhållanden ha blivit väsentligen inskränkt. Det resonerades så, att då benådningsrätt var av regeringsformen Konungen tillerkänd endast i brottmål, så krävdes för hans rätt att i andra mål göra nåd uttrycklig auktorisation i allmänna lagen.¹ Härav blev en följd att de förut brukliga dispenserna till äktenskaps ingående i svågerlag (2: 5 o. 6 GB), till äktenskapsskillnad och till mös myndigblivande (19: 2 ÄB) en tid framåt icke stodo att utverka. Ansökningar i dessa ämnen fingo ligga oföredragna i avbidan på lagstiftningens mellankomst.

Beträffande mös myndigförklarande blev d. 2 maj 1810 av RSt såsom uttrycklig lag fastställt att KM:t även framgent ägde i vanlig ordning utlåta sig över inkommande ansökningar; och »sedan KM:t i nåder täckts förklara sig vilja utöva den KM:t av RSt uppdragne rättighet att uppå därom i und. gjorde ansökningar giva dispens uti 2 § 19 kap. ÄB», blevo dylika ansökningar för första gången under det nya statskicket föredragna i justitiekonselj d. 17 maj 1810.

Om ändring i 2: 5 och 6 GB anmälte RSt redan i skrivelse d. 18 nov. 1809 sitt beslut, som också blev av KM:t godkänt beträffande 5 §, varemot kontraposition skulle avlätas i fråga om 6 §. Ionselj d. 15 febr. 1810 hemställde justitiekanslern om icke, i trots av kontrapositionen, de flere inkomna ansökningarna om dispens från hindret enligt 5 § kunde få föredragas; men KM:t förklarade att därmed skulle anstå, intill dess förordning om den bifallna lagändringen blivit expedierad, och att med utfärdandet skulle uppskjutas tills svaret å kontrapositionen inkommit. När sedermera denna bifallits av ständerna, beslöts d. 5 april 1810 att nu skulle förordning expedieras angående båda paragraferna.² I samband härmed anmäldes ionseljen av revisionssekreteraren att i NRev täta påminnelser skett

¹ Se t. ex. RSt:s skrivelse om förklaring av fideikommissbrev (Ad. prot. 1810 febr. s. 801) samt Andgren, Konung och ständer 1809—1812 s. 183.

² Förordning utfärdades under 10/4; konceptet blev först 12/4 uppläst ionseljen för justering.

angående åtskilliga ansökningar av personer vilka voro i svågerlag enligt 2:5 GB och sökte tillstånd att äkta varandra, och han hemställde huruvida sådana ansökningar ännu finge anmälas eller ej. »Och som KM:t nu redan anbefallt expedierandet av dess nåd. förordning i förberörde ämne, fann KM:t i nåder något hinder för desse und. ansökningars anmälande icke inträffa», varpå tre dylika ansökningar genast föredrogos och biföllos. Detta var dock endast en liten bråkdel av vad som låg och väntade. Först i konselj d. 10 maj 1810 undanröjdes hindren för den stora mängden av otåligt bidande nupturienter, »sedan KM:t i nåder täckts förklara sig vilja utöva den rättighet RSt vid nyssförflutne riksdag KM:t uppdragit att tillåta giftermål» o. s. v. Inalles blevo då 73 tid efter annan inkomna dispensansökningar bifallna, avseende äktenskap med avliden hustrus syster (35 st.), avliden broders änka (12 st.), avliden hustrus broders- eller systerdotter (16 st.), farbrors eller morbrors änka (9 st.), avliden hustrus styvdotter (1 st.).

Vad äktenskapskillnader angår blev som bekant en förordning därom given d. 27 april 1810, varigenom Konungens rätt att i statsrådet tillåta skillnad bekräftades och närmare reglerades.¹ Av dess särskilda bestämmelser må här erinras blott därom, att när skillnad söktes för annat än brott och undergången bestraffning borde »behöriga bevis efter omständigheterna företes» om undergånga varningsgrader. Om tillämpningen härav skriver Winroth (Sv. Civilr. I s. 140—1), sedan han framhållit att KM:t äger bevilja skillnaden även på andra än de i lagstiftningen särskilt angivna grunderna: »Likaledes kan i de fall, i vilka enligt lag KM:ts beviljande av skillnad ställes i utsikt men därför har gjorts till villkor ett tidigare undergående av varningsgrader, på given anledning äktenskaps upplösning även därförutan medgivnas. Särskilt kan skäl därtill vara, då varningsgraderna äro olämpliga eller i det särskilda fallet icke kunna komma i användning.»

När dessa Winroths satser skrevos (1898), stodo de oemotsäg-

¹ RSt:s skrivelse i ämnet anmäldes i konselj $\frac{20}{4}$, men koncept till förordningen justerades först $\frac{24}{5}$. Första gången ansökan om skillnad föredrogs inför KM:t efter $\frac{6}{6}$ 09 var $\frac{3}{8}$ 10; ansökningen avsågs.

ligen i full överensstämmelse med gällande praxis. Men under det nya statsskicketes första decennier höll man ytterst strängt på varningsgradernas oeftergivlighet, om än KM:t någon gång fann sig kunna meddela skillnad mot HD:s avstyrkande.¹ Belysande för olika åskådningar, för brytningen mellan juristernas formbundenhet och en friare lekmannasyn, är behandlingen av två på sin tid mycket uppmärksammade mål för vilka i det följande skall redogöras.

I.

I Sofi Elkans kända berättelse om John Hall skildras, förmodligen ganska verklighetstroget, huru det kom sig att denne visserligen omätligt rike, men besynnerlige, osnygge och tafatte göteborgsgrosshandlare blev, vid 34 års ålder, förenad i äktenskap med den 17-åriga, vackra och firade fröken Constance Koskull.² Där omtalas också att Hall, när ovädersmolnen hotande uppstego på den ekonomiska horisonten, lovade sin hustru att om han miste sin förmögenhet, ville han såsom ett största prov på sin kärlek och ömhet lämna i hennes fria val att upplösa det heliga äktenskapsbandet. Man får vidare veta att skillnad omsider skedde; men när och av vilken grund förbigås med tystnad. Detta tomrum i berättelsen skall här, efter tillgängliga handlingar, strängt historiskt fyllas.

Det var i mars 1807 som Hall nödgades träda från förvaltningen av sina ägodelar, men först året därpå synes hans hustru ha vidtagit några åtgärder för vinnande av skillnad. I sin år 1809 tryckta »Species Facti och Uplysning för Allmänheten» skriver Hall, att sedan man på listigt sätt sökt beröva honom all hans egendom »återstod ännu för att fullkomna våldet och tillfridsställa avundslystnaden att även skilja mig vid vad näst

¹ Den första äktenskapsskillnad, som efter $\frac{9}{6}$ 09 beviljades dispensvis, gavs mot HD:s avstyrkande; se den utförliga motiveringen i konseljprot. $\frac{21}{8}$ 10 (Ulrica Albertina Seipel och f. lärtskramhandlaren Fredrik Brink).

² Äktenskapet mellan J. H. (1771—1831) och C. K. (1788—1840) ingicks $\frac{10}{11}$ 05 och upplöstes $\frac{27}{6}$ 11. C. K. blev $\frac{16}{4}$ 23 omgift med en dansk baron Wedel Jarlsberg (1757—1831), från vilken hon skildes $\frac{27}{6}$ 24. Marianne Ehrenström kallar henne ett bortskämt barn som tjusade alla män; se om C. K:s öden Ur sv. hofvets och aristokratiens lif I s. 158, 161, 162, 166.

livet är mig kärast, hustru och barn; detta emot religion och mänsklighet stridande företag kunde icke vinnas utan försåt och orättvisa, vars utförande anförtrordes åt en i Stockholm mycket känd man, hovsekreteraren Båth;¹ om förhållandet i detta mål lämna Stockholms stads kämnersrätts protokoll närmare upplysning; jag prisar emellertid Försynen, som igenom den nyligen skedde statsförändringen berett för det allmänna hopp om fäderneslandets räddning och för var enskild säkerhet, rättvisa, frihet och beskydd».

Några kämnersrättsprotokoll i ämnet ha nu icke stått att återfinna, men av ett Bengt von Hofstens brev d. 1 juni 1809 kan man se vad Hall åsyftar: man skulle sökt beslå honom med äktenskapsbrott för att så giva hustrun en laga skillnadsgrund. Det heter i brevet: »Det lærer av hennes släkt intenderas skilsmässa — det där lærer redan i fjol varit å bane. Jöns Magnus Båt hade sökt förföra honom till otrohet och så tillställt att vittnen i sinom tid skulle visa sig — detta hade tämmeligen lyckats, men då undersökningen skulle börjas befanns Jöns M. Båt hava fullmakt av fru Hall bevaka hennes rätt, men denna fullmakt var daterad långt före händelsen som skulle bestyrka hans otrohet.»²

Det nyss ur Species Facti citerade ger intryck av att Hall ville hålla fast vid äktenskapsbandet och att han i regementsförändringen såg en garanti mot ett kungligt ingripande i hans familjeförhållanden. Huru därmed nu må ha förhållit sig: d. 25 juli 1809 ingavs till j.rev.expeditionen följande av båda makarna underskrivna ansökning, varå hustruns frände excellensen Brahe³ och mannens kompanjon Pehr Backman tecknat sig såsom »till vittnen närvarande»:

Inför EKM:ts tron, den lidandes tillflykt och den misströstandes hopp, nedfalla tvenne olycklige makar och anhålla att genom EM:ts välgörande makt vinna upplösningen av det band religion och samhällslagar dem hittills ålagt. De vörda detta heliga band; de känna vikten av de plikter som därmed äro förenade: men just denna vördnad, denna känsla, befäller dem att icke framhärda uti ett kall vars

¹ Se om honom Konungens HD s. 153.

² Bengt von Hofstens brev s. III.

³ Han blev 1805 änklings efter en faster till Constance Koskull och gifte sig 1806 med en dotter till Constances farbror.

förbindelser de ej kunna uppfylla. Förljuvandet av varandras dagar, bidragande till varandras trevnad och uppehåll, tilldanandet av nyttiga medborgare och trogna undersåtare åt en älskad Konung, sådana, de känna det, äro äktenskapets plikter. Men utan att behöva påbörda varannan fel dem de lyckligtvis icke kunna lägga till grund för deras underdåniga ansökning, har den oförenligaste skiljaktighet i lynnen, hava enskilda omständigheter av det mest avgjorda inflytande på bådas väl, gjort fortfarandet av deras sammanlevnad omöjligt utan yttersta förtvivlan för den ena och en senfärdig ånger för den andra. Vi anhålla därföre, efter fri inbördes överenskommelse, i djupaste underdånighet det värdes EKM:t nådigst förklara vårt äktenskap upplöst samt oss frie att ingå sådana förbindelser som med religionens och lagarnas föreskrifter äro överensstämmande.

Constance dröjde icke att genom hänvändelser till Karl XIII personligen söka stämma honom gynnsamt för skilsmässan. En mäktig förespråkarska ägde hon i sin några år äldre syster, den sköna Marianne Koskull, som var hovfröken hos drottningen och vars intima förhållande till den gamle kungen icke utgjorde någon hemlighet. D. 5 aug. 1809 företog konungen en resa ut till Brahes på Rydboholm, ehuru drottningen samma dag hade supé — en resa som mycket kommenterades. Hausswolff t. ex. skrev till excellensen Nils Posse: »Många gissningar hava varit vad denna resa kunde betyda, efter det var något extra ordnärt. Jag gissar intet, utan räknar ut att slakten var intresserad uti att kusin fru Hall skulle få visa sig för HM:t, beklaga sin olycka att vara bunden vid en man hon ej kan tåla, få gråta och uppröra konungens hjärta att med nådig resolution hjälpa den saken och befria henne från sin börda. Hade sådant fordom passerat i Frankrike, hade man gjort uträkningar, som här i Sverige nu äga intet rum.»¹

Så länge den kungliga dispensrätten ännu ej blivit i lag uttryckligen erkänd kunde emellertid intet företagas; ansökningen fick vila utan någon åtgärd. Men omedelbart efter det förordningen om äktenskapsskillnader utfärdats, ingavs (²⁸/₅ 10) en und. ansökan från Constance ensam som däri förnyade sin för-

¹ För hundra år sen I s. 170. Jfr II s. 23: »Drottningen är missnöjd, man säger ond på Brahe; det påstås att hon svurit på att aldrig taga emot fru Haal som statsfru och att även hindra henne att bo på slottet» (C. H. Posse ¹⁰/₈ 09).

ut gemensamt med mannen framställda begäran om skilsmässa. Hon åberopade att den nya lagstiftningen såsom skillnadsorsak upptog även slöseri, hänvisade till den kännedom var man ägde om förändringen i Halls ställning och uppgav att han på nära halvtannat år icke på minsta sätt kunnat bidra till hennes och deras dotters underhåll. Till sist anförde hon: »Att något hinder för EKM:ts nåd. bifall härtill icke lärer kunna uppstå av den i k. författningen stadgade, men här uraktlätne omständighet av förmyndares tillförordnande, vågar jag så mycket mer i und. hoppas som ett sådant förordnande vore nu mera utan allt ändamål, då min man icke äger den ringaste egendom att vårda, utan skulle endast bidra till tidens utdräkt och till förvärrande av min mans öde utan att kunna förbättra min ställning. Allernådigste Konung! Min välfärd är i EKM:ts händer, mitt öde vilar vid EKM:ts tron. Jag tror mig hava visat mitt lidande; huru skulle jag då tvivla om min upprättelse.»

Såsom i viss mån ett stöd för att varningsgraden vore obehörlig hade Constance kunnat hänvisa till voteringen i HD angående de besvär, som Halls mor anført däröver att domstolarna (RR:n i Göteborg $^{13}/_7$ 08, HovR:n $^{16}/_8$ 08) för det dåvarande ej funnit skäl bifalla en av henne och hennes måg amiralen greve Wachtmeister gjord ansökan om Halls ställande under förmyndare. I HD, där målet togs under behandling omedelbart efter avgörandet av den Hallska konkurstvisten, förerade sig de flesta med Torén, som yttrade att »då Halls egendom blivit enligt KM:ts nyss vidtagne beslut ansedd vara till borgenärerne uppgiven, och Halls bo således upplöst, funne jr sådana omständigheter för det närvarande sig icke förete att ändring i HovR:ns utslag kunde tillstyrkas» (HD:s prot. $^{28}/_3$, $^9/_4$, $^{16}/_4$ 10).

Konsistoriet i Göteborg avgav utlåtande över båda ansökningarna, med bifogande av intyg från makarnas själasörjare, prost Stein. Denne hade redan under trolovningstiden hört talas om sådan missämja, att »alla påhälsningar och sammankomster helt och hållet på många veckor upphörde», och därför begynt frukta att äktenskapet ej bleve det lyckligaste. Efter vigseln hade kommit för hans öron att detta äkta paret icke skulle

leva nöjt med varandra och han hade blivit övertygad om ryktets sanning då han erfor att fru Hall, utan mannen, lät anmäla sig till begående med sina föräldrar av H. H. Nattvard. Konsistoriet kunde icke tillstyrka skillnad för stridighet i lynne och tänkesätt, eftersom de laga actus vilka borde föregå ej blivit iakttagna; och vad anginge den av hustrun särskilt åberopade skillnadsgrunden ville konsistorium anmärka att, efter all den kännedom det ägde, Hall icke uti allmänna opinionen varit ansedd för vad man egentligen låter komma under benämning av slöseri.¹

Föredragning i HD skedde d. 23 juli, men egendomligt nog blott av makarnas gemensamma ansökning; HD ansåg sig för det närvarande icke kunna tillstyrka bifall, då föreskrivna varningsgrader ännu ej föregått.² I konseljen däremot kommo båda ansökningarna före, d. 17 aug., men föranledde då ej annat beslut än att Halls förklaring skulle infordras över hustruns skrift. Sådan förklaring inkom, efter åtskilligt trassel,³ d. 14 febr. 1811. Hall bestred däri den sökta skillnaden och anmärkte bl. a. att han genom våldsamma utvägar och förledande löften varit förmådd, vid ett avpassat tillfälle av förtvivlan, att gemensamt med hustrun underteckna deras i juli 1809 ingivna ansökning — något som han ville styrka genom vittnesförhör med exc. Brahe, envoyén frih. Lagerbielke m. fl. Sedan Constance avgivit påminnelser blev hennes ansökan föredragen i HD, som — under erinran om sitt tidigare yttrande — »fann ej eller nu målets skick förändrat eller anledning för handen att frånträda det und. utlåtande HD redan avgivit; varigenom frågan om vittnens hörande i de uppgivne omständigheter komme att förfalla» (18/3 11).⁴

¹ Efter remiss 1/8 10 svarade konsistoriet att det saknade anledning till- eller avstyrka skillnad på det av hustrun av en åberopad ny lag hämtade skäl, enär konsistoriet icke ännu erhållit någon KM:ts höga författning i detta ämne. Ny remiss skedde 28/8 under hänvisning till att nåd. förordning ang. äktenskapsskillnader dä- mera blivit allmänneligen kungjord.

² I HD sutto Lagerheim, Iserhielm, Marks von Württemberg, Nibelius, Ziervogel och Poppus.

³ Se HD:s prot. 7/11 10.

⁴ I st. f. Iserhielm, Marks och Ziervogel tjänstgjorde nu Liljevalch, Blom och Hamilton.

Då målet därefter d. 27 juni 1811 anmäldes i konseljen, fördes regeringen under konungens sjukdom av kronprinsen Karl Johan. Att så ovanligt lång tid, över ett kvarts år, fått förflyta från det HD:s utlåtande avgavs vittnar om målets ömtåliga natur. Avfattningen av de olika yttranden, som konseljprotokollet innehåller, visar också att de tillkommit först efter grundliga diskussioner och skarpa meningsstrider. Förnämligast hade dessa gällt omfattningen av den prövningsrätt som 1810 års förordning tillerkände Konungen, särskilt tolkningen av stadgandet att vid ansökningarne »bör — — — behöriga bevis efter omständigheterna företes om undergångna sådana varningsgrader» etc. Enligt den inom HD härskande meningen var företeende av bevis om undergångna varningsgrader en oeftergivlig förutsättning för bifall, orden »efter omständigheterna» utmärkte blott att varningsgraden borde vara lämpad efter den åberopade skillnadsgrunden. En motsatt tolkning inlade i de sist citerade orden att, när omständigheterna därtill föranledde, skillnad kunde ges utan att alls några varningsgrader gått förut. Anhängare av denna tolkning funno den stärkt av bestämmelsen att Konungen ägde »sitt beslut över ansökningarne, efter HD:s hörande, i statsrådet fatta», en bestämmelse — framhöllo de — som ju icke avsåge ett blott inhämtande och beräkande av Konungens två röster såsom i lagförklaringsärenden. Man levde ännu i regeringsformens barndomsår, och konstitutionella behörighetsfrågor utgjorde ej så sällan ämnen för överläggningar i HD eller statsrådet.

Enligt konseljprotokollet, som omtalar att »bland statsrådets ledamöter uppstod i denna fråga skiljaktighet», yttrade sig vid omröstningen främst t. f. hovkanslern envoyén von Brinkman »på sätt dess skriftligen författade härjämte bilagde votum innehåller». Det egenhändigt¹ skrivna anförandet, prägladt av den mångordighet med talrika understrykningar som man känner från Brinkmans epistolära verksamhet, lyder sålunda:

»Om den nu i fråga varande äktenskapsskillnaden emellan John Hall och dess hustru friherrinnan Constance Koskull av statsrå-

¹ Även Fleming och Rosenblad ha egenhändigt skrivit sina vid protokollet fogade yttranden.

dets ledamöter ur skiljaktiga synpunkter blivit betraktad, hava dock de fleste däruti synts överensstämma att upplösningen av ett ifrån början så föga passande och uti sina följder så olyckligt giftermål onkeligen borde *önskas*, så snart den på ett med lagar och författningar förenligt sätt stode att verkställas. Målets alldeles ovanliga beskaffenhet och de därvid förekommande besynnerligheter uti Halls sedvanor och levnadssätt hava redan inom statsrådet så fullkomligen blivit utredde att det strängaste omdöme, utan inblandning av ömmare känslor, ovillkorligen stannar vid *den* övertygelsen att under inträffade omständigheter en fortfarande, *blott lagtvungen* äktenskapsförbindelse emellan Hall och dess hustru nu och framdeles oundvikligen måste bliva lika oförenlig med äktenskapets syftemål som med sedernes helgd och bägge makars ömsesidiga sällhet. Själva omöjligheten av en uppriktig återförsoning dem emellan synes genom de till målet hörande handlingar mer än tillräckeligen uppdagad och bevist.

Redan under d. 25 juli 1809 hade Hall gemensamt med sin hustru till KM:t inlämnat en und. böneskrift för att begära skilsmässa, grundad 'på stridighet i lynne och tänkesätt'. Sannfärdigheten av denna deras frivilliga bekännelse bevittnas av deras egen själsörjare, prosten Stein uti Göteborg, vilken å ämbetets vägnar intygar: 'det han redan under trolovningstiden dem emellan förmärkt så häftigt missnöje och oenighet att de flere veckor ej velat se varandra; att han *snart efter* giftermålet hört detsamma; att Hall föga bekymrat sig om sin fru, m. m.' Denna oförenlighet i lynne, känslor och tänkesätt har intill denna stund aldrig av Hall själv kunnat bestridas, men väl har den ännu ytterligare blivit bestyrkt genom de flerehanda bittra förebråelser som uti Halls senare förklaringar upprepas emot dess fru. Att dessa sårande och med så liten skonsamhet offentligen förebragte beskyllningar icke desto mindre beledsagas av den oväntade försäkran: 'det *skilsmässan* ifrån *samma* hustru skulle *fullkomna* hans olycka' — är visserligen en ganska besynnerlig motsägelse, men vilken dock på intet sätt synes berättiga Hall att återtaga sin forna inlaga till KM:t. Ty det synes anmärkningsvärt att denne ej blott av honom och dess fru blivit egenhändigt undertecknad, utan även att tvenne vittnen — h. exc. hr greve

Brahe och densamme Pehr Backman vilken sedermera uti alldes motstridig avsikt å nyo uppträder såsom Halls förtrogne vän och verksamme rådgivare. Att till nyssnämnde steg hava blivit tvungen är ett så mycket mera förolämpande påstående som det hittills med intet enda bevis blivit bestyrkt och utomdess, lika som mycket annat uti dessa handlingar, synes röja den obetänksamhet, det vacklande omdöme och den osäkra förständes-riktning, vilka utan tvivel mer än alla yttre tillfälligheter bidragit till de olyckor som sluteligen så hastigt och oväntat drabbat Hall själv och de med honom närmast förbundne personer.

Om således fru Hall uti dess senare und. böneskrift av den 28 maj 1810, med begagnande av kgl. förordningen av den 27 april samma år, anfört *slöseri* såsom ett ytterligare skäl till den numera av hennes man så obilligt försvårade skilsmässan, så torde därvid näppeligen ett alltför strängt uttryck vara nyttjat, då frågan är om en nästan *oerhörd misshushållning*, varigenom en i Sverige ovanligt stor förmögenhet *utan* särskilt åkomne olyckshändelser inom få år till den grad försvunnit att Hall numera sedan en längre tid befinner sig ur stånd att lämna hustru och barn det ringaste understöd och för sin egen person, enligt landshövdingeämbetets i Göteborg försäkran av d. 27 febr. 1810, 'knappt äger kläderne på kroppen'.

Under dessa mörka utsikter av en i alla avseenden olycklig framtid, och genom en bedrövelig erfarenhet av tvenne år övertygad om den känslolösa envishet, varmed Hall eller rättare dess rådgivare på allt upptänkeligt sätt söka hindra och motarbeta en *laglig upplösning* av den äkta förening som i själva verket länge sedan upphört — synes fru Hall numera i sanning ej äga någon annan förhoppning än den att KM :t, med nådigt och rättvist avseende på hennes förtvivlade belägenhet, täcktes begagna dess genom förordningen av den 27 april 1810 stadgade höga rättighet att själv uti statsrådet avgöra och besluta den i början av Hall frivilligt samtyckta, men av henne allt sedermera förgäves påyrkade äktenskapsskillnad.

Nyssnämnde kgl. förordning utstakar bestämt de anledningar till äktenskapsskillnad som i und. få underställas KM :ts egen höga omprövning. De uppräknas särskilt uti senare delen av

förordningen och åtskiljas väsentligen ifrån de uti första klassen uppförde mål, vilka alla 'vid vederbörlig domstol böra upptagas och avgöras'; varvid KM:t således enligt regeringsformens 21 § endast förbehållit sig tvenne röster. För *de* fall åter, som namngivas uti den av fru Hall åberopade delen av förordningen, lämnas uttryckeligen en större utvidgning åt KM:ts välgörande mellankomst, när någon gång vid särskilt inträffande omständigheter den allmänna lagformens strängare fordringar åtminstone till en del kunde synas uppvägd av viktiga, med den *moraliska billigheten* överensstämmande skäl.

Denna mildrande skonsamhet torde fru Hall i synnerhet kunna anropa i anseende till de *varningsgrader*, som enligt förordningen av den 27 april bort föregå ansökningens inlämnande till justitierevisionsexpeditionen. Den vid förevarande mål tillämpliga varningsgraden torde varit att enligt ÄrvdaB:s XIX kap. 4 § begära förmyndare. Men vid den tidpunkt då fru Hall inlämnade sin senare böneskrift till KM:t kunde detta villkor av henne så mycket mindre anses för *oeftergiveligt* som den förut av släktingarne gjorde und. begäran att Hall måtte ställas under förmyndare redan den 16 april 1810 av KM:t på *den* grund blivt avslagen att Hall ej mera ägde någon honom själv tillhörig förmögenhet. Handlingarne intyga utomdessa det Hall, långt ifrån att frivilligt gå lagens fordringar till mötes, tvärtom vid alla tillfällen endast sökt draga ut på tiden för att därigenom mota och tillbakahålla äktenskapsskillnadens lagliga framgång; och om kgl. förordningen av d. 27 april onekeligen stadgar 'att den andra makan ävenledes skall bliva *hörd*', så innebär sådant dock ingalunda nödvändigheten av *hans samtycke*, i fall KM:t uti sin vishet finner övervägande skäl att bevilja den motstridiga ansökningen.

Uttryckeligen har KM:t uti ovannämnde förordning förbehållit sig att över sådana ansökningar som den i fråga varande, 'efter Högsta domstolens *hörande*, i *statsrådet fatta sitt beslut*', vilket enligt regeringsformens 9 § ej synes medgiva någon annan uttydning än den att KM:ts egit höga beslut vid dylika tillfällen bliver alldeles oberoende av statsrådets eller Högsta domstolens blott *upplysningsvis* inhämtade yttranden och förklaringar.

Med denna övertygelse och på dessa grunder har jag ej funnit betänkeligt att för min del i und. tillstyrka det KM:t tacktes i nåder låta upplösa det olyckliga giftermål, som hittills ägt rum emellan John Hall och friherrinnan Constance Koskull, samt dy-medelst för bägge makar åtminstone bereda möjligheten av nya, med äktenskapets syftemål och den husliga sällheten mera överensstämmande förbindelser.»

Närmast i voteringsordningen kom justitiekanslern, Hans Gabriel Trolle-Wachtmeister. Hans yttrande redovisas i protokollet helt kort så, »att då de varningsgrader, som k. f. d. 27 april 1810 uttryckligen fordrar såsom villkor för bifall av en ansökning av denna beskaffenhet, icke föregått och vilken ansökning efter samma k. f:s föreskrift icke bör till KM:t inlämnas utan med bifogade bevis att vad lagen i detta fall föreskriver blivit uppfyllt, ansåg greven och jk sig ej kunna undgå att tillstyrka avslag å denna i und. sökta äktenskapsskillnad». Med honom förenade sig justitierådet Torén, och dennes kollega Marks von Würtemberg förklarade sig vara av samma mening som de övriga av HD:s ledamöter, dock med erinran tillika att 1810 års förordning innehölle det KM:t ägde i dylika mål att dess beslut efter HD:s hörande i statsrådet fatta.

Näste man var den hovet närstående Claes Fleming, som in kallats i statsrådet sedan han vid valriksdagen i Örebro fört lantmarskalksstaven. Fleming var en litterärt intresserad man, med ett visst anseende som akademisk vältalare.¹ I en livlig, retorisk stil har han också avfattat sitt yttrande, som andas en

¹ Blom som nu deltagit i HD:s för Fleming så antipatiska utlåtande, hade ²¹/₁₂ 02, dagen efter det Fleming talat som direktör i Svenska Akademien, i egenskap av äldre akademiker sänt honom denna hälsning:

Det är så, min Baron, en sak,
som ej så särdeles hugsvalar,
att under Akademiens tak
få höra viskas fram och bak:
»Den Fleming, hur charmant han talar!
Besitta den, vad han har smak!» —
Det var likväl ej just vår mening,
minst min, att ge oss i Ert val
en förödmjukande rival,
med börd och snille i förening
och auktor själv till sina tal.

djup indignation över juristernas bristande verklighetssinne, deras förkonstlade och hjärtlösa formalism:

»Då lagkunskapen aldrig varit mitt yrke, tvingas jag att bedöma förevarande ämne efter den enkla anvisningen av mitt förstånd och mitt hjärta, och i anledning av vad flera värda ledamöter anfört hänledes jag till den förödmjukande bekännelsen att jag aldrig lika livligt som i dag känt huru litet den allmänna graden av sunt omdöme förmår ersätta kunskaper och erfarenhet.

På detta enkla omdöme grundar sig min prövning av förevarande mål och en övertygelse från vilken jag ej kan avvika, även då jag medger att den möjligen kan härledas från en svag och ofullkomlig fattningsgåva; och då jag nu går att yttra tänkesätt, så vida skilda från dem som blivit framburna av de mest lagkunniga i Konungens konselj, är det likväl tröstande att veta att ofullkomliga omdömen eller delade meningar aldrig kunna såra, när de yttras med den värdighet och det sinneslugn som bör vara oskiljaktigt från den äran att få rådpläga över statens viktigaste värv.

KM:ts nåd. författning rörande äktenskapsskillnader av d. 27 april 1810 omtalar med klara ord slöseri som ett bland lagliga skäl till upplösning av äkta bandet; att ett sådant slöseri här finnes uppdagat för var mans ögon är ostridigt därigenom att Hall år 1802 ärvde en i detta rike ovanlig förmögenhet och att han år 1808 utan bevisligen föregångne olyckshändelser icke ägde så mycket övrigt som fordrades till hans eget och hans familjs bärgning. Annorlunda kan jag icke fatta detta, så framt icke ordet slöseri i lagstyl har en annan bemärkelse än i vardagsspråket. Den i ovanberörde nåd. författning föreskrivne varningsgrad är i min tanka fullkomligen iakttagen, när det blivit lagligen styrkt att Halls moder och svåger i laga ordning för honom begärt förmyndare men fått avslag på den grund att ingen förmögenhet fanns övrig för en förmyndares omvårdnad och försorg. Skall Halls hustru även inlämna en lika ansökning fastän förvissad att erhålla ett lika avslag, eller vilken annan varningsgrad blir hon hädanefter i stånd att vidtaga, eller när skall en sådan hädanefter äga ett verkeligt syftemål då hela förmögen-

heten är till den grad förskingrad att Hall under en ganska lång tid icke förmått bidraga till sin hustrus och dotters bärgning. Jag anser således lagens föreskrift uppfylld och att det fall inträtt då Konungen äger rätt att i sitt statsråd besluta, sedan som orden i författningen lyda behörige bevis *efter omständigheterna* blivit företedda om undergångna sådana varningsgrader etc. etc. Vore icke ett sådant beslut Konungens lagliga rätt, varföre skulle väl mål av dylik beskaffenhet annorlunda än anmälningssvis inför Konungen i statsrådet i und. föredragas, utom i de förhållanden där HM:ts 2:ne röster möjligen kunde verka till förändring i beslutet, ett förhållande som här icke kan äga rum då en avgörande pluralitet inom HD redan avgjort förevarande ansökan. Högsta åsytningen med den lag som blivit utfärdad för äktenskapsskillnader är naturligtvis upplösningen av sådana äkta förbindelser som aldrig kunna uppfylla de höga ändamål av samfundsväl och människosällhet som utgöra deras bestämmelse. Sällan lärer något fall med lika klarhet som det förevarande upplysa att ett sådant ändamål aldrig kan vinnas. Av handlingarne är utrönt att fru Hall under förlovningstiden visat en ytterlig avsky för sin tillkommande make. Vid en ålder då människan ännu icke kan bedöma de sanna grunderna för sin framtida sällhet bortskänktes hennes hand åt en person, vars närvarande belägenhet bjuder klandret att tystna, men vars besynnerlighet i utseende och levnadsskick åtminstone icke synes verka till den kärlek som i min tanka mer än alla rikedomar bereder ett lyckligt äktenskap. Med denna maka tillbragte fru Hall några år under vilka hennes avsky icke minskades, tills äntel. fattigdom och bekymmer satte henne i den förlägenhet att hon nödgades söka upplösning av de förbindelser som icke mer kunde bliva lyckliga. Sedan alla dessa omständigheter äro upplyste och med fullkomligt erkännande av det skadliga i våra dagars täta äktenskapsskillnader vågar jag dock fråga, om samhällsordningen blir bättre iakttagen eller sedligheten mera befordrad om fru Hall tvingades att fortsätta ett äktenskap som offrade hennes bästa ålder åt sorgerna och nöden och satte henne ur tillfälle att begagna erfarenheten av sina långa lidanden för att en dag i en lyckli-

gare förening kunna uppfylla de vördnadsvärda plikterna av maka och mor.

Slutligen måste jag tillägga att där lagar stiftas av människor anser jag att de alltid skola bliva ofullkomliga som de. Varje vis och för sitt släktes sällhet känslfull lagstiftare skall alltid medgiva att händelser inträffa där lagens anda snarare måste rådfrågas än lagens bokstav. Därifrån härleder sig i min tanka huvudsakel. den prövningsrätt som i väl inrättade stater blivit högsta makten tilldelad, och det är i stöd av alla dessa skäl som jag vågar i und. tillstyrka upplösningen av i fråga varande äkta förening, glad att min övertygelse överensstämmer med mitt hjärtas böjelse att söka befria en olycklig från den mest tryckande av alla de bördor under vilka människorna äro färdiga att nedsjunka under deras korta men mödosamma levnad — bördan av ett olyckligt äktenskap.»

I Flemings mening instämde exc. Fabian Wrede.

Härefter följer i ordningen exc. Rosenblad. Sina läroår hade han gått i justitierevisionen där han 1785 blev revisionssekreterare, men de sista femton åren av det gustavianska skedet hade han som statssekreterare i inrikes civilexpeditionen tagit en betydelsefull del i landets styrelse. Hans dubbla egenskap av domare och administrativ ämbetsman kan spåras i det väl genomtänkta yttrande, som av honom avgavs till protokollet och börjar så:

»Det är utan tvivel att äktenskapets helgd och dess inflytelse på samhällsordningen fordra att de band, som förena 2:ne makar, icke kunna för lättsinniga orsaker upplösas. Så länge ännu något hopp är övrigt att enighet och sämja kunna återkomma och de ändamål vinnas varföre äktenskapet är stiftat, bör ingen skillnad beviljas: men då detta hopp är alldeles försvunnit, då äktenskapets fortfarande bliver en odrägelig börda för bägge eller endera maken, en ousinlig källa till oenighet, ej sällan till brott, en skada för staten som saknar äktenskapets frukter; då synes omsorgen för allmänt och enskilt väl påkalla den högsta maktens åtgärd till upplösning av så olyckliga band. Dessa moraliska skäl, som genom en stigande upplysning i senare tider vunnit ett allmännare bifall, ha grundlagt det vid 1810 års riksdag

i Stockholm av KM:t och RSt vidtagne beslut att i märkelig mån utvidga de händelser då äktenskapsskillnad äger rum, varom allmän nåd. kungörelse d. 27 april samma år blivit utfärdad. Uti samma kungörelse är till förekommande av missbruk föreskrivit att vid ansökningarne böra efter omständigheterna bifogas bevis om vissa undergångne varningsgrader. Denna föreskrift bör efter min und. tanke visserligen iakttagas, så vitt möjligt är. Men om uti något fall sådane omständigheter skulle inträffa som sätta den lidande maken ur stånd uppfylla denna föreskrift, då synes det tillhöra KM:t att pröva och förklara huruvida någon av de i förordningen godkände orsaker till äktenskapsskillnad ändock verkeligen är för handen och i öppen dag lagd, utan att av en bristande och på annat sätt ersatt formalité vara hindrad att tillse det förordningens huvudändamål bliver till fyllest gjort; och är det sannolikt av sådan grund som rättigheten att uti de nu i fråga varande fall bevilja eller förvägra äktenskapsskillnad icke såsom [i] andre händelser är överlämnad till domaren utan till Konungen att efter HD:s hörande uti statsrådet besluta.»

Efter detta principuttalande övergår Rosenblad till det föreliggande målet. Här borde enligt 1810 års författning företes bevis att Hall blivit ställd under förmyndare; men av KM:ts utslag d. 16 april 1810 uppkomme ett hinder för Halls hustru att yrka en sådan varningsgrads undergående innan Hall egendom förvärvat. Hur ringa hopp därom vore bevisades nog samt bl. a. av att Hall numera knappast ägde kläderna på kroppen och saknade tillgång till de 16 rdr 32 sk. böter, vartill han fällts för försummad förklaringstid — omständigheter, vilka syntes innebära lika säker bevisning om stor misshushållning som om han efter 19 kap. ÄB varit under förmyndare satt. Han anförde vidare: »Drivfjädrarne till detta äktenskaps avslutande, förhållandet under dess fortsättning, det alldeles motstridiga i lynne och levnadssätt, det utmärkt besynnerliga i Halls umgänge, som väckt hos sökanden avsky och icke giver hopp om återforening emellan dessa makar som under längre tid levat åtskilde, äro allt omständigheter lika så allmänt bekanta som de göra detta mål så ovanligt att något dylikt på längre tid varken

förekommit eller torde förekomma.» Han fann fördenskull icke betänkligt tillstyrka KM:t att upplösa äktenskapet, »i anseende till det för sökanden uppkomna hinder att anskaffa bevis om en sådan varningsgrad som i detta fall är föreskriven, sammanlagt med de i detta mål förekommande alldeles särskilte omständigheter».

Nu återstå blott de båda statsministrarna.

Lars von Engeströms anförande är för honom karakteristiskt: hans temperamentsfullhet, hans kärvt rättframma skrivsätt, hans missnöje med den nya konstitutionen som i hans tycke dragit för snäva gränser kring konungamakten — allt detta träder läsaren till mötes. Han yttrade:

»Äktenskapets ändamål är människosläktets förökande och inbördes hjälp. Intetdera står att förvänta av det förhållande som nu äger rum emellan Hall och dess hustru. Äktenskapet kunde således, enligt naturliga lagen, dem emellan upphöra, men med den böjelse till seders fördärv som är från mänskligheten oskiljaktig har det blivit för regeringen en nödvändighet att genom skriven lag sätta gränser för en utsvävande håg för ombyte. Den lag vilken vid 1809 års riksdag stiftades är visligen författad till förekommande av många missbruk, men såsom alla andra människoverk kan den icke äga anspråk på mera än möjlig fullkomlighet. Alla fall kunna omöjligen förutses, och därigenom händer att, utom överhetens rättighet att vid särskilda fall i anseende till bevekande omständigheter göra undantag, en annars god lag skulle kunna befinna sig i nödvändighet att göra orättvisa. Uti alla tider och alla länder är därför dispensationsrättigheten satt uti regentens händer. Det är ett jus majestaticum, som utan att vara nämnt uti någon regeringsform ständigt blivit utövad, dock likväl sparsamt av kloka regenter, endast då förargelse, begabberi av lagen och åsidosättande av sedlighet därigenom kunnat förekommas.

Vi have för två år sedan sett en sak erhållas igenom en grov osedlighet, just därför att den icke på ett mera anständigt sätt kunnat vinnas.

Vi se dageligen makar, om vilkas ömsesidiga brott emot varandra allmänheten är övertygad, för att vinna skillnad överens-

komma om ett nytt horsbrott som inför domstolen skall bevisas, och efter vunnet syftemål se vi dem utan blygsel visa sig för världen såsom ägde de ingen ting att förebrå sig. Detta är ett begabberi av lagen, en höjd av förakt för sedlighet som uti en väl beställd regering bör förekommas.

Men, torde någon säga, om detta ådagalägger nödvändigheten av dispensationsrättigheten, så bevisar det dock icke att Konungen äger densamma. Regeringsformen säger: 'Konungen äger göra nåd uti brottmål.' Detta är en assertion och icke ett nekande. Till ett uteslutande hade nödvändigt det ordet *endast* fordrats, och skulle intet annat ske än det som uti regeringsformen är bokstavligen nämnt, så kunde uti flera oförutsedda omständigheter intet beslut tagas.

Dessutom, vad äktenskapsskillnad angår, så medgiver lagen Konungens rätt att dispensera, då den säger: 'Och vele Vi, sedan vår Högsta domstol blivit hörd, däröver i statsrådet fatta vårt beslut.' Det är således icke av de mål, vilka uti HD avgöras och vid vilka 2:ne röster äro Konungen förbehållne. Det är ett av dem, över vilka Konungen *endast* inhämtar upplysningar utav statsråd och HD. I anseende till dessa är jag säker att de redlige och insiktsfulle män, som med vördnadsvärd samvetsömhet stå faste vid sin övertygelse, icke vilja bestrida regenten att följa sin.

Sedan jag sålunda anfört de skäl som grunda min övertygelse om Konungens rättighet att uti sin vishet avgöra förevarande ämne, bör jag uti huvudsaken anföra följande:

Ett av de skäl lagen anser giltige till vinnande av skilsmässa är slöseri. Därmed kan väl icke menas gärningen att utgiva penningar, även utöver sina inkomster, ty en framtida indragning kan ersätta det förlorade, och vi se dageligen exempel på personer som levat yppigt men vid mognare eftertanka återställt sin förmögenhet. Slöseri är väl snarare att på vad sätt som helst, vare sig oförstånd eller oförmögenhet att sköta vidlöftig egendom, förstöra den så att ingen ting bliver övrigt varmed hustru och barn kunna födas. Vid detta tillfälle fordrar lagen, till förekommande av dylik olycka, såsom en varningsgrad förmyndares tillsättande. Har nu densamma redan inträffat så

är ju varningsgraden omöjlig. Att Hall, som vid sin faders död ägde ¹ efter ¹ års förlopp icke äger någon ting är därav bestyrkt att Konungens HD, helt säkert på grundade uppgifter, avslagit den av moder och svåger gjorda ansökning om förmyndare för honom, ur det skäl att han alldeles ingen ting ägde. Sedan den tiden har han ingen ting kunnat förvärva. Det är således klart att han nu befinner sig uti det olyckliga tillstånd dit slöseri bort föra honom. Jag tillstyrker således i und. bifall å ansökningen.»

Justitiestatsministern Gyllenborg försvarade till sist lugnt och värdigt, om också ej alldeles övertygande, den ståndpunkt HD intagit:

»Uti forna tider har KM:t någon gång utövat den rättighet att bevilja skillnad i äktenskap tvenne makar emellan enär de därom gemensamt i und. anhållit, men aldrig mig veterligen då den ena maken icke därtill lämnat sitt samtycke, så framt ej synnerliga omständigheter, uppdagade genom hållna undersökningar, yppats, eller förgäves använde lagliga medel till enighetens återvinnande föregått.

Då allmänna lagen icke tillåter äktenskapsskillnader i andra än vissa bestämda fall, vilka endast av domaren kunde prövas, och varken densamma eller den nya regeringsformen innehåller någon lämnad dispensrätt åt Konungen härutinnan, var man angelägen att söka få en sådan brist avhulpen, och man skyndade straxt efter det regeringsformen var antagen att göra härom framställningar och förslag hos Riksens då ännu församlade ständer.

En särskild lag härom blev då d. 27 april 1810 stadfästad och utfärdad, som bl. a. även tillerkänner Konungen rättighet att bevilja äktenskapsskillnad vid vissa inträffade händelser sedan HD och statsrådet blivit hörda, men föreskriver därjämte att ansökningar härom böra vara beledsagade med bevis därom att de varningsgrader äro undergångne vilka uti flera allmänna lagens upptagne rum efter omständigheterna i varje fall omnämnas och äga rum.

Fru Hall har ej visat att någon enda av dessa varningsgrader föregått. Hennes ställning sådan den var vid början av det

¹ Det tomrum Engeström här lämnat har ej blivit ifyllt.

med hennes man ingångne äktenskap har visserligen undergått en betydlig, ej föresedd förändring, som för henne medfört svåra och brydsamma följder. Efter vad jämväl hennes man i den av honom och hans hustru förut ingivne gemensamma und. ansökning medgivit, synes som dessa makars olika lynne och tänkesätt icke eller tillåta vidare någon lycklig och enig sammanlevnad dem emellan, men lagens krav till vinnande av skillnad i äktenskapet är emellertid, enligt vad jag fattar, icke fullgjort, och den av fru Hall åberopade omständighet, att hennes man nödgats avstå all sin egendom till borgenärens förnöjande samt blivit ålagd att för bristen i deras fordringar ansvara, varken kan efter min tanka ensamt utgöra skäl till skillnad eller antagas såsom ett ofelbart bevis på slöseri, då han ej blivit i konkursdomen uttryckligen förklarad därom förvunnen. Sällan har någon vecka gått förbi att icke olycklige män eller hustrur anropat Konungens nåd att bliva skilde från deras makar, men då de icke kunnat visa att de påbudne varningsgrader varit undergångna hava de genom avslag fått erinran att iakttaga härutinnan lagens bud. Jag kan således icke för min del annat än instämma uti HD:s und. avstyrkande, jämväl med en riktad uppmärksamhet på följderna jag föreställer mig av äktenskapskillnader i allmänhet, beviljade utan de omgångar som av viktiga skäl äro föreskrivne.»

Efter allt detta heter det lakoniskt: »HKH täcktes i nåder bifalla vad pluraliteten av statsrådets ledamöter tillstyrkt.» I registraturet är beslutet motiverat med en hänvisning till »härvid förekomne synnerliga skäl och omständigheter».¹

II.

Våren 1827 anhöllo hovrättsrådet Gustav Nyblæus och hans hustru Hedvig Gustava Törneman att KM:t täcktes tillåta upp-

¹ I sin förklaring hade Hall anmält att då hustruns ansökan skolat kommuniceras med honom, hade han 18/1 11 på landsvägen emellan Jönköping och Jära gästgivar-gård blivit av båtsmän, som stått under kaptenen greve Cronstedts befäl, med våld tagen ur sin skrinda o. s. v. Med anledning härav skedde remiss till jkå som dock, efter det krigsfiskalen för flottornas ärender inkommit med utredning, lät frågan förfalla.

lösning av deras äktenskap.¹ I ansökningen framhöllo de: Nästan från början av äktenskapet hade stridighet till lynne och tänkesätt dem emellan uppstått. Under täta tillfällen till utbrott hade denna stridighet övergått till den grad av lidande, som medför avsky och bitterhet, och hos hustrun vållat sådan vända och sjuklighet, som varit nära att sluta hennes liv eller åtminstone rubba förståndet, samt föranlett att makarna någon tid måst leva åtskilda. Någon förändring i dessa sinnesfriden och samvetslugnet störande förhållanden vore icke att förvänta.

Till stöd för ansökningen förebragtes åtskillig utredning, varav i detta sammanhang bör nämnas vad makarnas själasörjare skalden Franzén hade att anföra. Uti intyg av d. 3 febr. 1827 förklarade han sig övertygad, på grund av de samtal han haft med makarna, »att den söndring som emellan dem tidigt uppstått är av en lika ohjälplig som ovanlig beskaffenhet. Utan att kunna förebrå varandra någon glömska av sina plikter eller ens brist på uppmärksamhet och aktning, än mindre något brott eller sken därav, känna de likväl sin sammanlevnad så mycket mer plågsam som de bemöda sig att dölja dess bitterhet för främmande ej mindre än för sina barn och sitt tjänstefolk, ja om möjligt vore för varandra. Första och egenteliga orsaken ligger hos frun i en ytterlig ömtålighet som utan tvivel härrör av kroppslig svaghet och förutsätter även sinnessjukdom. Endast av denna kan det förklaras att hon med en oövervinnerlig avsky, som stundom bringar henne i ett sanslöst tillstånd, anser en man, hos vilken hon icke endast högt värderar de egenskaper som göra honom i sitt kall och i den allmänna sammanlevnaden utmärkt aktad och älskad utan ock erkänner alla en makes och fars dygder och emot henne en gränslös godhet, som bevist sig såväl genom ett outtröttligt tålmod som genom alla möjliga uppoffringar för återställande av hennes hälsa och sinnesslugn. Så uppriktigt hon för mig bekänt att hon för sin första kallsinnighet emot honom ej någon annan orsak haft än dels en ogrundad inbillning om hans mindre varma kärlek, dels den misstäm-
mig-

¹ G. N. (1783—1849) och H. G. T. (1792—1857) gifte sig 1814. G. N. utnämndes 1831 till justitieråd; hustrun var en ättling till vår första skaldinna, »hedersgumman» Sofia Elisabet Brenner. I äktenskapet föddes flera barn, bl. a. sonen Gustav, kanske mest känd som förf. till den av Otto Lindblad tonsatta Dalkarlasången.

het hon tyckt sig finna emellan hans lugna väsende och sin egen livliga känsla, så bestämt har hon ock förklarat att då hon funnit alla sina bemödanden att rätta detta fel alldeles fruktlösa och känner sig alltmera olycklig både genom sitt eget lidande och genom de plågor hon gör sin man, den ofärd hon bereder hans hus, anser hon det för en plikt att ifrån honom skilja sig och för det enda medel att rädda henne från förtvivlan och bevara hennes förstånd. För denna orsak har hon ock redan tvänne gånger levat ifrån honom skild dels på landet ifrån dec. 1824 till slutet av mars 1825, dels i Norrköping ifrån jan. 1826 till aug. s. å., varvid hon känt sig lugnad, dock av den förebråelse oroad att hon ej uppfyllde en makas och moders plikter och gjorde sin man kostnad och bekymmer. En verklig äktenskapsskillnad synes henne det enda medlet till återställande av hans timliga trevnad så väl som av hennes eget sinnes lugn; och jag fruktar att det så förhåller sig, då hon varken i religionen, om vars heliga föreskrifter i avseende på äktenskapet jag bort enligt mitt kall erinra henne, eller i den tillfredsställelse hon kände då hon ännu var så mäktig över sin själs sjukdom att hon förestod sitt hus och uppfyllde en makas och mors plikter, vilket hon enligt hennes mans vittnesbörd gjorde med en utmärkt omsorg och skicklighet, funnit någon tröst eller bot emot sin bedrövlige svaghet. Deras förhållande till varandra är så mycket mer beklagansvärt som deras söndring, ehuru den aldrig yttrat sig i någon misshällighet och ej kunnat rubba grunden för deras kristendom, likväl hindrat dem i dess utövning så vida att de ej fortsatt sitt förut ordentliga bruk av salighetsmedlen, varöver de vardera yttrat sin saknad och oro.»

Skillnadsfrågan hade emellertid icke varit under domstols behandling, och fråga uppstod om denna felande länk i serien av stadgade varningsgrader skulle utgöra hinder mot skillnadens beviljande.

I HD, där ärendet förevar d. 27 april 1827, yttrade sig Strömfelt, Örbom och Evelius för bifall till ansökningen: Här förekomme särskilta omständigheter. Den ovilja, som makarna i flera år för varandra hyst och som — oaktat dem av själsörjaren givna råd och förmaningar, deras därvid visade känsla

av plikter såsom makar och föräldrar samt vidtagna försök med tidsvis vistande från varannan — icke stått att minska utan tvärtom tilltagit och övergått till avsky och hat, härledde sig enligt vad ej mindre själasörjaren än hustruns närmaste anförvanter vitsordat icke från lättsinne, missaktning, åsidosatt uppmärksamhet eller brottsligt förhållande å någondera sidan utan endast från stridighet i makarnas lynne. Enligt läkares intyg hade hustrun i flera år lidit av svåra nervåkommor, som i förening med tillkommen överdriven ömtålighet och nedsatt sinnesstämning syntes hota med förstöring av organisationen eller rubbning av förståndet eller åtminstone betoge henne kraft att arbeta sig utur det iråkade tillståndet. Då hennes krämpor jämt fortfore, ofta med yrsel och tillstånd av apati gränsande till sanslöshet, och använda läkemedel, brunnskur och föreskrivna resor och vistande å landet avlupit utan nytta, hade läkaren ansett medel till undvikande av hustru N:s förstånds rubbning vara att finna endast uti äktenskapsskillnad. Konsistorium hade ansett dessa förhållanden sådana att fortsättning av äktenskapet skulle förr eller senare leda till ohjälplig förtvivlan hos den ena och rubbning av förståndet hos den andra maken. Äktenskapsskillnad vore alltså nödvändig, utan uppehåll i och för varningsgrader som eljest bort föregå.

Pluraliteten i domstolen, Kurck, Themptander, Stråle och Isberg, kunde däremot ej för närvarande tillstyrka: de av makarna åberopade skälen, ehuru av en ömmande beskaffenhet, vore likväl icke tillräckliga för deras frikallande från undergående av de i lag stadgade varningsgrader.

Av statsrådets ledamöter var det blott exc. Mörner som tillstyrkte äktenskapsskillnadens beviljande.¹ Han trodde sig böra så mycket hellre göra det som han »icke kunde finna annat än att författningens föreskrift vore till sitt ändamål uppfylld, ehuru icke med alla de förödmjukande formaliteter vilka väl kunna i allmänhet vara för nödvändige ansedde emedan merendels ett mer eller mindre brottsligt förhållande å någondera sidan föranleder till missförståndet makar emellan, men vilka i när-

¹ I konseljen sutto i övrigt — utom juristerna (incl. Rosenblad) och hovkanslern — Wetterstedt och Skjöldebrand.

varande fall, då alla intyg överensstämde däruti att någon brottslighet å ingendera sidan funnes och att båda makarne använt allvarliga bemödanden för att övervinna den ovilja som dem emellan uppkommit, syntes vara både onödige för ändamålet och olämpliga för tillfället. Då en aktningstvård och nitisk lärare efter förgäves förnyade föreställningar meddelat ett intyg som visade att intet annat medel gavs än en skilsmässa för att återskänka tvenne i övrigt aktningstvårda personer moraliskt lugn och husligt välstånd; då konsistorium godkänt desse skäl och då läkarens betyg innehöll att fara vore för sinnesförvirring hos den ena maken om icke ansökningen beviljades, trodde hr greven och statsrådet att här förekommo sådane särskilte skäl som fordrade ett särskilt avseende och ett hastigare avgörande, utan att låta uppehålla sig av formaliteter som här voro åtminstone överflödige. Då ingen tredje mans rätt härupå led och då nervsjukdom är av den beskaffenhet att den svårligen kan vid en domstol prövas men endast av en läkare kan rätt bedömas, trodde hr greven och statsrådet, med stöd av läkarens intyg och av det vittnesbörd om makarnes moraliska värde som vore dem allmänt tillerkänt, detta fall vara så mycket mera ett ämne för Konungens nåd som endast igenom densamma ett oförtjänt lidande och en verklig olycka syntes kunna förekommas.»

Karl Johan fann, i likhet med vad HD:s pluralitet yttrat, betänkligt att nu till ansökningen bifall lämna ($\frac{5}{6}$ 27).

För makarna stod då ingen annan utväg öppen än att underkasta sig den motbudande domstolsproceduren. Denna utagerades emellertid med en brådstörtad hastighet som otvetydigt visar att alla vederbörande ansågo den vara utan annat ändamål än att fylla en brist i formaliteterna. Men dessa blevo, trots den snabba farten, på det nogaste iakttagna. Lördagen d. 9 juni ingav mannen till Stockholms norra förstads västra kämnarsrätt en av båda makarna undertecknad ansökan att rätten måtte omedelbart döma till skillnad dem emellan till säng och säte på så kort tid som möjligt. Makarna kallades att inställa sig följande tisdag kl. 9 f. m., då likväl blott mannen kom tillstädes; som skäl för hustruns utevaro åberopade han ett intyg av den kände läkaren prof. Gistrén att hon »utav

tätare påkommande hysteriske anfall, med känslolöshet och medvetandets samt talförmågans frånvaro under accéerna, icke kan i något henne rörande viktigare ändamål inställa sig för någon rätt eller domstol utan de obehagligaste scener, varigenom avsikten därmed skulle förfelas». För hustruns hörande sammanträdde rätten s. d. kl. 4 e. m. hemma hos mannen i hans bostad vid Stora Vattugränd, dit hustrun — som hade särskild bostad å Kungsholmen — även infunnit sig. Makarna förklarade båda att de »kände sina hjärtan för mycket söndrade för att vara i stånd till någon vidare sammanflyttning». Rätten överlade enskilt; och sedan »efter en stund anmält blivit att fru N., som under förhöret med henne syntes mycket svag och uppskakad till sinnes, dåmera något hämtat sig, förekallades parterne ånyo, därvid för dem avkunnades» det beslut att de skulle böta 25 dr med 8 rdr bko till hälften vardera av sin lott i boet, varjämte dem ålades att återflytta och deras sammanlevnad i endräkt fortsätta. Redan måndagen d. 18 juni ingav mannen åter en skrift vari makarna — med uttrycklig avsägelse av all besvär-rätt — gävo tillkänna att de erlagt böterna, men ej efterkommit och ej heller ärnade någonsin fullgöra föreläggandet att flytta tillhoppa, samt ånyo begärde skillnad till säng och säte utan vidare förhör. Dagen därpå företrädde mannen efter kallelse vid rätten som beslöt att fru N:s yttrande skulle före torsdagen kl. 10 f. m. inhämtas genom rättens deputerade, vartill utsågs protokolls-föranden. Å den sålunda utsatta tiden gav rätten nytt beslut: rätten kunde icke undgå att jämlikt 14: 1 och 2 GB fälla makarna att böta dubbelt mot förut och förnyade sin föreskrift att makarna borde endräktigt bo och leva tillsammans. Åter kom mannen inför rätten d. 26 juni med en skrift av väsentligen samma innehåll som den närmast föregående. Rätten uppsköt målet på en vecka för att protokolls-föranden skulle inhämta fru N:s yttrande, och d. 3 juli dömde den, enär någon förbättring genom de ålagda och av makarna erlagda böterna icke kunnat uti den dem emellan rådande osämja åstadkommas, till skillnad till säng och säte på sex veckor räknat från samma dag; denna tid ansågs lämplig med avseende å såväl bägge makarnas anhållan om föreläggande av kort tid som ock det utredda för-

hållande att de redan förut länge bott åtskilda. Makarnas efter förloppet av de sex veckorna förnyade ansökan om äktenskaps-skillnad tillstyrktes sedermera av HD d. 3 sept. och bifölls av KM:t tre dagar senare.¹

¹ Ett skillnads-mål från 1811 må till jämförelse anmärkas. Postinspektoren Henrik Groterus o. h. h. Sofia Elisabet Retzius, vilka varnats av själasörjaren och av domkapitlet, dömdes $\frac{29}{8}$ av källnersrätten i Västervik att för oenighet böta 16 rdr 32 sk. bko, varpå rätten redan $\frac{9}{4}$ både bötfällde makarna till 33 rdr 16 sk. bko och dömde till skillnad uti säng och säte tillsvidare och på ett år. Makarnas skillnadsansökan avstyrktes av HD ($\frac{24}{4}$) och avslogs av KM:t ($\frac{2}{5}$). HD yttrade bl. a. att källnersrättens utslag, varigenom inom 12 dagar dömts två gånger till böter och slutligen till skillnad i säng och säte, syntes utmärka ett missbruk av lagen. Jfr NJA 1881 s. 467; Win-roth, Sv. civilrätt I s. 122.

LOTTERISPEL UNDER KARL JOHANS- TIDEN.

Vill man berätta om lotterispel under Karl Johans-tiden är det onekligen mest lockande att uppehålla sig vid den statliga lotteriinstitutionen, det kungl. svenska nummerlotteriet. Med sina minnen av Gustav III och Bellman, sina dragningar i Slottsbacken var tredje onsdag — under musik från pukor och trumpeter och i närvaro av tusentals skådelystna — med sina flicklistor och brudgåvovinster, sina förskingrande kollektörer och sina välavlönade sinekurer är ju nummerlotteriet alltjämt ett tacksamt ämne, som på ett särskilt sätt tilltalar vår historiska fantasi.

Följande framställning skall dock väsentligen syssla med de privata lotterierna, och enkannerligen med det kortlivade rättsinstitut som man kallade *fast egendoms försäljning genom lotteri*. För säkerhetens skull vill jag dock förutskicka några korta erinringar om det rent tekniska i nummerlotteriet. I lyckohjulet ligga 90 lotter, var och en utmärkt med ett nummer — från och med 1 till och med 90. Av dessa uttagas vid varje dragning 5, och för lottköparna har det gällt att gissa *vilka* nummer som bli uttagna. Man kan nöja sig med att gissa på *ett* nummer — det kallas att spela på enkelt utdrag; man kan också gissa på två — då spelar man på amb; på tre, o. s. v. Insatsens storlek bestämmer man själv, inom vissa gränser. Vinsten består i multiplar av insatsen och utgjorde å svenska nummerlotteriet 15 gånger insatsen för enkelt utdrag, 270 gånger för amb, 5,200 gånger för tern och 64,000 gånger för kvatern. Att spela på kvintern var hos oss ej tillåtet. Enligt professor Charlier

bör vinsten på kvintern bli, matematiskt taget, 43,949,268 gånger insatsen.

På framställning av direktionen för serafimerlasarettet förordnade Gustav IV Adolf d. 20 juni 1806, från högkvarteret i Ratzeburg, att lasarettlotteriet (inrättat 1754) skulle upphöra och indragas och att lasarettet i stället skulle få ett årligt understöd av 500 rdr bko. Detta understöd borde utgå av nummerlotteriets medel, ty »hända kan att antalet av spelande på nummerlotteriet ökas i mån av saknat tillfälle att på flere lotterier deras lycka försöka, helst den lägre klassen av allmänheten, som nu utgjort pluraliteten av lott-tagare på lasarettlotteriet, kan för lika små insatser erhålla lotter i nummerlotteriet med hopp om vida större vinster och försäljningssumman dymedelst till lotteriets fördel kan komma att ökas». Två år senare anmälde Musikaliska akademien hos konungen att ingen längre ville arrendera dess lotteriprivilegium (beviljat 1773) och att akademien ej heller själv kunde utöva det. Och till förekommande av att akademien skulle, i saknad av den utav dess lotteri påräknade vinst, komma ur stånd att fortsätta dess omsorger och undervisningsanstalter till den vackra musikaliska konstens befrämjande, fann konungen gott att av nummerlotteriets medel anslå akademien 200 rdr bko årligen (k. br. $\frac{9}{16}$ o8).

Då Karl Johan besteg tronen, hade nummerlotteriet sålunda icke någon av myndigheterna erkänd medtävlare inom landet. Men svenska medborgare arrangerade på eget bevåg bortlottning av möbler, kläder m. m., och utländska lotteriföretag drevo stark konkurrens. Denna utländska konkurrens var klart lagstridig: all försäljning här i riket av lotter för utländska lotteriers räkning var nämligen förbjuden, enligt en kommerskollegii kungörelse d. 2 jan. 1784. Även mot inhemska privata lotterier fanns förbud stadgat,¹ men det var en utbredd mening att detta respekterades blott man underlåte att privatim anord-

¹ K. brev $\frac{30}{7}$ 1739: ingen må hädanefter inrätta lotteri till enskilt förmån; lotterier tillåtas endast till pios usus och publici nytta.

K. reskript. $\frac{7}{11}$ 1750: vid 200 dr smt förbjudes att »inrätta och verkställa lotterier, av vad namn de vara måge, varunder även begripes juvel-, silver-, möbelvarors och flere lotterier av dylik beskaffenhet».

K. förbud $\frac{18}{6}$ 1772: med erinran om de äldre föreskrifterna vill KM:t »härmed

na själva dragningen: att för bortlottning av sina tillhörigheter anlita en officiell dragning — nummerlotteriets eller något utländskt auktoriserat lotteris — ville man anse tillåtligt.¹ Typen av sådana privata bortlottningar åskådliggöres ganska väl av denna lottsedelsblankett:

N:o

Om ofvanstående nummer utkommer i
första utdraget af Kongl. Nummer-Lotte-
riets Dragning den
erhåller Sedelhafvaren

som uttages der denna Lott är köpt.

De utländska lotteriföretag, som under det första lustret av Karl Johans regering sökte sig till den svenska marknaden, utbjödo företrädesvis fastigheter, i Hessen, Norge, Ryssland och flerstädes. I Post- och Inrikes Tidningar annonseras t. ex. att i Östergrens Musik- och Bokhandel i Stockholm säljas lotter å 11 rdr 24 sk. bko å sju gods i Böhmen (Kogschitz, Liebietitz, Preztanitz m. fl.) som — med dithörande 12 byar, 2 slott, 1 jakt-hus, 7 meyerhöfe, 7 värdshus m. m. — oåterkalleligen bortspe-las i Wien d. 1 okt. 1821 (²⁵/₇ 21).² Eller lotteriet gäller dels det sköna och betydliga herregodset Woerdl vid floden Gurk, med en därtill hörande dominikalgård jämte 34 byar m. m., och herrskapshuset n:o 21 i Laibach — »Den som vinner någon

aldeles vidare förbjuda desse förut avskaffade så väl som dylike möbel- och varu-lotterier, utan undantag av ort och ställe, evarest de hälst kunde inrättas och hållas, och det vid ett emot förra förordningar fördubblat vite av 400 dr smt, jämte stadgande att den eller de, som antingen hos Oss eller RSt våga därom någon ansökning göra, böra därföre böta 2 000 dr smt».

¹ Närmare härom nedan s. 213.

² I denna uppsats samt i Bilaga 4 hänvisar datum inom parentes, där ej annat framgår av sammanhanget, till nummer av Post- och Inrikes Tidningar.

av dessa båda egendomar men icke vill behålla dem, bekommer genom grosshandlarehuset Daniel Coith och Son i Wien den i planen utsatta betydande utlösningssumma» — dels också penningvinster ($21\frac{1}{12}$ 21). Det torde kunna antagas att lotteriplanen garanterade fastighetsvinnaren en lösesumma även där annonsen ej omtalar det; ty antalet av de svenska spelare, för vilka utsikten att bli godsägare i främmande land syntes lockande, kan icke ha varit stort.

Exemplen från utlandet smittade, och även svenska fastigheter utbjödos av sina ägare till bortlottning. Rörande de ekonomiska motiven härtill må citeras en år 1822 anonymt utgiven broschyr *Om Fast Egendoms Försäljning*, med biträde af Inhemsk Lottnings-anstalt (18 s. liten oktav). Den i många år överklagade förlägenheten i allmänna penningrörelsen hade i synnerhet på fastighetshandeln det bedrövlige inflytande, så att ingen som köpt fast egendom för lånta penningar vore i stånd att genom frivillig eller nödtvungen försäljning återfå vad han utgivit. Flera aktningvärda medborgare hade redan med sitt obestånd fått umgälla den fosterländska tillförsikt de hyst för jordens av ålder erkända redbarhet, och alla andra som på kredit inlåtit sig i betydligare fastighetsköp hotades med samma dystra öde. Källan till dessa svårigheter måste sökas i de sista tretton årens mindre väl beräknade styrelse av rikets penningväsen, särskilt i det alltför rikliga utgivandet av pappersmynt. »Uti långt större proportion än hos oss hava samma slags finansiella misstag i andra länder alstrat lika olägenhet och där givit anledning till en ny modifikation i försäljnings-sättet av fast egendom, som även hos oss både kan och bör med nytta införas. Den består däruti: att säljaren, som ej på annat sätt är i stånd att få sin större fasta egendom efter önskan för-yttrad, under regeringens auktorisation, till förebyggande av allt slags oordning, öppnar och offentligen kungör ett skriftligt bolagskontrakt, varigenom köpare från flera länder inbjudas att i bestämda små portioner sammanskjuta och till offentlig vård överlämna den köpeskilling som fordras, under villkor att lotten dem emellan sedan får skilja och avgöra vilken som till ifråga-varande fastighet skall bli ägare, på samma sätt som auktions-

klubban eljest gör det vid försäljning genom offentligt utrop.»

Den anonyme författaren bestrider att, såsom inom HD yttrats, KM:t skulle ha avslagit ansökan om tillstånd att bortlotta fastighet, och han redogör i samband därmed för några hos oss utan tillstånd anordnade fastighetslotterier. »Väl skola», skriver han, »redan för snart 2:ne år tillbaka hr landshövdingen och riddaren greve Gyllenborg, hr översten och riddaren Tornerhjelm och hr majoren Coyet¹ enskilt hava förfrågat sig hos någon bland rikets högre ämbetsmän, om underdånig ansökning i ämnet skulle agreeras? och fått till svar: att saken genom någon förment äldre författning ansågs vara förbjuden och skadelig; vilket å ena sidan utestängt den tillärnade ansökningen, men på den andra föranlett den eftertänkliga oordning att välbemalte herrar, utan vidare begärd tillåtelse, på eget bevåg utfärdat och genom enskilt föranstaltande låtit bland allmänheten försälja en myckenhet tryckta lottsedar, lydande på Gyllenforss och Diö bruksegendoms samt Vollsjö säteris bortspelande på Kongl. Danska Klasslotteriet i Köpenhamn, med den bekanta utgång att Gyllenforss bruk, ehuru det för mer än sex månader sedan på detta sätt ordenteligen tillfallit annan svensk man, dock ännu icke fått tillträdas och, sedan lottförsäljningsmedlen åtgått till andra behov, förmodas efter den kungjorda lotteriplanen svåriligen kunna göras gravationsfritt; varemot Diö och Vollsjö berättas genom dragningen på oförsålda numror hava förblivit ägarne själva tillhörige; men för sådant allt har oss vetterligen någon auktorisation i ordentlig ämbetsväg varken varit sökt eller beviljad.»

Beträffande nu angivna tre lotterier har jag endast vad Vollsjö angår funnit några ytterligare upplysningar. Såvitt jag vet är Coyet den förste som hos oss under Karl Johans-tiden² vågat försöket att bortlotta fast egendom inom riket.

¹ Henning Adolf Gyllenborg (1765—1826), v. landshövd. i Malmöhus län 1811. Tornerhjelm: antingen Adolf Fredrik (1768—1852) eller dennes äldre bror Carl (1759—1833).

Adolf Ludvig Coyet (1781—1844), majors avsked 1810.

² Om ett misslyckat försök år 1797 att med kungl. tillstånd bortlotta Manilla å Djurgården, se Elers, Stockholm III s. 161 (tryckt prospekt med svensk och fransk text finnes i KB).

»Då erfarenheten visar det för närvarande ingen betydlig fast egendom kan till sitt rätta värde avyttras, så har jag beslutat att genom lotteri försälja Vollsjö egendom, efter nedanskriverne plan» — så begynner en av Coyet utfärdad kungörelse som infördes i Post- och Inrikes Tidningar första gången d. 21 juli 1821. Den fortsätter med en beskrivning å egendomen, som uppges vara lagligen värderad till 129,000 rdr bko, och innehåller därefter lotteriplanen, vars grundläggande bestämmelse lyder: »Det Kongl. Danske 68:de Classe Lotteriets 4:de Class, som drages i Köpenhamn uti 3:ne dagar, nämligen d. 17 sept., d. 24 sept. och d. 1 okt., allt detta år, kommer att bestämma vinsterna.» Jämte Vollsjö egendom, som utgjorde huvudvinsten och komme att tillfalla den lottsedel som upptog de två å tredje dagen först utkommande numren, funnos nämligen penningvinster om tillhoppa 18,000 rdr bko. Lottsedlar såldes för 12 rdr bko. Kommissionärer funnes i varje stad, i varje provins och även på många utrikes orter, »och äro de alla anmodade att till d. 1 sept. hava insänt medlen till hr kommerserådet C. M. Lundgren i Ystad, som benäget åtagit sig för dem ansvara, och jämte hrr kamreraren Quensel och häradshövdingen Chrysander i Malmö, så fort beloppet är så stort som erfordras, därmed infria alla uti egendomen varande gravationer samt utbetala alla de utfallande kontante premier eller vinster». Det heter vidare: »Den som vinner egendomen erhåller därå kvitterat köpebrev efter bevillningstaxeringssumman samt får tillträda densamma d. 25 mars 1822, alldeles skuldfri och med gjort höstsäde. Egendomen kan icke bördas, emedan den är i min hand förvärvad. Skulle den som vinner egendomen icke vilja tillträda eller bruka den själv, så erbjuder jag mig att därför antingen betala minst 70,000 rdr bko eller ock arrendera den på 10 års tid mot 6,000 rdr bko årligt arrende.» Och kungörelsen slutar med dessa förhoppningsfulla ord:

Detta företag, nytt och ovanligt i Sverige, men ofta begagnat i Tyskland, England och Frankrike, att under allmän förlägenhet lätta utvägen för fastighets avyttrande, har numera i den mån framskridit att ingen anledning är att förmoda att något skall tillintetgöra verkställigheten, vadan det är ganska bestämt att företaget fortgår

och egendomen bortspelas, på sätt planen utvisar. — Dragnings-tiden nalkas, och som lottförsäljningen måste slutas ungefär 14 dagar före sista dragningen, så får jag härmed underrätta att de som här i riket vilja köpa lotter böra därom gå i befattning inom d. 12 instund. aug., emedan de därefter här oförsålde lotter översändas till utrikes orter, varifrån särskilte lottrekvisitioner ingått och varest, efter alla anledningar, ett betydligt antal kunna avsättas. Hörby och Bjersjölagård d. 5 juli 1821.

Adolph Coyet.

Major.

Emellertid förmörkades situationen. Posttidningen för d. 1 sept. 1821 innehåller en kungörelse av Lundgren, Quensel och Chrysender (daterad 17 aug.) att pengar icke influtit till be-lopp, som svarar emot egendomens gravationer; de kunna ej ansvara för egendomens ograverade överlämnande eller kon-tanta vinsternas utbetalning; den som vill kan återfå sina pen-gar mot lottsedeln återlämnande. Omedelbart under denna kungörelse läses dock en förklaring av Coyet (daterad 22 aug.), riktad till alla dem som redan köpt lotter. Han omtalar bl. a. att han antagit kommissionärer i Danmark, Tyskland, Holland och England och anhåller ödmjukligen »det lottagare behagade intet göra avseende å den gjorde framställningen och således intet göra någon ändring, då jag tryggt kan försäkra att alla utfal-lande premier skola till fullo bliva betalte och att den som vin-ner huvudvinsten skall därmed finna sig väl belåten». Och i ett nytt tillkännagivande av d. 6 okt. meddelar han dragningsresul-taten — lottsedeln med nr 7 och 164 hade vunnit Vollsjö — och underrättar allmänheten att alla premievinsterna kunna hos ho-nom genast utbekommas. Men samma dag som detta tillkänna-givande inflöt i Posttidningen första gången, d. 23 okt. 1821, blev Vollsjö — sålt på exekutiv auktion! Inropare var kammar-herren frih. Nils Trolle.

Av de närmast följande årens självrådigt anordnade fastig-hetslotterier må här endast två nämnas, det som gällde Brunns-näs säteri i Västergötland och det som avsåg Mariebergs egen-dom i Blekinge.

Brunnsnäs ägdes av en frände till Adolf Coyet, hans kusin

överstelöjtnanten Carl Coyet.¹ Enligt lottsedel, dagtecknad d. 9 mars 1822, skulle egendomen bortlottas i dec. s. å. å Hamburgska Stora Stadslotteriet. Även utlovades 53 premievinster om 25—50 rdr bko. Lottpriset anges på ett sätt som visar att Coyet hoppades på en internationell kundkrets: 4 rdr sv. bko eller $1\frac{1}{2}$ rdr hamb. bko eller 8 sk. sterling eller 9 ryska rubler i sedlar. Men svårigheter yppades. I Posttidningen d. 29 nov. 1822 tillkännagives helt kort att dragningen å Brunnsnäs uppskjutes, emedan tryckning av lottsedlar fördröjts genom varjehanda hinder, såsom kopparplåtarnes nötning m. m. Ett år senare redovisas för nya hinder (²¹/₁₁ 23); resultatet hade visat sig ofördelaktigt, men vore »dock åtföljt av hoppet att inom nästa mars månads utgång komma ändamålet så nära att tiden kunde fastställas till den första dragningen som efter denna månad inträffar». För det oförsedda felet med tidsutdräkten hoppades man på överseende av alla som ville »fästa sig vid den tankan: att ändamålet av denna åtgärd var både egen och köparens fördel, att den förra genom en tidigare dragning alldeles skulle förfelas», o. s. v. Slutligen kommer, i numret för d. 11 juni 1824, ägarens tillkännagivande att lotteriet måste definitivt inställas. Med filosofiska resonemang i akademiskt svarvade perioder betäcker han sitt återtåg, och man kan ej annat än skänka honom sin medkänsla i hans vemod över misslyckandet av ett företag som tydligen varit honom en hjärtesak. Han skriver bl. a.:

»Själva försiktigheten och mänskliga klokheten måste vid många tillfällen inom förhoppningens område söka utgången för sine beräkningar och då oftast fästa sig vid vikten av de bestämmande sannolikheter och trösta sig med vissheten av den rena avsikten. Uti beslutet att genom lotteri försälja Brunnsnäs egendom var väl å ena sidan ägarens fördel beräknad, uti en tid då fastigheter i avlägsnare provinser till deras rätta värde svårligen kunna försälas, men ock å andra uppvägd av den möjliga vinst som kostade köparen en ringa uppoffring. Sannolikheten som gynnade planen fördröjde, och verkställigheten, den rättfärdigade uppskovet i det hopp den gav att därigenom bereda framgån-

¹ Han var född 1768 och avled 1843 på Sävstaholm, där han sina sista levnadsår vistades hos den »blinde excellensen» (se ovan s. 148).

gen. — — — Hela åtgärden har från början varit ett försök att vinna ett gott ändamål. Om det betraktas ur denna synpunkt, och om rättvisa göres åt ägarens bemödande att ernå det, så måste ock det möjliga klander, som härigenom kan väckas, mera drabba de olyckliga omständigheter, som nekat framgången, än trotsa en avsikt som utan oförutsedda händelser aldrig felat.»¹

Mariebergs egendom — med ett vackert läge, såpebruk, sågar, mjölkvarn, stampverk och ett större bränneri — utgjorde huvudvinsten i ett lotteri som även omfattade premievinster om tillhoppa 1,500 rdr bko (från 10 till 500 rdr); lotten kostade 4 rdr bko.² Egendomen blev verkligen bortspelad, å hamburgerlotteriets dragning d. 15 juni 1823, men vinnaren nöjde sig med en ekvivalent. Den lycklige var nämligen Oscar Levertins farfar, vilken såsom jude ej kunde besitta fast egendom i riket (se ²⁰/₈ 23).

I tidningen Argus för d. 8 dec. 1821 yttras att de försök till bortlottning av fast egendom, »som utan regeringens auktorisation nyligen här i landet blivit gjorda, hava, som bekant är, ej kunnat undgå att ådraga tillställarne allmänhetens ovilja». Att kritiken var vaken och föga välvillig, därom vittna ju även på sitt sätt Brunnsnäsägarens många och långa ursäkter.³ Några re-

¹ Brunnsnäs såldes ⁹/₈ 29 till hovkamreraren P. J. Forsselius för 6,666 rdr 32 sk. svenska bko-transportsedlar.

² Lottsedlar, daterade ¹⁵/₄ 22, finnas av olika slag, somliga på svenska, andra på tyska. Tillkännagivandet om lotteriet (¹¹/₄ 23) innefattar även gravationsbevis och utdrag ur inteckningsprot., utvisande att ägaren kapten O. Hammardahl ²⁵/₈ 23 till rätten inlämnat en skrift av huvudsakligen detta innehåll: För att befästa förtroendet till lotteriplanen förklarar H. uttryckligen att flera inteckningar än den för ett bankolån icke skola av honom medgivas eller erkännas, »och ehuru jag är förvissad att någon ansökning om inteckning i egendomen icke kommer att göras före lotteridragningen samt ej eller efter densamma genom någon min åtgärd, må likväl denna min skrift anses såsom en formelig protest emot all slags gravation av förenämnde beskaffenhet, bankolånet oberäknat».

³ Jfr även den tryckta planen ²⁰/₈ 22 ang. bortlottning av Graningeverken, vilken efter en redogörelse för situationen innehåller att nu borde »allmänheten, särdeles bergsmanna-näringsens idkare och handelsklassen, kunna uppmanas att skänka sin uppmärksamhet och sitt deltagande åt ett försäljningsanbud, som, ehuru ej ännu varken rätt godkänt eller genom föregående exempel rätt ackrediterat, man likväl hoppas kunna framställa både såsom lovande, såsom skilt från all spekulation på vinst och såsom ej mindre värdigt allmänna förtroendet än nationens sanna känsla för det stora» (Joh. Ax. Almquist, Graningeverken s. 142—3).

Fastighetslotteriernas samband med den ekonomiska depressionen framträder i Brinkmans brev till Hans Järta ⁴/₄ 22, där B., beklagande sin försumlighet i korrespondens, säger sig vara »för det närvarande så fullkoml. bankrutt, att jag snart

pressiva åtgärder från myndigheternas sida vidtogos emellertid ej — den officiella tidningen öppnade ju villigt sina spalter för lotterikungörelserna. Och måhända hade hela rörelsen dött bort utan att efterlämna djupare spår i vårt rättsliv, om icke en man uppträtt, mer öm om iakttagande av laga former än lagens egna representanter. Hans namn var Petter Fredrik Duwell, titulärt kommerseråd, riddare av kungl. vasaorden.¹ Han ingav till KM:t en ansökan om tillåtelse att bortspela sin egendom Gustavsborg i Asarums socken, antingen å kungl. danska klasslotteriet eller å något användbart lotteri inom riket. Till stöd för ansökningen åberopade han att egendomen två gånger förgäves utbjudits å auktion och att det icke vore möjligt att genom vanliga försäljningssätt avyttra någon betydligare fast egendom i landet utan säker förlust av mer än egendomens halva värde.

Då ansökningen d. 9 maj 1821 förekom i konseljen, erinrade föredraganden (Skogman) att lotterier voro tillåtna endast ad pios usus eller till publici nytta. Han fann icke skäl att tillstyrka något undantag härifrån, och med honom instämde statsrådets ledamöter. Men Karl Johan ställde sig välvilligare: han befallde »att Högsta domstolens utlåtande skulle infordras huruvida, under nuvarande omständigheter, tillstånd att på lotteri försälja fast egendom må kunna i allmänhet beviljas».

I HD fanns så till vida speciell sakkunskap som ordföranden, Poppius, också var ordförande i direktionen för nummerlotteriet. Skilda meningar yppades. Pluraliteten, och dit hörde Poppius, avgav ett längre yttrande, vari till en början redogöres för de under 1700-talet utkomna lotteriförbuden (utom de i noten s. 176 nämnda även k. förbudet $\frac{2}{8}$ 92 mot spel och dobbel samt ett k. br. $\frac{23}{8}$ 95 som jag ej kunnat uppspåra). Härefter heter det: »Med antagande därav att lagar och författningar för det närvarande icke auktorisera fast egendoms försäljning på lotteri, vare sig svenskt eller utländskt, är föremålet för det infordrade utlå-

torde nödgas på lotteri bortspela min fasta egendom av obesvarade brev» (Ur Hans Järtas literära brevväxling I s. 37.)

¹ D. var född 1749 och avled 1825. Vid sekelskiftet kallades han brukspatron. Under den gustavianska tiden var han vid flertalet riksdagar ledamot i borgarståndet. Gustavsborg gästades av Sjöborg och Cederborgh under deras resor år 1800; se Sv. Ak. Handl. XXXV (1923—24), s. 53.

Lottsedel å Brunnäs år 1822. Framsidan.

Originallet 14 × 20 cm.

tandet om dispens däri bör beviljas under nuvarande omständigheter.» Pluraliteten undviker alltså att själv uttala någon mening om behövligheten av dispens. Det framhålles vidare att de i remissen nämnda »nuvarande omständigheter» kunna betraktas antingen ur finansiella eller ur juridiska åsikter och att »de förra tillhöra icke HD:s bedömande». Sista avdelningen i yttrandet utgöres av en lagteknisk undersökning som ger till resultat att det ifrågasatta tillståndet kan ges utan att allmänna lagen behöver ändras. Men därförut lämnas en högstämnd och vältalig framställning av, hurusom »äganderättens helgd och dess fria utövning, dessa första grundpelare för all samhällsordning» måste från lagen utestänga alla andra föreskrifter om hasardspel än de som lämna skydd mot svek och bedrägerier. Och i samband därmed ges en apologi för nummerlotteriet, säkerligen inspirerad, om också ej författad, av Poppius: »Bland hasardspel intaga nummerlotterierne ett särskilt rum. De äro bl. a. i så måtto olika alla andra att då uti de sistnämnde spelaren ej sällan äventyrar hela sin timliga välfärd i ett enda tärningskast, å ett enda kort, så äro hans insatser å lotteriet gemenligen av så ringa betydelse att förlusten därav, enär den inträffar, vanligen ej kan hava inflytelse å dess välstånd. Uti andra hasardspel finna spelarens passioner, en gång satte i rörelse, nya retelser under spelets oavbrutna fortgång, vilka utestänga från honom all närmare eftersinning intill dess han fullkomnat sin olycka. Vid lotterispelet inträffa längre eller kortare mellantider, under vilka spelaren äger tillfälle att överlämna sig åt lugnare överväganden av det äventyr han, i anseende till sin ställning, bör och vill underkasta sig.¹ — — — Lagen skall skydda mot andras ingrepp i enskilda rättigheter, men icke genom sitt förmynderskap lägga hinder för verksamheten av den enskildes förstånd och eftertanka. Eljest skulle mänskliga livet bliva en fortsättning av ett nesligt omyndighetstillstånd, och lagens utöver sina gränser utsträckta omvårdnad skulle snart kunna urarta till inkvisitoriska

¹ Härmed må jämföras Koch, Geschichte des Lotteriewesens in Bayern, München 1908: då nummerlotteriet särskilt vänder sig till de fattigare befolkningslagren, tillåter de mest olika kombinationer och i hög grad sysselsätter spelarnas fantasi, och då spelet lätt övergår till en passion, så utövar nummerlotteriet på de enskilda spelarna och på hela folket ett skadligare inflytande än varje annat spel.

anstalter. Det nyttigaste tidsfördriv, den oskyldigaste lek bland större folksamlingar blevo straffbare om de betraktades under den strängt uteslutande moraliska synpunkt att allt är klandervärt, varigenom blott tillfälle beredes till klandervärd handling för den som, vid utövningen av varje fri mans rättighet att göra och låta efter välbehag, ej själv vill sig förese» ($2\frac{1}{8}$ 21).

Två justitieråd, Blom och Mannerstam, skilde sig från pluraliteten. Båda voro, ehuru med olika motivering, ense om att bortlottning av fast egendom vore förbjuden¹ och att tillstånd därtill förutsatte ändring i civillag. Det anfördes bl. a. att uppräknningen av laga fång i jordabalken ej medtager vinst å lotteri.

HD:s utlåtande blev föremål för rätt närgången granskning. Sedan Argus avtryckt HD:s protokoll i ärendet (14 o. 17 nov. 21) kom den i två nummer (8 o. 12 dec. s. å.) med en skarp kritik. Det anmärktes att ehuru HD — med orätt — sagt sig hava att se frågan blott ur juridiska synpunkter, hade den anlagt även andra. Men pluraliteten hade ej sagt sin mening rent ut, och dess åsikt att fastighetslotteri kunde tillåtas utan ändring i allmänna lagen vore oriktig. Vid läsning av utlåtandet i dess helhet måste man, »utan att ådraga sig en rättvis eller billig förebråelse för elakhet, ja icke ens för misstänksamhet, nästan oemotståndligen ledas till den föreställning att något för lotterispelet ömmande och intresserat fadershjärta däri utgjutit sina innerliga önsknningar och tänkesätt.» Och i en härtill fogad not påpekades att Poppius vore på en gång äldste ofrälse ledamot i HD och ordförande i nummerlotteriets direktion.²

Mot Argus' artiklar polemiserades i den förut omtalade anonyma broschyren, men icke heller den var nöjd med HD:s utlåtande. HD hade undersökt huruvida dispens borde beviljas — »likasom», utbrister broschyrförfattaren, »allt icke vore lovligt och oskyldigt i ekonomiskt avseende som av lagen icke för-

¹ Blom yttrade: »För lagligen tillätne lotterier hava också endast penningar hittills utgjort spelets föremål, och för självtagna och således otillätne merendels varor och nipper. Mig veterligen har fast egendom icke kommit i fråga förr än i senare tider, då ansökningar om tillstånd att få bortspela sådan blivit hos Konungen gjorde och avslagne.» Uppgiften om avslagna ansökningar är oriktig; jfr broschyren.

² Uppenbarligen var detta anledningen till att Poppius, enligt Crusenstolpe, snart sagt till envig utmanade Argus-redaktionen. Se mitt arb. Gabriel Poppius s. 139 noten.

bjudes och som dispens behövdes eller ens kunde äga rum i lagar som icke existera».

Men vi återgå till ärendets officiella behandling som i sin fortsättning ger ett typiskt exempel på Karl Johans sega uthållighet i dragkamp med rådkammaren.

Då HD:s utlåtande anmäles i konseljen, framhöll Skogman att två huvudfrågor borde främst besvaras: om anordnandet av lotteri å fast egendom vore nyttigt, och om det kunde ske utan ändring i civillag. Han besvarade båda frågorna nekande, och med honom instämde statsrådets ledamöter utom så till vida att Gyllenborg ej ville yttra sig om nyttan. Karl Johan uppsköt frågornas slutliga prövning; nummerlotteridirektionen skulle anbefallas inkomma med utlåtande om, i händelse fast egendoms föryttrande på lotteri tillätes, lottförsäljning, uppbörd och dragning kunde genom verket besörjas samt vad i övrigt å nummerlotteriets sida vid verkställigheten förekomme (¹¹/₇ 21).

Poppius fick alltså på nytt sysselsätta sig med frågan. Direktionens vidlyftiga utlåtande (avgivet ¹/₁₀ 21; 24 foliosidor) gav det svar att oöverstigliga hinder ej mötte för nummerlotteriets anlåtande, men möjligt vore ju att fastighetslotterier droge de spelande från nummerlotteriet och att detta bleve av göromål i avseende å fastighetsförsäljning så överhopat att dess eget spel ej kunde vederbörligen vårdas. »Om på detta sätt lotterispelet vände sig ifrån nummerlotteriet till det lotteri, där spelet åtföljdes av hopp om fastighetsvinst, så skulle nummerlotteriets förlust i uppbörden troligen alltid tilltaga i lika mån som en ökad och lättad avsättning å fastighetslotter utvidgade fastighetslotteriet; och såvitt omdömet i denne del kan föregå erfarenheten, som onekligen är den enda ofelbara ledaren, föreser direktionen av ett sådant förhållande den påföljd att nummerlotteriverket, stiftat för statens räkning och påräknat i de anslag, varmed statens utgifter skola fyllas, omsider kunde förbytas i en inrättning, vilken ehuru underhållen på statens bekostnad likväl bleve betydligt, om ej förnämligast, sysselsatt med besörjande av enskilt personers angelägenheter.» Till förebyggande av att spelintresset övergäve nummerlotteriets eget spel borde lottpriset

sättas ganska högt och endast mer värdefulla fastigheter få bortlottas.

Direktionens utlåtande anmältes i konseljen d. 14 november 1821; men motståndet inom statsrådet var tydligen ännu alltför oböjligt, ty Karl Johan uppsköt tills vidare ärendets prövning. Hurusom konungen och Skogman sedermera enades om en kompromiss, som dock även den omintetgjordes genom Gyllenborgs principfasthet, därom upplyser ett förslag till statsrådsprotokoll för någon dag i januari 1822.¹ Man tänkte sig att Skogman skulle anföra i huvudsak följande: en allmän tillåtelse att bortlotta fastigheter borde ges i civillags form, men nu vilande ansökningar kunde avgöras genom specialresolutioner; under ännu fortfarande klagan över förlägenhet i fastighetshandeln borde ett eller annat försök få anställas med det föreslagna nya försäljningssättet; och på det att ett allmännare rättesnöre måtte givas för enskilda ansökningars behandling i ekonomisk och finansiell administrations väg, hemställdes om icke KM:t, utan att därom för närvarande låta utgå offentlig kungörelse, skulle täckas i nåder stadga vissa regler för meddelande av tillstånd genom specialresolutioner (bortlottning kunde tillåtas om egendomen vore värd minst 33,333 rdr 16 sk. bko, o. s. v.). I Skogmans yttrade tanke skulle statsrådets övriga ledamöter instämma »med undantag av justitiestatsministern, som för sin del avstyrkte alla försök till lotterispel med fast egendom så länge någon allmän författning till stöd därför ej kan åberopas». Därefter skulle det heta, i vändningar som på mer än ett ställe låta Karl Johans franska urtext tydligt lysa igenom:

»KM:t fann detta ärende helt och hållet vara av statsekonomisk art, vadan ej mindre den uppkomna allmänna frågan om nyttan eller skadeligheten av främmande eller inhemske lotteriers mellankomst och biträden vid fast egendoms försäljning än enskilda medborgares und. ansökningar i ämnet ensamt tillhöra konungamaktens avgörande, jämlikt 89 § uti regeringsformen, och det, på sätt HD sig rätteligen yttrat, utan att därvid vara bunden genom den form som i överensstämmelse med grund-

¹ Förslaget ligger bland direktionens skrivelser till KM:t (RA).

lagen är att iakttaga då fråga uppstår om stiftning av ny lag eller ändring och upphävande av en gammal. Saken, som endast involverar en ny modifikation i sättet av fast egendoms frivilliga försäljning, är i grunden oskyldig och skall, då den på föreslagna sättet besörjes av en för verkställigheten ansvarig auktoritet, ej medföra oordning, men saknar ännu erfarenhetens vitsord så vida andra länders exempel ej tillräckligen bevisa dess framgång och nytta för oss. KM:t ville fördenskull än ytterligare låta huvudfrågan förbliva oavgjord och med bifall till statsrådets yttrade mening allenast på försök tillåta kommerserådet Duwell och andra, som åstunda större egendomars försäljning på detta sätt, att under föreslagna villkoren tills vidare och för obestämd tid därtill erhålla biträde av inhemska lotteriinrättning; varemot Konungen icke biföll assessoren Westerlings och handlanden Lindells und. ansökningar.»¹

Allt detta kom emellertid aldrig längre än till ett projekt.² Först d. 9 maj 1822 blev direktionens utlåtande på nytt anmält i konseljen. Diskussionen öppnades då av Gyllenberg som uppläste ett yttrande »till närmare utveckling av de skäl, på vilka h. exc. ansåg förberörde försäljningssätt icke kunna beviljas utan förklaring eller förändring av allmänna lagens stadganden i vissa fall». Han fann det vara fullkomligen utrett att lotterier för enskild räkning vore förbjudna genom författningar tillkomna på RSt:s begäran. »Att giva tillstånd för en eller annan medborgare till något som i allmänhet är förbjudet, och att giva vissa possessionater större rättigheter eller friheter att disponera sin egendom än andre, torde vara betänkligt såsom ej förenligt med lagstiftningsgrunderna i allmänhet och utgörande ett slags monopolium, även förbudet i lagarne.» Om det tillätes att försälja fast egendom på lotteri, skulle »flere brister uppstå i vår nuvarande lagstiftning, brister som härflutit därav att lotterier på fastigheter aldrig förut varit satte i fråga eller i lagarne nämnde». En sådan brist vore att nya in-teckningar kunde tagas i

¹ Om Westerling, se nedan s. 199 f. Lindell ville lotta bort ett hus i Karlshamn. Tydligt ha de egendomar, som dessa två ansökningar avsågo, funnits vara av alltför ringa värde.

² Den anonyma broschyren är skriven i en anda, som överensstämmer med projektet, och erinrar starkt om detta även till ordalagen.

egendomen sedan kungörelse utgått om dess bortlottning; en annan att vid lotteri ej funnes sådan bestämd köpeskilling som förutsattes i 4 och 5 kap. JB. Gyllenberg kunde icke frångå det avstyrkande han förut trott sig böra giva.

De ledamöter av statsrådet som i likhet med Gyllenberg deltagit i ärendets behandling d. 11 juli 1821 (förutom Skogman Mörner, Cederström och af Kullberg) åberopade vad de då anfört; av de övriga instämde Engeström, Rosenblad och Fleming med Gyllenberg, medan Löwenhielm ansåg sig i den juridiska delen icke böra äga någon annan mening än HD:s pluralitet och trodde det vara överflödigt att ingå i diskussion om nyttan eller skadan av en tillåtelse »innan KM:t i nåder fattat sitt beslut huruvida KM:t finner den kunna utan RSt:s medverkan givas».

Karl Johan skänkte nu så till vida beaktande åt Gyllenborgs mening att han uppdrog åt lagkommittén att till KM:ts prövning insända ett förslag som vid nästa riksdag skulle överlämnas till RSt:s avgörande. Duwells, Lindells och Westerlings ansökningar kunde icke för det närvarande bifallas.

Över det lagkommitténs förslag som till åttlydnad härav blev utarbetat avgavs utlåtande av HD,¹ varefter ärendet d. 28 juni 1823 ånyo föredrogs inför konungen, nu i justitiekonselj. Men ännu var man ej framme vid målet: »Efter någon stunds överläggning befalle KM:t att avgörandet skulle tills vidare uppskjutas.» Denna gång blev dock uppskovet ej så långvarigt; d. 14 juli beslöts proposition till RSt.²

Genom propositionen framlades ett förslag till författning, innefattande föreskrifter och villkor under iakttagande varav ägare av en fastighet må vara tillåtet att densamma å lotteri försälja. Men i vad ändamål framläggandet skedde — om till antagande eller blott för yttrande — var oklart; propositionens dunkla avfattning röjer en strävan att tillfredsställa olika meningar. Det heter att ehuru de författningar, som förbjuda fast

¹ Blott 5 justitieråd deltog i granskningen: innan ärendet företogs i HD 11/4, 23, bortgingo Poppius och Blom — båda hade övervarit behandlingen i lagkommittén.

² Den nu lämnade redogörelsen för den k. prop:s tillkomst ger vid handen att uttalandet hos Herlitz, Om lagstiftning s. 266 not 3, torde bero av någon förväxling.

egendoms försäljning å lotteri, kunde av KM:t i ekonomisk väg förändras eller upphävas, funne KM:t likväl en tillåtelse till sådan försäljning innefatta i verkställigheten omständigheter som föranledde till förklaring eller förändring av allmänna lagens stadganden om sättet och villkoren för dylik egendoms överlåtande och däribland förnämligast angående köpesummans bestämmande och uppkommande frågor om börds- och lösningsrätt.

Diskussionen i stånden blev ganska vittsvävande och kom väsentligen att röra sig om nyttan eller skadan av fastighetslotteri. Såsom vanligt är vid överläggningar de lege ferenda hämtades skäl för och mot ur både minnet och fantasien. Redan i utskottsbetänkandet yppades farhågor att det nya försäljningssättet komme att utestänga varje annat, till men för såväl jordbruket som folkets moralité. I anknytning härtill erinrade sig garvare-åldermannen Westin hurusom i hans ungdom, då den milde konung Adolf Fredrik icke kunde avslå åtskilliga sockerbagares och möbelhandlares begäran att i kungl. slottet få bortspela sina varor, en mängd köpare ditnarrades och förspille sin tid för att vinna kanske ett skålpund konfekt, och hurusom följen blev att all annan handel med sådana varor avstannade. Och rådmannen Linnelius, som ansåg att svenska nationen borde vara en arbetande och icke en spelande nation, befarade att om det nya försäljningssättet vunne burskap kunde framdeles spekulanter få det infallet att bortspela hela riket. På riddarhuset åberopades för förslaget sådana föga övertygande argument som att lagen redan tillåter lottning om fast egendom vid arvskifte och att människans flesta företag — handel, seglation, giftermål m. m. — kunna hänföras under rubriken lotteri, såsom beroende av vad i allmänhet kallas ödet och försynens dolda beslut. Sina bästa vänner hade förslaget i bondeståndet. Fastighetslotterier ansågos där vara att räkna bland välgörande räddningsanstalter till understöd för behövande likar. Förhoppning uttalades att det stora tunnelandstal, som många egendommar här ägde men vore något ovanligt hos utlänningar, kunde locka dem att med inköp av lotter rikta landet. Och mot en talares betänklighet att förslaget vore vådligt för äganderätten erinrade Per Bengtsson

från Halland att »huru spelet slår ut, evad in- eller utländsk man vinner, så stannar ju alltid jorden kvar». Detta var ett argument lämpat för bondementaliteten, och Anders Danielsson m. fl. upprepade myndigt, liksom vore denna obestriddiga sanning avgörande för hela frågan, att hur än spelet slutas ligger jorden kvar. — Åt ärendets konstitutionella sida ägnades jämförelsevis mindre intresse. Arvid Ribbing ansåg att då KM:t åt RS:t till gemensam handläggning överlämnat förslaget, så borde detta — om det också gällde blott en allmän styrelseåtgärd och ej i ringaste mån rörde lagstiftningen — likväl enligt tydliga föreskriften i § 89 RF ovillkorligen behandlas såsom lagfråga. Och Hartmansdorff hävdade med styrka att om RSt motsatte sig ändring i allmänna lagen, kunde KM:t ej tillåta lotteriet.

Ständernas svarsskrivelse innefattade främst en anhållan att den föreslagna författningen, som befarades skola medföra betydliga olägenheter i både ekonomiskt och moraliskt hänseende, icke måtte bliva utfärdad; men för den händelse så dock skulle ske, överlämnade RSt till KM:t att »genom den författning som i ämnet komme att utfärdas» göra viss förändring av allmänna lagens stadgande om bördeskilling. Överlämnandet hade denna logiskt sett halsbrytande motivering: då KM:t förklarat att författningarna kunna i ekonomisk väg av KM:t ändras, och KM:t således, utan avseende därå att propositionen icke av RSt antagits, kan besluta efter godtycke o. s. v.

I handels- och finanskonsej d. 7 april 1824 beslöts att kungörelse skulle utfärdas angående tillstånd att under bestämda villkor försälja fast egendom genom lotteri (se k. kung. ²⁰/₄ 24). Tillika befalldes att nummerlotteridirektionen skulle inkomma med förslag till reglementariska föreskrifter och att justitieexpeditionen skulle utfärda kungörelse om vad såsom köpeskilling vore att anse. RSt:s anvisning att ändringen i allmänna lagen borde ske genom själva den nya lotteriförfattningen, ej genom en fristående lagstiftningsakt, blev sålunda icke följd. Och liksom för att tydligt utmärka det oväsentliga i lagändringen dröjdes flera veckor med utfärdande av författning därom (se k. förordn. ²⁰/₅ 24).

Ingressen till *kungörelsen* innehåller att tillåtelsen att försälja fastigheter genom lotteri gäller blott »under en inskränkt tid till och med 1826 års slut». *Förordningens* giltighet var däremot ej till tiden begränsad. Av bestämmelserna i kungörelsens särskilda paragrafer skall här blott anmärkas att tillstånd till försäljning av fast egendom genom lotteri skulle sökas hos nummerlotteridirektionen, att lottsedel ej finge lyda å mindre summa än 6 rdr 32 sk., samt att Konungens befallningshavande skulle uppgöra likvid såsom vid utmätt fastighets försäljning och utfärda köpebrev. I detta skulle, enligt den särskilda förordningen, såsom köpeskilling utsättas den summa vartill egendomen blivit uppskattad vid värdering av domaren i orten (bevis om sådan värdering skulle fogas vid ansökningen om tillstånd).

Sedan nummerlotteridirektionen inkommit med ett i 26 mom. avfattat förslag till reglementariska föreskrifter, åtföljt av en utav Poppius uppsatt förklarande P. M., blev detta förslag med vissa smärre jämkningar godkänt av KM:t d. 3 juni 1824 (se k. regl. $\frac{5}{6}$ 24). Allt var härmed omsider klart: spelet om den svenska jorden kunde börja.

Skulle verkligheten motsvara Karl Johans uti ingressen till kungörelsen uttalade vackra syfte att »bereda ägare av fastigheter lätthet att utan förlust sig dem avhända, varigenom flere av Våra undersåter, som till ingångna förbindelsers uppfyllande tvingas att sin fasta egendom föryttra, skulle räddas från förlägenhet och undergång»? Besannades kanske den inom representationen yppade farhågan att det nya försäljningssättet bleve allt för flitigt anlitat?

Svaret blir att, såsom ej sällan hänt i lagstiftningsfrågor, varken de förhoppningsfulla eller de bekymrade fingo rätt. Erfarenheten, enligt nummerlotteridirektionens riktiga omdöme onekligen den enda ofelbara ledaren, gav vid handen att de nya lotteriförfattningarna som kostat så mycket tankearbete och så vidlyftiga skrivelser saknade nästan all praktisk betydelse.¹ En-

¹ För Duwell, vars ansökan orsakat hela lagstiftningen, blev den utan allt värde. Hans fastighet hade nämligen redan $\frac{11}{5}$ 21 sålts exekutivt — något varom konseljen tyckes alltjämt levat i okunnighet: K. M:t fann $\frac{11}{7}$ 21 D:s ansökan att erhålla del av HD:s utlåtande icke förtjäna avseende och befallde att med avgörandet av D:s ansökan om lotteritillstånd skulle uppskjutas.

dast fem egendomar blevo enligt författningarna utbudna till bortlottning, nämligen två i Stockholm, en på Lidingön, en i Norrvidinge härad och en i Väster Rekarne, och alla dessa lotterier måste på grund av bristande lottförsäljning inställas och återkallas. För sådan händelse föreskrev reglementet att lottköpare, som icke inom 12 kalendermånader efter sista kungörandet anmälte sig till insatsens återbekommande, förlorade all rätt därtill. I flera fall begärde ägaren att själv få behålla sådana outtagna vinster, men KM:t förordnade att de skulle överlämnas till Allmänna Barnhusinrättningen.¹

Kungörelsen, som tillät fastighetslotterier, innehöll i sin slutparagraf (§ 11) även detta förbud: »I annan ordning än nu stadgat är må, vid ansvar av ogiltighet, fast egendom hädanefter icke till försäljning genom lotteri utbudas.»

Under hänvisning härtill, och med erinran om att kungörelsen bestämt en insats av minst 6 rdr 32 sk. bko för varje lottsedel, annonserades i Posttidningen midsommarafton 1824 — av hrr Fahlman och Lundberg² — »att vårt långt före samma höga kungörelses utfärdande annonserade företag med lottförsäljning å en egendom i Stockholm och Hedvig Eleonorä församling således bliver den enda och sista bortlottningen på fast egendom som till det ringa priset av 24 sk. bko härstädes kan verkställas, varuti alltså även mindre bemedlade kunna deltaga och försöka sin lycka». Detta lotteri — som avsåg egendomen nr 5 i kv. Rudan mindre och skulle ske enligt k. danska klasslotteriets plan — var dock icke det enda i sitt slag. I jan. 1824 hade tillkännagivits att å k. danska klasslotteriets dragning d. 18 okt. s. å. komme att bortspelas två egendomar å Norrmalm i S:t Johannis församling (nr 3 i kv. Kråkvilan nära Norrmalms hälsobrunn och nr 1 i kv. Trehörningen); lottpriset var 24 sk. bko. Annonser om denna bortlottning förekommo under sommaren ända till dess att d. 20 sept. tillkännagavs att otillräckligt antal lotter försålts och att bortlottning förty ej kunde ske. Ja, det ges t. o. m. exem-

¹ Se om dessa och andra ärenden ang. fastighetslotteri statsrådsprot. 28/7 o. 14/8 24, 30/11 25, 5/4 27 o. 14/8 28.

² F. var kommissarie vid Stockholms stads adresskontor och f. d. regementskommissarie. L. kallade sig »f. d. vice värderingsman» (1/4 26).

pel på att lotteri å svensk fastighet igångsatts först under kungörelsens giltighetstid och dock i annan än där stadgad ordning. Posttidningen för d. 1 juli 1824 innehåller sålunda en »i maj månad 1824» dagtecknad kungörelse att egendomen nr 1 i kv. Pukslagaren av Adolf Fredriks församling bortspelas å k. danska klasslotteriets dragning d. 18 okt.; och d. 19 aug. 1826 annonseras att å samma lotteris dragning d. 4 dec. bortspelas oåterkalleligen fastigheten nr 61, belägen vid torget uti staden Landskrona (lottsedlar å 16 sk. bko).

Då sålunda, trots förbudet, svenska fastigheter utbjödös till försäljning genom utländskt lotteri, är det ej förvånande att lotterier å utländska fastigheter alltjämt vände sig till den svenska allmänheten. Bland mängden av utländska fastigheter, som åren 1824—26 annonserades till bortspelning å »stort lotteri i Wien», må nämnas:

(²⁰/₄ 24) det stora herregodset Iwonicz samt det sköna godset Wrocanka, båda i österrikiska Galizien vid foten av Karpatiska bergen;

(⁵/₅ 25) Lubominsteinska¹ palatset n:o 1165 i Wien, varföre handelshuset Henikstein & Comp. i Wien, som garanterar detta lotteri, bjuder åt den vinnande en avträdesumma av 225,000 fl. W. W. Även penningvinster. De som köpa 10 lotter få en röd gratis, så långt tillgången medgiver. De svarta lotterna kunna vinna 12 gånger samt de röda 13 gånger;

(³¹/₁ 26) det sköna herregodset Dubiecko, varunder lyder staden av samma namn. Ägaren har där ett stort värdshus och tre nederlagsställen jämte uteslutande rättighet, bland annat, att på hela sitt territorium låta försälja alla slags dryckesvaror;

(⁴/₃ 26) det sköna herregodset Zrecin; har ett stort bränneri och bryggeri, såg- och mjölkvarn, stall för 100 oxar, engelsk park genomskuren av en kanal som blivit ditledd från den närbelägna staden.

Över huvud förefaller det som skulle den officiella auktorisationen av fastighetslotterier ha verkat allmänt stimulerande på lotterigeschäftet; detta tyckes åren 1824—6 haft en sannskyldig högkonjunktur, även vad lösören angår. Bland dem som arrangerade lösorelotterier var även den kände regementskommissa-

¹ Kallas ²¹/₇ Lubomirskiska.

rien, bokhandlaren Mallén, »gångpostens» uppfinnare. I en annons ($12\frac{1}{2}$ 25) om bortlottning å nummerlotteriets 874. dragning av ett par bruna (nya och felfria) vagnshästar, en bättre speldosa med god musik, en modern tryckt merino-shawl m. m. säger han till slut: »Likaledes kunna de som (mot ett ringa arvode) önska få lös egendom, vare sig guld- och silverpjeser, samt pretieuse saker m. m. annat bortlottat, få sådant genom mig (under ansvarsförbindelse) fullgjort.»

En som det vill synas omtyckt specialitet, som torde ha framkallats av det höga lottsedelpriset vid fastighetslotterier, var bortlottning av lottsedlar. Den tidigaste annons härom, som jag påträffat, finnes i Posttidningen för d. 6 nov. 1824. Den gäller i främsta rummet lotter till nummerlotteriets 870. dragning å en kinesisk fruntimmersredikyl av kulörta pärlor med invirkat guld och en bättre speldosa, men utbjuder även »till samma dragning lotter på lottsedlar å inländska egendomar och utländska gods» till ett pris från 4 sk. till 2 rdr bko stycket. »Uti sistnämnde bortlottning, varvid numror och spelsätt kunna väljas efter behag, är tillfälle för mindre bemedlade att försöka lyckan i stort, emedan lottsedlar, vilka kosta flera rdr bko sty., i lyckligt fall kunna erhållas för några skilling. Dessutom medföljer varje vinnande lott uti premium ett s. k. domedagsglas, som är en ny uppfinning i optiken, samt bivinster, bestående uti lottsedlar å egendomen uti Hedv. Eleonorä församling.» I Posttidningen för d. 1 febr. 1825 (nr 25) kungöres en »förteckning på in- och utländska gods och egendomar (med utsatt pris å lottsedlar och lotter), vilka för närvarande äro under bortlottning». Förteckningen upptar 4 utländska och 5 svenska fastigheter (Gångsätra, Kråkenäs och fastigheterna i kv. Rundelen, Pukslagaren och Rudan mindre); lottsedlarnas pris växlar mellan 24 sk. och 16 rdr bko, lotternas mellan 8 sk. och 3 rdr bko. Efter förteckningen följer denna rekommendation:

Förenämnde lotter, passande att utdelas till uppmuntran och belöningar, efter omständigheterna, samt vid andra glada tillfällen, såsom gåvor och gengåvor, innefatta hälften eller 45 olika numror av numrorne i lyckohjulet och säljas i försegl. kuvert å Dagl. Alleh. kontoret för 10 rdr bko till kgl. svenska nummerlotteriets 874:de

dragning, den 23 dennes, då varje utkommande enkel nummer vinner en frilott på det stora herregodset Engelthal (som drages oåterkalleligen den 17 nästk. maj). Den som tager 2:ne kuvert äger alla numrorne i lyckohjulet och erhåller i mindre lyckligt fall ovillkorligen en lottsedel, vilken även förskottsvis medföljer.

Priset å dessa kuvert, 10 rdr bko, tyckes dock varit alltför högt, ty d. 1 mars 1825 puffas för ett nytt slags lottkollektion, som är billigare än de förut annonserade »dyra paketerna» och bär det mystiska namnet Winst Conto:

Winst Conto för mars, april, maj och juni månader, eller uppgift på utländska gods, vilka under nämnde tid oåterkalleligen bortspelas, innehållande lotter på lottsedlar å samma gods, samt på alla svenska egendomar som nu äro under bortlottning, säljas för 6 rdr bko i förs. omslag på Stockholms Stads Adress Contoir och hos hr stadsmajoren Strindberg, varest även orginallotter å varje fastighet särskilt, med åtföljande frilotter på Busk, för 16 sk. bko äro att tillgå; för vart utdrag, eller enkel utkommande nummer, å nyssnämnde orginallotter, erhålles vid tillstundande dragning en frilott på svenska herregodset Gångsätra. Winst Conto tjänar till samma goda ändamål som de dyra paketerna (se Post- och Inr. Tidn. n:o 25), det innefattar alla egendomar, vilka genom lotteri utbjudas, och alla numrorne i lyckohjulet, så att innehavaren av samma conto är deltagande i allesamman och måste ovillkorligen vinna minst 5 frilotter (vid var och en utsatt dragning) på det stora tyska herregodset Busk, som drages oåterkalleligen d. 10 juni, varvid varje nummer, enligt planen, kan vinna 38 gånger. De herrar och gode män, vilka benäget övertagit eller hädanefters åstunda övertaga försäljningen av ovanberörde conto samt av lottsedlar å egendomen i Hedv. Eleon. församling härstädes, erhålla vanlig försäljningsprocent, men då rekvisitioner med kontant till ovannämnde kontor insändes, äga resp. rekvirenterne därjämte att sig tillgodo beräkna var 13:de lottsedel och av Winst Conto vart 6:te exemplar; dessa senare väga 15 lod och avgå på Adress Contoires bekostnad. Stockholm d. 24 febr. 1825.

D. 13 april 1825 tillkännagiva Strindberg och Fahlman att »för att bereda var och en tillfälle att deltaga uti bortlottningen av alla nuvarande egendomar, som genom lotteri utbjudas och inom nästk. juni månads slut oåterkalleligen bortspelas, kan Winst Conto med ett mindre antal numror erhållas för 4 rdr bko, ävensom lotter å varje gods och egendom särskilt, med

frilotter på Busk, för 16 sk. till 2 rdr bko stycket». Och d. 5 maj s. å. utbjudas lotter på lottsedlar å inländska egendomar och utländska gods för 8 sk. till 4 rdr bko stycket.

För dem, som sökte att i enlighet med de nya författningarna bortlotta sina fastigheter genom nummerlotteriets försorg, kunde den starka konkurrensen från utlandet icke kännas behaglig. Två av dem — ägaren till Gångsätra generallöjtnanten frih. von Schulzenheim och ägaren till Kråkenäs överstelöjtnanten Rappe — ingingo också till nummerlotteridirektionen med begäran att försäljning av lottsedlar såväl å inländska som å utländska egendomar att bortspelas medelst biträde av utländskt lotteri måtte förbjudas, såsom stridande mot kungörelsen d. 20 april 1824. Med anledning härav avlät direktionen (¹⁷/₁₂ 24) en längre skrivelse till KM:t. Den ansåg för sin del att *all* försäljning här i riket av enskiltas lottsedlar å fast egendom — för svensk eller utländsk ägares räkning, å svenskt eller utländskt lotteri — vore förbjuden genom § 11 i kungörelsen, men den önskade dock att genom särskild författning närmare bestämdes att förbudet avsåge all slags försäljning av lottsedlar å *fast* egendom i annan ordning än lagen medger och att lottförsäljning å *utländsk* egendom (även lös) icke under något villkor må äga rum ävensom att förbrytelser däremot skulle beläggas med lämpligt ansvar (ej blott medföra lotteriets ogiltighet) och underkastas allmänt åtal.

Att Karl Johan icke hade synnerlig benägenhet att härutinnan gå direktionen till mötes kan slutas av frågans vidare öden. Då direktionens skrivelse anmäldes i handels- och finanskonseljen d. 12 jan. 1825, befallde han att justitiekanslerns utlåtande skulle infordras. Det avgavs redan midsommaraftonen samma år. Justitiekanslern fann lika med direktionen angeläget att förbud, med lämpligt ansvar för överträdelse, stadgades mot allt slags försäljning av lottsedlar å fast egendom *här i riket* i annan ordning än lagen medger; men vad anginge lottförsäljning å *utländsk* egendom fann han sig, av anförda skäl, icke böra tillstyrka bifall å direktionens hemställan.

Justitiekanslerns utlåtande blev först d. 26 april 1826 anmält i handels- och finanskonseljen; och då gav Karl Johan ej annat

besked än att han ville genom kammarexpeditionen hava sig detta mål i und. föredraget. I kammarkonseljen föredrogs ärendet d. 30 maj 1826. Karl Johan förklarade nu — utan att, såvitt statsrådsprotokollet utmärker, vare sig föredraganden eller annan statsrådsledamot förut yttrat sig — att vad anginge frågan om förbud emot försäljning av lottsedlar å fast egendom i riket i annan ordning än 1824 års kungörelse stadgade, så ville han, på und. föredragning av handels- och finansexpeditionen, taga detta ämne under nåd. övervägande i sammanhang med frågan »huruvida nämnde endast till och med detta års slut gällande kungörelse än vidare må fortfara att lända till efterrättelse»; men framställningen om förbud emot lottförsäljning å *utländsk* egendom fann han icke lämpligt att bifalla, utan förordnade att 1784 års förbud skulle till sin kraft och verkan upphöra.

Beslutet i dess förra del föranledde en note från kammar-expeditionen, som diariet fördes hos handels- och finansexpeditionen d. 12 juni. Men frågan om fortsatt giltighet av författningen om fastighetslotteri blev aldrig föredragen ionseljen.¹ Det kan förmodas att Karl Johan ogärna ville höra talas om det snöpliga resultat av sin lotteripolitik.

TilländalöpanDET av den tid, varunder enligt 1824 års kungörelse fastighetslotterier voro tillåtna, medförde ingalunda att sådana lotterier ej vidare förekommo. Likasom kungörelsens ikraftträdande föga betytt, så gick även dess bortdöende tämligen spårlöst förbi. Från Karl Johans regeringstid efter 1826 har jag påträffat över ett dussin lotterier å svenska fastigheter. Av dessa lotterier erbjuder ett särskilt intresse, dels emedan tillstånd därtill utverkats hos K.M.:t och dels därför att det torde vara det enda som verkligen ledde till äganderättens överflyttning.

Att assessoren Westerling ingivit en lotteriansökan som samtidigt med Duwells var beroende på K.M.:ts prövning är förut nämnt. Den ansökningen blev icke bifallen, och något försök att begagna sig av lotteritillåtelsen enligt 1824 års kungörelse

¹ I handels- och finansexpeditionens diarium är för ärendet antecknat: »Förfaller i följd av senare utkomna författningar i ämnet.»

gjorde Westerling ej; antagligen fann han det omöjligt att sälja lotter till det höga minimipriset 6 rdr 32 sk. bko. När kungörelsen upphörde att gälla var han en gammal man, nära 80-årig,¹ men tyckes ha varit i besittning av en obruten energi och ett utpräglat ekonomiskt sinne. Han begärde nu på nytt att få bortlotta dels lantegendomar i Hagby socken av Hagunda härad, nämligen Sunnanå frälsesäteri — den gård där han var född och som han ärvt efter sin far — samt tvenne frälshemman i Möjbro, och dels en stadsfastighet, gården och stenhuset n:r 9 (nu n:r 11) vid Svartbäcksgatan i Uppsala. Även denna ansökan blev avslagen. Men Westerling förtröttades icke, han uppgjorde en ny plan för bortlottningen, fick KM:ts tillstånd (²⁰/₈ 28),² och å nummerlotteriets 956. dragning d. 16 dec. 1829 vunnos lantegendomarna av gruvläkaren d:r Johan Lidén, den kände urkundsutgivaren.

Westerling sökte emellertid omedelbart förmå Lidén att avstå från vinsten som, framhöll han, skulle ådraga vinnaren ansenliga utbetalningar. Vile Lidén återsända lottsedeln, så skulle han få igen dess rätta värde, om möjligt med någon tillökning så att han kunde med en eller annan bål punsch fira glädjen att slippa denna onerösa vinst. Då Lidén ej reflekterade på anbudet sökte sig Westerling i konkurs (¹³/₂ 30): han androg att lotteriet för honom medfört stor förlust då icke mer än något över 2,000 lotter försålts i st. f. beräknade 20,000 och han av de influtna medlen måst utge även penningvinster. Åtskilliga tvistigheter uppstodo. Lidén yrkade dels efter stämning att fastigheten måtte avträdas och köpebrev utfärdas till honom och dels bevakningsvis att då i lotteriplanen egendomens värde uppgivits till 20,000 rdr bko och den in-tecknade gälden till 11,000 rdr, skillnaden eller 9,000 rdr måtte anses såsom en Lidéns fordran i händelse han icke funne sig hugad att övertaga egendomen och ansvara för in-teckningarnas betalande. Hagunda häradsrätt dömde att köpebrev skulle utfärdas för Lidén och att såsom köpeskilling borde, jämlikt förordningen d. 20 maj

¹ Joakim Westerling (1757—1845) blev auskultant i Svea hovrätt 1778 och erhöll 1792 assessors namn, heder och värdighet. Se vidare Anrep, Sv. slägtboken III s. 35.

² Se bilaga 5.

8-2020.

N:o 430880

Utkommer ofvansläende Amb uti de tvenne första utdragen af Kongl. Svenska Nummer-Lotteriets 1072 dragning den 12:te Oktober detta år, vinner innehafvaren af denna sedel ett äkta perl-halsband, bestående af 37 perlor, deraf de medlerste innehafva här nedan betecknade omkrets. Detta perl-band kostade i inköp år 1812 2000 af Banco . Lotten betales med 32 ß Banco . Helsingborg i Mars 1836.

N. F. MUNTHE,

Lotteri-Kollektör.

För perl-halsbandets ordentliga aflemnande ansvarar

H. LUNDBERG,
Borgmästare.

Tryckt hos C. B. BEER.

Lottsedel å varulotteri, grundat på nummerlotteriets dragning d. 12 okt. 1836.

Originallet 10 x 19 cm.

1824, utsätts den summa vartill egendomen blivit vid banko-värdering uppskattad eller 15,000 rdr bko. Men Svea hovrätt yttrade i dom d. 17 juli 1832 att då förordningen, jämförd med kung. d. 20 april 1824, »såsom enligt lydelsen inskränkt att endast till en viss tid eller till 1826 års slut vara gällande, ej kan tillämpas, varföre ock Westerling icke eller genast föranstaltat om någon sådan värdering som i berörde författningar föreskrives, utan i den kungjorda lotteriplanen bestämt värdet till 20,000 rdr, anser k. hovrätten denna summa böra såsom köpeskillning utsättas». I enlighet härmed utfärdade sysslomännen i konkursen köpebrev till Lidén (²²/₁₁ 32) däri köpeskillingen 20,000 rdr bko kvitterades såsom likviderad genom originallottsedelns överlämnande till konkursmassan i utväxling av köpebrevet. Lidén transporterade köpebrevets »hela innehåll, utan undantag», på expeditions-kronobefallningsmannen Joh. Sahlin för 16,666 rdr 32 sk. bko, och denne erhöll uppbud första gången d. 2 maj 1833.¹

Även Uppsalagården blev bortspelad, men vinnaren — bokhållaren J. V. Ljunggren i Åtvidaberg — ville icke ha något med gården eller konkursen att skaffa. I en inlaga till häradsrätten talar han harmfullt om »den s. k. vinst av stenhus i Uppsala stad som mig genom anställt lotteri tillfallit och varav Westerling på ett industriöst sätt ensamt åtkommit fördelen samt lott-tagarne förlusten». Han säger sig numera ha fullkomlig erfarenhet därom att lotteriet endast varit ett fintligt sätt att planmässigt och med gäckande av allmänhetens förtroende tillskansa sig penningar. I konkursmålet vill han icke deltaga, »utan överlämnar jag, till de övriga kreditorernes disposition vad till äventyrs av det bortspelade stenhusets värde kan efter inteckningarnes gäldande överbliva, åt hr Westerling den tvetydiga äran och tillfredsställelsen av inventionen, samt åt vederbörande allmän åklagare att, efter inhämtad kännedom om tillkomsten av gäldenärens föregivne obestånd och övriga anmärkningsvärde förhållanden, emot honom göra de påståenden vartill konkurslagen föranleder».

¹ Westerling hade ¹⁷/₁ 33 anmält till lagfartsprotokollet att han komme att klandra »detta högst olagliga köp».

De svenska fastigheter, som i övrigt efter år 1826 voro föremål för lotteri, lågo spridda över landet — i Skåne, Småland, Västergötland o. s. v. I allmänhet var bortlottningen grundad å nummerlotteriets dragningar, men även lotterierna i Hamburg och Lübeck anlätades.

Om försäljning av lotter å utländska fastigheter annonserades alltjämt, kanske dock sparsammare än innan 1784 års förbud blev upphävt. Wien var fortfarande den dominerande lotteriorten. Under 1831 bortspelades där bl. a. »det under namn av Theater an der Wien bekanta, stora och präktiga skådespels-huset», där salongen rymde omkring 3,000 åskådare och scenen var »så stor att en treparsvagn däruppå kan köra och vända och att flere 100 man till fot och 40 till 50 man till häst däruppå kunna utföra fäktningar och evolutioner» ($\frac{1}{11}$ 30). I ett annat lotteri bestod första huvudvinsten av det präktiga huset nr 171 i Wiens förstad Gumpendorf och den stora ättikefabriken vid Znaim i Mähren eller i utlösen kontant 18,000 fullviktiga dukater, motsvarande 202,500 fl. W. W. ($\frac{7}{12}$ 36).¹ Stundom förekomma roande egendomligheter, såsom då stads-majoren Strindberg m. fl. sålde »Apollolotter» till ett »devis-lotteri» i Wien d. 19 april 1828, om vilket det heter: »Lotterna äro av två slag, nämligen i rött tryck med devisen Apollo och i svart tryck med devisen Venus. Båda spela med på de fyra realiteterna» — d. v. s. fasta egendomar, en samling oljefärgstaylor och andra lösören, medan särskilda regler gällde för penningvinster ($\frac{8}{2}$ 28). Än rikare färgprakt, ehuru inga olympiska gudomligheter, möter i annons om lotteri i Wien d. 16 mars 1833, då med HM:t Kejsarens tillåtelse oåterkalleligen skulle bortspelas — förutom penningvinster — två herregods i en av de vackraste och fruktbaraste delarna av konungariket Illyrien: lotterna voro av två slag, röda och svarta, och fri-lotterna likaledes av två, gröna och gula ($\frac{2}{1}$ 33).

Svenska lösörelotterier anordnades i stor mängd, liksom förut grundade på nummerlotteriets eller något utländskt lotteris drag-

¹ Bernhard Rosenblad erinrade på riksdagen 1840 att genom tillägget W. W. (= Wiener Währung) efter gulden eller florin nedsattes verkliga vinsten till $\frac{2}{5}$ av vad den skulle utgöra om den utginge i landets nuvarande i st. f. ett sedan 25 år avskaffat mynt (Ad:s prot. 2 s. 318).

ningar.¹ De kunde gälla enstaka föremål, såsom en jaktvagn, en i marmor huggen, liggande Venus, eller omfatta ett flertal vinster av tavlor, silverpjäser, möbler o. dyl. och bjödo stundom även på penningvinster.² Två lotterier av förstnämnda slag, båda enligt ursprungliga planen grundade på nummerlotteriets 922. dragning d. 19 dec. 1827, gällde ovanliga ting. Det ena avsåg ett nytt däckat mekaniskt 48 fots 2-mastat fartyg med segel och tacklage, liggande vid Riddarholmen, snyggt målat och väl inrett till passagerares bekvämlighet. »Detta fartyg kan, i farten, nära jämföras med ångfartygen; vill man däremot borttaga maskineriet, är det att begagna som ett snällt segelfartyg, och är värt över 4,000 rdr bko.» Lotten kostade 1 rdr bko ($\frac{7}{9}$ 27, kungörelse $\frac{7}{12}$ 27 om uppskov till 927. dragningen). Det andra gällde »ett uppstående mahogny flygelfortepiano i form av 2:ne harpor, 6 och en halv oktaver från contra F till 4-strukit A, med flere tonförändringar, janitscharmusk och 2:ne bastrummor, uppvist vid kgl. hovet och funnits gott av de största virtuoser i Stockholm, samt är till sin ovanliga form det första som är gjort i Sverige». Lottpriset är 24 sk. bko och 600 rdr bko betalas till den vinnande, som avstår instrumentet. Detta lotteri hade vidriga öden. Dragningen uppsköts undan för undan i anseende till otillräcklig lottförsäljning, till dess omsider i Posttidningen d. 15 sept. 1832 kungjordes att »allt vidare försök att på ifrågavarande vis avyttra detta instrument inställes».³

¹ Privat dragning utlovas i detta prospekt av A. F. Ulrich, Eskilstuna 1838: »Med vederbörligt tillstånd bliver i dag Ett Sällskaps-Lotteri bestående av 36 nummer, varav 6 med ofelbar vinst utkomma med olika effekter. Numrorne utdrages av den resp. publiken själv. Detta nöjsamma lotteri har i Stockholm och flere städer blivit upptaget med allmänt bifall, och hoppas man att det härstädes även skall röna samma framgång. Lotten kostar 4 sk. bko.»

² Belysande för lotterifrekvensen är denna annons som upprepade gånger lästes i Posttidningen (t. ex. $\frac{7}{12}$ 33, $\frac{21}{1}$ 34): »Blanketter till lottsdelar, à 8 sk. bko per sats, säljas å Elméns & Granbergs Boktryckeri vid Österlånggatan, mitt emot Källaren Sveriges Vapen. Då fem satser köpas, fås den sjette på köpet.»

³ Musikaliske instrumentmakaren Carl J. Nordquist i Stockholm hade förfärdigat instrumentet si den övertygelse att svenska medborgare ännu finnas som, förbiseende det vilseförda tycket för utländskt kram, ägna uppmärksamhet åt inhemska industrien» ($\frac{1}{4}$ 28; se ock bl. a. $\frac{18}{7}$ 27, $\frac{21}{11}$ 28 och $\frac{1}{11}$ 30).

Ångfartyget Örnen annonserades till bortspelning på tern å nummerlotteriets 1096. dragning $\frac{21}{3}$ 38. Jämte denna huvudvinst — eller en lösesumma av 16 666 $\frac{2}{3}$ rdr rgs — funnos penningvinster ($\frac{23}{11}$ 37; se ock $\frac{22}{2}$ och $\frac{3}{3}$ 38). Detta lotteri torde

Boklotterier anordnades i Uppsala av Palmblad och Ramström (sept. 1835, grundat på hamburgerlotteriet), i Stockholm av bl. a. Antiquariska bokhandeln vid Nya Kungsholmsbrogatan (P. Götrek). Antiquariska bokhandelns lotteri, som efter lottpriset kallade sig »skillingslotteri» och även bjöd på penningevinster, var för år 1839 grundat å nummerlotteriets dragningar och bestod då av 4,005 lotter i amber, av vilka niondelen eller 445 skulle utfalla med vinst. Den utförliga planen för sagda år använder som lockbete även en algebraisk ekvation: »För att sätta allmänheten i tillfälle att kontrollera uppgiften meddelas nedanstående formel på den enkla räkneoperation, varigenom den vinstbestämmande ambens ordningsnummer finnes. I denna formel betecknas ambens större nummer med m , mindre nummer med n och det sökta ordningsnumret med x :

$$(179 - n) \times \frac{n}{2} - (90 - m) = x.»$$

Ett kuriöst aktstycke är det lotteriprospekt som den förut omnämnde Fahlman utfärdade år 1838 och som begynner sålunda:

Belönings-Lotteriet,

hugnat med högre och lägre medborgares ynnestfulla deltagande, får härmedelst genom nedanskriivne kontor vördnadsfullt framställa orsaken till det överhandtagande allmänna eländet samt sättet på vilket detsamma, efter mångas åsikt, kan mildras och nedsättas.

Nordens innebyggare hava att strida mot klimatets stränghet och vilddjurens slukande framfart. Jorden, skälvande i sitt sköte, delar styvmoderligen sina gåvor. Eldens härjningar, vattenflöden och hungersnöd (se Statstidningen och Aftonbladet) öka bekymren hos en god konung. — Lidandet för dess trogna och tappra folk. — Väcka fruktan och bävan hos lyckans barn. Då däremot de fleste nationer njuta värmens livgivande verkan, jordens fruktsamma, överflödande håvor, hava att hugna sig av industriens uppehållande hand, av inrättningar ägnade åt ömmande föremål samt åt belönings- och uppmuntransvärda företag.

åsyftats av B. Rosenblad då han på ridarhuset 1840 anförde att »man sett det kanske sämsta ångfartyg, som någonsin i Sverige varit byggt, bortspelas efter en plan som, på sätt det ovederlagt offentligen upplystes, vid en försäljning av alla lotter skulle inbringat omkring 1,100,000 rdr» (Ad. prot. 2 s. 318).

Efter dessa premisser följer helt oförmedlat tillkännagivandet att Stockholms Adress Contoir med anledning av Konungens nåd. tillstånd att bortlotta lös egendom¹ inrättat ett Belönings-Lotteri. Den högst inveklade planen för lotteriet meddelas, och det hela avslutas med varjehanda försök på vers och prosa att vinna lottköpare, t. ex.:

Otaliga bevis intyga det Försynen styrer allt, leder ödet och ordnar händelsernas lopp.

Ja, lyckan alltid krossat har
de allratyngsta bojor,
när hon på Guds befallning far
ned uti nödens kojor.

Även *utländska penninge- och lösörelotterier* utbjödo sina lotter, såväl genom utrikes tryckta prospekt, vari stundom det svenska språket på det rysligaste vanställes, som genom svenska kommissionärer — A. Bonniers bokhandel i Storkyrkobrinken, Em. Bruzelius m. fl. En annons i Posttidningen kunde lyda så här:

Nytt år, Ny lycka!

Till mera bekvämlighet samt besparing av omkostnader för dem, som vilja begagna Bröderne Heines i Hamburg till

60:de Hamburgska Stora Stadslotteriet

gjorde tillbud, äro hela, halva och fjärdedels originallotter, med ovanstående devis, till den 21 dennes i kommission lämnade på Strindbergs kontor vid Stadssmedjegatan ($\frac{5}{2}$ 33).

* * *

Nummerlotteriets avskaffande var ett ämne som livligt syselsatte den offentliga diskussionen; icke något riksmöte under Karl Johans regeringstid förgick utan att frågan behandlats av ständerna. Vid riksdagen 1834—35 väcktes även en motion att hos KM:t måtte utverkas förbud mot försäljning av lottsedlar till utländska lotterier. Allmänna besvärs- och ekonomiutskottet (utl. nr 129) avstyrkte motionen, av bl. a. det skäl — vilket, såsom vi veta, efter 1826 års utgång var ganska oriktigt — att

¹ Något sådant tillstånd har säkerligen ej förelegat.

»genom en särskild lag lotterier å inländsk fast egendom blivit auktoriserade, vartill lotter jämväl kunna å utrikes orter försäljas». På riddarhuset talade Bernhard Rosenblad varmt i motionens syfte. Han sade sig knappt behöva erinra med vilken oförskämd tilltagsenhet utländska, inom egen ort illa krediterade lotterier, eller andra spekulanter på vår allmänhets spelsjuka, hos oss upprättat offentliga kontor, och mot de österrikiska egendomslotterierna anmärkte han särskilt att de vid sidan av få betydliga vinster bjödo på »en förfärlig mängd niter» och att vinnaren måste för att få nyttja den vunna fastigheten förvärva jus indigenatus, vilket ingalunda vore lätt. Utskottets avstyrkande utlåtande blev emellertid gillat av ständerna.

Det blev den sista riksdagen under Karl Johans-tiden förbehållet att giva lotterispelet hugg till döds. Det skedde i två attacker, den ena, tidigare, riktad mot enskilda och utländska lotterier, den andra mot nummerlotteriet. I und. skrivelse d. 29 juli 1840 framburo ständerna sin önskan att alla enskilda lotteriföretag av vad beskaffenhet de vara månede, å fast eller lös egendom, måtte ytterligare vid betydligt vite förbjudas,¹ att i händelse nummerlotteriet icke komme att avskaffas, det även-

¹ I det utskottsbetänkande (nr 56) som låg till grund för skrivelsen hade denna gång riktigt framhållits att lotterier för enskild räkning vore förbjudna vid bestämt ansvar och att fast egendoms försäljning genom lotteri måste anses otillåten alltsedan 1826 års slut. »Nämnde förhållande oaktat har erfarenheten dock visat att förbuden emot enskilda inländska lotterier nu för tiden mera än någonsin överträdas, att lottsedlar å fastigheter och varjehanda lösören allmänligen utbjudas och hållas till salu, och att jämväl flere för sådant lotterispel bildade enskilda inrättningar i tidningarna kungöras och öppet bedrivs.»

Det förefaller som hade riksdagsskrivelsen verkat animerande på åklagarmakten. ÖÅ dömde Benjamin Leja att böta jämlikt k. förbudet $\frac{28}{6}$ 1772 för det han i dec. 1840 först i sin egen lokal i huset nr 10 vid Gustav Adolfs torg och därefter i konditor Davidssons norra paviljong vid Drottninggatan avyttrat varuarter på det sätt att en var, som därtill varit hugad, fått ur särskilt inredda förvaringsrum, emot erläggande av bestämda avgifter, i förhållande därtill utdraga en eller flera nummer och därefter av de förut ordnade och nummerade varuarterne emottaga den eller de, vara igenfanns samma nummer med den eller de som erhållits genom utdraget, därvid såsom en följd av numrornas sammanblandning det icke varit möjligt för den vinstsökande att bestämma vilken eller vilka numror han velat taga, utan att i varje fall slumpen varit den enda avgörande. Detta Lejas förfarande ansågs så i avseende på verkställigheten som till sina följder vara att i allo jämföra med de förbjudna varulotterierna. Även HD fann förfarandet straffbart jämlikt 1772 års förbud; se dess prot. $\frac{3}{6}$ 41 (åtal också mot hovkonditorn Pohl och diversehandlaren Sundborg). — En insändare i Dagligt Allehanda $\frac{7}{12}$ 40 uttalar misstanke att Leja dreve »mindre ärligt spel»; jfr annons av Leja i D. A. $\frac{11}{12}$ 40.

ledes måtte förbjudas att inrätta något på dess dragningar grundat lotteri, och att 1784 års förbud måtte, med upphävande av k. brevet d. 6 juni 1826, varda till sin kraft och verkan förnyat. En månad senare, d. 29 aug., anmälte ständerna hos Konungen sitt beslut att nummerlotteriet skulle med årets utgång upphöra.

Detta beslut om nummerlotteriet blev, efter någon omgång, av KM:t sanktionerat d. 4 juni 1841.¹

Den riksdagsskrivelse som avsåg förbud mot enskilda och utländska lotterier kom däremot under Karl Johans tid icke till slutlig realitetsbehandling.²

Jämlikt statsrådets tillstyrkan beslöt Karl Johan, i konselj d. 18 jan. 1841, att inhämta HD:s yttrande över skrivelsen.³ I HD förevar ärendet d. 5 febr., varvid HD, »som till alla delar instämde uti RSt:s i detta ämne yttrade åsikt, tillstyrkte i und. förbud emot så väl lotteriers inrättande och öppnande för allmänheten som ock all lottförsäljning, evad den bleve grundad på k. svenska nummerlotteriet, i fall detta komme att fortfara, eller på utländskt lotteri eller på annan särskild anstalt till bortlottande av penningar eller annan egendom». Redan d. 11 mars anmäldes ärendet på nytt i konseljen av civilministern Fähræus, men »KM:t behagade med avgörandet därav i nåder uppskjuta». D. 22 juni gjorde Fähræus åter ett försök att få frågan ur värl-

¹ Se Gabriel Poppius s. 372 f.

² Nummerlotteriets upphörande innan lotterispel i övrigt förbjöds medförde att företaget, som tidigare anlitat nummerlotteriets dragningar, nu baserade sig på utländska dragningar (se Skillingslotteriets annonser $27/4$, $1/6$ o. $29/6$ 41) och torde även haft till följd att utländska penningelotterier i större utsträckning än förut vände sig till den svenska allmänheten (Nybergs annonser $2/2$ 42 om dragning i Wandsbeck, $10/2$ 42 om dragning i Altona), ja att i Göteborg 1841 anordnades ett rent penningelotteri, grundat på hamburgerlotteriets 204. dragning (prospekt i KB).

Ett cirkulär år 1840 av J. L. och C. O. Strindberg till kollektörerna för Svenska Varulotteriet, grundat på hamburgerlotteriet, innehåller: »Vi hava denna gång endast upprättat vårt varulotteri uti 3:ne klasser och hava därtill varit tvungne av osäkerheten om lotterier i allmänhet komma att fortfara längre än till årets slut, ty avgjort är, genom RSt:s beslut, att de komma att upphöra, men tiden därför beror på KM:ts gottfinnande.»

³ I samband med riksdagsskrivelsen föredrogos några ansökningar av vilka två (en av grosshandlaren Bo Chr. Roos och en av fabrikören Carl F. Vougt) gällde lotteri å fast egendom, grundat på nummerlotteriets dragningar. Om båda dessa ansökningar förklarades i konselj $22/6$ 41 att de förfallit i anledning av nummerlotteriets indragning. För åren 1841—44 har jag kännedom blott om två svenska fastighetslotterier (Florsberg och Odensala; se bilaga 4).

den i det att han, med instämmande av statsrådets övriga ledamöter, tillstyrkte bifall till ständernas förslag. Men Karl Johan fann frågan om förbud mot försäljning av lotter för utländska lotteriers räkning böra prövas och avgöras i sammanhang med det uppgjorda förslaget till allmän civillag och förordnade därför att ärendet borde överlämnas till den blivande lagberedningens handläggning. Att även svenska lotterier åsyftades i riksdagsskrivelsen gick konungen med tystnad förbi.

Lagberedningen blev d. 25 nov. 1842 färdig med sitt utlåtande. För närvarande, anförde beredningen, vore enskilda lotteriföretag förbjudna — av vad beskaffenhet som helst, å lös eller fast egendom; men att förbudet antingen icke tillämpades eller ock vore otillräckligt, ådagalades nogsamnt därav att inhemska lotteriföretag för enskild räkning dagligen kungjordes i allmänna tidningarna. Beredningen hemställde att KM:t måtte genom allmän författning utfärda ett förbud.

För fjärde gången anmälte Fähræus frågan i konseljen d. 18 febr. 1843; liksom förut tillstyrkte han bifall till ständernas anhållan och kollegerna instämde. I referatet av lagberedningens utlåtande omnämner statsrådsprotokollet även att beredningen som motiv för sin hemställan anført att »det vore KM:ts höga rätt att uti denna lagstiftningsfråga ensam, efter gottfinnande besluta». Detta uttalande stod ju i bästa samklang med den konstitutionella uppfattning åt vilken Karl Johan tjugu år tidigare givit uttryck. Men situationen var förändrad: det gällde då att tillåta lotterispel, nu att utfärda förbud däremot. Och i statsrådsprotokollet läses: »KM:t förklarade Sig vilja närmare överväga denna fråga, vilken i sin princip syntes KM:t ligga inom allmänna lagarnes område och utgöra en del av sådan lagstiftning som icke likasom ekonomiska författningar är utsatt för täta förändringar; KM:t behagade alltså med Sitt nåd. beslut härom än vidare uppskjuta.»

Det blev, såvitt på Karl Johan ankom, ett uppskov ad calendæ græcas. Frågan återkom icke i konseljen under hans regerings-tid. Tanken att bannlysa lotterispelet har tydligen varit den gamle kungen så motbjudande att hans rådgivare drogo sig för att därmed oroa honom. Men blott någon vecka efter hans

bortgång anmälte Fåhræus riksdagsskrivelsen för den nye regenten och röntte nu icke något motstånd. KM:ts nåd. förordning d. 21 mars 1844 angående förbud emot lotteriinrättningar samt emot försäljning av lotter för in- eller utländska lotteriers räkning är den första i Svensk Författnings-Samling intagna urkund som Oskar I i egenskap av konung under-tecknat.

Man kan till sist icke undgå att fråga sig, om Karl Johans hållning möjligen sammanhängde med några angenäma personliga erfarenheter av lotterispel. Ett kungligt lotteri inrättades i Frankrike 1776. Det var, liksom den motsvarande, blott några år äldre institutionen hos oss, ett nummerlotteri; men numren voro blott 40, och även spelsättet var så till vida olika som man i Frankrike kunde få spela på kvintern, med utsikt att vinna insatsen miljondbladd. Konventet förbjöd år 1793 alla lotterier, med den motivering att de vore »en uppfinning av despotismen, avsedd att få folket att tuga rörande sitt elände, i det att man gäckade det med ett hopp som ökade dess nöd». För att bereda statskassan inkomster blev emellertid efter fyra års förlopp ett statslotteri åter inrättat.

Huruvida Karl Johan begagnat sig av de tillfällen att spela på lotteri som under hans ungdomstid eller senare erbjudos är dock icke bekant. Men väl kan man föreställa sig att hela hans underbara levnadslopp ingivit honom en stark förtröstan till gudinnan Fortuna, en fast tro på välsignelsen av att lämna sitt öde i hennes händer.

ÄVENTYRLIGT SPEL.

Genom k. plakatet d. 12 nov. 1719 stadgades förbud mot spel dels på källare och kaffehus, dels hemma i husen. På källare och kaffehus voro alla slags spel med kort eller tärning förbjudna, icke blott de äventyrliga (jfr k. förkl. $\frac{5}{12}$ 1719), men förbudet mot spel hemma i husen gällde blott »bazett och alle andre äventyrlige store spel». I k. förordningen d. 12 nov. 1730 blev än ytterligare förklaradt att »det s. k. pharaon och andre store och äventyrlige spel med kort eller tärning, som påfunne äro eller hädanefter påfinnas kunna, skola — — utan åtskillnad, på vad ort och ställe inom riket det vara må och vid alle tillfällen, vara alldeles förbudne och avskaffade». En k. förklaring av d. 6 okt. 1731 utsträckte förbudet till biljard- och trycktaffel-spel på källare och kaffehus och stadgade dessutom att den, som beträddes med förbudet spel och dobbel på sön- eller helgdag, skulle särskilt böta för sabbatsbrott.¹

Huruvida jämlikt dessa författningar ansvar kunde ådömas för *kägelspel* blev en gång under Gustav III:s första lyckliga år föremål för hans prövning.

Till 1776 års lagtima sommarting med Allbo härad i Alvestad hade kronobefallningsmannen Angell stämt drängen Lars Månsson och bonden (kallas även gästgivaren) Fredrik Persson i Grimslöv med påstående om ansvar för olovligt spel. Av de

¹ Modée I s. 126—7, II s. 845, 924.

Bazett, vanligen skrivet bassette, är ett kortspel som säges vara uppfunnet av italienaren Bassetti. Det spelas med två hela lekar, av vilka bankören har den ena och den andra uppdelas med 13 kort på en var av 4 spelare. Av sina 13 kort behåller spelaren ett eller flera och gör därå sin insats. Bankören drar ur sin lek två kort i taget och lägger dem öppna på bordet. Han vinner, om det första kortet — men förlorar, om det andra — är samma kort varå någon av spelarna gjort insats.

tilltalades egna berättelser framgick: de hade söndagen d. 5 maj efter gudstjänstens slut kl. 4 e. m. roat sig med kägelspel. De hade först satt upp 4 dr smt för den som på ett visst avstånd kunde med klotet kullslå en eller flera av de nio käglorna på spelbanan; omsider höjdes spelet så, att Fredrik tappade 600 dr smt. Sedan Lars utverkat sig stämning å Fredrik till hela denna summas utfående, hade de omsider förlikts och Fredrik i ett för allt erlagt till Lars 300 dr smt. Dessa 300 dr hade Fredrik sedermera, likaledes efter stämning, yrkat att återbekomma, men även härom hade träffats förlikning så att Lars fått behålla summan.

Flera personer som åskådat spelet hördes på vittnesed. Ett vittne berättade bl. a. att då Lars vid spelets början sagt sig icke våga hämta några penningar av rädsla för faderns misstycke, så handslogos spelarne med de orden att »den skulle anses för tjuv och skälm som intet inom aftonens slut betalade förlusten». Enligt ett annat vittne hade Fredriks förlust vid ett tillfälle stigit till 2,400 dr smt, »men slöts omsider så, att förlusten blev 600 dr, varefter Lars kastade klotet från sig; och då han fordrade betalningen, men Fredrik sade 'sk—t', utlät sig Lars: 'det blir väl den som skall lägga oss emellan härom'.»

Under återopande av alla de ovan nämnda författningarna jämte 3:6 MB dömde HR:n båda de tilltalade att var för sig böta $16\frac{2}{3}$ rdr för olovligt spel och 1 rdr 32 sk. för sabbatsbrott, varjämte de 300 dr smt, som vid spelet vågade och utsatta blivit, ansågos konfiskabla. Fredrik, som förövat brottet å den dag han anammat Herrans Heliga Nattvard, fälldes dessutom jämlikt k. brevet d. 7 okt. 1752¹ att böta 4 rdr 8 sk. sp.

Göta HovR, vars prövning målet underställdes och där båda de dömda besvärade sig, gillade HR:ns utslag.

Endast Fredrik gick till kungs (deserta besvär, men även nådansökan). Målet föredrogs i JRev d. 31 aug. 1778; »och alldenstund de av HovR:n återopade k. plakater och förordningar endast angå vågspel som övas med kort, tärning och biljard,

¹ Jusleen s. 337: för den, som begått brott samma dag han varit till nattvarden, äger underdomaren föreslå något arbitralt, efter målets beskaffenhet lämpat straff, vilket sedan till överdomarens prövande refereras bör.

men käglespel, vilket ej på lyckan utan den spelandes mer och mindre färdighet ankommer, såsom ett vägspel icke kan anses eller innebegripas ibland de uti berörde förordningar förbudne s. k. jeux d'hazard; fördenskull och enär sökanden å krog eller källare icke finnes hava spelet övat, funno D.E.¹ det sökanden ålagde ansvar i stöd av förenämnde förordningar till förevarande mål och händelse icke vara lämpeligit, och hemställte i anseende härtill underdånigst om icke all verkan av HovR:ns utslag vad Fredrik Persson angår må anses förfallen.»

Konungen gav härtill sitt bifall och förordnade tillika att enär Lars Månsson vore berättigad till samma ändring som Fredrik Persson, så borde Lars Månsson, ehuru han icke inkommit med ansökan om ändring, i utslaget införas som den där njutit lika befrielse som Fredrik Persson (¹¹/₉ 78).

En av den reuterholmska regimens första frukter var k. förbudet mot spel och dobbel av d. 2 aug. 1792. Alla äventyrliga spel med kort och tärning (la belle, biribi, pharao eller av vad namn som helst)² borde alldeles upphöra och ingenstädes vidare tillåtas; på källare och kaffehus voro alla slags spel med kort eller tärning förbjudna. Överträdelse straffades med 25 rdrs böter för så väl värden som en var av de spelande. En lägre bot, 3 rdr 16 sk., gällde för sådant spel å krogar och spiskvarter som ej angick pengar utan blott var ämnat till nöje och tidsfördriv. — Detta 1792 års förbud återupplivades genom k. varningen emot äventyrliga spel d. 24 maj 1810,³ och genom k. förordningen d. 11 jan. 1859 förhöjdes ansvaret (upp till ett års

¹ En i JRev:s prot. vanlig förkortning för Deras Excellenser.

² La belle är ett slags nummerlotteri. Ett bord (eller en tavla) har 104 numererade rutor, somliga röda, andra svarta, uppdelade i 13 kolumner med 8 rutor i varje. Spelarna göra godtyckliga insatser å det nr envar väljer. Ur bankörens påse, som även innehåller 104 nr (på kulor eller inlagda i hylsor ss. vid nummerlotteriet), uttages ett nr. Den spelare som gjort insats på detta nr vinner, vanligen 64 gånger insatsen; de övriga förlora.

Biribi har stor likhet med la belle, men de numererade rutornas antal är blott 70. Pharao kan korteligen karakteriseras som »la bassette perfectionnée». Ang. pharao säges i [Lindskog] Ny och fullständig svensk spelbok, Gborg 1847, s. 242: »Om detta spel, det mest beryktade av alla hasardspel, spelas högt, så är det i högsta grad farligt och fördärligt, men spelas det mycket lågt, så kan det lika så väl som det mycket gouterade vingt-un passera såsom sällskapsspel.»

³ Backmans Lagsaml. II s. 629—30.

fängelse) för den som olovligt spel föranstaltar (ej för en blott deltagare i spelet).

I några rättsfall yppades tvekan huruvida det åtalade förfarandet, om det alls vore straffbart, borde anses strida mot 1792 års spelförbud eller mot 1772 års lotteriförbud (ovan s. 176 noten).

Kortfabrikarbetaren Mark hade utgivit *lottsedlar* à 6 sk. bko å en kambriks-schal, avsedd att bortlottas å nummerlotteriets 721. dragning d. 21 febr. 1816. Efter angivelse av klädesvävaregesällen Bårs' hustru att M. vägrat lämna henne schalen, ehuru den vid dragningen tillfallit den lott hon köpt, blev M. åtalad vid Stockholms stads KämnersR, som med tillämpning av 1772 års förbud dömde honom att böta 400 dr smt eller 133 rdr 16 sk. bko.¹

M. klagade i Svea HovR, där en ledamot gjorde ej ändring, två friade M. från böterna (emedan å det slags företag som det ifrågavarande något ansvar icke vore uti författningarne utstakat), och tre — vilkas mening bestämde utslaget — funno M. böra böta allenast 25 rdr bko jämlikt 1792 års förbud. Motiveringen för utslaget gavs av hovrättsrådet Levin som yttrade: »som k. kung. d. 18 juni 1772 egenteligen rör och stadgar ansvar å dem, som till möblers och husgeråds föryttrande inrätta enskilte lotterier, och således icke är till förevarande mål, där fråga åter är om varors bortspelande å kongl. allmänna nummerlotteriinrättningen lämpelig, men det emot M. överklagade och av honom erkände ovanberörde förhållande icke dess mindre innefattar ett företag att genom andras inledande i äventyrliga försök bereda sig själv uppå deras bekostnad en oskäligen vinning, som icke lämpeligen kan anses vara av mindre brottslig egenskap än de uti k. förordningen d. 2 aug. 1792 i allmänhet förbudne äventyrliga spel», o. s. v.

Stadsfiskalen Salomonsson besvarade sig, »i anseende till den ibland allmänheten nu tilltagande fallenheten att på M:s sätt lotta bort saker». KämnersR:ns utslag borde gillas, ty »ordaly-

¹ Hustru B. yrkade att utfå schalen eller dess fulla värde. Detta yrkande bifölls ej, utan det förklarades att lotterispelet till alla delar ogillades och upphävdes; M. skulle till hustru B. återställa lottpriset 6 sk. bko.

delsen av en författning synes mig säkrast att följa». M. sökte nåd. Men varken i prövnings- eller nådeväg gjordes ändring (3 o. 12 dec. 1816).

Olika domslut finnas beträffande *bortspelning* av föremål genom *tärningkast*.¹

Lister HR dömde avskedade konstapeln Ström m. fl. att jämlikt 1792 års förbud och 1810 års varning böta en var 25 rdr bko för att de övat tärningsspel i ändamål att vinna ett Ström tillhörigt silverfickur; det å spelet vågade penningebeloppet förklarades förbrutet. Göta HovR fann väl de tilltalade förvunna att hava medelst tärningkast emot 24 sk. kastet spelat eller lottat om uret; men som detta företag, ehuru obehörigt, dock icke kunde hänföras till de äventyrliga spel som i 1792 års förordning och 1810 års varning under namn av hasardspel äro förbudna, så befriades de tilltalade från ansvar enligt dessa författningar och dömdes, med tillämpning av 1772 års förbud, vardera till förbudsbrottsböter 3 rdr 16 sk.; det vågade penningebeloppet vore ej förbrutet. Men HD upphävde HovR:ns utslag och fastställde HR:ns (¹¹/₁₀ 16, landsfisk. Sandstedts besv.).²

Hos traktören Nyman å Bergs gästgivaregård hade man någon dag i dec. 1842 med tärningar spelat om ett silverur »eller, såsom gemenligen säges, bortkastat detsamma» (HD:s prot.). Mot insats av 2 rdr bko fick varje spelare slå tre slag med tärningarna; den som uppnådde högsta nummertalet erhöll uret. Gullbergs HR dömde till böter med stöd av 1792 års förbud och 1810 års varning, men Göta HovR frikände enär de tilltalade genom åtalade bortlottningen ingalunda kunde anses hava övat sådant äventyrligt spel som förbjödes i 1792 års förordning. HD gjorde ej ändring (³⁰/₁₁ 46 e. m.).

Vid RR:n i Södertälje påstods ansvar å gårdsägaren Larsson och smedslärlingen Forsström jämlikt k. förordningen d. 21 mars 1844 (ovan s. 209) för att de anställt eller deltagit i varulotteri.

¹ I KB finnes detta tryckta tillkännagivande (utan år): »En stor gentil engelsk resvagn med mycket bekväma inrättningar bortspelas genom 3 tärningsskast till den högstslående på värds huset Blå Porten å Kongl. Djurgården lördagen den 1 juni kl. 4 eftermiddagen. Lotten kostar 3 rdr bko.»

² Det förtjänar anmärkas att jr Poppius, nummerlotteridirektionens ordf., deltog i nu anmärkta båda avgöranden av år 1816.

RR:n bötfällde dem under åberopande av 1792 års förbud. Svea HovR däremot friade: annat vore ej ådagalagt än att sedan vid ifrågavarande tillfälle, då dansnöje varit hos änkan Hertzberg anställt, F. för att erhålla medel till inköp av dryckesvaror tillåtit att honom tillhöriga persedlar, bestående av ett fickur av mässing och ett piphuvud av porslin, finge med tärningar bortspelas emot en insats av 8 sk. bko för varje spelande och skyldighet dessutom för den vinnande att erlægga 2 rdr rgs, så hade L. medelst kastning med två tärningar gjort högsta kastet, varigenom han bekommit persedlarna men måst utöver insatsen betala 2 rdr till anskaffande av förtäring; förfarandet kunde icke hänföras till lotteriinrättning eller äventyrligt spel. Åklagaren fullföljde talan, men HD gjorde ej ändring (²⁷/₀ 50).¹

Till de Andreas Möllers efterlämnade papper, som på sin tid begagnades av Arvid Ahnfelt (men numera äro förkomna?), hörde även några blad med rubriken »Högsta domstolens idrotter». Enligt Ahnfelt är det icke någon lysande meritförteckning Möller här uppgjort, men tyvärr återger han blott en av de Möllerska anteckningarna, nämligen denna: »I ett mål, som fullföljdes av stadsfiskal Thavenius, förklarades *kille* icke vara hasardspel.»¹

Det åsyftade målet kan icke gärna vara något annat än följande, ehuru Thavenius däri uppträder hos KM:t som förklarande, ej som klagande part.

Hos förre styckjunkaren (han kallas även löjtnanten) G. A. Herslow, boende i huset nr 40 och 42 vid St. Nygatan i Stockholm, mottogos vintern 1836—37 gäster som undfägnades med mat och dryck och roade sig med kortspel. På grund av anonym angivelse att hos Herslow bedreves äventyrliga spel, såsom pharao och biribi,³ yrkades hos ÖÅ för polisärenden ansvar här för å såväl H. som ett flertal andra personer i skilda levnads-

¹ Jfr JA 29: 493.

² Interiörer ur det literära stockholmslivet s. 23.

³ I Lindskogs spelbok s. 255 säges att *kille* »så vida det ej spelas med en mycket låg point, hör till de fördärligaste hasardspel».

⁴ Om åtal mot f. landskanslisten Hökerberg för det han hållit s. k. biribibank å Nynäs värdshus under höstmarknaden i Gävle 1826, se. HD ³⁰/₀ 29.

ställningar. Svaromålen växlade. Från överdirektören P. A. Norstedt (förlagets grundare) ingavs en skrift, däri han androg att man borde vara fredad för dylika beskyllningar »då man närmar sig till slutet av åttonde 10-talet år, ofta har giktanfall och på vintertalet, utom någon promenad åkande, ej varit från mitt hem». Expeditionssekreteraren Lindgren (känd såsom redaktör för den åren 1820—38 med understöd av Karl Johan utgivna konservativa tidningen Granskaren) anförde, likaledes skriftligen: »Som, enligt vad tämligen allmänt känt är, hela min tid för det mesta sättes i anspråk för allvarsamme arbeten, efterhållande näringsomsorger och tryckande bekymmer, har jag under de få stunder jag tillbragt hos hr H. litet eller intet deltagit i de spel där förefallit. Någon gång har jag likväl hos H. spelat boston, träkarl eller slikt: i några andra spel har jag icke deltagit, och ej heller därstädes sett sådana övas med undantag av wobesser eller kille, vilket jag aldrig spelar.» Andra — H. själv, f. d. landshövdingen Flach,¹ krigsrådet Dahlfeldt, badaremästaren Palmblad, hovkonditorn Sundberg m. fl. — erkände att de spelat kille, men Flach anmärkte att han ansett detta tillåtet, i anledning av en KM:ts nåd. dom i en lika beskaffad fråga.

ÖÄ fällde jämlikt 1792 års förbud alla killespelarna till böter, med den motivering att s. k. kille eller wobesserspel är till sin beskaffenhet otvivelaktigt äventyrligt och ingalunda kan hänföras till de under namn av commercespel tillåtna spelsätt.²

H. klagade å samtliga de bötfälldas vägnar. Hans argumentering för frikännande, väsentligen baserad på tre omständigheter, bemöttes utförligt i förklaring av stadsfiskalen, fältsekreteraren Thavenius.

Till bevis om killespelets tillåtlighet åberopade H. främst, att camphiokorten, som ej kunde användas till annat spel än kille, vore av staten tillåtna till försäljning och med hög stämpelavgift

¹ Carl Georg F. (1778—1846), känd ridderhustalare, landshöv. i Älvsborgs län 1820—25, blev 1841 efter kungamakaren Mörner tullinspektör vid Blockhusudden.

² H. fick även böta för olaga brännvinsminutering och för intrång i borgerlig näring medelst mats försäljande. Han anmärkte häremot att han aldrig begärt någon betalning och att blott ersättning för kostnaderna »då och då, efter godtycko, blivit mig tilldelad] av kortpenningarne eller den s. k. poulangen, vilken likväl överallt där spelbord arrangeras och begagnas äger rum samt avsättes än till kort, än till ljus, än till drickspenningar åt betjäningen».

belagda. Härtill genmältes att camphiokortens användbarhet uteslutande för kille vore varken bevislig eller sannolik; för övrigt finge själva biribitavlorna både köpas och säljas utan att därför deras begagnande för hasardspel vore tillåtet.

Vidare hänvisade H. till det allmänt kända och lätteligen bevisliga förhållandet »att överallt i huvudstaden det ifrågavarande spelet i många år föröfvats i närvaro av själva statens och stadens styresmän». Th. fann denna besynnerliga förevändning lika obestyrkt som osannolik; i allt fall vore »oupplyst huruvida desse högt uppsatte män haft den icke allom givna insikt rörande de olika spelarterne att de, till vilkas plikter det icke hör att fiskalisera, kunnat förstå huruvida hasardspel eller blott jeu de commerce varit å färde».

Vidlyftigast diskuterades, om och i vad mån spelets utgång kunde på sätt H. gjorde gällande anses bero av den spelandes fria vilja och omdöme. Enligt Th:s mening vore det för killespelets brottslighet »nog att hasarden däruti är det *övervägande elementet*: att slumpen, à la règle och nästan alltid, är ensamt avgörande och att utgångens möjliga ledande genom den spelandes 'fria vilja och omdöme' utgör ett blott tillfälligt undantag för de händelser då, efter en mängd medspelandes nederlag eller s. k. död, tvenne ensamt överlevande tävla om vinsten, som dock även för dem vanligast är beroende av vad kort de slumpvis erhålla o. s. v. Om tolv personer spela tillsamman och blott till slutet för de tvenne sistlevande i varje parti någon beräkning en och annan gång kan vara möjlig, så berodde ju likväl spelet för alla de övriga tio, som förlorat sine insatser, av absolut hasard. Och som alltså hasarden förnämligast karakteriserar spelet och all benämning sker *a priori*, synes det icke vara tvivel underkastat att ju detta spel måste inbegripas uti den klass av spelsätt som i k. förordningen d. 2 aug. 1792 kallas *äventyrliga*.¹ Skulle man ej antaga detta, kunde både biribi, pharao, la belle m. fl. göras lovliga därigenom att man uttänkte sådana variationer därav att, sedan till ett tjugotal medspelares öde be-

¹ Jfr Stjernbergs kommentar till 18: 14 SL: »Med 'äventyrligt' spel åter förstås ett sådant spel, vid vilket från samtliga eller åtminstone flertalet deltagares sida utfallet förutsättes skola uteslutande eller alldeles övervägande bestämmas genom slumpen (hasardspel).»

rott av slumpen, partiet slutades med en efterakt för två eller tre av de spelande, varuti vid ett och annat tillfälle, liksom i wobesser, utgången kunde bero på någon ringa grad av beräkning.» H. anförde till bemötande av denna åklagarens »djupsinniga behandling» av ämnet: »Om i ett spel blott ett enda tillfälle gives i vilket slumpen är förnuftet underordnad, så måtte väl något *absolut* äventyrligt däri icke finnas, emedan denna omständighet, inträffad under vilken epok av spelet som helst, i anseende till sin verkan därpå betagit ödet dess positiva inflytande på utgången, och var och en, som aldrig så litet har sig killespelet bekant, måste ovillkorligen medgiva att *så* är fallet i nästan varje kortens utdelning i detta spel, emedan *bedömandet av varje korts värde i förhållande till spelarnes antal och spelets ställning, om dömet över motspelarens svar på framställda frågor om ny utdelning, samt beräkningen av skälen för och mot propos och bifall härtill*, äro så kraftigt impedierande elementer däri att de tvärtom merendels avgöra utgången.»

I HD prövades målet av justitiestatsministern Rosenblad jämte sju justitieråd (Themptander, Bredberg, Nyblæus, Engelhart, Nordenstolpe, Snoilsky, Sparre); och »som klaganderne icke genom den i målet hållna undersökningen voro övertygade att hava idkat sådant spel att de på grund av k. förbudet d. 2 aug. 1792 därför kunna till ansvar fällas», så friades de från åtalet ($\frac{16}{10}$ 37 e. m.).¹

Vid en d. 13 febr. 1859 i källarmästaren Granströms lokal i Söderköping anställd mindre soaré hade rådmannen Österberg, notarien Carl Wahrolin m. fl. spelat *knack*; somliga av dem hade efter soaréns slut fortsatt spelet ända till kl. 7 följande morgon. De ställdes under åtal för äventyrligt spel.

Åklagaren och de tilltalade voro ense om vad som passerat. Här- om innehåller föredragningspromemorian i HD, skriven av asses-

¹ H. ansågs ej heller förvunnen att hava sålt mat och brännvin.

RRn i Kongsbacka ($\frac{1}{8}$ 1845) dömde gästgivaren därstädes m. fl. att med ed betyga att de icke vid av dem förövat s. k. *campio* eller killespel utsatt och spelat om penningar, men edgången undanröjdes av HovRn när spelet icke kunde hänföras till dem som enligt 1792 års förbud borde anses äventyrliga; HD ej ändring ($\frac{18}{9}$ 50).

sorn, sedermera underståthållaren Schager: »Spelet *knack* tillgår ostridigt på detta sätt: Alla spelande insätta i *potten* lika insats (vilken nu var 25 öre), så gives tre kort till var och uppslås *trumf*. Den som fått klena kort 'lägger sig', den som vill vara med *knackar* i bordet, var i sin ordning, varefter desse, som äro med, *köpa* sig till *trumfstyrka*, varpå utgången huvudsakligast beror. Se'n spelas på vanligt sätt. Den som ej fått något stick blir *bet* och insätter i potten lika mycket som alla insatserne tillhoppa, varefter de som fått stick dela hela potten sig emellan i mån av stickens antal.»

RR:n ansåg, vid betraktande av den utav de tilltalade gjorda samt av åklagaren vitsordade beskrivningen på det förövade s. k. knackspelet, detsamma icke kunna hänföras till sådana äventyrliga spel som avsåges i författningarna (1792 års förbud m. fl.); men de som fortfarit med spelet efter den tid, då lokalen varit upplåten till dansnöje för ett slutet sällskap, dömdes att böta 5 rdr rmt var.

Sedan åklagaren, stadsfiskalen Bergström, förgäves klagat i HovR:n, fullföljde han målet till KM:t. Han framhöll att deltagare i knackspel ofelbart äro underkastade större penningeförlust än som kan uppkomma på sådana spel som för nöje och tidsfördriv vanligen brukas; knack vore ej något sällskapsspel utan »ett egennyttigt tidsfördriv, anställt i avsikt att avlocka varandra penningar». Härtill genmälte de tilltalade att »alla spel — ja strängt taget hela livet — är ett egennyttigt tidsfördriv, enär högst få personer lära finnas vilka icke hellre vilja vinna än förlora». I övrigt anförde de: utom schack och kanske biljard finnes intet spel där skicklighet ensamt bestämmer utgången. Den skickligaste och mest övade mästare i whist, vira, préférence, boston etc. eller verkehren (brädspel) är till största delen en slav under sina kort eller tärningkast. Knack är på sätt och vis det minst äventyrliga av alla kortspel, som för nöje och tidsfördriv idkas i samkväm, ty om jag ej »går med» kan jag omöjligen tappa mer än min insats. Är knack äventyrligt, måste ovillkorligen alla slags kortspel om penningar bannlysas från sällskapslivet.

HD (Alexanderson, Gyllenhammar, Iggeström, Quensel, Leuhusen, Almqvist, Bolin) gjorde ej ändring (²³/₁ 62).

Härmed bör jämföras rättsfallet NJA 1875 s. 649,¹ där samtliga domare synas ha varit ense om att knack borde hänföras till äventyrliga spel. Underrätten åberopade för sin mening härom vad som vore »ostridigt», och av dess domskäl framgår att äventyrligheten icke ansågs avhänga av insatsernas större eller mindre belopp. Under målets handläggning synes väl äventyrligheten icke hava klart och otvetydigt fastslagits såsom ostridig, men sedan målsägarens biträde »upplyst» att i knack allt berodde på en slump, att man kunde bli bet på kung, knekt och nia i trumf, men däremot få spel på en hacka o. s. v., så medgav en av de tilltalade att i knackspelet vinst och förlust i allmänhet berodde på en slump.

Om det tyska spelet Grobhäusern säges i Pierers Universal-Lexikon (13: 69, år 1843) att det »ist fast überall als Hazardspiel verboten», och enligt Svenska Akademiens Ordbok är *gråpojs*, som anses vara en försvenskning av det tyska ordet, »benämning på ett slags hasardspel».² Gråpojs har dock av våra domstolar fått vitsordet att *icke* vara äventyrligt.

Vid RR:n i Kristinehamn yrkade regementskommissarien, stadsfiskalen Sundbäck ansvar å några herremän för det de under fastingen d. 16 mars 1814 spelat gråpojs³ i handlanden Olof Schagerströms rum. Jämte Schagerström, som var stockholmare, voro de tilltalade kaptenen And. Sundée, handlanden G. Northman från Mariestad, kungl. bibliotekarien N. L. Spaak från Karlstad och löjtnanten Erik Alén från Lillnors gästgivaregård.

¹ Den i detta rättsfall referabla frågan synes ha besvarats på motsatt sätt i ett tidigare mål. Norrala tglgs HR ogillade åtal för olovligt spel: ej utrett att spelet ägt rum å källare, värdshus eller annat allmänt näringsställe, och SL stadgade icke straff för spel i annat fall än då spelandet skett å sådant ställe. HovRn fastställde slutet: ej ens uppgivet, mindre visat att spelet övats om penningar eller penningars värde. HD ej ä. (9/4 66; Iggeström, Södergren, Cramér, Carleson, Wretman, Adlercreutz, v. Hofsten).

² Även Lindskogs spelbok upptar gråpojs bland »hasard- eller lyckospel». Gråpojs spelas med 52, 34 eller 32 kort, allt efter spelarnas antal; om blott 32 kort användas, uteslutas alla tvåor t. o. m. sexor. Först ges 2 kort åt varje spelare, därpå — sedan bud och överbud gjorts — ytterligare 2. Det gäller att få så vacker kombination av de 4 korten som möjligt: 4 ess, 4 kungar, 4 kort i svit av en färg (»äkta gråpojs»), 4 kort i svit av olika färger (»oäkta gråpojs»), o. s. v. Klöver- och spaderknekt, stundom även klöver- och spadersexa (»rebeller»; i varianten schervengsel fyller »wenzel» motsvarande uppgift) få enligt vissa regler räknas för annat kort.

³ Ordet stavas av Sundbäck gropoijs eller gråpoitz, i HD:s prot. gropoijs.

De bestredo att gråpojs vore äventyrligt. Spaak uppgav att han deltagit i spelet i de bästa både publika och privata societeter, och Sundée anförde, »att han så mycket mera vore övertygad att spelet ej vore förbudet som, under det Norriges övergång till Sverige firades i Karlstad, ortens högre ämbetsmän roat sig med samma spel».

RR:n ogillade åtalet, men med den uppenbart otillfredsställande motiveringen att 1792 års förordning, som bland förbudna spel omnämner la belle, biribi och pharao, ej upptar gråpojs. Göta HovR fastställde slutet, enär gråpojs ej kunde hänföras till de i 1792 års förordning och 1810 års varning förbudna äventyrliga spel.

Sundbäck klagade. Redan i hovrätten hade han anmärkt att gråpojs »ingalunda ännu finnes infört såsom någon conversation åtminstone i den bättre sällskapskretsen, utan bibehåller i förening med penningar och såsom hazarderligt ännu sin plats, då lägenhet gives, på spelhus och bland personer vilka av verkelig vinningslystnad samt i och för spel sig sammansälla». Hos KM:t vidhöll han att Schagerströms medspelare ej varit inbjudna gäster eller vänner och bekanta till honom utan sammansällade i och för spel om penningar; slik sysselsättning syntes minst tjänlig vid större folksamling och marknadstillfälle. Å de tilltalades sida yrkades ansvar å Sundbäck som »havit djärvheten att inför konungatronen beskugga aktade ämbetsmän och redlige medborgare».

HD fann ej skäl att göra ändring, men å påståendet om ansvar å Sundbäck kunde avseende ej heller havas (¹⁵/₁ 17).

En variant av gråpojs är *schervengsel* (på tyska Scherwenzeln).

Stadsfiskalen Heine yrkade vid RR:n i Luleå ansvar å landskanslisten F. G. Bucht och gästgivaren Johan Hällgren för att de d. 7 okt. 1859 på tumannahand övat äventyrligt spel, därvid den omspelade summan uppgått ända till 500 rdr. Å spelet, vars namn han stavade »schärvängzel», lämnade Heine denna beskrivning.

Utav kortleken, som innehåller 52 blad, utsorteras 20, nämligen ess, kung, dam, knekt och sjua i varje färg. Under det dessa

omskiftas utsätter varje spelare en summa, som skall vara liksom grundfond. Därpå gives 2:ne kort åt vardera spelaren, som ensamer desamma, och så börjas en s. k. »uppstötning», då den ene spelaren på sina 2:ne kort söker höja »kulan» och överträffa sin motspelare, om vars kort han är alldeles okunnig; då detta är slutat, skiftas leken ånyo, och därefter får varje spelare ytterligare 2:ne kort, som läggas på bordet uppslagna, så att de för motspelaren bli synliga. Den ene spelaren skall då bedöma sin motspelares styrka genom de 2:ne kort, som denne har framför sig synliga å bordet (de andra 2:ne korten hava, som nämnt är, ej ännu visats) och sålunda börjas ånyo en tävlingsstrid, vari den ene, många gånger genom att söka avskrämma sin motspelare, överbjuder den andre. För spelet finns ingen vidare gräns än möjligen mänskliga förnuftet, om det får råda, eller en klen kassa, och av en lidelsefull retning att förivra och på osedda kort våga allt intages otvivelaktigt en detta spel brukande människa. Därigenom blir det äventyrligt, och jag har t. ex. hört trovärdigt omtalas personer härstädes (ehuru det ej är bevisligt), som vid de erhållna 2:ne första korten utsatt 12 rdr var och då andra 2:ne korten erhöles förhöjde »kulan» genom att överbjuda varandra till 1,000 rdr, när spelet, såsom det heter, var obegränsat.

Bucht, som var en originell man, gemenligen kallad Gammel-Buchten, svarade även å sin medparts vägnar. De hade i all menlöshet övat sällskapsspelet schervengsel, liksom även åklagaren själv gjort. Men »vi hava aldrig spelat om annat än egna penningar och aldrig därvid äventyrat andras tillgångar. Mätte åklagaren med tryggt samvete kunna göra enahanda förklarande. Han skulle då icke, såsom nu är fallet, behövt bliva stämd att stå till svars för förskingring av medel som han för andras räkning i egenskap av ombud uppburit. — — — Angripen för följderna av dylikt mindre redbara förfaringssätt är det väl som han nu tillgripit detta usla räddningsmedel, likt den drunknande som griper tag uti halmstrået.»

RR:n yttrade att schervengselspelen, »enligt den beskrivning aktor om detsamma till rätten ingivit, icke kan anses utgöra något sådant hasardspel för vars utövande KM:ts nåd. förbud emot spel och dobbel d. 2 aug. 1792 stadgar böter, när på sätt beskrivningen över spelet innehåller de spelande, i början av spelet, vardera erhålla 2:ne kort, vilka de bese, varefter spelarne, efter styrkan av de besedda korten, göra sina bud och överbud över

varandra, och till vilka överbud otvivelaktigt erfordras övning och omtänksamhet hos de spelande, varigenom även spelet mister egenskapen av hasardspel». De tilltalade frikändes alltså från ansvar för olovligt spel, men skulle jämlikt 14:7 RB för förklenliga tillmälen mot åklagaren böta vardera fem rdr rmt.

HovR:n, där Heine klagade, fällde däremot Bucht och Hällgren jämlikt 1792 års förbud och 1810 års varning att var för sig böta 37 rdr 50 öre rmt: schervengselspel vore ostridigt av sådan beskaffenhet som Heine vid RR:n beskrivit, vid vilket förhållande antagas borde att omförmälda kortspel vore äventyrligt.

I besvär till KM:t androgo Bucht och Hällgren: åtal för schervengselspel hade flera gånger fullföljts till KM:t, men spelet hade aldrig blivit ansett för hasardspel. Det hade »här i orten och vidare inom riket» allmänt gagnats som sällskapsspel och vore i själva verket ett av de minst äventyrliga, emedan spelaren av de tjugu korten hade tolv öppna — en översikt av möjligheterna till vinst eller förlust som intet annat spel medgäve. Heine genmälte: när fem spela bliva tio kort synliga, men då spelet övas på tumannahand blott fyra; det är misstag att KM:t skulle förklarar spelet tillåtligt, liksom att spelet skulle övas allmänt i riket, »ty det är visst här i orten det har sin upprinnelse och är föga, om ens något, härutom spritt».

KM:ts utslag innehåller att KM:t prövar, med ändring av HovR:ns utslag, rättvist gilla RR:ns i målet meddelade beslut.

Om målets behandling i HD har en viss legendbildning ägt rum. Det har sagts att föredragningen övervarits av exc. Günther, vilken såsom intresserad spelare önskat bli närmare invigd i schervengselns hemligheter. Han skall i sådant syfte ha vänt sig till dåvarande revisionssekreteraren F. F. Huss som i sin tur tillkallat två andra norrlänningar, vice häradshövdingarna Johan Söderholm, med tiden registrator hos jk, och Carl Johan Cygnæus, sedermera landssekreterare i Umeå. Dessa fyra herrar skola tillsammans ha spelat några partier — kanske rent av i HD:s rum å slottet — och att KM:ts utslag blev frikännande lär väsentligen berott av de erfarenheter Günther härvid vunnit

och av den stora auktoritet han även som kortspelare åtnjöt bland de övriga justitieråden.

Vid närmare kontroll befinnes emellertid att denna juristhistoria icke kan vara riktigt sann. Då målet föredrogs i HD, d. 21 febr. 1862,¹ tillhörde Günther ej längre de levandes antal († 22/7 61). KM:ts utslag återger den mening som omfattades av jr:n Quensel, Leuhusen, Berg, Almqvist och Bolin; två ledamöter, Carleson och Adlercreutz, gjorde ej ändring i HovR:ns utslag.

En liten detalj som också hör till historien är däremot fullt dokumenterad: i KB:s i Norrbottens län brevdarium år 1862 har Bucht egenhändigt och icke utan en viss segerstolthet i pikturen inskrivit under d. 21 febr.: »Utslag å F. G. Buchts och J. Hällgrens besvär, genom hvilket utslag dem tillåtits att fortfarande spela scherwis.»²

Vid KämnersR:n i Kalmar yrkades å några ynglingar ansvar jämlikt 1792 års förbud för att de d. 14 sept. 1848, och nästan varje dag, vid det s. k. Jordbrotorpet i Kalmar roat sig med att *singla slant*. Åtalet ogillades i alla instanser, enär författningen stadgade ansvar endast för sådana äventyrliga spel som förövas med kort eller tärning (HD 9/1 50).³

¹ Besvären ink. 8/2 61, förkl. 2/4.

² Historien om Güntherska kortspelet har berättats mig av f. d. landshövdingen Karl J. Bergström, vilken såsom sin sagesman uppgivit den i Luleå födde häradshövdingen Alfred Waldenström (1843—1925). Johan Söderholm var Buchts och Hällgrens ombud hos KM:t. — Det lär i Norbotten antagas att spelet där införts av ryska officerare under invasionen 1810. I Sv. konversationslexikon (1848) nämnes schervenspel som ett spel, vilket Læstadius omtalar såsom borgrarnes favoritspel i Arjeplog. Spelet omtalas redan i Tersmedens memoarer I: 54 o. III: 76 (medd. av SAOB).

³ I HD voterades 13/7 1831 huruvida patiencekort borde stämpelbeläggas såsom spelkort; jfr NJA 1900 s. 254.

JUSTITIERÅDET BLOMS PENSIONERING.

Då Isak Reinhold Blom år 1823 lade in om sitt avsked, kunde han blicka tillbaka på en ganska minnesrik levnad. Född d. 27 okt. 1762 i ett sörmländskt prästhem kom han efter studier på Strengnäs gymnasium och vid Uppsala universitet till huvudstaden, där han efter hand vann en knapp utkomst som tjänsteman i överståthållarämbetet och ombudsman hos direktionen över nummerlotteriet, allt under det han ägnade sina lediga stunder åt litterär idrott. När han d. 5 jan. 1793 utnämndes till sekreterare i överståthållarämbetet för polisärender, hade han vunnit Svenska Akademiens dubbla stora pris för sitt Skaldebrev till dem som söka ett odödligt namn, och ännu som sekreterare fortsatte han att tävla inför den vittra areopagen. Under förmyndarstyrelsens tid följde han sin beundrade vän och mästare Leopold även däri att han, i sitt ekonomiska betryck, uppvaktade Reuterholm med de mest devota suppliker och hyllningar på vers och prosa. Året 1799 skänkte honom en dubbel framgång: han blev rådman i Stockholm och en av de aderton — den ende som hos sig förenat dessa värdigheter. Han erhöll lagmans titel 1808, valdes till förste fullmäktig för huvudstaden vid det följande årets riksdag, var en bland dem som undertecknade konstitutionsutskottets memorial om regeringsformen och kom med i den rekonstruerade HD:s första uppsättning. Som ämbetsman och jurist åtnjöt han nu ett odelat anseende. Som vitterhetsidkare och än mer som smakdomare¹ var han av den gamla skolans män högt uppburen, medan fosforisterna angrepo honom såsom en av akademisternas koryféer. I

¹ Skogman har i sina minnesanteckningar bevarat detta omdöme av Blom om Byrons arbeten: »Jag har haft möda att finna en pärla i denna stora sophög.»

lande såsom årlig pension för sin övriga livstid av lönen 1,500 rdr, att utgå av besparingarna på andra huvudtiteln.

Att KM:t skulle av egen maktfullkomlighet bevilja pension ansåg man dock nu, 1823, ej tillrådigt. Riksdagen var samlad, och Blom hemställde själv att frågan måtte underställas dess prövning. Varför och huru detta borde ske antydde han i följande brev till statssekreteraren Danckwardt:

Välborne Herr StatsSekreter och Riddare av Kongl. Nordstjärne Orden.

Vem förtrodde någonsin sina dagars öden i ädlare händer än jag i detta ögonblick har den lyckan att göra.

Jag hade i går afton företräde hos Konungen som med den yttersta nåd avhörde min anmälan om min avskedsansökning. Jag hemställde därvid även att ansökningen måtte kommuniceras med statsutskottet och i denna önskan fortfar jag, för att förekomma alla otidiga eller framtidiga anmärkningar och för att försäkra mig om vad jag äger. I mitt utsläpade tillstånd begär jag ingen ting annat än min lön, som netto räcker till dagligt bröd, men jag vill ej en annan tid se detta bröd ryckas ifrån mig. HM:t tycktes gilla min hemställan och därav bör jag göra mig försäkrad om ärendets framställning till utskottet i de gynnsammaste termer för mig.

HM:t befalle mig nämna för Herr StatsSekreteraren att ansökningen kunde om tisdag föredragas. Jag lämnar den i dag till Wilhelmsson.¹

Med en lika sann som oföränderlig högaktning och tillgivenhet har jag den äran vara Vål. Herr StatsSekreterens och Riddarens

ödmjukaste tjänare

Blom.

d. 12 juli 1823.

Ehuru Blom i detta brev säger sig begära blott sin lön, anhöll han dock hos KM:t om årlig pension till lika belopp med justitierådslönen jämte åtföljande taffelpenningar.² Han åberopade betyg av livmedicus Ekström att han under mångårigt stillasittande, nattvak och tråget sinnesarbete ådragit sig en försämrad hälsa och i synnerhet en märkligt avtagande syn med värk i ögonen, smärta vid stark dager och eldsken samt ofta oför-

¹ Registratören i kammarexpeditionen; se om honom Ulfsparré, Från Karl XIV Johans dagar s. 14.

² Lönen höjdes 1815 med 20 procent, men taffelpengarna bibehöllos vid beloppet 1,000 rdr bko. Jfr Gabriel Poppus s. 437 f.

mögenhet att läsa, vilket giver föga hopp att synen skall återkomma men påkallar fullkomlig ledighet från ämbetet så vida den ännu återstående synförmågan skall kunna bibehållas.

I den skrivelse, varmed ansökningen överlämnades till statsutskottets vidare åtgärd, fäste KM:t utskottets uppmärksamhet »på de för bifall till densamma talande skäl av sökandens beklagligen iråkade oförmögenhet till fortsatt tjänstgöring, hans i flere hänseenden utmärkta förtjänster samt hans behov av de sökte pensionsvillkoren till vinnande av en bekymmerslös bärning på sin ålderdom».

Utskottet behandlade ärendet välvilligt. Efter en artig fras att ansökningen vore »ett aktningvärt bevis för den förtjänstfulle ämbetsmannen, som inseende sin oförmåga att med dess vanliga verksamhet utöva det anförtrodde viktiga ämbetet, hellre därifrån avträder än han begagnar den honom i författningarne förvarade rättighet att därvid bibehållas», konstaterade utskottet att Blom, om k. kung. d. 29 juni 1798 tillämpades å honom, skulle i pension få blott $\frac{3}{4}$ av lönen och sålunda, då utskottet ej kunde tillstyrka hans begäran att få behålla taffelpengarne, komma att frånträda ungefär hälften av sina inkomster, vilket skulle utgöra en högst kännbar minskning och möjligen sätta honom i bekymmer för en efter ålderns krav och innehavande värdighet i samhället någorlunda passande utkomst. Därför hade utskottet, »som till de ojävaktiga bevis av hr justitierådet Bloms ämbetsmannaförtjänster, han av allmänna opinionen sig tillvunnit, ansett böra läggas dess deltagande uti utarbetandet av vår nu gällande konstitution och ett 15-årigt verksamt deltagande såsom granskande ledamot uti förslagets utarbetande till ny civil- och kriminallag, icke kunnat tveka att vid desse till hr justitierådets fördel gemensamt verkande omständigheter, tillstyrka» en pension svarande mot hela lönen, med uteslutande av taffelpenningarne, »dock under det uttryckliga förbehåll, som KM:t fästade vid en år 1814 inträffad händelse då en bland HD:s ledamöter för sjuklighet erhöll avsked med pension till enahanda belopp med lönen, att sådant icke må utgöra något prejudikat för framtiden».

Präste- och borgarstånden biföllo utskottsbetänkandet utan

diskussion, men på riddarhuset uttalades vissa betänkligheter. Översten Ambrosius Magnus Berghman anmärkte att Blom enligt utskottets förslag skulle få i pension fem gånger så mycket som en general eller fältmarskalk, ehuru han icke kunde jämföras med någondera, vare sig i rang eller lönevillkor. Blom hade för övrigt ej varit i statens tjänst mer än 14 år, ty förut var han i stadens. Finge han halva justitierådslönen, hade RSt gjort allt som kunde fordras. Berghman bemöttes dock av flera talare. Hartmansdorff förmodade sålunda att om en fältmarskalk eller annan militärperson råkade, liksom Blom, i fara att bli blind, RSt ej skulle underlåta att göra samma avseende på förtjänsten och missödet då som nu; såsom rådmän i Stockholm deltaga man i styrelsen av en betydlig del av Sveriges folk mängd och det vore en tillfällig omständighet att städerna själva avlöna sina ämbetsmän; det syntes naturligt att den, som länge levat i en viss krets och vant sig vid ett visst levnadssätt, ej gärna avviker därifrån på ålderdomen, och det skulle vara hårt att äska det av en gammal man. Advokatfiskalen, kammarherren Pereswetoff-Morath ansåg det vara RSt ej värdigt och för det allmänna vådligt att genom vägrande av pension för ämbetsmän nödgas dem att tjäna kvar och förlita sig på andras granskning av handlingar, där fråga är om det dyrbaraste en medborgare äger: *liv, ära och gods*; e. o. ledamot i HD kan ej förordnas; blir det ej möjligt för ledamöter i HD att vid sjuklighet begära avsked, komma de övriga att utöver förmåga betungas med arbete och ärenderna ändock slutligen att icke kunna skötas.

Även ridderskapet och adeln biföll emellertid betänkanDET.

I bondeståndet blev däremot utgången en annan, och d. 11 sept. 1823, då ärendet där behandlades, gick det livligt till såväl under själva debatten som vid ett därtill anknutet efterspel. Anders Danielsson, som själv ej var tillstädes, lät genom Rutberg ingiva ett anförande vari han vältaligt avstyrkte bifall: »Om jag än, såsom enskilt man, skulle göra avseende på de omständigheter vilka man framställt såsom grund för det föreslagna bifallet, får och kan jag likväl, såsom representant för hemmarande betryckta skattdragare, icke följa ett lättroört hjärtas

första ingivelse för att med frikostig hand till mindre behövande bortgiva vad som först skall utpressas av dem behovet vida hårdare trycker. Vi hava bestämda pensionslagar; må de följas, eller ock alldeles upphävas.» Flera instämde. Men då härefter blev upplyst att de övriga tre stånden bifallit betänkandet och att således frågan redan vore avgjord, hemställde talmannen, den akademiskt bildade Anders Jansson Hyckert, om icke ståndet i stället för att avslå eller förkasta, »borde nyttja det hövligare uttrycket: att ståndet vid samma betänkande, såsom av trenne riksstånd redan godkänt, ville låta bero».

Nu följde ett synnerligen animerat ordbyte, varunder yrkades dels återremiss, dels — av bl. a. Lars Andersson — avslag å betänkandet och dels bifall till talmannens förslag. Protokollet innehåller vidare: »Lars Andersson fortsatte dock sitt bestridande och åberopade sin riksdagsmannarätt att avslå eller bifalla, vilket honom bäst syntes. Många instämde; och fastän även sekreteraren¹ sökte föreställa ståndet justitierådet Bloms förtjänstfulla ämbetsmannabana samt den ställning vari han sig nu befinner, hördes likväl allmänna rösten inom ståndet vara för avslag å betänkandet, varom Lars Andersson m. fl. begärte proposition, den talemannen förklarade sig ämna i vederbörlig ordning framställa, och blev Lars Andersson härvid av talemannen erinrad att man, som orden föllo, icke borde med ohövlighet förfara då KM:ts nåd. proposition skulle besvaras; att sådant icke kunde med ståndets heder och värdighet förenas; och att talemannen således ytterligare avstyrkte allt förhastande.»

Betänkandet blev härpå avslaget, men sedan talmannen fästat beslutet med klubbslag flammade striden upp på nytt. Johan Longberg, den blivande duktige talmannen, begärde ordet med anledning av »talemannens ofta upprepade yttranden varigenom ståndet fått förbräelse om ohövlighet» och förbehöll sig »att talemannen ville innehålla med dylika tillvitelser och påminna sig att bondeståndet icke är att anse för dagsverkskarlar som kunna befallas, utan ett fritt riksstånd som handlar efter egen övertygelse och eget omdöme utan att från någon behöva hämta

¹ Häradshövdingen i Lister och Bräkne, tituläre hovrättsrådet S. E. Trägård.

reglor för sitt förhållande». Med Longberg förenade sig Rutberg och Anders Mattsson från Bohus län, den senare med tillägg att om bondeståndet uti förekommande frågor icke fritt finge yttra sin mening, vore dess närvaro vid riksdagen onödig och ståndet kunde då hellre hemförlovas och låta allt bero på andras gottfinnande.

Talmannen sökte nu närmare förklara sitt handlingssätt i ett anförande, vars slut i protokollet refereras sålunda: »Då man, såsom Longberg nu förhållit sig, kan gå så långt att man, sedan ett mål blivit i laga ordning avgjort, utan att i diskussionen hava deltagit söker personligen skymfa och förtyda, röjer sig avsikten allt för tydligt, och denna avsikt är icke hedrande. I övrigt fann talmannen emot sin värdighet att i detta ämne med Longberg inlåta sig i någon strid.»

Hurusom likväl fred ingalunda var redan därmed återställd, men omsider slutligen uppnåddes, därom lämnar protokollet följande skildring:

»Då Longberg härefter yttrade att det är ståndet som blivit förolämpat, uppkom någon oro bland dess ledamöter, av vilka åtskillige besannade Longbergs nu förnyade uppgift att talmannen på ett förebrående sätt nyttjat ordet *ohövligt*, men andra åter förklarade att de icke kunnat fatta detta ordalag såsom fällt i dylikt ändamål. De flesta önskade att, med talemansens och Longbergs eller vederbörandes ömsesidiga begivande, diskussionen måtte från protokollet uteslutas; och sedan denna mening, understödd av sekreteraren, blivit med få undantag av ståndet i allmänhet uttryckt, utlät sig Longberg att han för ståndets vilja är benägen att låta sine yttranden utplånas; varemot talmannen förklarade att han vill sig däruppå besinna, då Longberg åter förbehöll att protokollet må bliva oförändrat; vartill talmannen svarade: 'Gärna för mig, jag anser mig därav icke sårad.'

Flere ståndets ledamöter hördes nu yrka på göromålens laglikmätiga fortgång eller till ordningen för dagen.»

* * *

I utskottsbetänkandet återopades, med stöd av innehållet i Bloms ansökan, att han vore utan enskild förmögenhet, men Nils Månsson anmärkte i bondeståndet att han hört berättas motsatsen. Bouppteckningen efter Blom — han avled d. 6 maj 1826 — upptar tillgångar till 17,402 rdr 38 sk. bko, skulder och avgående poster till 6,223 rdr 13 sk. bko, varav dock 4,000 rdr bko utgöra av Blom borttestamenterade medel. Han hade år 1825 upprättat två testamenten, bevittnade det ena av Nils Snoilsky, det blivande justitierådet, skaldens far, och av C. H. Pfeffer, Richerts vän, justitierådet Bredbergs sväger, samt det andra av Pfeffer och L. M. Enberg, akademisten som efter Bloms död ombesörjde utgivandet av hans samlade skrifter. Bloms hushållerska¹ jungfru Johanna Fahlander skulle erhålla 3,000 rdr bko, medan 1,000 rdr bko gavs åt gymnasisten Magnus Torén till besörjande av »hans utredning till Uppsala och hans levnad därstädes» — fadern, justitierådet Torén, hade kort förut avlidit ($\frac{3}{9}$ 25). Om sistnämnda förordnande säges att »detta anslag skall sättas i verket på sådant sätt att en skuldsedel, till mig utgiven av hr justitierådet och kommandören Noréus, skall i min systems närvaro ur mina gömmor emottagas av hr justitierådet och riddaren Örbom och, med sedelutgivarens minne och vetenskap, i förenämnde ändamål transporterats på fru justitierådinnan Torén». Då Noréus vid sin bortgång blott ett par månader efter Blom hade skulder som vida överstego tillgångarna, blev förmodligen legatet till Magnus Torén av föga värde. — Bloms dödsbo hade också andra justitieråd till gäldenärer, nämligen Poppius (revers $\frac{3}{7}$ 17 å 1,500:—) och Strömfelt (revers $\frac{12}{10}$ 19 å 1,000:—); även Wirsén, som blev Bloms efterträdare i Svenska Akademien, hade lånat av honom (1,500:— enligt revers $\frac{21}{4}$ 21).

¹ Han hade dessutom piga och betjänt.

OM DOMS FULLBORDAN I LIVSSAKER.

I 3 kap. SB, vilket bär ovanstående rubrik, stadgas (4 §):
»Är fånge gensträvig och hårdnackad, och vill ej bereda sig till döden; gånge ändå dom till fullbordan. Nu — — är uppenbar själavåda: då give KB det överdomaren tillkänna, som dömt haver, och avvänte dess utslag.»

Det gällde alltså att pröva om gensträvighet eller själavåda förelåg; endast i förra händelsen hade KB att handla på eget ansvar. Prövningen var ej alltid lätt. Den föranledde någon gång åtgärder som, ehuru de vidtogos efter samvetsgrannaste övertägande och i bästa välmening, kunna i våra ögon framstå såsom avgjort olämpliga, ja upprörande, liksom även själva avgörandet kan synas oss vara ganska förfelat. Kan något vara mera ägnat att väcka en hälsosam misstro till vår egen klokskap, att påminna oss hur hjälplöst liten vår förmåga är att rannsaka och döma om medmänniskors känslor och tankar? Ur denna synpunkt tyckes mig följande historia från 1820-talet äga ett icke ringa värde. Den handlar om hur de maktägande, i tvekan huruvida en dödsdömd dråpare vore sinnesrubbad eller blott genstörtig, under närmare två år behandlade honom — tidvis ganska omilt — som ett studieobjekt, för att dock till sist låta domen gå i verkställighet.

Göta HovR dömde f. sergeanten vid arméns flottas göteborgskader Johan Petter Åhlberg att mista högra hand, halshuggas och steglas för det han d. 11 juli 1825 med fem hugg av en yxa dräpt sin på tredje året gamle son. Utslaget hemställdes till KM:t och Å. sökte nåd.

Å. var 32 år, hade efter det han för omkring två år tillbaka fått avsked från flottan försörjt sig med förfärdigande av

benknappar, var gift sedan 1814, hade i äktenskapet två gossar och två flickor. Makarna hade levat i ständig missämja, föranledd av bådas begivenhet på starka drycker. Då Å. d. 11 juli kommit hem till sin bostad i traktören Nils Falks hus i Majorna, hade hustrun i uppbragt sinnesstämning mött honom i förstugan och bitit honom i vänstra handen. Uppretad och förvirrad av vrede, även däröver att hustrun blivit beträdd med tjuvnad av ett par byxor, hade Å., utan att ha skäl till missnöje med barnet, givit det ett djupt hugg i huvudet och därpå, förfärad över gärningen och barnets plågor, tilldelat det än flera hugg. Efter dråpets fullbordan ropade han: »nu är jag klar att dö, ty jag har slagit ihjäl mitt barn för min hustrus skull.» I anledning av hustruns uppgift att Å. vore svagsint avgav prosten Roempke det yttrande att han, som i flera år känt Å., aldrig hos honom funnit minsta tecken till sinnesoredighet, men väl en lidande sinnesstämning, härledd av hustruns dåliga uppförande. Både vittnen och läkare intygade Å:s rediga sinnesförfattning.

HD ansåg utslaget lagligen grundat och fann, i anseende till brottets grova beskaffenhet, ej anledning att tillstyrka nåd; KM:ts beslut utföll i enlighet härmed (^{15/11}, ^{24/11} 25).

Emellertid anmälde KB i skrivelse d. 4 jan. 1826 att enligt vad fångpredikanten, regementspastorn Rhedin tillkännagivit Å:s beredelse till döden syntes omöjlig; och då det icke kunde vara lämpligt att verkställa dödsstraffet innan Å:s sinnesstämning blivit förändrad, så hemställdes att Å. måtte tillsvidare varda förflyttad till hospitalet och där försedd med sådant fängsel som förekomme möjligheten för honom att på flykten sig begiva. Men HD fann nödigt att Å:s sinnesförfattning först skulle behörigen undersökas även av vederbörande läkare (^{10/1} 26).

Sådan undersökning blev alltså, enligt KB:s uppdrag, verkställd av överfältläkaren prof. Weltzin, som därom avgav en berättelse av följande innehåll: Å. hade befunnits, med undantag av skabb, kroppsligt frisk, utan någon av de rubbningar i kroppens funktioner vilka oftast en eller flera åtfölja galenskap; såvitt W. erfarit röjde Å. icke i handling spår av för-

stånds- eller sinnesrubbning, varemot han i sitt tal stundom inblandade uttryck av förvillad imagination, men W. hade icke kunnat utforska huruvida dessa uttryck vore en verkan av verklig sinnesrubbning eller med flit yttrade för att härma ett sådant tillstånd; en sådan forskning vore icke ens möjlig så länge Å:s förhållande fortföre sådant det hittills varit; både av vad Å. talat med W. och vad W. hört om hans umgänge med fångvaktarne och fångarne vore W. böjd att förmoda bägge dessa förhållanden äga rum: nämligen att Å. stundom under likgiltiga samtal med flit inblandade orediga yttranden för att hos omgivningen underhålla tron på hans sinnesrubbning, och att — vid åtanken på brottet, hans i övrigt förda oordentliga vandel, hans nuvarande inskränkta belägenhet och det hotande dödsstraffet (vars snara verkställande han dock yttrat sig önska) och då han icke ägde ren känsla av ånger och ej heller vana eller ens kända förmåga att av religionen hämta någon tröst — Å:s imagination stundom tvingades i orediga former.

HD ansåg emellertid utredningen ännu icke tillfyllest utan förordnade att sundhetskolegium skulle inkomma med utlåtande ($\frac{10}{4}$ 26). Så skedde. Kollegiet uttalade den mening, med stöd av Weltzins berättelse, att sannolikhet eller ringaste anledning icke företedde sig till någon hos Å. varande förstånds- eller sinnesrubbning, utan ifall hans orediga tal ej härrörde av förställning kunde det förklaras såsom följd av en förvillad imagination därtill närmaste anledningarne syntes böra sökas i Å:s belägenhet, nämligen ovissheten av det honom förestående öde jämte ånger över brottet samt den på hälsotillståndet ofördelaktiga verkan av ett långt vistande i häkte.

Efter detta fann HD hinder ej möta för dödsstraffets verkställande ($\frac{30}{5}$ 26), men Karl Johan var av annan tanke. I konseljen förordnades att genom biskopen i Göteborgs stift borde utses någon skicklig prästman, som förut icke haft befattning med Å., för att söka bereda honom till dödsstraffet, och sedan Å:s sinnesförfattning blivit närmare undersökt av denne prästman jämte de flera läkare, som kunde vara att tillgå, ville KM:t meddela sitt beslut ($\frac{8}{6}$ 26).

Några månader förgingo, varefter KB till KM:t översände in-

tyg dels av v. pastor Rhodin och dels av fyra läkare, stadsläkaren Schultzen, stadskirurgen Franck, hospitalsläkaren Wendt och bataljonsläkaren Lundblad. Rhodin intygade att Å., som vore på det högsta elak, förhärdad och oböjlig, understundom haft yttranden som icke överensstämde med förnuft utan vittnade om sinnesförvirring; han ansåg Å. oförmögen att emottaga de undervisningar och råd som till en dödsberedelse vore nödvändiga. Läkarna åter anförde: Å. hade med förbehållsamhet och efter något besinnande på varjehanda frågor i likgiltiga ämnen givit rediga och sunda svar, men så snart samtalet blivit lett på hans brott och på hustrun, hade han uppblussat av vrede och arghet och hans svar då tyckts bliva mera invecklade och otydliga; några tydliga tecken till sinnesförvirring eller galenskap hade icke funnits hos honom; han borde således, om hans vilja kunde därtill förmås, kunna emottaga religionslärares undervisning för beredelse till dödsstraffets undergående.

Nu lät även Karl Johan betänkligheterna fara och befallde att KB skulle förstädigas att föranstalta om verkställande av dödsstraffet (¹⁴/₉ 26).

KB utsatte också dag för avrättningen, och den prästerliga bearbetningen av Å. vidtog åter med all kraft: prosten Roempke, adjunkten Börjesson och fångpredikanten Johansson erhöilo var efter annan i uppdrag att undervisa Å. i salighetsläran och bereda honom till döden, ja själve biskopen Carl Fredrik af Wingård besökte honom i fängelset. Men d. 18 dec. — dagen före den som KB bestämt för exekutionen — överlämnades till KB en skrift från Wingård, Börjesson och Johansson, däri de framhöillo såsom nödvändigt att Å., som »endast av det skäl önskar att dödsstraffet i morgon måtte på honom gå i verkställighet att han är ledsen vid sitt fängelse och vid själva livet», bereddets något längre rådtrum och tillika uttalade sin varma önskan att Å:s belägenhet måtte till KM:t ännu en gång inberättas med bönfallan att denne arme man måtte från dödsstraffet vinna nådig förskoning. Efter det uppskov medgivits utvecklade Wingård i en ny skrivelse till landshövdingen av d. 21 dec. sin personliga syn på saken.

Prästmännens gemensamma intryck av Å. sammanfattas i

HD:s protokoll ungefär sålunda: De hade funnit Å. till förstånd och fattningsgåva så förstörd att han icke ens kunnat fatta den enklaste framställning av någon enda religionssanning, och om han än för en stund talat redigt hade han likväl hastigt övergått från det allvarsamma och rätta till det mest skeva och oförmådade. Därför hade det ock varit omöjligt att längre tid sysselsätta honom med samma ämne eller med en uthållig religionsframställning, varvid han alltid visat sig missnöjd och harmsen, i synnerhet då den fordrat hans besvarande. Tillgiven en mängd oriktiga och vådliga irrmeningar uti sin religionsföreställning erkände Å. väl Guds tillvaro fastän han enständigt påstode att Gud icke befattar sig med människor, men däremot förnekade han bestämt försoningsläran och Kristi gudomliga natur, yttersta domen, de dödas uppståndelse och bibelns gudomliga ursprung. Det hade varit omöjligt att härom bibringa honom andra begrepp, även av det skäl att han ej tålde motsägelse utan att bringas till vrede eller en slags sinnesförvirring.

I sin särskilda inlaga till landshövdingen, Axel von Rosen, framhöll Wingård härutöver sin bestämda övertygelse att Å. icke borde straffas såsom ogärningsman med vilja. Å. hade i en högtidlig stund, kort förr än han förmodade sig ställd inför den Allseende Domaren, till Wingård avgivit den betydande försäkran att han aldrig med föresats gjort illa. Av hans ömhet och rörande förmaningar till de tre ännu levande barnen kunde slutas att han älskat även det barn han dödat. Wingård, som överraskande nog kallar Å. »denne numera stilla grubblare» av vilken samhället icke synes hava något att befara, slutar med en innerlig anhållan, »att högvälborne hr greven och generalen behagade till vår milde konung frambära sitt gällande förord på det denne olycklige man måtte vinna benådning från dödsstraffet och för sin återstående livstid förvaras på fästning eller rättare i ett dårhus där välviljan skall bereda honom inlösen. Evad ock utgången må bliva av detta mitt företag har jag lossat mitt hjärta ur ett samvetstvång, och för min del velat föranleda den möjliga frälsningen av en själ, som hastigt i denna sinnesstämning skild från livet skulle, enligt vårt omdöme på jorden, gått i evighet förlorad».

Då nu KB på nytt hänvände sig till KM:t bifogades vid dess skrivelse även tvenne lekmannaintyg, av premierlöjtnanten Tavvon att Å., som år 1825 varit förhyrd på skeppet Tapperheten, blivit hemförlovad enär han visat prov av sinnessvaghet, och av kronofogden Bratt att Å. efter hemkomsten från Tapperheten röjt spår av sinnessvaghet.

Vid ärendets förnyade föredragning i HD d. 11 jan. 1827 sutto där jr:n Peterson, Örbom, v. Rosén, Themptander, Stråle, Hård och Bredberg.¹ Ingen av dem var ännu böjd att ge upp striden, att understödja biskopens hemställan om nåd, men ingen ansåg heller tillrådligt att låta exekutionen omedelbart ske. En viss meningsskiljaktighet förelåg dock mellan Themptander och de övriga. Pluraliteten — vars yttrande i protokollet angives såsom HD:s — ville icke erkänna att situationen förändrats sedan HD förra gången uttalade sig: vad nu från prästerligt håll anförts sammanstämde huvudsakligen med regementspastor Rhedins tidigare intyg och kunde därför icke verka någon ändring i den åsikt som, med anledning av sundhetskollégii utlåtande vari de fyra läkarna sedermera instämt, HD lagt till grund för dess tillförene gjorda hemställan om verkställande av det Å. ådömda dödsstraffet. Att pluraliteten likväl förordade ett visst uppskov med exekutionen berodde icke på att någon ytterligare utredning om Å:s sinnesbeskaffenhet ansågs av nöden, utan var en ren opportunitetsåtgärd: »dock skulle HD till KM:t i und. hemställa om icke, vid den här inträffade händelse att verkställigheten, sedan dag därtill redan var utsatt, blivit på vederbörande prästerskaps begäran inställd, varav sannolikt kunnat uppstå någon föreställning hos delinkventen om möjligheten att undvika dödsstraffet och sålunda även för närvarande ett ytterligare hinder för hans allvarigare eftersinnande av sådane religionens sanningar om vilka han antingen i själva verket fattat eller till äventyrs låtsar sig äga de mest förvända och oriktiga begrepp, KM:t skulle täckas i nåder förordna att något lämpligt rådrum bör lämnas och genom KM:ts Bfhdes försorg honom kungöras, varunder denne delinkvent må äga ett förnyat tillfälle för sin bere-

¹ Av dessa hade blott Peterson, Örbom och Themptander deltagit i ärendets behandling ^{30/6} 26.

delse till det dödsstraff som därefter komme att likmätigt stadgandet i 3 kap. 4 § SB, utan hinder av hans möjligen fortfarande halsstarrighet, å honom på utsatt dag verkställas.»

För Themptander åter var frågan om Å:s sinnesbeskaffenhet, och därmed även frågan om dödsstraffets verkställande, alltjämt höljd i dunkel. Hans votum, som har den välgörande klangen av en vox humana, var av följande lydelse:

Ingen möjlighet visar sig att förena de många utlåtanden som under loppet av sistförflutna år samlat sig angående Å. och hans sinnesförfattning. Då läkare och präster motsäga varandra, måste ett misstag å någondera sidan hava skett.

På grund av det först inkomna, av dr Weltzin utgivna läkarebetyg har sundhetskollegium d. 19 sistlidne maj förklarar att ingen sannolikhet eller ringaste anledning sig företett till någon hos Å. varande förstånds- eller sinnesrubbnig. Till överensstämmelse härmed närma sig ock de fyra läkare som efteråt på stället besiktigt Å. och i anledning därav d. 2 sistlidne september yttrat att de hos honom *ej funnit tydliga tecken* till sinnesförvirring eller galenskap.

Däremot hava de flere prästmän, som var efter annan fått sig anförtrott att till dödsstraffets undergående bereda Å., under de med honom anställde samtal funnit ej allenast honom själv både oskicklig och obenägen för all dödsberedelse, utan ock en sådan orede och förvirring i hans utlåtelse och begrepp som skulle förråda sinnessvaghet.

Som Å. under allt detta oavbrutet önskat att få dö och i denna önskan fortfarit även dagen näst före den till vilken hans avrättning varit utsatt och honom kungjord, synes härigenom den eljest rimliga misstanken vara undanröjd att kärleken till livet kunnat förleda honom till list och förställning inför prästerskapet; och vid ett sådant förhållande synes den ovan anmärkte skiljaktigheten nödvändigt leda till en nu mera fullkomlig ovisshet huruvida Å. är sinnessvag eller icke; men blotta osäkerheten härom är, efter min tanke, en tillräcklig anledning att icke under tiden underkasta honom någon bestraffning, och minst en sådan som berövar honom livet och med detsamma möjligheten att återkomma till sansning.

Vore det än tillständigt att i närvarande grannlaga fråga tillerkänna läkarnes omdöme, såsom härlett från vetenskapliga grunder, en avgörande övervikt, så skulle dock en skyndsam verkställighet av det Å. ådömda straff medföra en annan betänklighet. Mängden av dem, som redan hava eller efteråt få kännedom om Å:s brott och dess påföljd, skulle troligen instämma uti det av deras själasörjare avgivna, på allmän människokännedom grundade och av kring-

löpande rykten understödda omdömet, och den rådande meningen bleve följaktligen den att Å., oaktat han varit berövad förståndet, skulle blivit avdagatagen. Skulden härtill skulle kastas på lagarne, som kunnat fordra ett sådant offer, och den avlägsnare men äventyrliga följden härav bleve att den aktning och det förtroende till lagarne, som utgöra den säkraste borgen för deras efterlevnad, bleve förminskad.

På dessa skäl tillstyrker jag i und. att Å:s dödsstraff må tills vidare uppskjutas, att han må bliva på tjänligt ställe förvarad i särskilt rum, och där bliva flitigt besökt av både präst och läkare, vilka det borde åligga att varje fjärde månad om hans tillstånd avgiva rapporter som från KM:ts Befhde till KM:t komme att insändas.

I konseljen vann Themptanders förslag så till vida anslutning som en fortsatt utredning ansågs erforderlig, men förslaget fick en i vissa hänseenden skärpt utformning: »KM:t förordnade i nåder att KM:ts Befhde i Göteborg skulle anbefallas föranstalta därom att Å. bleve, för att närmare väckas till egne betraktelser över sitt brott och närvarande tillstånd, förflyttad i enskilt mörkt rum på fjorton dagars tid, utan att någon annan än vederbörande vaktbetjänt, när sådant erfordrades, därvid finge Å. besöka, men vilken tid KM:ts Befhde dock skulle äga efter sig företeende omständigheter minska eller på några dagar förlänga; varefter läkare och prästerskap å nyo ägde att flitigt honom besöka till vidare utrönande av hans sinnesställning och till hans beredande till dödsstraffets undergående; ägande KM:ts Befhde sedermera, efter det lämplig, ej för lång tid förflutit, till KM:t i und. inkomma med berättelse om förloppet och verkan härav. Emellertid skulle handlingarne överlämnas till Sundhetskollegium och detta kollegium erhålla, jämte underrättelse om den anstalt KM:t i ovanberörda måtto vidtagit, nådigt förståndigande att, sedan kollegium erhållit del av den rapport som sålunda till KM:t ytterligare inföväntas, avgiva und. utlåtande över vad angående Å. förekommit sedan kollegium före detta i ämnet hördes» (²³/₁ 27).

I femton dygn fick nu Å. sitta i enskilt mörkt rum, men utan önskat resultat: han befanns därefter i samma sinnesförfattning som förut. Enligt läkarens, dr Lundblads, omdöme, var han icke till förståndet rubbad, men prästmännen — biskopen, Bör-

jesson och Johansson — hade den tanke att Å. vore oförmögen att göra sig något begrepp om sin belägenhet och att han i salighetsläran ägde alldeles förvridna åsikter. Sundhetskollegium fann icke anledning att frångå sin förut yttrade övertygelse att Å. ej vore till sina sinnen rubbad. Kollegiet ansåg såsom ostridigt kunna antagas att Å., då han är lugn, med redighet förmår besvara frågor i likgiltiga ämnen, ehuru han därvid icke förråder större förståndsformögenheter; och den hos Å. förmärkta oredighet och förmodade sinnesförvirring hade vanligen uppkommit vid sådana tillfällen då han blivit erinrad om sin brottslighet, det förestående straffet eller hans förhållande till hustrun, men icke visat sig såsom någon av sådana anledningar oberoende sinnesrubbnig eller alltjämt fortfarande förstånds-förvirring, utan däremot vid dylika väckelser utbrutit under synbara tecken av ilska, vittnande om ett obändigt och vilt sinnelag, men icke om galenskap eller verklig förstånds-rubbnig.

KM:t var dock ännu ej redo att fatta avgörande beslut, utan förordnade, »för att erhålla all möjlig visshet angående Å:s sinnesbeskaffenhet», att kollegiet borde utse en av sina ledamöter eller någon annan skicklig läkare som skulle i Göteborg — tillika med de läkare där, som förut avgivit betyg i ämnet, jämte en person som jk ägde såsom KM:ts och kronans ombud förordna — anställa vidare undersökning om Å:s sinnesförfattning; »och borde, sedan läkarne och kronoombudet, var och en särskilt eller flere på en gång, besökt Å. så ofta och under så lång tid som de själve ansågo nödigt för att stadga deras övertygelse om hans sinnesbeskaffenhet, de inför KM:ts Befhde i Göteborg avgiva yttrande huruvida de funnit Å. till sine sinnen rubbad eller icke samt tillika uppgiva de omständigheter varpå de grundade deras omdöme; varefter KM:ts Befhde hade att det vid samma tillfälle förde protokoll till KM:t i und. insända» (14/6 27).

Till undersökningens verkställande förordnade kollegiet med. doktorn, kirurgie magistern Ronander; allmänt ombud blev stadsfiskalen, assessorn Borelius. En rad nya intyg avgåvos nu och blevo inför KB av utfärdarna muntligen bekräftade. Ronander intygade bl. a. att »ehuru Å. icke förmår uppfatta, överse,

ordna, jämföra och sammanbinda flera efter varannan följande, sammansatta och högre begrepp och således icke eller att ingå i en högre religionsåsiikt och dogmatikens mera invecklade läror, han likväl äger fullt medvetande av det närvarande och förflutna samt förmåga att uppfatta och efter sin lägre grad av bildning rätt bedöma allmänna och enkla begrepp och förhållanden, varföre även nämnda slöhet i hans inbillningskraft, förstånd och omdöme icke kan anses ligga inom gränssorna av en verklig fånighet utan måste betraktas såsom ägande sin grund i en naturlig inskränkthet och försummad odling och övning av själens förmögenheter samt kanske även till en del såsom härledande sig från hans utsvävande levnadssätt, fortsatta missbruk av starka drycker och långvariga vistande i fängelset». Han funne icke tillräckliga anledningar vara för handen att anse Å. såsom i själva verket vansinnig eller med någon förstånds- eller sinnesrubbing behäftad. Lundblad, som senast avgivit intyg om Å. d. 19 april, skrev nu d. 21 aug. att han funnit Å. »i så måtto förändrad att han med mera lugn uppfattar och besvarar de framställda frågorna; i följd härav så anser jag honom ej vara svagsint». Och Borelius — representanten för samhällets auktoritet, han som skulle från ett över själasörjarens och läkarens mer ensidiga synpunkter upphöjt plan bedöma saken — berättade om det besök han hos Å. övervarit: »Å., som under rättades att detta besök skedde på KM:ts nåd. befallning, visade sig ganska lugn och stilla även som dess blick icke utmärkte någon vildhet, sorg eller synnerlig nedslagenhet samt på de många av hrr läkare genom hr prof. Weltzin honom i åtskilliga med Å:s såväl förut som nu varande belägenhet och omständigheter gemenskap ägande ämnen föreställde frågor avgav rediga och på saken riktade svar och därjämte ådagalade sin förmåga att riktigt uppfatta även sådana frågor som voro av större omfattning, likasom han icke visade, vad likväl förut skall ägt rum, någon förändring uti sin lugna och stilla sinnesstämning även då samtalet vändes på hans brott och det honom väntade straff samt på hans hustru och de orsaker som förmått honom till hans onaturliga våldsgärning emot sitt eget barn, av vilket allt jag fullkomligt hyser den övertygelse, den jag ock här-

med får yttra, det f. sergeanten Å. icke finnes uti förvirrad sinnesförfattning eller uti galenskaps tillstånd.»

Om allt detta avlät KB und. skrivelse d. 23 aug., som anmäldes i konseljen d. 13 sept. 1827. KM:t ansåg nu tvivelsmålen huruvida icke Å. vore till sitt förstånd rubbad vara hävne; KB skulle förstädigas att efter det dag för Å. blivit till dödsstraffets undergående av KB bestämd, låta därå utslaget till verkställighet befordra.

I brev till kronobefallningsmannen i Göteborgs fögderi d. 5 okt. gav landshövdingen tillkänna att han, som överlämnat KM:ts nåd. utslag åt de prästmän vilka fått sig uppdraget att Å. till döden bereda, för avrättningen utsatt dag till d. 1 nov. kl. 11 f. m.; »och anbefalles alltså kronobefallningsmannen dels att under säker vård och på tjänligt sätt tidigt på f. m. berörda dag låta från länshäktet till Sävedals härads avrättsplats utföra Åhlberg, dels att emellertid foga anstalt ej mindre om uppådande av tillräckligt antal bland allmogen i orten, som under förrättningen bibehåller ordning, än ock om anskaffande av stupstock och stegel samt dels att avrättningen övervara och själv hava inseende över exekutionen». Samtidigt avlät landshövdingen order till skarprättaren C. G. Beckius att vid tillfället å avrättsplatsen tillstädes vara och sin tjänsteplikt tillbörligt och noggrant utöva. Att straffet verkstälts, därom har kronobefallningsmannen d. 1 nov. 1827 tecknat bevis å KM:ts utslag. Det framgår också indirekt av fångjournalen vid Göteborgs och Bohus läns kronohäkte, som efter anteckningen att f. d. sergeanten Johan Petter Åhlberg blivit 1827 d. 1 nov. avförd till Sävedals härads avrättsplats för dödsstraffets undergående innehåller de betydelsefulla, understrukna orden: *Ej återkommen.*¹

Enligt 3:5 SB skall KB, då dom över svåra brott fullgjord är, genast kungöra det överdomaren som domen fällt haver. Det var ännu under Karl Johans tid rätt vanligt att KB:s rapport om verkställt dödsstraff anmäldes i HD. En sådan rapport er-

¹ Ang. änkan Brita Christina Wallin, f. Wanselius, som av KM:t dömts att halsuggas och i bålet brännas, gjordes av ÖÅ anmälan att hon icke kunnat förmås att bereda sig till döden; men ÖÅ anbefalles att bestämma dag till dödsstraffets undergående och föranstalta om dess verkställande (21/8, 14/8 1827).

fordrade tydligen intet svar, och HD:s beslut inskränkte sig till ett förordnande att rapporten skulle läggas till övriga handlingar i målet.

Däremot antyder SB icke att KB skulle efter verkställd avrättning icke blott göra anmälan därom utan även ha anledning att om det vidare förfarandet med missgärningsmannens kropp förfråga sig hos överdomaren och avvänta dennes utslag. I själva verket föredde dock lagens stadganden på denna punkt en lucka som väl kunde göra en samvetsgrann KB rådvill. Bestämmelserna i 3:7 SB om behandlingen av den avrättades kropp utsäga nämligen intet för det fall att han blivit hängd, bränd eller steglad — en tystnad som av Nehrman (Jurisprud. Crim. s. 198) utlägges så: »De som bliva steglade, eller i båle brände, njuta ingen begravning; merendels ej eller de, som sluta sina dagar i galgen.»

KB i Göteborgs och Bohus län anmälde att livtidsarrestanten Magnus Christiansson Nederwall, som genom KM:ts utslag d. 26 nov. 1831 för efterapning av RSt:s bankosedlar m. m. dömts att mista livet och varda hängd, d. 11 jan. 1832 undergått straffet. Med anledning av en förfrågan från magistraten i Marstrand hemställde KB tillika huruvida N:s döda kropp skulle förbliva kvarhängande eller om icke den finge i galgbacken nedgrävas till förekommande av det vådliga inflytande som kroppens förruttnelse, särdeles vid den varma årstiden, kunde medföra på hälsotillståndet i Marstrand och å Karlstens fästning. Ärendet föredrogs d. 30 jan. i HD (Rosenblad jämte 7 jr), som fann det KB ägde i avseende på nedtagandet av N:s döda kropp förfara på sätt KB kunde anse uppmärksamheten å allmänna hälsovården och omständigheterna fordra. Anmälan skedde ej hos KM:t i statsrådet; KB erhöll svar genom ett kungabrev utfärdat under sekretet.

SMÅPLOCK.

Trolovning inför polisen. Enligt den s. k. Bjälboparagrafen i vår nya GB kan trolovning som bekant ingås på tre olika sätt: 1) med vittnen, 2) med ringväxling, 3) annorledes. Det tredje sättet omfattar ett flertal underarter; kommentatorerna nämna såsom exempel: att kontrahenterna skriftligen avtala; att kvinnan låter lägga sig under äktenskapslöfte, o. s. v. En trolovningsmetod varå litteraturen ej ger anvisning och som veterligen icke heller brukats efter nya GB:s tillkomst är: trolovning inför polisen. Sådan trolovning ingicks lördagen d. 6 maj 1854 enligt vad Aftonbladet för måndagen därefter berättar i dessa ordalag:

Till följe av en överståthållareämbetet från landshövdingeämbetet i Uppsala län tillhandakommen skrivelse, med begäran att järnbäraren Carl August Holmström och pigan Ulrika Sofia Lundin måtte åläggas att draga försorg om ett dem tillhörigt spätt gossebarn som Uppsala fattigvårdsstyrelse nödgats taga vård om, voro Holmström och Lundin i lördags uppkallade i poliskammaren.

Polismästaren, efter att ha uppläst skrivelsen: Nå, Holmström, han är ju far till barnet?

Holmström: Ja gudbevars, nådig lagman, jag nekar aldrig för sådant.

Polismästaren: Nå varföre bidrager icke Holmström till barnets uppfostran och underhåll?

Holmström, pekande på Lundin: Jo se, nådig lagman, förhållandet är det att jag prompt vill gifta mig med jungfru Sofi — jag har flere gånger begärt hennes samtycke därtill, men hon har alltid varit odeciderad. Nu ber jag att hr lagman frågar henne, ty annars bryr jag mig alldeles icke om gossen.

Polismästaren: Nå, vill Lundin gifta sig med Holmström?

Lundin, som hade ett fördelaktigt yttre och syntes vara av omkring 25 års åldern: Nej, go'a hr lagman, jag har slagit giftas ur hågen. Calle har så många gånger talt om bröllop, men han som

förtjänar så mycket pengar har aldrig gjort allvare, och jag är fast övertygad om att han även nu icke friar på allvar.

Holmström: Herre Gud, Sofi lilla, vad du är obeskedlig! Har jag icke alltid tyckt om dig? Besinna att under dessa svåra och dyra tider blir det ju bättre och lättare för oss att föda gossen om vi... flytta ihop... och gifta oss. Lämna din tjänst hos krögerskan i huset n:o 39 vid Österlånggatan — och jag ska göra dig lycklig. Ja förb— mig jag på annat villkor tar emot barnet.

Lundin, räckande handen åt sin friare: Gott! Hr lagman, jag ska gå in på saken; men det ska vara avgjort nu, ty jag har låtit lura mig så många gånger förut.

Polismästaren, vilken liksom åhörarna icke kunde hålla sig från att skratta: Giftermålsaffären får ni göra upp på annat ställe bäst ni viljen; nu avgår emellertid skrivelse med svar till Konungens befallningshavande i Uppsala, och I fån vara beredda på att taga emot barnet.

Holmström, infallande: Icke på andra villkor än att jungfru Sofi gifter sig med mig.

Lundin: Jag har ju inför domstolen här en gång svarat ja...

Holmström: Nå ja, det blir en annan sak; då ska jag ta emot pysen; men kom bara ihåg, jungfru Sofi, att vi ska gifta oss. Du får icke fara tillbaka till Uppsala mera, se'n du blivit gift med mig.

Under allmän munterhet avlägsnar sig Holmström, synbarligen förnöjd, och Lundin, småleende, gör honom sällskap.

Svågerlagshindret. Den dispensrätt, som genom k. förordningen d. 10 april 1810 om ändring i 2: 5 och 6 GB tillerkändes Konungen, var icke förknippad med några inskränkande villkor.

Då författningsförslaget granskades i HD gåvo emellertid dess flesta ledamöter uttryck åt den förvisningen att dispens komme att meddelas blott i de fall, »då efter Konungens nåd. prövning sådane omständigheter antingen av för mycken skillnad i de sökandes ålder, av synbart ensidiga avsikter eller omoraliska förhållanden icke inträffa, som uppenbart skulle motverka eller alldeles förstöra äktenskapets ändamål».

För stor åldersskillnad blev naturligtvis särskilt vid respectus parentelæ en orsak att vägra dispens.

Då bergsmanssonen Jonas Olsson, f. 1787, anhöll att få ingå äktenskap med sin avl. farbrors änka, Beata Andersdotter, f.

1771, förordnade KM:t, i anseende till den stora skillnaden i ålder, att domkapitlet i Karlstad skulle låta genom kyrkoherden i Filipstads sn föreställa dem de möjliga olägenheter därav i en framtid skulle kunna uppkomma samt under anmaning att noga betänka vikten och följderna av den tillämnade äktenskapsföreningen infordra deras yttrande om de ändock vidare fortfara uti sin föresats och ansökning ($\frac{25}{8}$ 1813). Domkapitlet inberättade sedermera att nupturienterna genom fältprosten Helling erhållit lämpliga föreställningar, men att de under vördnadsfullaste erkänsla av KM:ts nåd. omtänka och ömhet för deras väl förblivit vid sin föresats och förnyat sin und. anhållan. Och ansökningen bifölls ($\frac{10}{11}$ 13).

D. 17 aug. 1810 avslogs giftermålsansökan av drängen Jonas Larsson, 24 år, och hans avl. morbrors änka Lisa Jonsdotter, 44 år. Men förnyad ansökan av dem blev d. 21 febr. 1816 bifallen, med den motivering att de efter den tid av nära 6 år, som förflutit sedan deras ansökning i samma ämne avslogs, ännu hysa för varandra en oföränderlig tillgivenhet och deras önskan att oaktat olikheten i ålder få med varandra ingå äktenskap genom erfarenheten vunnit ännu mera stadfästelse.

Drängen Knut Jeppsson, 35 år, som sökte att få äkta sin farfars avl. broders änka Anna Knutsdotter, 65 år, fick sin ansökan avslagen ($\frac{30}{4}$ 1817).

Med talet om »omoraliska förhållanden» åsyftade man vid granskningen i HD utan tvivel främst den ingalunda ovanliga händelsen att nupturienterna redan haft lägersmål med varandra. Huru ett slikt fall ansågs vid tiden närmast efter 1810 års lagändring visar behandlingen av den giftermålsansökan som året därpå gjordes av gardisten vid Konungens livgarde till häst Maths Mathsson och hans broders änka Karin Mathsdotter. Enligt prästbetyg hade de med varannan begått lägersmål, därav Karin blivit havande.

Efter konseljremiss utlät sig HD:

Då den dispensrätt till bifall av äktenskap inom förbudna leder, som blivit Konungen överlämnad, för ingen del vore ovillkorlig därför att den i flera fall blivit utvidgad, så vore också HD övertygad att Konungen i nåder lärer täckas utöva denna rätt efter grun-

der som överensstämma med lagstiftarens avsikt och samhällets fordringar. Därvid lärer utan tvivel böra komma i en huvudsaklig beräkning det förhållande som närsläktade personer iakttago under det friare och mer obehindrade umgänge sins emellan vartill släktbandet gäve tillfällen, i vilket avseende dispensökande också är ålagt att bifoga prästbetyg om deras vandel. Då det vore säkert att en äktenskapsavhandling emellan släktingar, börjad i ärbärdhet och tukt, kunde vänta Konungens bifall för sin fortgång, så borde en sådan förbindelse, ingången på sedernas bekostnad, så mycket hellre betraktas annorlunda som hoppet om Konungens nåd i slika fall kunde bliva ett förledande motiv till de grövsta lagbrott och exemplet därav skulle medföra den mest sedeförstörande verkan. På dessa grunder och med avseende på den omvårdnad som en vis regering icke underlåter att vid makt hålla för folkets moralité, vilken står i ett så omedelbart samband med den allmänna ordningen, ansåg HD sig äga fullt skäl att i und. avstyrka o. s. v. ($\frac{4}{4}$, $\frac{18}{4}$ 11).¹

Äreskänk vid fastighetsköp. Ännu rätt långt in på 1800-talet förekom att köpare av fast egendom utfäste vid sidan av köpeskillingen en särskild »äreskänk» — i penningar, arbetat silver el. dyl. Hur långt tillbaka kan denna företeelse hos oss spåras? Och huru förklara dess uppkomst och sega fortlevande? Dessa intressanta frågor måste här lämnas obesvarade; i det följande ges blott ett litet bidrag till belysning av äreskänkens juridiska karaktär.

Lantbrukaren Carl Henric Robsahm yrkade vid Stockholms RR att få i börd lösa fastigheten nr 6 efter gamla, nr 4 efter nya numreringen i kv. Hippomenes vid hörnet av Trångsund och Stora Kyrkobrinken, vilken fastighet hattstofferaren Carl A. Parment tillhandlat sig av R:s far. P. invände att den i köpet utfästa äreskänken av 100 lod arbetat kontrollerat silver icke vore rätteligen nedsatt.

RR:n fann att R. genom deposition av köpeskillingen 7,500 rdr behörigen iakttagit föreskriften i 5:1 JB, helst ej stadgat vore att äreskänk, betingad eller given i annat än penningar, skulle vid bördetalans anställande hos rätten framläggas, utan förhållandet därmed vore enahanda som i avseende på övriga i sammanhang med köpet förefallna utgifter för vilka bördeman

¹ Hurusom en mindre sträng uppfattning snart gjorde sig gällande, se Sv JT 1924 s. 187 f.

endast vore skyldig att före fastighetens tillträde hålla köparen skadeslös. För övrigt hade R. till överflöd framlagt bevis att silver svarande mot äreskänken blivit i taka händer insatt.

HovR:n däremot ansåg att R. åsidosatt skyldigheten att för äreskänken å behörig ort insätta silver eller dess värde i penningar. Äreskänken vore desto mera att anse såsom en del av köpeskillingen, som »denna s. k. äreskänk icke kan hänföras till sådane vid köpslutet oberäknelige kostnader de där köparen å godset och för dess skull varder görandes och varför han efter 5: 11 JB även bör ersättas innan han det avträder, utan däremot utgör en del av det överenskomna värde varemot säljaren egendomen avstått, och enligt 5: 1 och 8 JB klander i börd ej gäller utan med penningar till köpeskillingens fulla belopp och vilket — änskönt i köp, där gods och penningar för fast egendom lämnas, det i betalning utfästa icke finnes i penningar bestämt — likväl bör, efter den uttryckliga anvisning nyssberörda lagrum jämförda med 3: 2 JB bjuder, utrönas och bördeskilling där- efter insättas» o. s. v.

Hos KM:t anmärkte R. särskilt att i HovR:ns dom talades om »behörig ort». Äreskänk kunde ju utsättas i 100 tnr spannmål eller 100 skeppund järn, och för sådant funnes ej något depositionskontor att tillgå. P. å sin sida framhöll att äreskänken vore »en integrerande del av själva köpeskillingen, vars belopp i sedlar är minskat i förhållande till äreskänkens värde».

I NRev:s betänkande anföres att vängåva eller äreskänk väl lika med alla andra utgifter i och för handeln utgör den betalning som för egendomen erlægges; men kontrahenterna hava dock avskilt en sådan gåva ifrån köpesumman och medgivit att den icke skall inbegripas i den köpeskillning som i händelse av börd bör jämlikt 5: 1 JB nedsättas, i synnerhet som lagen där nämner endast mynt eller penningar.

KM:ts dom (²⁷/₁ 1818) innebär utan domskäl en återgång till RR:ns. Vid omröstningen i HD hade alla varit ense om detta slut, flertalet under gillande av NRev:s betänkande, Ekorn och Peterson (¹⁹/₁₁, ³/₁₂ 17) var med sin särskilda motivering.¹

¹ Frågan är, så vitt jag kunnat finna, ej behandlad i bördsrättslitteraturen (Tengwall, Fröman m. fl.).

Häradsförening och bybeslut. Bonden Olof Persson i Folke-
torp blev av Åkers HR genom utslag d. 2 mars 1779 fälld till
ansvar för det hos honom funnits sur tillmäskning i ett kar
jämt drank uti en tunna. Han förklarades vara förfallen till
böter jämlikt k. kungörelsen d. 14 sept. 1775 samt dessutom, lik-
mätigt den uti häradet ingångne förening, ovärdig att på 2:ne år
vistas i hederligt folks sällskap och till stockstraff trenne sön-
dagar skyldig.

O. P. sökte nåd. I böneskrift¹ säges att ovärdigheten och
stockstraffet ådömts »efter den av EKM:ts Befhde i detta län
stiftade lag».

I enlighet med JRev:s hemställan förunnade KM:t O. P. den
nåd att han finge försona sin förbrytelse i ena bot med 16 rdr
32 sk. eller, där han ej orkade botum, avstraffas med 8 dagars
fängelse vid vatten och bröd; »varigenom det i följe av härads-
föreningen honom särskilt ålagde straff kommer att förfalla»
($\frac{1}{6}$, $\frac{7}{6}$ 79).

Sockenskräddaren Sven Håkansson (kallas även Åkasson),
som av Göta HovR dömts för mordbrand att liv sitt mista och
halshuggas, sökte nåd. Under rannsakingen hade han erkänt
att sedan Edenryds byamän utsatt ett vite av 1 rdr 32 sk. för
den åbo vilken tillät någon fattig att på dess åker plantera jord-
päron, hade han, som ansett beslutet obarmhärtigt, flera gånger
haft uppsåt att i Edenryd utsätta eld. I HD tillstyrktes ansök-
ningen endast av v. Köhler, som hemställde att brottet finge
försonas med bl. a. livstids arbete å ankarsmedjan i Karlskrona
($\frac{20}{9}$ 02). KM:t biföll Köhlers hemställan, dock att livstidsar-
betet skulle undergå å Svartholms fästning ($\frac{28}{9}$ 02). När S. H.
sedermera anhöll att av ytterligare gunst och nåd få undergå
livstidsarbetet å någon fästning i rikets södra provinser, fann
HD, »då ändamålet med sökandens flyttning till en avlägse ort
vore hans säkrare förvaring från tillfälle att undkomma, som
eljest på ett ställe, däromkring flere bekantskaper vore för ho-

¹ Den anger sig vara »på trägen begäran uppsatt av L. Hifjven kanslist» och börjar
så: »Underst vid tronens fot täcktes den störste och mildaste Konung även på en
ibland uslingar i dess vidsträckta rike.»

nom till hands, skulle kunna beredas, icke skäl att någon förändring häruti tillstyrka»; och ansökningen avslogs av KM:t ($2\frac{4}{1}$, $3\frac{1}{2}$ 03).

Godtrosförvärv av stulet gods. Att godtrosförvärvare av stulet gods icke är pliktig återlämna det till rätte ägaren utan lösen är en rättsgrundsats som, enligt vad i den rika litteraturen är communis opinio, ej hos oss blivit av högsta instansen omfattad förr än i de båda välbekanta rättsfallen från 1854 (JA 27: 284, hästbyte) och 1855 (Backmans Lagsaml. VIII: 219, hästköp). I själva verket hade dock HD, just i fråga om hästköp, redan ett lustrum tidigare tagit grundsatsen för god.

Jan Jansson i Vretbo hade köpt en häst som stulits från Daniel Jonsson Wikström. Sedan J. återställt hästen till W. emot borgen för den ersättning som av domstol kunde J. tilläggas, yrkades vid Sundborns sns tglgs HR *av W.* att J. måtte varda frånkänd rättigheten att av W. utfå köpeskillingen för hästen och *av J.* att han måtte antingen återfå hästen eller erhålla full ersättning för vad han utgivit, 245 rdr rglts.

HR:n yttrade ($30\frac{1}{8}$ 48) att enär J. ej kunde annorlunda anses än såsom den där på god tro tillhandlat sig hästen, vars värde under den tid den befunnit sig i J:s hand förminskats till 195 rdr rglts, förpliktades W. att till J. utgiva samma belopp.

HovR:n däremot ($12\frac{1}{2}$ 49) befriade W. från betalningsskyldighet. Enligt 49: 2 MB föranledde J:s goda tro vid köpslutet endast att han vore saklös, utan att därav kunde hämtas anledning att tillägga honom den förmån att av ägaren till kreaturet utkräva ersättning för den genom köpets återgång J. tillskyndade förlust. För denna borde J. hålla sig till den person med vilken han uppgjort köpslutet, och i avseende på vilken han hade att skylla sig själv som sig ej bättre föresett, därest tillgång till ersättning hos denne saknades.

J:s besvär föredrogos i HD d. 21 sept. 1849, och sedan äldste ledamoten — Stråle — haft handlingarna till närmare påseende avgjordes målet d. 26. Pluraliteten (Bredberg, Engelhart, Alexanderson och Hoffstedt) yttrade att »då med avseende på sättet huru det tillgätt, när ifrågavarande hästskatur blev till

klaganden försålt, icke antagas kunde det han ägt anledning anse säljaren misstänkt, och således ej i detta mål inträffar det förhållande som i 49: 1 MB omförmäles», bleve HovR:ns utslag ändrat och HR:ns beslut gillat. Men Stråle, Backman och Snoilsky anförde: »som köpet ej skett å allmänt försäljningsställe, utan klaganden, sedan säljaren kommit till hans hem, inlätit sig i handel med denna person som, änskönt han varit okänd i orten och efter egen uppgift utom länet boende, dock icke med pass eller annat bevis sökt styrka sanningen av vad han om sitt namn och hemvist uppgivit; alltså och då dessa omständigheter utgjorde tillräcklig anledning för klaganden att före köpets avslutande sig bättre förese, men han sådant åsidosatt», prövade de rättvist gilla det slut vari HovR:n stannat.

Såsom man finner voro HD:s alla ledamöter ense om den goda trons extinktiva förmåga; divergensen gällde blott bevisfrågan om köparens goda eller onda tro i det föreliggande fallet. Icke ens minoriteten ville — såsom lagberedningen i dess följande år avgivna förslag (1: 19 HB) — under alla förhållanden fränkänna goda tron betydelse (eller, om man så vill, anse god tro utesluten) så snart köpet skett vid utbud i köparens hem.

Åtskilligt av den ymniga diskussionen i ämnet skulle ha besparats oss, om Backman i sin lagsamling lojalt infört 1849 års rättsfall i st. f. 1855 års. Men han har tydligen varit så förälskad i sin skiljaktighet från 1849 att han, hellre än att göra pluralitetens åsikt allmänligen känd, tog risken att låta 1855 års rättsfall leda en och annan vilse, därhän nämligen att godtrosvörvärv av stulet gods enligt HD:s mening åtnjöte skydd endast om det skett å allmän marknad.

Negativ kausalitet genom positiv handling. En söndagsafton i aug. 1826 kantrade på Riddarefjärden en slup med fyra lustseglande gossar ombord. Två av dem, lärlingarna Lindberg och Nyström, drunknade; de övriga räddades i en från ångfartyget Josephine utsatt båt. Nära den sjunkande segelslupen befann sig i en s. k. roddarebåt ett sällskap av åtta fruntimmer ur den enklare borgarklassen. Mot fem av dessa väcktes åtal för det de på några få famnars avstånd åsett hur

slupen begynt taga vatten och slutligen sjunkit utan att de vidtagit någon åtgärd för att rädda de ombordvarande. Under åberopande av 13: 2 och 28: 5 MB¹ yrkades att de måtte bötfällas, kofferdiskepparen Walls änka Anna och boktryckaren Widblads dotter Ulrica vardera till hel mansbot, hustru Sofia Wall, strumpfabrikören Sorendahls dotter Carolina och snickaren Hellmans dotter Anna var för sig till halv mansbot.²

Huvudvittnen voro de båda rodderskorna, Löfström och Blomster. De intygade att de velat nalkas slupen för att hjälpa, men att passagerarna satt sig däremot. Alla fruntimren hade börjat skrika. »Vad tänker ni på madamer, vill ni dränka oss med», hade änkan Wall yttrat; en annan hade tillsagt rodderskorna: »Ro era tusan djävlar; ro så fan anammar er, ert förbannade pack.» Efter landstigningen vid Ragvaldsbro hade änkan Wall tagit och ruskat Blomsters hatt. Rodderskorna kunde ej avgöra om passagerarnas upprörda sinnesförfattning härlett sig från förskräckelse eller verklig förargelse.

Stockholms stads KämnersR (¹⁴/₁₂ 26) fann icke någon av de tilltalade kunna dömas till ansvar, men medan om de tre för vilka påståtts halv mansbot nyttjades den kraftigt rentvände lokutionen att de borde njuta deras oskuld i detta mål till godo (jfr nedan s. 266), fingo änkan Wall och Ulrica Widblad nöja sig med en förklaring att de icke kunde fällas till det av åklagaren yrkade ansvar utan bleve ifrån åtalet befriade. Motiveringen i utslaget förra del innehöll att de tre icke voro övertygade att hava vidtagit någon åtgärd som hindrat de omkomnes räddning, till vilken de påstått sig väl hava önskat kunna bidra men själva desto mera saknat förmåga som den förskräckelse, olyckshändelsen hos dem och övriga på båten varande förorsakat, be- tagit dem nödig beslutsamhet och hos en var även föranlett till fruktan för egen livsfara; de hade icke i något avseende med-

¹ 13: 2 MB: »Kan någor frälsa hans liv, som sig själv upphängt haver, eller å annat sätt sig förgöra vill, och frälsar honom ej; plikte efter omständigheterna.»

² 28: 5 MB: »Var som ovarsamliga, i lek och skämt, till annars död vållande är; böte som brottet är till, hel eller halv mansbot. Finnes den döde själv tillika hava död sin vullit; vare då bot mindre, det domaren pröva må.»

³ De tre, mot vilka ansvarstalan ej fördes, voro vindragaren Söderlunds båda döttrar och stånddrabantens Högmans hustru.

verkat till den livsfara vari Lindberg och Nyström jämte deras räddade kamrater genom slupens sjunkning blivit försatta, därtill dessa, enär slupen varit i fullkomligt gott stånd, själva medelst åsidosatt nödig försiktighet under seglingen givit anledning; ej heller hade det blivit visat att de varit i annan måtto till Lindbergs och Nyströms död vållande. Beträffande däremot änkan Wall och Ulrica Widblad yttrades: Genom vad rodderskorna Lofström och Blomster berättat voro de övertygade att vid olyckstillfället hava, i anledning av bemalte rodderskors bemödande att med deras båt närma sig de nödlidande, var i sin mån sökt motverka detta företag därigenom att Widblad frånryckt Lofström åran då hon strukit på densamma för att få båten vänd åt stället där de nödlidande sig befunno, varifrån avståndet efter vad dessa och övriga vittnen berättat ej utgjort mer än tre högst fyra famnar, och Wall åter, såsom skötande roddret, med densamma bidragit att vända båten åt motsatt håll, varigenom den blivit av vädret driven längre ifrån det ställe i sjön där de förolyckade personerna voro, till vilkas uppnående med roddarebåten endast fem eller sex starka årtag erfordrats. Men det hade likväl varken kunnat utredas huruvida den fruktan för egen fara, som Wall och Widblad till sitt urskuldande åberopat, varit grundad, vartill åtminstone av vittnenas uppgift att vädret varit byigt och blåst friskt anledning vore att sluta, eller ens med säkerhet kunnat bestämmas om någon räddning även i det fall att roddarebåten kommit till stället där olyckshändelsen inträffat verkligen kunnat de i sjönöd varande meddelas vid betraktande av den förvirring som enligt vad Blomster och Lofström upplyst bland deras passagerare uppstått — vartill komme att de såsom vittnen hörde personer av besättningen på ångfartyget Josephine, genom vilka tvenne av de förolyckade blivit bärgade, själva ehuru sjöfarande icke kunnat bedöma huruvida roddarebåtens närmande till de nödlidande varit med någon fara för de å samma båt varande personer förknippat. De av åklagaren åberopade lagens rum vore icke till förevarande fall lämpliga. Wall och Widblad hade ej heller bidragit till den livsfara som träffat de förolyckade under seglingen.

Sedan HovR:n gillat detta utslag anfördes besvär hos KM:t

av stadsfiskalen Salomonsson, som ingående kritiserade KämnersR:ns motivering. Avståndet mellan Ridrarholmslandet och den sjunkande slupen var blott som tvärs över Ridrarhus-torget; roddarebåten befann sig mellan slupen och landet. Ingen sjögång rådde, och ingen fara förelåg för de tilltalades eget liv: seglarne voro pojkar eller barnungar, som ej skulle fått roddarebåten att ta in vatten om de också alla fyra ställt sig på relingen. Rätta drivfjädern till de åtalades motvillighet att rädda framginge av vad en (sannolikt änkan Wall) yttrat till rodderskorna sedan två av de nödstadda bärgats från ångfartyget: »se så era djävlar, är ni nu nöjda». Att icke hjälpa en i nöd stadd, då man kan göra det, vore stridande emot både naturlig och gudomlig lag, och den världsliga lagen måtte väl icke heller vara av annan beskaffenhet. Lagstiftaren hade i 13:2 MB t. o. m. »gått utöver förevarande casus; ty är man straffvärd för det man ej frälsar hans liv som vill förgöra sig, så måste man vara ännu mera straffvärd när man icke frälsar dens liv som ropar på hjälp för dess räddning».

I HD voro alla ense att fastställa HovR:ns utslag beträffande de tre som ägde njuta sin oskuld till godo, men vidkommande änkan Wall och Ulrica Widblad voro meningarna delade. Tre jr (Isberg, Strömfelt, Peterson) gillade HovR:ns utslag även i denna del, men de övriga (Evelius, v. Rosén, Stråle, Bredberg) prövade vid jämförelse av 13:2 och senare momentet av 28:5 MB rättvist fälla änkan Wall och Ulrica att vardera böta 25 rdr bko eller i brist av tillgång därtill undergå åtta dagars fängelse vid vatten och bröd. Med någon koncentrering kunna pluralitetens domskäl återges sålunda: rodderskorna hade velat bispringa de i sjönöd stadda, men Wall och Widblad hade sådant förhindrat, Wall därigenom att hon med styret givit båten en motsatt riktning och Widblad åter så, att hon fråntagit Lövström åran och medelst roende avlägsnat båten ifrån stället, varigenom hänt att Lindberg och Nyström drunknat förr än hjälp av andra personer hunnit ankomma. Wall och Widblad hade så mycket mindre gittat styrka sin uppgift att fara för deras egna liv kunnat uppkomma om båten blivit förd till de i vattnet fallna, som sådant vore bestämt motsagt av Lövström och Blomster. Öv-

riga omständigheter sammanstämde däri att Lindbergs och Nyströms liv kunnat räddas om de erhållit skyndsamt hjälp från den nära intill dem befintliga roddarebåten. Wall och Widblad hade alltså medelst sin åtgärd att hindra andra personer ifrån att hjälpa de i fara stadda varit vållande till Lindbergs och Nyströms inträffade död, och för detta sitt förhållande borde de till ansvar ståda ($\frac{5}{2}$ 28).¹

Svordom. I ett vid Svea Artilleriregementes KrigsR anhän- gigt mål angående särskilda av artilleristen Hedlund begångna tjuvnads- och andra brott väcktes åtal även mot aktuarien Springers hustru Johanna Hedvig för det hon av en för henne okänd person för långivna 4 rdr i pant emottagit ett av Hedlund stulet pinsbacksfickur. Inför rätten hade hon mot Hedlund den utlåtelsen som orden lydde: »Vilken sakramentska svinhund, kan du stå och neka.» Med anledning härav dömde KrigsR:n henne att böta 6 rdr 32 sk. för svordom inför sittande rätt och en lika summa för ett okvädinsord inför rätta. KrigsHovR:n gjorde ej ändring. Men HD fann att hustru S., som i anseende till utlåtelsen blivit för okvädinsord pliktfull, icke kunde härföre såsom för svordom inför rätta desslikes åläggas att böta och befriade henne alltså från böterna för svordom ($\frac{6}{10}$ 1800).

Ett halvsekel senare synes inom HD rått en annan uppfattning om begreppet svordom. Byggmästaren Bodström hade, uppretad över att v. pastor Stenberg jordfäste hans son tidigare på dagen än B. begärt, under förrättningen utfarit mot S. med uttrycken »håll upp med läsa din svarta rackare», »läs i helvete», »drag åt helvete din långa stryker och svarta rackare», »han skall mista kappa och krage den fans rackarn». RR:n i Tors- hälla och Svea HovR dömde B. till ansvar särskilt för svordom

¹ Böterna indrevos, men ÖÄ ansåg sig ej kunna utbetala något därav till Salomons- son innan KM:t bestämt hans rätt därtill. S. anhöll därför att KM:t måtte avgöra huruvida han skulle få blott en tredjedel eller, efter den grund som för fridsbrotts- böters fördelning följdes i poliskammaren, två tredjedelar eller om han icke borde ensam åtnjuta dessa böter såsom skäligen vedergällning för det större besvär och den möda han haft för målets utförande. HD — som icke behandlade ärendet såsom doms- förklaring — fann att S. enligt den i 32: 1 RB för böters fördelning i allmänhet stad- gade grund icke ägde åtnjuta mer än en tredjedel »såsom den andel honom i egenskap av åklagare tillkommer» ($\frac{12}{8}$ 29).

vid gudstjänst och särskilt för hotelser och okvädinsord mot S. I prövningsväg vann B. ej ändring häri, men med avseende å hans höga ålder (70 år) och i övrigt oklandrade frejd fick han av nåd undergå enskild skrift i st. f. uppenbar kyrkoplikt (2 o. 16 okt. 49). Inom HD rådde enhällighet, men att en viss tvekan där yppats framgår av vad en bland ledamöterna, Alexanderson, antecknat om målet.¹ Anteckningen visar att han och Hoffstedt i förstone velat fria från ansvar enligt 3: 1 MB, emedan svordom egentligen vore »åkallande av det onda väsendet till vittne eller hämnare över sig», men att de slutligen funnit, i betraktande av 2 § i 1665 års stadga om eder och sabbatsbrott, att till svordom även kunde hänföras uttryck av det slag som B. nyttjat.

Mord av ledsnad att leva. Genom k. brevet d. 24 april 1754 (Jusleen s. 379) bemyndigades hov- och överrätterna att på visst angivet sätt skärpa straffet för dem som av ledsnad till att leva, eller för att undvika kroppsplikt för något förövat brott, fattat det gudlösa uppsåt att begå mord. En beklämmande tillämpning av detta k. brev ägde rum så sent som 1808.

Sågaren Petter Larsson var av Göta HovR för åtskilliga brott dömd till döden (3 mord, bl. a. å hustrun och svärfadern, stölder och mordbrand). Han hade alltid fört en stilla och berömlig levnad, men varit av ett dystert och förbehållsamt lynne. I anseende till husliga bekymmer — hustruns häftiga lynne och miss-hushållning, tryckande fattigdom, ledsnad vid arbetet under Åryds bruk mot otillräcklig dagspenning — förföll han småningom i en djup svårmodighet och började önska sig döden. Säkraste sättet att ernå den ansåg han vara att utöva stölder och mord. Sommartiden 1807 byggde han sig en lövhydda i skogen, där han tidtals vistades. I hyddan fann man en dagbok, vari han antecknat sina öden och de anledningar, som verkat hos honom uppsåtet att begå brotten. Han hade där troget antecknat alla omständigheter som förefallit vid mordgärningarna, alla ställen

¹ En av jr Alexanderson d. ä. upplagd prejudikatförteckning har vänligen ställts till mitt förfogande av hans sonson jr Alexanderson d. y. Genom denna förteckning, delvis avskriven efter anteckningar av jr Blom, har jag fått anvisning å flera rättsfall som eljes varit mig obekanta.

där han begått tjuvnader och de varor han å varje ställe tillgripit. Dagboken utmärkte att han hyste ånger över sina brott och ömhet för sin hustru och svärfader. — P. L. hade förklarar sig varken vilja anföra besvär eller söka nåd.

Som P. L:s ovanliga grymhet att utan all anledning mörda en flicka om 11 år, jämte sin hustru och svärfader, till skräck för allmänheten krävde en bestraffning, vilken i samma mån som hans brott vore ovanlig och eftertrycklig, och rannsakingen jämväl föranledde därtill att P. L. av ledsnad vid livet och för att undergå dödsstraff begått dessa brott, tillstyrkte HD med stöd av 1754 års brev att HovR:ns över honom fattade utslag i så måtto kunde fastställas att sedan P. L. tvenne dagar å rad¹ å Växjö torg stått vid en påle i halsjärn, med en tavla över huvudet därå hans brott voro beskrivne, samt vardera dagen av en bödelsknekt avstraffad med 5 par spö,² 3 slag av vardera paret, han, på sätt HovR:n stadgat, måtte på en kärra med tillbundna ögon utföras till avrättsplatsen och därstädes mista högra handen, halshuggas samt steglas (³/₁₀, ¹⁹/₁₀ 08).

Barnamord. I Stockholms stads tänkebok för år 1477 är under d. 7 juli antecknat: »The dandequinnor, som ransakade östan til om pygor, sagdo, ath Andres Jenssons pygo hade miölk i spinane.» Och i tänkeböcker från 1480-talet står uppgivet vilka dannemän och dannekvinnor blevo för de olika stadsdelarna utsedda att rannsaka, om några pigor hava låtit locka sig, och försöka vilka som mjölka eller ej.³

Detta gamla bruk med allmän undersökning av pigors bröst fortlevde ännu under den gustavianska tiden. Sedan uti Jungs sn och älven Lidan funnits ett nyfött och mördat gossebarn, om vars hals varit ett strumpeband och en röd ullgarnssnodd så hårt åtdragne att barnet troligen därav blivit strypt, och församlin-

¹ HovRn: 2 timmar om dagen.

² HovRn: 20 par spö, hälften vardera dagen.

³ Carolina art. 36 inskärper varsamhet i fråga om bevismedlet mjölkning: Nachdem aber etlich leipartzt sagen, Das vss etlichen Naturlichen vrsachenn ettwann Eine, die kein kindt getragen, Milch jnn Brüsten habenn möge, Darumb, so sich ein diern jnn dissen fellen also entschuldigt, soll desshalbenn durch die Hebāmen oder sunst weiter erfahrung geschehen.

gens invånare uti allmän sockenstämma överenskommit att utröna modern därtill genom undersökande av alla pigors bröst samt pigorna å utsatt ställe d. 1 april 1794 jämte flera tillkallade hustrur sig infunnit, har Maria Svendsdotter, 25 år gammal, i förstone vägrat att underkasta sig en dylik undersökning samt, sedan den sådant oaktat blivit verkställd och hennes bröst befunnits nog mjölkgivande, förnekat att hava varit havande eller barn fött (HD ¹⁹/₅ 94). Anna Nilsson från Torpa, något över 21 år gammal, blev misstänkt att vara havande, och under det hon på flera sätt sökt leda denna misstänka ifrån sig hava några hustrur och kvinnfolk i byn, under föregivande att försöka flera av byns pigor, samlats för att genom mjölkning utröna förhållandet. Då de kommit till Anna har hon gått ur stuvan i köket; och sedan hon därifrån åter införd verkligen funnits hava mjölk, föregav hon att detta härrört av hennes då inträffade vanliga rening (HD ²/₈ 08).¹

Leuteration för bristande bevisning kan i barnamordsmål framstå i grell dager, t. ex.: Då en möjlighet vara kan det Stina Nilsson av ledsnad till livet påtagit sig dessa svåra brott att hava tvenne sina foster uppsåtligen livet avhänt, hemställdes om förskoning från dödsstraffet och tillåtelse för henne att umgälla dess grova brott med 12 års tukthusarbete o. s. v. (¹⁶/₈, ²³/₉ 90).

Livsfarligt vapen. Att RSt, efter motioner av bl. a. jr Stråle, år 1854 beslöto en förklaring att 1845 års förordning ang. ansvar å den som skadar annan med livsfarligt vapen skall tillämpas, då någon oträngd i vredesmod skadar annan med verktyg eller annat tillhygge av den beskaffenhet att ett våldsamt bruk därav prövas vara för livet vådligt — detta är lika välbekant som att KM:t vägrade sin sanktion sedan HD yttrat, att det med syftningen och innehållet i förordningen instämde att det däruti stadgade ansvar för bruk av livsfarligt vapen borde ådömas då någon oträngd i vredesmode tillfogar annan skada ej blott med hugg-, stick-, skär- eller skjutvapen utan även med tillhygge eller annat dylikt av sådan beskaffenhet att dess begagnande, på

¹ Se ock ⁹/₁₁ 95 (Vadsbo hd).

sätt som skett, vid vanliga förhållanden är livsfarligt, och att »omförmälte stadgande av HD redan nu så tillämpas».

Några rättsfall i ämnet från 40- och 50-talen torde förtjäna anmärkas.

Drängen Josef Andersson hade med ett med metallknapp i ändan försett skaft till en piska givit annan ett slag i huvudet varav blodvite följt. Faurås HR ansåg att denna s. k. tjurmedja med avseende å dess beskaffenhet måste anses livsfarlig, varemot HovR:n fann tillhygget av ett beslaget piskskaft icke kunna såsom livsfarligt vapen anses. HD hade samma mening som HR:n (^{8/6} 47).

Bondesönerna Daniel Pettersson och Olof Carlsson hade tillfogat löjtnanten vid marinregementet kammarjunkaren B. af Klinteberg sår och åkommor, varvid de nyttjat Daniel en s. k. tjurmege, i vars ena ände var fästad en blybit eller annan tyngd, och Olof ett lerkrus. Östra HR (Blekinge) dömde båda för bruk av livsfarliga vapen de där likväl icke vore av farligaste beskaffenhet. HovRn ändrade så tillvida att tillhygget av ett lerkrus förklarades icke kunna hänföras till egenskapen av livsfarligt vapen. HD, där talan fullföljdes å ömse sidor, gjorde ej ändring i HovR:ns utslag (^{27/5} 53).

Skomakaregesällen Lindqvist hade som tillhygge använt en åttkantig, släthyvlad och svart målad askstock av omkring en alns längd, två tums diameter i stora och en tums diameter i lilla ändan, samt försedd i denna ända med skinnrem, trädd genom stocken, för att därigenom hava denna säkrare i handen. RR:n i Hälsingborg fann att askstocken, som inkom blivt förfärdigad att därmed utdela slag, kunde icke annorlunda anses än såsom livsfarligt verktyg eller vapen, men både HovR:n och HD ansågo att tillhygget ej kunde hänföras till livsfarligt vapen (^{6/10} 56).¹

Länsman Stenudd klagade över att såväl Neder Torneå och Karl Gustavs socknars HR som HovR:n ansett en vasskantig

¹ Stråle hade i sin motion anmärkt att »för icke särdeles lång tid inträffat att en person, som i vredesmode med en omkring tre alnar lång grov handspak tilldelade en annan person slag i huvudet så våldsamt att den förfördelade avsvimmade och fara för hans liv någon tid ansågs vara för handen, icke straffades med högre påföljd än för slagsmål vanliga böter».

sten icke vara livsfarligt vapen, men HD gjorde ej ändring (¹⁵/₂ 58).¹

Kinnevalds HR dömde för bruk av livsfarligt vapen, då såsom tillhygge begagnats en butelj med vars hals och vassa spetsiga kanter, efter det halsen blivit skild från den övriga delen av buteljen, utdelats hugg eller slag. HovR:n ansåg tillhygget ej vara livsfarligt. HD:s pluralitet (Engelhart, Iggeström, Quensel, Leuhusen) var av samma mening som HR:n; tre jr (Alexander-son, Günther, Thyselius) gjorde ej ändring (¹/₁₁ 58).

Guldsmedsarbetaren Manelius, som givit annan slag med en hammare för ena örat så att blodvite uppkom, blev av RR:n i Sala dömd för bruk av livsfarligt vapen. HovR:n fann tillhygget icke vara att anse som livsfarligt vapen. HD:s pluralitet (Alexander-son, Iggeström, Quensel, Södergren, Cramér) ändrade, »med avseende å beskaffenheten av det utav Manelius vid ifrå-gavarande tillfälle begagnade tillhygge och sättet för dess användande»; jr Quiding gjorde ej ändring (¹³/₉ 59).²

Bodräkt. Huruvida sammanboende är en förutsättning för bodräktstraffets tillämpning är ännu i vårt sekels judikatur föremål för skilda meningar (NJA 1913: 395).

Bonden Daniel Svensson från Häggeshult blev vid Sunnerbo HR åtalad av länsman Angel för det han en majnatt 1817 dels med uppsåt antänd eld i Annerstad jungfrugård, varigenom hans fader Sven Jonssons ladugårds- och mangårdshus därstädes jämte åtskilliga kreatur uppbrunnit, och dels genom inbrott bortstulit ett fadern tillhörigt hästkreatur med sadel och betsel. HR:n lämnade målet, i vad det angick mordbrand, till framtiden, men dömde D. S. för inbrottet jämlikt 40: 3 och 6 MB. HovR:n däremot ansåg att tillgreppet av hästen, sadeln och betset icke innefattade egenskap av stöld, utan borde betraktas som bodräkt. »Som av handlingarne upplystes att D. S. har egen bostad och således icke varit i gemensamt bo med sin fader S. J., fann HD det hans begångna tillgrepp icke kunde såsom bodräkt anses»

¹ Jfr JA 24: 508.

² Jfr NJA 1905: 73.

o. s. v. ($\frac{4}{2}$ 18; i prövningen deltog blott 4 jr, Torén, Hamilton, Peterson, Strömfelt).

Smädeord. Drängen Sven Pehrsson blev vid Tjusts HR åtalad för det han smädat sin far. Av utredningen framgick att han kallat fadern »magla» eller »ätmagla», vartill anledningen skulle varit — såsom det hette i vittnesmål — att fadern, som var knarrig och en sträng hushållare, onödigt maglade om maten och tyckte det gick för nog åt.¹ Ehuru fadern själv förklarade att han icke ansåg sig förnärmad, fann HR:n de citerade orden vara av smädande egenskap och dömde S. P. till 20 dagars fängelse vid vatten och bröd å Kalmar slottshäkte, uppenbar kyrkoplikt och offentlig avbön. I besvär till HovR:n anförde S. P.: »Tilläventyrs kan eller bör hos plogens och spadans följelagare sättet att vara och att uttrycka sig icke utan orättvisa bedömas efter det sätt som en finare odling ovillkorligen kräver, ävensom det icke torde kunna förnekas att med de förras ytterst ostädade, måhända plumpa uttryck ofta åtföljer mer oskuld och mindre verkelig förolämpning än med den belevade världens vissa utstuderade talesätt, över vilkas polerade yta, även då de djupt såra, lagens uppmärksamhet halkande studsar undan. Att 'magla' eller 'ätmagla' vore en smädande benämning har jag hittills icke begripit. Jag har hört det tilläggas folket i de orter, där man lever och mår väl av barkbröd och dylik ovanligt mager föda, och jag har således därmed förenat begreppet om en egenskap, lycklig för innehavaren men svår att förvärva.» HovR:n gjorde ej ändring, och i utlåtande över S. P:s hos KM:t anförda besvär yttrade den att »om, i avseende på brott av denna beskaffenhet, den tydning finge antagas som en anklagad, på sätt här inträffar, söker giva det uttryck för vilket han kommit under tilltal, skulle ofta förbrytelser mot föräldrar bliva ostraffade samt vördnaden mot dem utan all påföljd kunna åsidosättas». Slutet blev emellertid att »som det uttryck, vilket S. P. emot sin fader nyttjat, enligt vad rannsakingen upplyser icke bemärker annat än en större sparsamhet eller njugghet i mathållningen och således icke kan hänföras till smädeord varom 3 § i 14 kap.

¹ Magla finns ej hos Rietz.

MB handlar, fann HD något ansvar därför icke äga rum» (21/5 1816).

Smädelse i rättegång. Avgörandet huruvida ett av part om domaren eller vederparten nyttjat, mindre parlamentariskt uttryck bör anses så otillständigt att det påkallar bestraffning måste alltid komma att i viss mån framstå som ett lagande efter lägligheten. Den som i allo gillar bötfällandet i det äldre av nedan antecknade båda mål, behöver icke tro annat än att friandet i det yngre också var fullt befogat.

Hovrättskommisarien Nystedt, vilken ansågs ha såsom ombud för krögaren Adelgren styrkt och drivit orättfärdig sak, blev av Östergötlands och Vadstena LagmR dömd att plikta och vara ovärdig att föra andras talan. HovR:n gillade detta, likaså HD. »Och som vid genomläsandet av N:s und. besvärsskrift befants att han däruti nyttjat vanvördelige uttryck, såsom *att han som gammal, orkeslös och trött saknar till äventyrs förmåga att visa lika beställsamhet och använda lika medel att vinna ynnest hos en del unga domare, vilke anse ålderdomens och förre tiders enfald och ärlighet med ringa aktning, såsom dess yngre vederlikar,* vilke ord synes innefatta ett LagmR:n i synnerhet åsyftat tillmäle av våld samt mannamån, vartill N. i förevarande mål ägt så mycket mindre skäl som han emot bättre vett drivit en oskälilig rättegång och dymedelst ådragit sig rättmätig näpst; alltså och då ämbetsmän, de där fullgöra sine skyldigheter, böra fredas från ohemule beskyllningar och njuta lagens hägn till godo, i synnerhet som möda och ansvar åtfölja deras ämbeten, tillstyrktes i und. det klaganden för detta sitt missfirmande skrivsätt må till följe av 14:7 RB med 10 rdrs böter varda ansedd» (8/12 89).

Kronofogden Bråkenhielm hade vid Tveta HR åtalat vissa Nässjö sockens invånare för det de uteblivit från en uppbordestämman. När målet sedermera kommit till HovR:n hade de tilltalade där — såsom det heter i HD:s protokoll — nyttjat de i B:s tanke missfirmande uttryck att B:s bistra och despotiska bemötande i tal och svar med allmogen vid de vanliga uppbordestämmorne injagat hos dem en fasa som för döden, och vidare att ingen vågat komma till mötet utan att hava hela summan,

blott för att undvika bliva snäst, samt sluteligen att en hård upp-
bördsman kan utsända skaror av exekutionsbetjante, vilka hava
den onaturliga djärvheten att vara lika så faseliga och avskyvärde
som de afrikanske vilddjuren. B. besvarade sig över att de
åtalade undgått ansvar för dessa förmenta smädliga och äre-
röriga tillvitelser. »Men HD ansåg de överklagade, i allmogens
skrift nyttjade uttryck, av vilka de sist upptagne blott äro
nämnde i allmänhet och icke till B. särskilt lämpade, icke vara
så beskaffade att de till böter och ansvar fällas bort» (30/5 1804).

Åklagarebesvär om begravningsätt. RR:n i Jakobstad an-
såg utrett och styrkt att handelsmannen Abraham Hedberg, uti
ett av starka drycker överlastat tillstånd och av fullt uppsåt att
livet sig avhända, d. 2 juli 1793 med en laddad pistol inom lyckta
dörrar sig till döds skjutit. RR:n förklarade därför att H:s
döda kropp borde i följe av 13: 1 MB av skarprättaren avsides
i skogen utföras och i jord nedgrävas.

Vasa HovR åter, där H:s änka m. fl. anförde besvär, fann att
H:s kropp i anledning av 13: 3 mom. 1 MB¹ borde ärliga be-
gravas: det hade icke med fullkomlig visshet kunnat upplysas
att H. av stadgat uppsåt och med vilja sig livet avhänt, ej heller
hade blivit bevist att H. fört sådant ogudaktigt leverne som bor-
de utestänga honom från vanlig begravning (²/₁₂ 93).

Stadsfiskalen Boström besvarade sig över HovR:ns utslag som
— uppgav han — väckt allmänt missnöje i Jakobstad. »Då be-
gravningssättet för självspillingar är det enda medel som skall
hämma och förekomma självmord, ett i människligheten det stör-
sta brott som i ett ögnableck för evigt fördärvar kropp och själ,
så bör ock därå havas ett så mycket större avseende på det en
allmänhet, som nogsamnt känner Hedbergs skilsmässa utur tiden,
genom begravningssättet måtte avskräckas ifrån ett brott som å
annat sätt ej står att hämmas.» H:s mor m. fl. fränder anförde
i förklaring, bl. a., att de i grund av HovR:ns utslag redan låtit
d. 8 mars 1794 ringa själaringning för den avlidne.

¹ 13: 3 MB: »Finnes någor ligga död, och vet ingen, huru han omkommen är; den
må ärliga begravas. Haver han fört ett ogudaktigt leverne; varde då å kyrkiogård av-
sides lagd.»

Först d. 8 juli 1794, mer än ett år efter H:s bortgång, kom målet före i HD där Calonius då satt som yngste ledamot. »Och som, enligt så väl den över H:s dödssätt hållne rannsaking som stadsfältskären A. M. Lundmarks givne betyg att skottet icke skall gått genom den dödas kläder, alla omständigheter därtill föranleda att H. av starka drycker överlastad med fullt uppsåt sig livet avhänt, vartill kommer att H. i livstiden fört en oordentlig levnad samt även för flere personer yttrat sin föresats vara att livet sig avhända på sådant sätt som inträffat; alltså och då mera tillförlätelig bevisning i mål av denna beskaffenhet gemenskapen icke åstadkommas kan, prövade HD rättvist, med ogillande av HovR:ns överklagade utslag, tillstyrka det RR:ns på lag grundade utslag måtte i nåder gillas och fastställas.»

Målsäganderätt. I festskriften till Otto Hjalmar Granfelt har Hassler kritiskt prövat »riktigheten av den praxis, som vill förmena nära frände och efterlevande make till den som döds genom brott att i denna egenskap föra målsägandetalan för brottet». Han finner det vara ganska klart att denna praxis står i strid med den allmänna rättsuppfattningen hos vårt folk både i gamla dagar och i våra, men något rättsfall från tiden före 1864 års strafflag har han sig icke bekant. Här bjudes nu på tvenne, båda från år 1855.

Torparen Nils Carlsson blev av länsmannen Montan häktad och åtalad såsom den där tillgripit säd medan han tjänat hos ryttmästaren Rosencrantz på Svabesholm. Målet förevar vid Albo HR d. 8 febr. 1854; dagen därpå anträffades N. C. hängande död i häradshäktet vid Brösarp.¹ Montan rapporterade att inga tecken till yttre våld funnes å den dödes kropp och att ingen anledning vore att hans död vållats av annan. Läkarebesiktning som sedermera hölls gav däremot vid handen att N. C. väl själv verkställt hängningen men förut undergått »ytterst våldsam behandling», och Montan blev, jämte Rosencrantz m. fl., av kronofogden åtalad för misshandel å N. C. Även dennes far f. soldaten Fröjd (N. C. var myndig) uppträdde som målsägare, instämde i åklagarens ansvarspåstående men framställde också

¹ Målet har gått under beteckningen Brösarpsmålet.

vissa självständiga yrkanden, bl. a. om ansvar å Montan för det han olagligen häktat N. C., om sakens lämnande åt framtiden i vad rörde anledningen till N. C:s död och om ersättning för rättegångsutgifterna.

HR:n fann de av Fröjd framställda särskilda ansvarspåståendena icke förtjäna avseende. Någon motivering härför gavs icke, men det är dock tydligt att ett materiellt ogillande skedde, icke en formell avvisning på grund av bristande partshabilitet. Fröjds yrkande om sakens lämnande åt framtiden kunde, av angivna orsaker, icke bifallas. Montan dömdes till fängelse för misshandel, som dock ej ansågs ha skett för att tvinga till bekännelse, och till avsättning samt förpliktades att ersätta Fröjds kostnad å målet. Även andra än Montan fälldes till ansvar.

Sedan HovR:n i det väsentliga fastställt HR:ns utslag kom målet under KM:s prövning genom besvär av Fröjd och nådansökan av Montan. Två jr ville döma till edgång (om misshandelns syfte), men resultatet i HD blev »ej ändring» och »ej anledning» (¹¹/₁ 55). Montans nådansökan avslogs även av KM:t, men med det mildrande tillägg »att på KM:ts Befhde må bero att, efter någon tids förlopp från det Montan undergått det honom ådömda fängelsestraff, honom i länsmanstjänst åter insätta» (²⁵/₁ 55).

Vid Allbo HR yrkade åklagaren ansvar å drängen Petter Persson för dråp å hemmansägaren Johan Jonsson. Dennes broder Per Jonsson uppträdde vid HR:n som målsägare och begärde ersättning för sina kostnader. HR:n och HovR:n dömde P. P. blott för vållande till J. J:s död; P. J. tillerkändes kostnadsersättning. På besvär av P. J. återförvisade HD målet till HR:n, med rätt för klaganden att höra de vittnen han kunde åstunda o. s. v. (²²/₁₀ 55).

Njuta sin oskuld till godo. Sergeanten vid Stockholms stads militärkår Fredrik Ek blev häktad och tilltalad såsom den där tagit olovlig befattning med en silvertumlare som skulle stulits från vindragaren Winquist. KämnersR:n förklarade, med an-

ledning av i målet hörda vittnens utsagor, att Ek icke kunde till ansvar i målet fällas. Ek klagade med påstående att då icke några besvärande omständigheter inlupit han måtte få njuta sin oskuld till godo. Svea HovR gjorde ej ändring. Men HD, där Ek besvärade sig och Winqvist upplyste att tumlaren aldrig stulits från honom, »fann skäligt, med ändring av HovR:ns och KämnarsR:ns utslag, förklara att sergeanten Ek bör njuta sin i målet ådagalagda oskuld till godo» (²³/₁ 50).

»Högst olämplig edgång». Vid Skellefteå tglgs HR yrkade bonden Johan Westerlund ansvar å Sven Burman m. fl. för det de försålt timmer från oskiftad skog. HR:n fann att de tilltalade utan rätt avyttrat minst 40 tolfter bräder; men då ej upplyst vore huru mycket var och en av de tilltalade förtytrat, ålades samtliga att var för sig edeligen intyga huru mycket vardera avyttrat av de utav handlanderna Gustav och Olof Ingberg samt drängen Bergmark omvittnade bräder, vid påföljd att de eljest gemensamt finge ansvara för olaga förtytrandet av omförmälta 40 tolfter. HovR:n fann att skogen, ehuru oskiftad, varit avsedd icke blott till husbehov utan jämväl till försäljning och undandröjde HR:ns utslag. J. W. fullföljde talan. Pluraliteten i HD (Bredberg, Engelhart, Nordenstolpe, Snoilsky, Quiding) fann skäligt att med ändring av HovR:ns utslag fastställa HR:ns beslut. Stråle och Alexanderson åter yttrade »att enär klaganden, som låtit HR:ns utslag emot sig vinna laga kraft, nu icke fullföljer annan talan i målet än om åläggande av den utav HR:n stadgade edgång, men jr:n ej ansågo lämpligt att till sådan edgång döma, funno jr:n, för deras del, icke skäl göra ändring i det slut vari HovR:n stannat» (¹⁴/₃ 49).

Rubriken här ovan är hämtad från Alexandersons anteckningar.

Nåd och nådevedermälen. Svea HovR dömde f. löjtnanten och inspektoren vid regala bränneriet i Köping Georg Fromhold Tallberg och f. bokhållaren vid samma bränneri J. Schrange att för tillgrepp och förskingring mista livet och halshuggas. HovR:n hemställde dock om icke vardera kunde få försona sitt brott

med en månads fängelse vid vatten och bröd jämte livstids fängelse och Tallberg dessutom förklaras ovärdig sitt adelskap samt att bära den honom i nåder förunte riddareorden.

JRev hemställde angående Schrange att han av nåd måtte få umgälla sitt brott såsom HovR:n föreslagit men beträffande Tallberg — som själv ej tillgripit något, men genom efterlåtenhet i tjänsten bidragit och varit vållande till balansen — att straffet måtte bestämmas till 14 dagars fängelse vid vatten och bröd ($\frac{16}{4}$ 82).

Gustav III biföll rådets hemställan om Schrange; »men som Tallberg icke själv tillgripit de medel som blivit förskingrade, så täcktes KM:t vid nådig hugkomst därav att Tallberg d. 19 aug. 1772 vid den lyckelige regementsförändringen varit en ibland de åtta som av KM:ts livdrabantcorps då varit KM:t följaktig(!), av vanlig nåd och mildhet förskona Tallberg från allt straff och ansvar häruti». ($\frac{3}{5}$ 82).¹

Johan Arfvidsson hade till avskedade soldaten Asps hustru Elin utgivit två av hans son Arvid förfärdigade falska bankotransportsedlar på 12 dr kmt. Elin och hennes son misstänktes för förfalskningen och höllos häktade i flera månader innan de verkligen brottslige blevo upptäckta och dömda. Tvist uppstod sedermera om den belöning på 40,000 dlr kmt som genom k. kungörelse d. 20 dec. 1754 utlovats till upptäckaren av en dylik förfalskning. HovR:n hade ansett att summan borde fördelas med $\frac{3}{4}$ till åklagaren, kronofogden Bergström, och $\frac{1}{4}$ till makarna Asp; NRev åter hemställde att Bergström, som förklarar sig villig att avstå visst belopp till makarna, borde undfå hela belöningen. Vid målets föredragning i JRev d. 29 nov. 1784 tillstyrkte pluraliteten nåd. bifall av NRev:s betänkande, men om exc. Bielke heter det att han »förklarade sig vilja till protokollet skriftligen avlämna sitt utlåtande, vilket h. exc. sålunda ingivit». Bielkes egenhändiga votum innehåller om själva tvistefrågan den särmeningen att vad Bergström förklarar sig vilja av-

¹ Tallberg inkom med begäran om ytterligare nåd, men fick avslag ($\frac{17}{2}$, $\frac{27}{2}$ 83). Ännu $\frac{1}{8}$ 82 gavs nåd i avseende på h. k. h. kronprinsens Gustav Adolfs hugneliga födelse. K. br. till ÖÅ $\frac{23}{3}$ 73 har i registraturet överskriften »kröningsnåd».

stå till makarna Asp borde tillställas dem genom landshövdingen. Men dessutom väckte Bielke fråga om nåd för Johan och Arvid, av vilka den senare såsom övermage blivit straffad med ris vid tingstugudörren och den förre dömts till årans förlust, en timmes stående i halsjärn, 30 par spö och två års fästningsarbete. För fadern som varnat sonen för efterrapningen och omhändertagit sedlarna »mera som ett prov av sonens kvickhet och händighet att texta och skära i trääd än i uppsåt dem att utprångla», hemställdes om förskoning från fästningsarbetet, och om sonen yttrade sig den konstintresserade excellensen på följande sätt:

Beträffande åter sonen Arvid Johansson, som ännu ej uppnått 14 år, som av oförstånd och barnslighet men ej av elakt uppsåt desse sedlar efterapat utan att själv känna vikten av denna sin straffbara gärning, som dessutom är allmännel. känd för att jämte ganska mycken kvickhet hava ett fromt och blödiget sinne och tillika vid detta tillfället, fast på ett otillbörligt sätt, ådagalagt en sällsynt håg, skickel:het och lust för att skriva, rita, samt dylika egenskaper och böjelser som giva hopp om dess framtida framsteg uti fria konster, om han rättel. bleve handledd, så vågar jag underdånigt hemställa om icke KM:t täcktes [låta honom för det ådömda risandet förskonas men tillika] i nåder befalla att han, skild ifrån fader och hemort, kunde få tjänlig uppfostran och vid Kl. Målare och Bildhuggare Akademien¹ undervisas i de stycken som efter all sannolikhet, grundad på dess ovanliga kvickhet och snille, kunde för framtiden göra honom till en skickelig konstnär eller åtminstone till en nyttig[are] medborgare [än om dess späda ungdom nu skulle befläckas med undergående av ett publikt och nesligt straff] och lika nådigt förklara att det av honom undergågne straff av risande ej måtte ligga honom för framtiden i vägen.¹

Efter uppläsandet härav — heter det vidare i protokollet — förenade sig D. E. med Bielke i den delen att vad Bergström utfäst sig att betala skulle tillställas makarna genom landshövdingen ävensom i det und. hemställandet att det gossen Arvid »övergågne risande icke må ligga dess välfärd framdeles i vägen eller honom i någor måtto förebrås; i övrigt förblevo D. E.

¹ Bielke var själv medlem av denna akademi sedan år 1778.

² Det inom klammer satta har överstrukits och orden efter det sist inklamrade tillagts, sedan Bielke uppmärksammat att risandet redan var verkställt.

vid deras till bifall för NRev:s und. betänkande avgivne und. tillstyrkande».

I konselj biföll Gustav III »i allt hrr riksens råds pluralitet, samt att följakteligen nåd. resolution må utfärdas för Arvid Johansson att det utståndne straff ej må vara honom menligt eller av någon föreventas» ($\frac{1}{2}$ 85).

Såväl JRev:s hemställan som konungens beslut gällde alltså glömska blott av det nesliga straffet, ej av själva förbrytelsen. Icke förty innehåller det av Låstbom kontrasignerade utslaget att »KM:t vill av särdeles förekomne bevekande skäl och omständigheter av gunst och nåde därtill bifall lämna att den av unga drängen Arvid Johansson ifrån Färda i Jönköpings län och Unnaryds socken, innan han fyllt 15:de året, begångne förbrytelse, varföre han till följe av KM:ts och Riksens Svea HovR:s d. 30 april 1783 givne utslag laga plikt undergått, ej må vara honom på något sätt menligt eller i någor måtto honom förebrås».

Med denna gustavianska nådeakt bör jämföras följande mål från en senare tid. Skrädderiarbetaren Johan Westerlund, som genom RR:ns i Härnösand utslag d. 14 mars 1846 blivit för första resan stöld till ansvar dömd, anhöll att KM:t måtte tackas av nåd undanröja den vanfrejd brottet för honom medfört eller ock tillåta att han ty förutan finge utöva borgerlig rörelse. Men när denna ansökning icke innefattar fråga om befrielse från straff, som blivit för brott ådömt, och följaktligen icke utgör föremål för nåd i brottmål, skulle densamma, i vad den avser vinnande av rättighet för Westerlund att idka borgerlig näring, jämte note ur protokollet till civildepartementet överlämnas (HD $\frac{30}{8}$ 59; jfr Nådefrågor s. 59 f. och NJA 1919: 46).

Gustav III:s böjelse att med nådevedermälen vinna undersåtarnes hjärtan och göra tillvaron gladare tog sig uttryck i följande mål.

Fjärdingsmannen Per Hemmingsson i Gillberga by (Högsby sn, Handbörds hd) var av Göta HovR dömd att avstraffas med 20 par spö, try slag av paret, såsom vållande till att en fånge kommit lös. Hans son Hemming Persson inkom med böneskrift:

fadern, gammal och sjuklig, hade blott felat däri att han låtit fångens vård ankomma på sonen som ej förstått att fången rätteligen fängsla och förvara; H. P. anhöll att i faderns ställe få undergå spöstraffet, så framt icke brottet av nåd finge med penningböter försonas.

Då ansökningen d. 4 juni 1777 föredrogs i JRev, befann sig konungen på sin ryska resa. D. 2 juli anmäldes i JRev att han enligt påskrift å protokollslistan, daterad Czarskoij Selo d. 19/8 juni, samtyckt till rådets gemensamma tillstyrkande att P. H. må plikta med penningar¹ och även bifallit Höpkens hemställan om icke sonen, såsom belöning för sin ömsinhet för fadern, må undfå 3 rdr 16 sk. sp. Omedelbart efter denna anmälan gav emellertid Höpken tillkänna »det HKM:t uti nåd. brev till h. exc. av samma dato förklarar sin nåd. vilja vara att låta sonen H. P. såsom ett tecken av HKM:ts nåd. välbehag över den ömhet, han vid detta tillfälle för sin fader ådagalagt, genom någon i landsorten, må (!) tillställas en silverjetton och att därtill kunde tagas den penningen som blivit slagen över Kongl. Vasa Ordens instiktelse. Och berättade h. exc. sig till und. följte härav redan hava fogat anstalt därom att en sådan jetton genast blir präglad». Rådet beslöt att jettonen skulle i brev sändas till landshövdingen i Kalmar, med antydan att genom häradshövdingen i orten avlämna den till H. P. vid något tillfälle då allmogen i häradet är samlad. »Och förfaller härigenom den tillstyrkte gratifikationen i penningar.»

I Karlskoga stördes lugnet sommaren 1810 av en liten upporsrörelse. En dräng och tvenne bergsmän, som föresatt sig att tåga till Stockholm och under vägen taga med sig dem de träffade, för att tukta och straffa alla s. k. herremän, gingo d. 6 juli från by till by att samla folk. Företaget blev likväl avstyrt, väsentligen tack vare hyttfogden Lars Pehrsson i Värnvikstorp. De tre orostiftarna dömdes att mista livet men erhöilo förskoning från dödsstraffet. I samband med benådningen befallde KM:t att L. P. och sexmannen Petter Svensson »skulle

¹ JRev:s prot. 4/6 saknas; enligt protokollslistan skulle bötesbeloppet bli 6 rdr 32 sk. sp.

till HR:n i orten inkallas och förständigas om KM:ts nåd. välbehag över deras ådagalagde berömliga förhållande att förekomma oroliga uppträden, vartill deras förvillade grannars uppförande kunnat föranleda;¹ varförutom L. P., som förmått de brottslige att åtskiljas, skulle till särskilt vedermåle av KM:ts nåd tillställas ett exemplar av medaljen med omskrift *Sui memores alios fecere merendo*» (¹²/₁ 11).

Uppträdet i Karlskoga fick en efterföljare inom Väse härad. På eftermiddagen d. 19 aug. 1810 hade, utan särskild anledning, bonden Lars Larsson och några drängar samlats hos förre skräddaren Jonas Ersson. Sedan de förplägat sig med brännvin föreslog L. L. att de skulle sammansätta sig och tåga till Örebro, efter adeln tryckte dem så hårt, vilket med allmänt bifall blev antaget. De räckte varandra handen att troget hålla i hop och, på L. L:s uppmaning, förbundo de sig därtill även med ed. Härvid tillgick så att J. E. tog fram en psalmbok,¹ varefter de närvarande lade fingret på denna och, enligt förestående av drängen Anders Olsson, vid Gud och hans heliga evangelium försäkrade varandra trohet och att icke egenvilligt åtskiljas. Så lovade L. L. de sammansvurna brännvin då de komme till hans gård Björkåsen, och i föresats att gå från by till by och samla drängar begåvo de sig först till en J. E:s granne där de med våld sprängde dörren och tvingade en dräng att förena sig med dem. Härpå förordnades Anders Olsson att vara korporal för truppen, men befälet över denna skulle dock tillhöra L. L. De fortsatte sin vandring genom flera byar, utfordrade drängar, yrkade att få brännvin, hotade att skjuta o. s. v., allt under tal om att dalkarlarna på lika sätt samlat sig och att man borde stöta tillsammans med dem. Till sist kommo de till byn

¹ Om Petter Svensson säges i statsrådsprot. att han »först gjort de brottslige föreställningar emot ett så vådligt och dåraktigt företag och sedan, när de däråt icke lämnat någon uppmärksamhet utan hotat honom till livet i fall han icke gjorde dem sällskap, låtit bekväma sig därtill, i avsikt att antingen förmå dem till stillhet när de åter blevo nyktra eller ock, om sådant icke lyckades, söka tillfälle att utan buller avlägsna sig».

² En av de sammansvurna berättade att då J. E:s hustru velat hindra honom hade han yttrat: »vi skola hava boken och böra hava Guds ord med i alla våra företag, antingen vi äro hemma eller borta.»

Ölmskog, där de sökte förmå bonden Jan Nilssons söner Anders och Nils att följa med; »men sedan Jan Nilsson och hans hustru Maria Nilsson här om fått kunskap, har i synnerhet den senare gjort de sammansvurna så kraftige föreställningar om laglösheten och dåraktigheten av deras företag samt om deras och hennes söners skyldighet emot överhet och medmänniskor att de funnit sig föranlåtne avstå från sitt förhållande och förfogat sig var och en till sitt, sedan uppträdet varat från skymningen om aftonen till något över midnatten» (HD:s prot. ¹⁹/₂ II).

Rannsakning härom hölls vid Väse HR, varpå målet överlämnades till Göta HovR:s omedelbara avdömande. Medan målet låg i HovR:n insände emellertid landshövdingen af Wibeli HR:ns protokoll även till justitiestatsministern som härom gjorde anmälan i kammarkonselj d. 8. okt. 1810;

och som Maria Nilsson äger gott vitsord av HR:n och genom ett sådant förhållande samt vad hon vid berörde tillfälle yttrat, vilket nu upplästes, utmärkt tänkesätt, synnerligen hedrande för henne både som medborgare och husmoder, trodde hr jstm sig icke böra underlåta i und. hemställa om ej KM:t skulle täckas till belöning för henne och uppmuntran för andra giva henne något offentligt bevis av dess nåd och välvilja.

KM:t inhämtade med nåd. nöje den aktning för lugn och samhällsordning, den vördnad för överheten samt den särdeles rådighet hustru Maria Nilsson i Ölmskog(!) på ett så utmärkt sätt ådagalagt, då hon vid ovanberörde tillfälle endast genom sina allvarsamma och kraftiga föreställningar förmått de upproriske att från deras brottslige företag avstå, varigenom hon bidragit till deras åtskiljande och således avvänt de vidare följder en dylik samman-skockning möjligen kunnat medföra. KM:t täcktes av sådan anledning såsom vedermäle av dess nåd. välbehag över hustru Maria Nilssons välförhållande samt yttrade berömvärda tänkesätt så väl tilldela henne ett exemplar i guld av medaljen för vackra gärningar, för att fästad uti en guldkedja av henne bäras på bröstet, som ock förära henne en förgylld silverbägare om 50 lods vikt med påskrift:

Af
Konung Carl XIII
till
Hustru
Maria NilsDotter i Ölmskog
för
Medborgerlig Dygd
1810.

Kommandes både silverbägaren och medaljen jämte kedjan att till landshövdingen uti Karlstads län översändas, som hade att vid något lämpligt tillfälle, då allmogen är samlad, desamma Maria Nilsdotter tillställa; och skulle statssekreteraren besörja att berörde guldkedja samt silverbägare varda förfärdigade ävensom kammarkollegium hade att om medaljens präglings draga försorg.¹

Genom HovR:ns utslag d. 13 mars 1811 dömdes L. L. till döden, de övriga till lindrigare straff. När målet så efter underställning, besvär och nådansökningar föredrogs i HD, anmäntes landshövdingens tillkännagivande att då han d. 31 mars i kyrkan offentligent tillställt Maria Nilsdotter nådebevisen, och L. L:s mor och hustru därvid avgivit sin böneskrift, hade den talrika församlingen, för vilken landshövdingen uppläst HovR:ns utslag, med en allmän sinnesrörelse hört desse förvillade olyckliges öde såsom upprorsmän och ej mindre Maria Nilsdotter än många gamle män hjärteligen bett landshövdingen till KM:t frambara deras und. bön om nåd. HD trodde sig finna åtskilliga omständigheter vilka syntes påkalla KM:ts mildhet,² »och ehuru viktigt det å ena sidan för samhällsordningen är att brott av denna egenskap, då de grunda sig i stadgade beslut och överläggningar, må erfara hela strängheten av lagarnes tillämpning, så tillfredsställande är det dock å den andra att uppå sådana omständigheter som de uti detta mål förekommit och vilka en-

¹ Bägaren och guldkedjan kostade 86 rdr 42 sk. bko (kammarä. $\frac{3}{12}$ 10).

² HovRn hade jämlikt k. breven $\frac{23}{3}$ 03 och $\frac{4}{4}$ 07 underställt KM:ts prövning sitt fattade, men ännu ej utfärdade utslag. På HD:s hemställda förordnade KM:t redan då om viss straffnedsättning ($\frac{19}{2}$, $\frac{28}{2}$ 11), varom nåd. brev avläts till HovRn. När målet för andra gången kom före — HovRn underställde denna gång jämlikt 29 p. i k. förkl. $\frac{23}{3}$ 07 — yttrade HD att den, enär det av HovRn nu hemställde utslag grundade sig å ett KM:ts nåd. reskript, ansåg för dess prövning endast återstå besvären och nådansökningarna.

dast utmärka en förvillelse för ögonblicket, kunna mildra denna stränghet och såmedelst söka återföra den brottslige till känsla för samhällsdygd och sine plikters uppfyllande». HD hemställde att L. L. finge, med förskoning från dödsstraffet, umgälla sitt brott med 40 par spö, uppenbar kyrkoplikt och fem års fästningsarbete och att även för andra deltagare viss straffflindring måtte medgivas; vilket allt bifölls av KM:t ($\frac{22}{4}$, $\frac{2}{5}$ 11).¹

I justitiekonselj d. 10 okt. 1811, då kronprinsen Karl Johan förde regeringen, anmäles två Göta HovR:s utslag ang. Måns Hemmingsson med flere deltagare i oroligheterna vid förstärkningsmanskaps utlottande. Den redovisning för HD:s hemställan, som protokollet upptar, slutar med omnämmande att HD ansett sig böra till KM:ts nåd. uppmärksamhet överlämna det förhållande, att nämndemannen Bengt Bengtsson i Vrångsö med råd och upplysningar sökt bidraga till ordning och enighet, varnat både Måns Hemmingsson och det omkring honom församlade folket och sökt återföra menigheten till känsla av sin plikt till lydnad för överheten och lagen. Vidare heter det:

H. exc. hr greven och justitiestatsministern yttrade härefter:

Då hos EKH nu åter anmäles till slutelig åtgärd ett mål bland dem, som röra de å särskilte ställen i riket vid verkställigheten av författningen angående förstärkningsmanskaps uppkomne oroligheter, utbeder jag mig i und., såsom den där i egenskap av förste ledamoten i HD deltagit i dess viktiga överläggningar härutinnan, få nämna de allmänna grunder, varefter i mån av varje måls beskaffenhet ett strängare eller mildare behandlingssätt synts kunna äga rum. Sedan HD prövat de anklagades brottslighet och utstakat straffen, vartill de enligt lag sig skyldige gjort, återstår för domstolen även en annan skyldighet att uppfylla, den att avgiva und. utlåtande över deras nådansökningar.

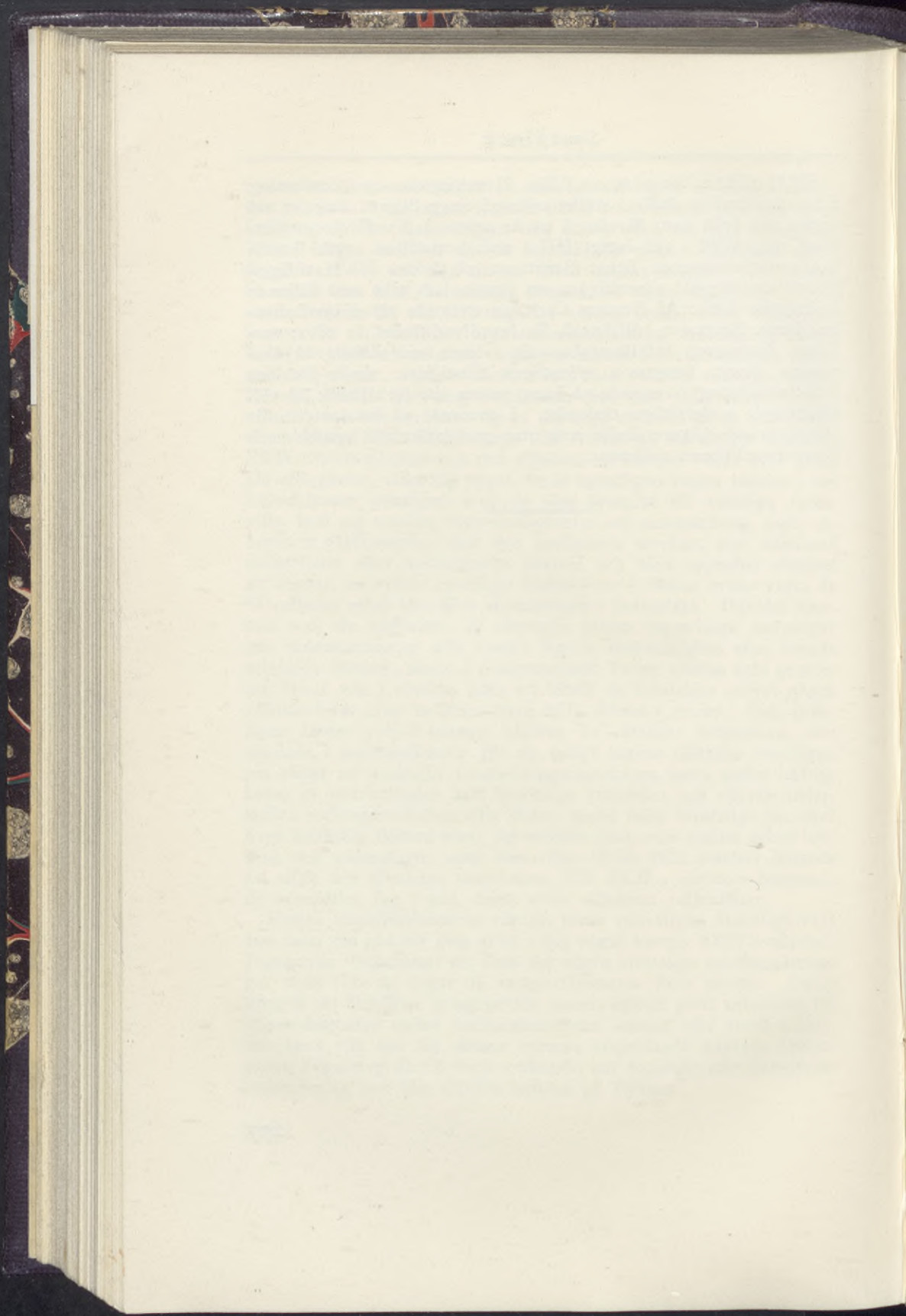
Om i anseende till brottens olikheter, särskilte motiver, omständigheter och följder det ofta är grannlaga och svårt att rätteligen urskilja graden av dem och tillämpningen av stadgat straff, har domaren likväl i lagen föreskrifter att följa, som änskönt och hans

¹ I HD:s prot. $\frac{19}{2}$ 11 finnes för en var av de tilltalade en kort karakteristik, t. ex. för L. L.: 26 år, bofast, förmögen och gift; för Anders Olsson: i tjänst i Ölmskog, 28 år, av stark växt och grovlemmad; för Lars Andersson i Gunnerud: 21 år, av reslig växt och friskt utseende. Vid den senare föredragningen antecknades om L. L. att han enligt läkarbetyg synes vara av en svag kroppsbyggnad och sjuklig samt berättas vara plågad av kolik med uppstötningar och kräkningar så snart han förtär någon mat.

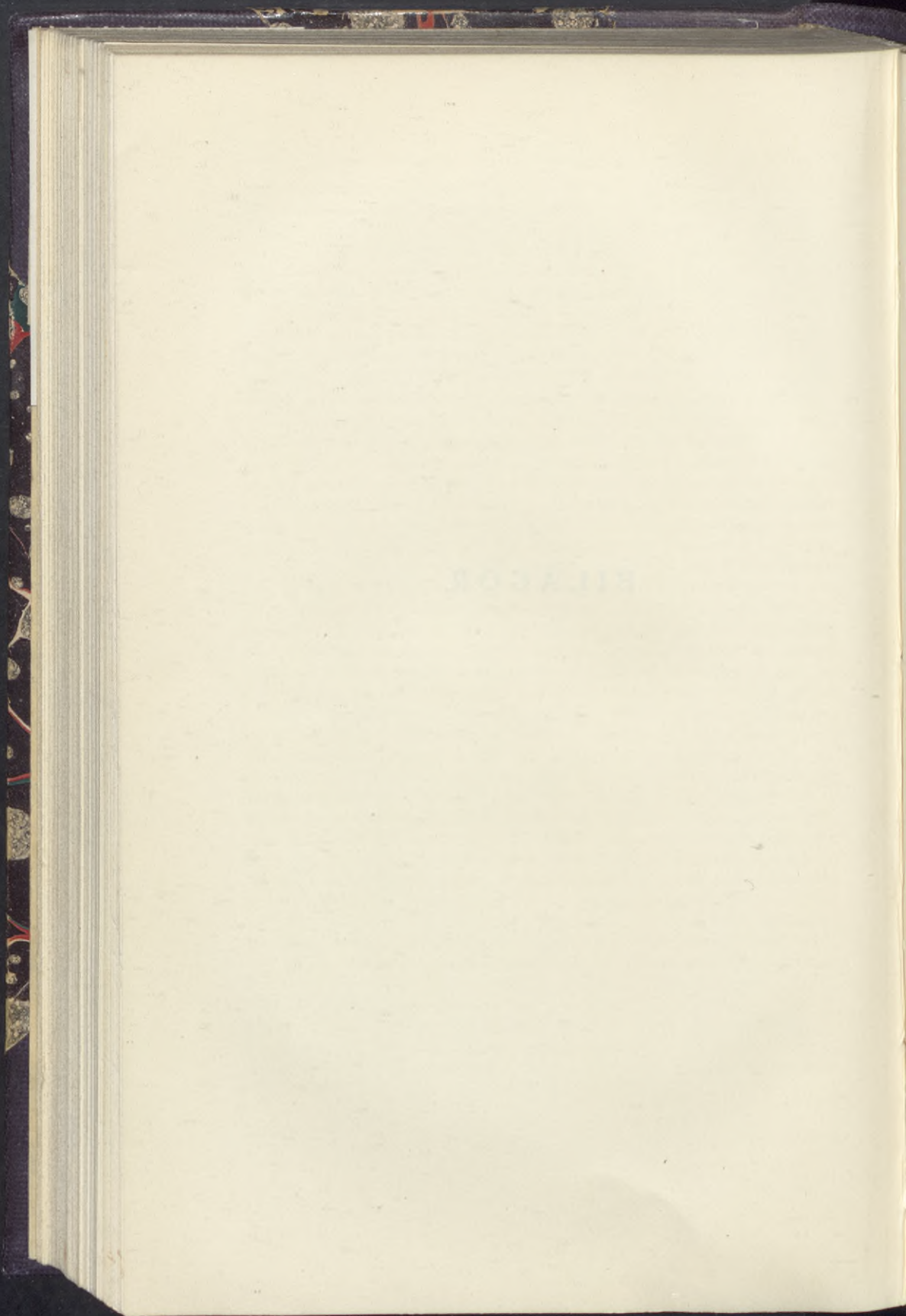
hjärta skulle genomträngas av smärtan att finna så många personer överlämnas till lagens hämnd, likväl freda honom från alla förebråelser, då han såsom lagens tolk dömer efter all dess stränghet. Men i frågan åter om nåd är förhållandet olika. Omdömet beror då på vars och ens sätt att se. Med samma avsikter och samma tänkesätt kan man härutinnan komma till olika slutföljder. HD skulle i synnerhet vid brottsligheter av den beskaffenhet som dessa komma uti en oändligen brydsammare ställning om den ej kände EKH:s vishet och mildhet, varpå det ensamt beror att utstaka eftergiftens gränсор. Det är därför med den yttersta tillfredsställelse HD till EKH:s prövning överlämnar sine und. tillstyrkanden härutinnan, och den smickrar sig av det hopp att även då de icke skulle vinna nådigt bifall EKH likväl icke tvivlar på det nit för Konung, EKH, fäderneslandet och den allmänna ordningen varav HD livas. De oroligheter, vilka sig yppat, torde egentligen kunna indelas i tre huvudklasser, nämligen 1:o) de som övergått till verkliga facta, vilka haft sig emellan överensstämmelse och sammanhang, samt utbrutit i våldsamheter mot den beväpnade styrkan, mot allmänna auktoriteter eller medborgares husfred och bära uppenbar stämpel av uppror, av vilken egenskap händelserne i Skåne synas vara, de där således också lära böra allvarsammast bestraffas. Därnäst kommer 2:o) de händelser, då allmogen genom lagstridiga budningar och sammankomster sökt hindra lagens verkställighet eller bereda missnöje därmed, såsom i Södermanland, varest nästan hela provinsen blivit satt i rörelse, utan att likväl de brottslige utövat några våldsamheter eller befinnas hava haft sådant i avsikt. Och slutligen finnes 3:dje) klassen utgöras av särskilte socknemän, som samlade i socknestämmor för att enligt lagens tillåtelse överlägga om sättet att anskaffa förstärkningsmanskapet, hava under häftigheten av ordväxlingar haft brottsliga yttranden och vägrat underskriva sockneprotokollen eller listor, bland vilka brottslige personer även märkelig skilnad visar sig emellan dem, som endast nekat lottning och underskrift, samt dem vilka tillika fällt hotelser ledande att störa den allmänna säkerheten. Till EKH:s närmare bedömande hemställer jag i und. dessa mina allmänna reflexioner.

Finnas klassifikationerna riktige, torde visserligen åtskilligt vara som talar om nåd för dem vilka i dag vågat anropa EKH:s mildhet. Ingen ting förekommer att sluta det några brottslige sammansättningar skett före de dagar då socknestämmorna varit utsatte. Deras uppgift att åtskillige kringspridde osanna rykten givit anledning till uppstudsigheten under socknestämmorna saknar icke trovärdighet, och huru vitt den för sådane ryktens utspridande häktade fiskköparen Fogelberg därtill varit verkande, har hitintills icke kunnat utredas, sedan han fått tillfälle komma på flykten.

HKH täcktes förordna att Måns Hemmingsson med förskoning från dödsstraffet skulle i stället undergå tjugu dagars fängelse vid vatten och bröd samt därefter i tre år arbeta å Ny Elfsborgs fästning, men biföll i allt övrigt HD:s und. hemställan. Och beträffande nämndemannen Bengt Bengtsson, så täcktes HKH tillägga honom en förgylld silverbägare om femtio lods vikt med följande inskription därå: Af Konung Carl den trettonde till Nämndemannen Bengt Bengtsson i Wrångsö, för bepröfvad trohet, år 1811; varjämte Konungens befallningshavande i länet, vid tillfälle då densamma Bengt Bengtsson offentligen tillställdes, skulle förklara KM:ts välbehag i avseende på hans, genom sitt förhållande härvid, ådagalagde undersåtliga tänkesätt. I avseende på betalningen för ifrågavarande bägare skulle note utur protokollet till handels- och finansexpeditionen avlämnas.

BILAGOR.

UR K. BREVET TILL STYRELSEN Å S. BARTHELEMY
D. 31 MARS 1831.

Som Vi med anledning av de under senare tiden i den Eder i nåder anförtrodda koloni förekomne förnyade oroligheter, grundade på en fortsatt ovilja emellan de särskilda medborgareklasser som därstädes äro bosatte, funnit nödigt, enär ett sådant inbördes tillstånd är oförenligt med det lugn och med det beskydd var och en av Våre trogne undersåtare under lagen bör åtnjuta, att genom ett tillägg till vad allmänna lagen emot fredsbrott stadgar förekomma ytterligare ordningar av detta slag; så vele Vi härmed till und. efterlevnad i nåder stadga och förordna:

1:o) All förolämpning eller våldsamt med ord eller gärning, som av en vit begås emot en av koloniens förut kallade fria couleurte innevånare, eller av en sådan mot en vit, enär sådant bevisligen härrör från deras skillnad i färg eller härkomst, eller denna skillnad därvid av den ena emot den andra anföres, straffes, i de fall då brottet med penningar försonas kan, med tredubbla böter emot vad allmänna lagen för samma händelse föreskriver.

2:o) Skulle en eller annan av koloniens frie innebyggare, vare sig av vad klass som helst, visa en fortfarande fallenhet att fientligt och förolämpande bemöta någon annan medborgareklass i allmänhet, då må en sådan, efter av Eder förut erhållen varning, genom Edert beslut, efter omständigheterna, från kolonien på längre eller kortare tid eller för alltid förvisas; börande sådant beslut jämte skälen därtill med näst avgående post till Oss i und. inberättas samt inom trenne dagar efter dess avkunnande i verkställighet sättas, även om den således förviste förklarar sig vilja hos Oss med und. besvär eller nådeansökning inkomma.

Detta nåd. stadgande ägen I att genom allmän kungörelse i kolonien tillkännagiva; och vi befalle Eder Gud Allsmäktig nådeligen.

UR KOLONIALDEPARTEMENTETS SKRIVELSE TILL GUVERNÖREN PÅ S. BARTHELEMY D. 6 SEPT. 1842.

I ändamål att bestämma slavarnes på S:t B. rättigheter och skyldigheter i enlighet med vad genom bruket och nyare tiders åsikter i avseende på dem i själva verket redan blivit vedertaget, har KM:t i nåder stadgat och förordnat följande som av Tit. genom kungörelse på ön i vanlig ordning bör till efterrättelse meddelas nämligen:

§ 1. Varje slav hörande till ön S:t B. äger hädanefter rättighet att förvärva sin frihet mot erläggande av sitt fulla värde. Han kan även av vilken annan person som helst frigöras under enahanda villkor.

§ 2. Detta värde bestämmes efter behörig och samvetsgrann prövning av 3:ne gode män, varav en utnämnes av ägaren, en av domstolen och en av öns befälhavare. Deras, efter inför justitiarien avlagd ed, avgivande utslag gäller utan appell.

Värdebeloppet bör genast inför justitiarien erläggas till ägaren, så vida ej denne av eget begivande emottager en del i avräkning och ingår på betalningsterminer för återstoden, i vilka båda fall slaven äger att genast utfå sitt frihetsbetyg och ansvarar sedermera för sin skuld i senare fallet endast såsom vanlig gäldenär.

§ 3. Alla frigjorda inträda omedelbarligen i övriga medborgares rättigheter och skyldigheter samt likhet inför lagen.

§ 4. Ingen slav kan utan eget frivilligt medgivande ifrån ön bortföras eller bortsändas, utan då han är till förvisning i laga ordning dömd.

§ 5. Extrajudiel(!) bestraffning eller s. k. husaga är slaven underkastad enligt svenska tjänstehjonsstadgan av d. 23 nov. 1833, samt därutöver allmänt häkte under högst 8 dagar, uppå ägarens blotta rekvisition. Tarvar slavens vanart högre tukt och bestraffning, men dock ej är av beskaffenhet att den bör av domstolen upptagas, får sådan ej verkställas utan öns befälhavares medgivande.

§ 6. Slaven har egen äganderätt till egendom han förvärvar genom gåva, köp eller arbete på sina fritimmar eller dagar. Härifrån undantagas skjutgevärd och ammunition, vilka i slavens hand äro konfiskabla, ävensom båtar, vilka han ej kan äga utan med husbondens speciella tillstånd.

§ 7. I brottmål är slav vittnesgill då han är välfräjdad och hans kristendomskunskap av någon bland öns prästerskap vitsordas.

§ 8. Avgifterna vid i 1 och 2 §§ avsedda tillfällen erläggas som följer:

Till justitiarien lösen för fribrevet (betyget om alla värderingsmännens edgång ävensom annoteringen på registret däri inbegripne) tillsammans i ett för allt	Sp. \$ 2: 6
Till vaktmästaren för kallelser	» » —: 6
Till värderingsmännen vardera \$ 1 eller	» » 3: —
Tillsammans Sp. \$ 6: —	

Då, utan dessa formaliteter, ägaren frigiver sin slav, betalas endast för annotering på betyget och registret till justitiarien tillsammans \$ 1.

§ 9. Det åligger ägaren att i enlighet med redan varande författningar och bruk förse sin slav med sund föda och passande kläder, vilkas beskaffenhet i händelse av klagomål bestämmas av konseljen, så vida de ej överenskomma om en särskild ersättning därför. Under sjukdom och ålderdom föranstaltar och bekostar ägaren om slavens behöriga vårdande och kan ej, genom slavens frigivande, undandraga sig denna skyldighet, så vida slaven innan dess var sjuk eller orklös.

§ 10. För överträdelser av denna författning äger domstolen fälla husbönderne eller ägarne till böter från \$ 5 till och med \$ 100. Lag samma vare för slavens otillbörliga behandling. Är den grov och iråkar slaven därigenom oförmögenhet att försörja sig själv, kan domstolen därutöver frigöra honom och ändå ålägga ägaren skadeersättning eller underhåll till honom efter sakens beskaffenhet. Ljuter slaven därav döden, tillämpas allmänna lagen för ty fall. Alla böter delas lika emellan allmänna åklagaren och municipalkassan.

§ 11. För övrigt tillkommer befälhavaren på ön, hädanefter som hittills, högsta beskyddande makten över slavarne och äger tillse att allt vad KM:t till deras förmån och milda behandling i nåder således förordnat, samt rätt och billighet i övrigt påkalla, av alla vederbörande behörigen iakttages och efterlevs.

UR DOMEN ÖVER SERGEANTEN GUNNAR ANDERSSON

(ovan s. 84.)

Domstolens å ön Saint Barthelemy Dom ————; Avkunnad och utfärdad i Gustavia den 8 januari 1821.

Domstolen har detta mål med vad därutinnan förekommit övervägt och betraktat med all den noggrannhet den överklagade missgärningens grovhet och vikt fordrat, och utav handlingarne inhämtat att den anklagade — — — frivilligt och utan tvång vidgått och bekänt att han — — — [ville med sin sabel slå korpralen Nyström] — — —, varförutan tvenne ojävade vittnen — — — riktigheten av Anderssons bekännelse till alla delar besannat och därjämte båda vittnat att han, Andersson, — — — samt bestämt intygat — — —; till följd av vilket allt och som den anklagade således — — —; fördenskull och då det ingalunda kan lända honom till minsta ursäkt, även om hans första avsikt icke varit att skada fänriken, enär upptagandet av ett mordgevär och hans utgående därmed för att hämnas, tydligen visar ett mordiskt uppsåt, ehuru en annan varit föremålet för hans raseri; ty prövar ock Domstolen, i förmåga av RB:s 17 kap. 29 och 36 §§, MB:s 24 kap. 8 § samt 6 kap. 1 § utav k. krigsartiklarne av d. 31 mars 1798, det han sagde Gunnar Andersson för detta sitt rysliga brott gjort sig skyldig att mista högra handen, halshuggas och steglas.

LOTTERIER Å SVENSKA FASTIGHETER UNDER KARL
JOHANS-TIDEN.

I.

Lotterier där fastighet vunnits vid dragningen

Gyllenfors bruk, Anderstorps sn, Västbo hd. Se ovan s. 179.

Diö bruk, Stenbrohults sn, Allbo hd. Se ovan s. 179.

Vollsjö, Vollsjö sn, Färs hd. Se ovan s. 179.

Marieberg, Asarums sn, Bräkne hd. Se ovan s. 183.

Sunnanå, Hagby sn, Hagunda hd. Se ovan s. 200.

Gård i Uppsala, nr 9 vid Svartbäcksgatan. Se ovan s. 200.

Gremnekulla egendom. ($\frac{8}{2}$ 31): G. Krook i Göteborg tillkännager huru vid 54. dragningen av Hamburgska stora stadslotteriet vinsterna på Gremnekulla egendoms lottförsäljning utfallit, nämligen å nr 8107 högsta vinsten eller Gremnekulla egendom och å ett 80-tal andra nr penningvinster, från 200 ned till 10 rdr bko. »Och bliva de vunne lottsedlarne genom hrr kommissionärer genast likviderade.»

II.

Inställda lotterier.

»Fastighetslotteri av Svenska Nummerlotteriet», tryckt plan $\frac{22}{2}$ 22. ($\frac{23}{4}$ 24): lotteriet måste avstanna och alldeles upphävas.

Fledingstorp, Vissefjärda sn, Södra Möre hd. ($\frac{3}{3}$ 22): »Sedan hr majoren E. B. Cedercrantz beslutat att på k. danska klasslotteriet i Köpenhamn bortspela sin egendom Fledingstorp, i enlighet med den plan som på lottsedlarne är utsatt, så få undertecknade härmed tillkännagiva det vi ansvara för vinsternas utgivande eller återbetalning, i fall ej ett tillräckligt antal lotter kunna säljas. Eva C. Ehrensparre, krigsrådinna. A. J. Hulthenheim, lieutenant.» ($\frac{3}{4}$ 22): Cedercrantz tillkännager att försäljningen inhiäras i anseende till det ringa antalet försålda lotter.

Brunnsnäs, Brunns sn, Redvägs hd. Se ovan s. 181.

Graningeverken. Se ovan s. 183 not 3.

Gremnekulla. ($\frac{9}{2}$ 23): lottsedlar å Gremnekulla egendom, som ovillkorligen kommer att bortspelas vid danska klasslotteriets 70. dragning 1. klass $\frac{3}{11}$ 23 äro att tillgå å 12 sk. bko stycket å, bl. a., Stockholms stads adresskontor vid Västerlånggatan, Operakällaren, källaren Duvan.

Carlsberg, Fågelås sn, Kåkinds hd. ($\frac{9}{2}$ 23): ryttmästaren A. G. Gillner tillkännager att bortspelandet uppskjutes till 71. dragningen med danska klasslotteriet i mars 1824, »under förmodan att erforderligt antal lottsedlar härtill kunna avyttras, som finnes till köps å 4 rdr svenskt bko hos hrr kommissionärer i de flesta städer inom riket, även som utrikes mot utsatte 2 rdr hamburger bko». ($\frac{24}{1}$ 24): inga lottsedlar sålda; lotteriet inställes. ($\frac{27}{2}$ 24): Gillner annonserar att egendomen är till salu.

Töllsjöholm, Töllsjö sn, Bollebygds hd. ($\frac{18}{2}$ 23): J. C. Bäfwerman och J. Lindberg P:son i Borås anmoda alla som köpt lotter att återlämna dem, emedan ett så ringa antal lottsedlar kunnat försäljas att ingen dragning kan ske vid danska klasslotteriet.

Stenhuset nr 9 och 10 i Göteborg samt *sillsalteriet Teneriffa i Kalvsund*. ($\frac{18}{12}$ 23): J. Wedelin i Baggården meddelar att ett så otillräckligt antal lottsedlar försålts att den tillämnade bortspelningen å Hamburgs Statslotteri (!) icke kan försiggå; köpare av lotter anmodas att samma på försäljningsstället mot insatsen utbyta.

Två egendomar å Norrmalm i Sthlm. ($\frac{24}{1}$ 24): Överinspektoren Joh. Trotzig kungör att å danska klasslotteriets 74. dragning kommer att bortspelas 2:ne å Norrmalm och S:t Johannes församling varande egendomar, på det sättet att första eller huvudvinsten — egendomen nr 3 i kv. Kråkvilan nära Norrmalms hälsobrunn, på fri och egen grund, bestående av 7 rum och kök, ett stort tobaksplantage omkr. 18,000 kv.alnar, stall för 2:ne hästar samt fåhus för 7 kor, tillräcklige uthus och brunn i gården — tillfaller den lottsedel som har de tvenne förstkommande numrorne av dragningen, medan 3. och 4. numrorne erhålla egendomen nr 1 i kv. Trehörningen, bestående av ett rum och kök, tobaksplantage omkr. 23,000 kv.alnar, varav en del å fri, en del å stadens grund (dessutom penningvinster). Lottsedlar å 24 sk. bko erhålles å hrr Utters & Comp., Holmbergs och Östergrens boklådor samt hos hr stadsmajor Strindberg uti dess bod vid Stadssmedjegatan. ($\frac{20}{9}$ 24): otillräckligt antal lotter sålda, bortlottning kan ej ske.

Egendom i Kungälv. ($\frac{23}{3}$ 24): L. H. Crohn kungör att å hans egendom i Kongelfs stad, som skulle bortspelas på årets första dragning i Hamburgska stora stadslotteriet, blott några få lotter försålts; lottningen inställes.

Egendomen nr 5 i kv. Rudan mindre i Sthlm. ($\frac{1}{4}$ 24): egendom i Hed-

vig Eleon. församling bortlottas efter danska klasslotteriets nyligen ändrade och förbättrade plan. ($^{23}/_6$ 24): se ovan s. 194. ($^6/_{10}$ 24): lotteriet tyckes ha framgång; priset pr lott nedsattes till 20 sk. bko av den orsak att bortlottningen blivit förenad med ändamålet att befördra svenska konstfliten. ($^{12}/_4$ 25): Fahlman kungör: De hinder som företaget med egendomen i Hedv. Eleon. hittills mött, äro till större delen skingrade, sedan bortlottningen av 3:ne egendomar härstädes totalt misslyckats och blott en enda återstår, belägen i yttersta ändan av huvudstaden. ($^{24}/_{10}$ 25): Som försäljningen av egendomen i kv. Runddelen genom lotteri upphört, kunna innehavare av lottsedlar å bemälte egendom emot varje sådan i utbyte erhålla 16 st. lottsedlar på egendomen uti Hedv. Eleon., så väl på Stockholms stads adresskontor som hos stadsmajoren Strindberg. »Då sistnämnde egendom ävensom övriga inländska egendom, 4 st. till antalet, vilka för närvarande genom lotteri utbjudes,¹ icke äro av den betydighet det utländningar kunna hugfällas att i bortspelningen deltaga, så är anledning till den förmodan det bortlottningen av egendomen i Hedv. El. församling skall lyckas, helst därutinnan även mindre bemedlade kunna deltaga och försöka sin lycka.» ($^{28}/_{11}$ 25): samma annons, med den förändring att även lotteriet å herregodset Gångsätra upphört och att varje lott därå kan utbytas mot 24 st. å egendomen i Hedv. El., beräknade efter 20 sk. bko stycket. ($^1/4$ 26): Lundberg tillkännager att som Fahlman, vilken innehar befattningen om försäljandet av lotter å L:s fasta egendom, inlämnat cessionsansökan, så förbjudes all vidare försäljning och avyttring av lottsedlar. ($^{13}/_4$ 26): Fahlman anhåller att övertagarna av lottsedelsförsäljningen behagade upphöra därmed, inlösa redan sålda lotter och insända alla osålda till Lundberg.

Egendomen nr 1 i kv. Pukslagaren, Adolf Fredriks förs. i Sthlm. ($^1/7$ 24): And. Gust. Ljungström kungör att egendomen bortspelas å danska klasslotteriets 74. dragning $^{18}/_{10}$ 24. ($^{17}/_9$ 24): otillräckligt antal lotter sålda å denna egendom, »vanligen Gödeckes malmgård kallad»; dragningen uppskjutes. ($^{14}/_2$ 25): den tilltänkta bortlottningen återkallas.

*Egendomen nr 134, gammal, och nr 4, ny nr, i kv. Runddelen, vid Norrtullsgatan i Sthlm.*² ($^{24}/_{11}$ 24): uppskattad till 7,500 rdr bko; 68 spelnr i sammansättning av amber; 6 utdrag = 15 amber; en ger huvudvinsten eller egendomen, de övriga 14 ge premievinster av högst 1,000, minst 50 rdr bko; lottpris 6 rdr 32 sk. bko.

*Gångsätra $^1/4$ ml och Bodal $^1/_{16}$ ml å Lidingön.*³ ($^{27}/_{11}$ 24): uppskattad till 22,066 rdr 32 sk. bko; 133 spelnr; 6 utdrag = 15 amber, av vilka

¹ Torde åsyfta Gångsätra, Kråkenäs, Vingsleör och egendomen nr 4 i kv. S:t Per.

² Denna och nästföljande fyra egendommar äro de enda som utbjudits enligt 1824 års författningar.

³ Se Lidingö Kommunalblad $^{16}/_9$ 1932 (»När Gångsätra skulle lottas bort»).

en ger huvudvinsten, egendomen med inventarier, och de övriga 14 medföra premievinster om 100—450 bko; lottpris 10 rdr bko.

Kråkenäs, Gårdsby sn, Norrvidinge hd. ($\frac{9}{12}$ 24): uppskattad till 33,666 rdr 32 sk. bko. 3 amber å varje lottsedel; 10 utdrag = 45 amber; amben av de båda första utdragen ger egendomen i vinst, de övriga 44 amberna ge penningevinster, 100—1,000 rdr; lottpris 6 rdr 32 sk. bko. ($\frac{24}{1}$ 26): tiden för lottförsäljning utsträcker med ett år, enligt k. br. $\frac{7}{12}$ 25. ($\frac{10}{10}$ 28): enligt k. br. $\frac{20}{8}$ 28 kungöres att lottköpare äga återfå insatserna.

Vingsleör, Lista sn, V. Rekarne hd. ($\frac{15}{4}$ 25): uppskattad till 78,703 rdr 16 sk. bko; 2 amber å varje lottsedel; 15 utdrag = 105 amber; amben av de båda första utdragen ger egendomen i vinst, de övriga 104 amberna medföra penningevinster, 30—100 rdr bko; lottpris 10 rdr bko. ($\frac{28}{3}$ 26): inställes och återkallas.

Egendomen nr 4 i kv. S:t Per, vid Norra Smedjegatan i Sthlm. ($\frac{16}{5}$ 25): uppskattad till 30,000 rdr bko; 90 spelnr i sammansättning av amb; 5 utdrag = 10 amber; amben av de båda första utdragen ger egendomen i vinst, en var av de övriga amberna penningevinster om 650 rdr bko; lottpris 11 rdr bko. ($\frac{27}{1}$ 26): inställes och återkallas (jfr $\frac{26}{10}$ 25).

Egendomen nr 15 i Västervik (östra kvarteret). ($\frac{4}{9}$ 30): den till $\frac{22}{9}$ utsatta bortlottningen uppskjutes; lotter säljas på Strindbergs kontor vid Stadssmedjegatan till 1 rdr 16 sk. bko. ($\frac{11}{12}$ 30): »hela lotteriförsäljningen» inställes; ($\frac{18}{7}$ 31): insatserna böra återtagas före aug. månads utgång, efter vilken tid lotterna anses annullerade.

Egendomen nr 13 i Masthugget vid Göteborg. ($\frac{2}{8}$ 33): Bortspelningen, som varit utsatt till nummerlotteriets 1018. dragning $\frac{14}{8}$ 33, är inställd, varföre de ytterst få lotter å denna egendom, som kunna vara utelöpande, härigenom i vars hand de vara må varda till all kraft och verkan dödade; och uppmanas innehavare av sådana lottsedlar att dem till lottförsäljarna återlämna, mot insatsens återfående.

Grödbby, Ivetofta sn, Villands hd. ($\frac{2}{12}$ 36): Waste Jöransson tillkännager att som ett otillräckligt antal lotter blivit sålda å detta kr.sk. hästhemman, vilket skulle bortlottas vid nummerlotteriets 1075. dragning $\frac{14}{12}$ 26, så inhiberas bortspelningen helt och hållet.

Gården och tomten nr 266 $\frac{1}{2}$ i Lund. I Lunds Weckoblad $\frac{15}{4}$ 40 kungör J. Bertelsson att fastigheten bortspelas å nummerlotteriets 1134. dragning $\frac{10}{6}$ 40; lottsedlar erhållas mot 40 sk. bko; plan utdelas gratis. ($\frac{28}{5}$ 40): otillräckligt antal lotter sålda; jämlikt 6 § i planen komma de influtna medlen att efter avdrag av omkostnaderna indelas i 20 lika penningevinster, varav varje utkommande amb erhåller en.

Lantegendomen Florsberg. ($\frac{11}{6}$ 41): det bestämda antalet av 4,500 lotter ej sålt; nettobehållningen fördelas i 2 vinster, så att $\frac{2}{3}$ tillfaller högsta vinsten å 10,000 mark och $\frac{1}{3}$ andra vinsten å 5,000 mark i 12. Lübeckerlotteriet.

Odensala, Brunflo sn, Jämtlands norra hd. Enligt prospekt i sept. 1842 ang. det 2:dra svenska egendomslotteriet, garanterat av J. L. & C. O. Strindberg, bortlottas O. eller en lösensumma av 6,000 rdr sv. bko; bortlottningen grundar sig å 205. Hamburgska lotteriets 6. klass som drages $\frac{10}{5}$ 43; lottpris 2 rdr bko. Punkt 3 i planen innehåller att om ej 4,500 lotter säljas, kommer beloppet för de sålda lotterna, efter avdrag av omkostnaderna, att fördelas i 2 vinster, så att $\frac{2}{3}$ tillfaller den högsta premien å 60,000 mk och $\frac{1}{3}$ den högsta vinsten å 40,000 mk i lotteriet. ($\frac{18}{5}$ 43): otillräckligt antal lotter sålda; nettobehållningen bortspelas enligt punkt 3 i planen.

III.

Lotterier med okänd utgång.

Carlsborgs egendom. ($\frac{14}{9}$ 21)¹: Georg Westfeldt anmodar kommissionärer att redovisa före $\frac{17}{9}$, då dragningarna börja. ($\frac{1}{5}$ 22): Westfeldt kungör vilka 12 nr utkommit vid k. danska klasslotteriets dragning 1. klassen 1822; »Och averteras alla, som innehava vunna lottsedlar på Carlsborgs egendom, att sig till utbekommande av vinsterna anmäla hos kammarjunkaren Reenstjerna, vars adress är Lidköping och Ribbingstorp». (Se ock $\frac{24}{9}$ 22.)

Gården nr 28 i Örebro stads norra del. Enligt tryckt plan $\frac{17}{12}$ 21 av L. F. Baumgardt bortlottas egendomen å nummerlotteriets 830. dragning; premievinster om 4—10 rdr bko; lottpris 4 rdr bko.

Lomma tegelbruk. ($\frac{31}{1}$ 22): G. Appelqwist anser sig skyldig ödmjukast tillkännage att då icke så många lotter äro sålda som långt nära svara emot egendomens värde och man ej hunnit från utrikes orter inhämta beloppet av försäljningen, så uppskjutes bortspelandet på det i planen och lottsedlen utsatta ställe till den sista i nov. 1822 skeende dragning.

Stenhuset med 2:ne tomter under nr 68 och 69 i Göteborg (4. roten). ($\frac{27}{2}$ 23): J. A. Dahlberg tillkännager att bortspelningen, som är utsatt till första klassens dragning på danska klasslotteriet, inställes till fjärde klassens dragning $\frac{29}{9}$ 23.

Lödese egendom och skeppsvarv vid Göteborg. ($\frac{26}{4}$ 23): Fahlman annonserar att hugade spekulanter i landsorterna kunna, mot 6 % rabatt, hos honom rekvirera lottsedlar å bl. a. denna egendom; 16 sk. bko lotten. ($\frac{27}{8}$ 23): And. Wilh. Gozander i Sjuntorp kungör att i anseende till ringa försäljning av lottsedlar påkallar nödvändigheten att uppskjuta bortspelandet till 35. dragningen å Hamburgs stora stadslotteri. ($\frac{18}{10}$ 23): Gozander meddelar förteckning på de nr som utkommit vid

¹ Här står »Carlstorsps egendom».

34. dragningen å hamburgerlotteriet $\frac{13}{6}$; »de premievinster som utfallit på ovan specificerade nummer å lottsedlar på Gamla Lödere (!) Skeppsvarv äro remitterade och erhålles genast vid deras uppvisande och avlämnande hos de kommissionärer av vilka de blivit sålde».

Mölnebo, Vårdinge sn, Öknebo hd. ($\frac{3}{1}$ 24): ägaren har beslutit att genom Hamburger stora stadslotteri bortlotta denna egendom; »och som all möjlig noggrannhet skall bliva iakttagen till den fullkomligaste säkerhet för dem, som i detta lotteri behaga deltaga, så vågar man hoppas att detta företag skall vinna den resp. allmänhetens förtroende». Lotter å 6 rdr 32 sk. bko. »På denna egendom äro även flera penninge-
vinster som å planen på varje lottsedel äro specificerade.» Lottsedel på tyska språket, dat. $\frac{1}{8}$ 22, finnes i KB.

Holtet, Kostereds sn, Askims hd. ($\frac{1}{4}$ 24): detta kr.sk.hemman bortspelas ovillkorligen på Stora Hamburgska stadslotteriets första dragning nästk. april; lotter å 16 sk. bko.

Fastigheten nr 61 i Landskrona (belägen vid torget). ($\frac{19}{8}$ 26): bortspelas ovillkorligen å danska klasslotteriets 78. dragning $\frac{4}{12}$ 26; lotter å 16 sk. bko; ($\frac{13}{10}$ 26): ej tillräckligt antal lotter sålda; dragningen uppskjutes till nyåret.

Lanna skattegården, $\frac{1}{8}$ hemman. ($\frac{2}{3}$ 31): A. J. Kjellgren i Göteborg meddelar till högtärade allmänhetens kunskap att, i anseende därtill att för ringa antal lotter blivit försålt, bortspelingen sker vid nummerlotteriets 986. (ej 976.) dragning.

Egendom i Västergötland, belägen $\frac{1}{8}$ mil från närmsta stad. ($\frac{2}{5}$ 34): denna ograverade egendom, uppskattad i värde till 4,000 rdr bko, bortspelas på nummerlotteriets 1040. dragning $\frac{26}{11}$ 34; lottsedlar å 1 rdr bko.

Egendomen nr XIII W. Wramb. ($\frac{21}{11}$ 26): N. P. C. kungör från Stockholm $\frac{17}{11}$ 36 att som så få lotter blivit försålda, ca 128:del av antalet, »så finner vederbörande skäligt att uppskjuta nämnde dragning till 1084:de dragningen 1837, då den vinnande kommer i åtnjutande av egendomen, som består av trädgård och husbyggnad, såvida lotter bliva försålde till dess värde, eller ock kommer den vinnande att tillgodonjuta penningarne för de försålde lotterne, undantagande de lotter som vaktmästaren Söderberg och Lundvall samt tobakshandlerskan fru Burstedt hava försålta.

Egendomen nr 94 & 2 i kv. Uven mindre vid Hornsgatan i Sthlm bortlottas å nummerlotteriets 1100. dragning enligt odat. prospekt av Bo Chr. Roos; lottpris 2 rdr bko.

1:sta stadsegendomslotteriet. ($\frac{4}{9}$ 39): Bo Chr. Roos anmodar $\frac{29}{8}$ hrr kommissionärer i orterna att med första avgående post efter $\frac{31}{8}$ åter-sända osålde lottsedlar, emedan de lotter, vilka icke återkommit före $\frac{3}{9}$, icke kunna återtagas utan måste anses såsom av kommissionärerna försålda.

2:dra stadsegendomslotteriet. ($\frac{13}{4}$ 40): Rederibolaget för ångbåten

Bilagor

Rosendahl, som skolat bortlottas å nummerlotteriets 1132. dragning, tillkännager att otillräckligt antal lotter blivit försålda; köpare av lotter anmodas återtaga sina penningar eller ock i utbyte för varje lott uttaga 2 lotter å 2:dra stadsegendomslotteriet, som ovillkorligen och oåterkalleligen försiggår medelst nummerlotteriets 1133. dragning; efter $\frac{20}{4}$ inlöses lotterna allenast på Bo Chr. Roos' kontor i Stockholm vid Munkbron i huset nr 5.

WESTERLINGS LOTTERIPLAN.

I konselj d. 16 mars 1827 avslogs en lotteriansökan av Westerling, sedan nummerlotteridirektionen anmärkt bl. a. att enligt det av honom föreslagna spelsättet flera lottägare kunde bliva delägare i en och samma vinst.

Mot den nya plan Westerling härefter uppgjorde erinrade direktionen bl. a. att han, om alla lotter bleve sålda, skulle få en behållning av tre femtedelar utav deras totalsumma, utöver den påräknade köpeskillingen. I nåd. brev d. 27 aug. 1828, varigenom direktionen under rättades att Westerlings nya ansökan bifallits, återges lotteriplanen sålunda:

»80,100 bestämde amber, som innefattas i nittio numror, eller 4,005 obestämda amber, utbrytas på 1,780 särskilda listor med 45 lotter å varje lista, på det sätt att alla 90 numrorne finnas å vardera listan intagne, varefter dessa listor genom sökanden efter hand utdelas till kollektörerne vid nummerlotteriet eller andre försäljningsmän, hos vilka de, som vilja uti lotteriet deltaga, kunna för sig utvälja de lotter som åstundas bland de icke förut upptagne och därvid böra för de valde lotterne i vittens närvaro anteckna sina namn under tryckt förbindelse att senast åtta dagar före dragningen hos försäljningsmannen nedsätta insatsen, vid påföljd, om nedsättningen försummas, att efter dragningen betala insatsen till ortens fattigkassa, utan rättighet att för lotterne erhålla de därå tilläventyrs utfallne vinster.

Varje lott skulle kosta två rdr bko.

Den som tecknar sig för åtta lotter undfår dessutom en lott och den som tecknar sig för en hel lista betalar endast 40 lotter och kan för dem få njuta anstånd med betalningen emot nöjaktig säkerhet, men erhåller de övriga fem såsom frilotter.

Ifrån listorne utskrivs särskilda lottsedlar som översändas till kommissionärer å utländska orter för att därstädes försäljas.

Sedan insatserne influtit, stanna de i försäljningsmännens vård vilka det tillhör att därmed och med andre efter behov dem ifrån fastig-

hetsägaren tillsände medel, likvidera de i varje ort utfallande vinster.

Till någon from stiftelse som Vi i nåder bestämma utgivas före dragningen utan betalning 1,000 lotter, med förbindelse av säljaren att till samma stiftelse utbetala oavkortade de vinster lotterne kunna komma att medföra.

Vid den dragning av Svenska nummerlotteriet som anställes näst efter förloppet av ett år ifrån det Vi i nåder tillåtit ifrågavarande lottförsäljning, avgöras vinsterne, så vida tillräckligt antal lotter dessförrinnan blivit sålde eller genom anteckning upptagne, varom kungörelse i Allmänna tidningarne införes fjorton dagar före dragningen.

Vinsterne beräknas och utfalla sålunda:

Den amb, som uppkommer av första och andra utdragsnumrorna i bestämd ordning, medförer huvudvinsten, lantegendomarne.

För amben av tredje och fjärde utdragsnumrorna i bestämd ordning erhålles stadsegendomen i vinst.

Så väl för vardera av berörde tvenne amber, i omvänd ordning, som även för var och en av de övriga genom fem utdrag utfallande åtta bestämda amber betalas 500 rdr bko i vinst.

De återstående i obestämda sammansättningar uppkommande 188 amber giva vardera i vinst 50 rdr.

För varje enkelt utdrag, tillhopa 8,900 stycken, men varav 400 avgå för de lotter som medföra ambvinst, återbetalas insatsen.

Om de lotter, å vilka fastighetsvinsterne utfalla, icke äro sålde och således egendomarne icke av lottagare vinnas, utfäster sig fastighetsägaren att utbetala halva lösningssumman för egendomarne, eller deras halva ograverade värde, till uppgivna fromma stiftelser.

De penningevinster, som icke uttagas inom sex månader efter dragningen, hemfalla till lotteriet.»

K. M:t fäste vid sitt bifall följande villkor som borde, jämte planen för lotteriet, kungöras i Allmänna tidningarne och tryckas på lottsedlarna:

1:o) Att lottförsäljningen skall fortfara ett år, räknat från datum av denna nåd. tillståndsresolution;

2:o) Att betalning för de inrikes antecknade lotter ej erläggas förr än sedan dragningen blivit kungjord;

3:o) Att dragning skall ske om en tredjedel av det uppgivna lottantalet blir försäld; samt

4:o) Att behörig bevillningsprocent skall å utfallande vinster erläggas; viljande Vi framdeles i nåder bestämma huru de till Vår nåd. disposition erbjudne 1,000 lotter skola användas, sedan kunnigt bliver att lotteriet kommer till verkställighet.»

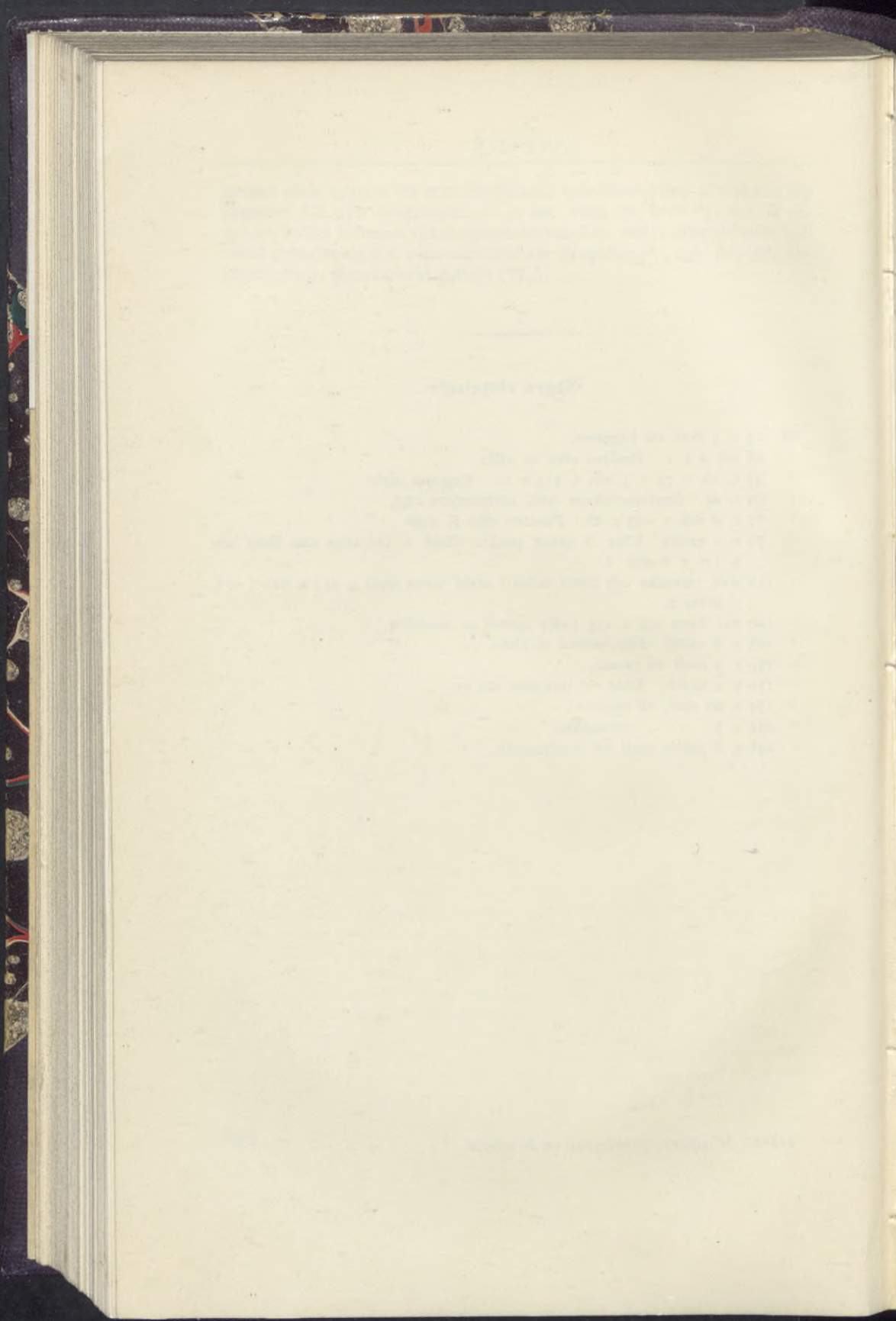
Den dragning som enligt tillståndsresolutionen borde avgöra vinsterna var nummerlotteriets 951. dragning d. 2 sept. 1827. Men lottförsälj-

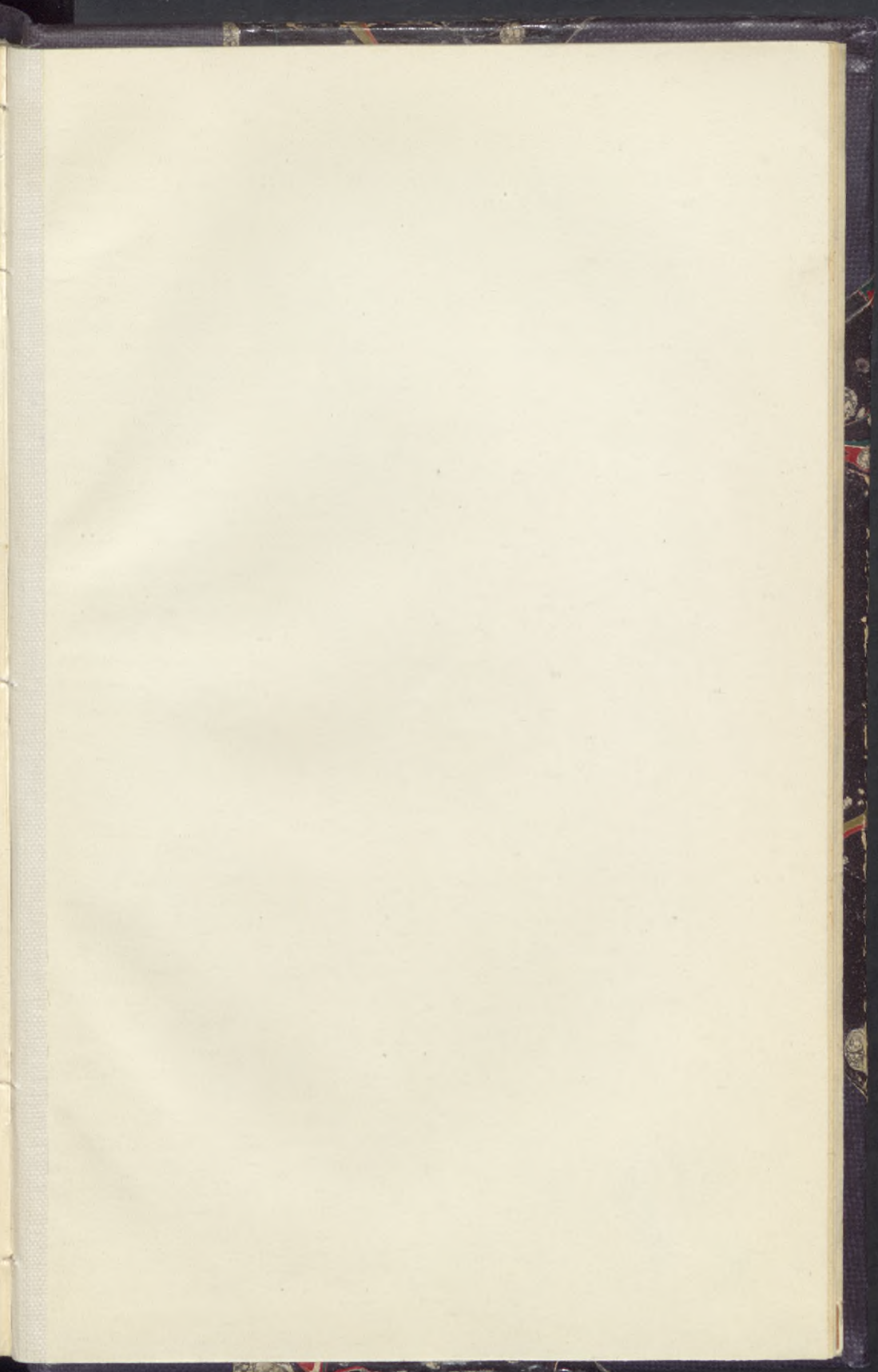
Bilagor

ningen gick trögare än som beräknats, och Westerling utverkade sig uppskov till 956. dragningen, d. 16 dec. 1829 (k. brev ²⁴/₇ 29). I annonser kallas lotteriet subskriptionslotteri som enligt allernådigste tillstånd grundar sig å k. nummerlotteriets dragning (¹³/₃ 29), depositions-
lotteri (¹⁴/₈), privilegierat lotteri (²⁰/₁₁).

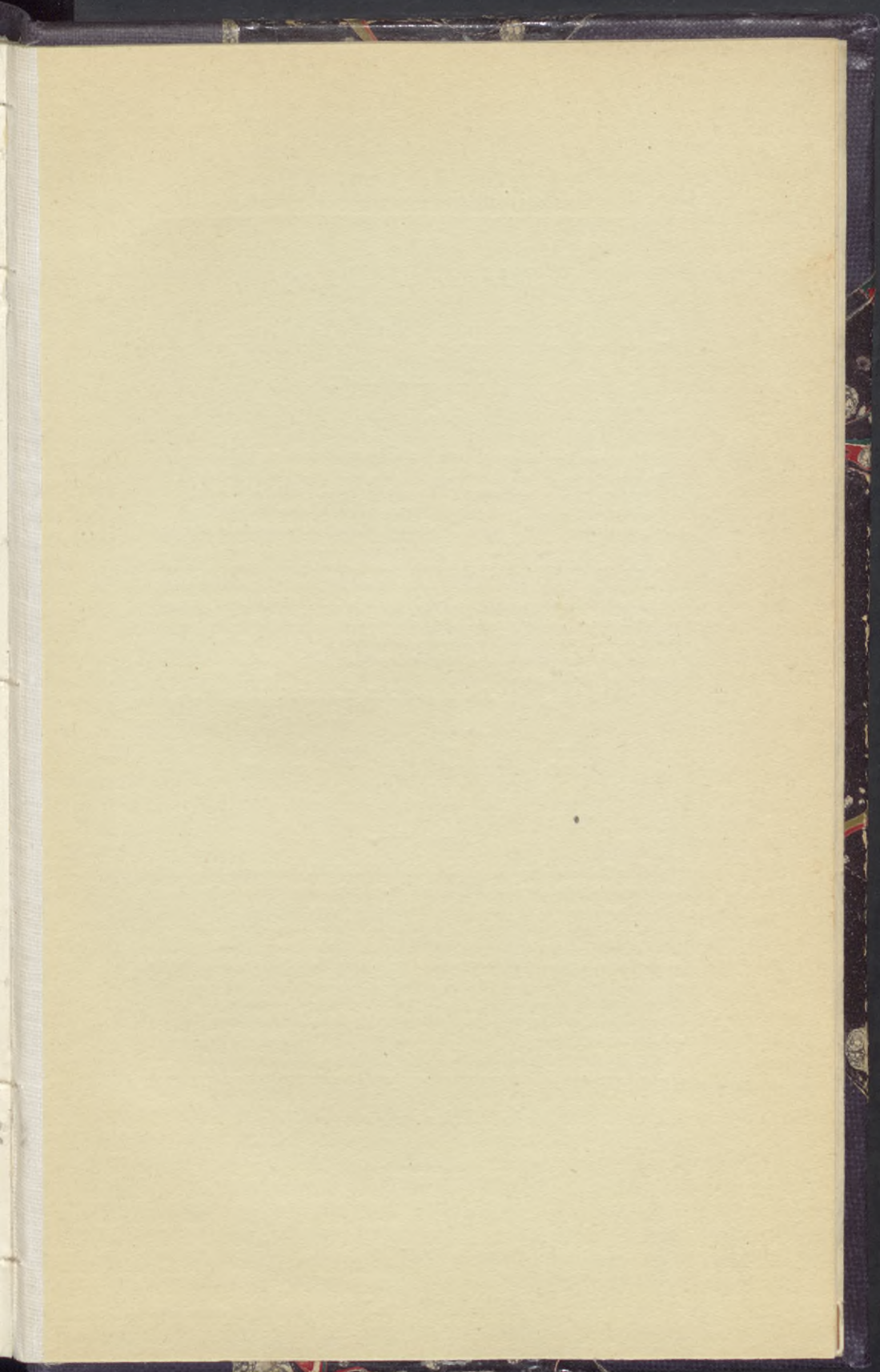
Några rättelser.

- Sid. 15 r. 5 skall stå byggaren.
- » 18 not 2 r. 1. Punkten efter ex utgår.
 - » 33 r. 19, s. 74 r. 3 och s. 213 r. 24. Kommat utgår.
 - » 59 r. 24. Citationstecknen intill tankstrecken utgå.
 - » 67 r. 8 och s. 199 r. 28. Punkten efter K utgår.
 - » 79 r. 2 nedifr. Efter B sättes punkt; likaså s. 112 efter sista ordet och s. 116 r. 6 efter d.
 - » 116 sista textraden och första raden i andra noten samt s. 215 r. 21. I st. f. 1 sättes 2.
 - » 140 har första och s. 155 tredje nottecknet bortfallit.
 - » 165 r. 8 nedifr. Efter utövad inskjutes (!).
 - » 170 r. 9 skall stå tvenne.
 - » 176 r. 4 nedifr. Efter vid inskjutes vite av.
 - » 199 r. 20 skall stå resultatet.
 - » 214 r. 5 » » tärningkast.
 - » 246 r. 6 nedifr. skall stå förhållanden.

Since 3/10
1955

P. A. Norstedt & Söners Förlag

Birger Wedberg

G A B R I E L P O P P I U S

Minnesteckning

Kr. 5:—.

»Från tidigare arbeten är justitierådet Wedberg bekant för sin ovanliga förmåga att även ur de till synes torraste akter och protokoll pressa fram ett extrakt, som har både saft och must. Även Poppiusmonografien ger talrika exempel på denna förnämliga destilleringskonst.»
Oscar Wieselgren i Svenska Dagbladet.

». . . en sällsynt pietetsfull och i sin mönstergillt knappa form uttömmande skildring av denne, en av det tidigare 1800-talets framträdande offentliga personligheter i Sverige . . . författaren slutar sin beundransvärt dokumenterade, förnäma framställning med en förhoppning att denna skall förmå vinna åt föremålet nya vänner. Läsaren känner sig förvissad om att detsamma blir fallet med minnesteckningens egen författare.»

E. Fahlbeck i Hufvudstadsbladet (Helsingfors).

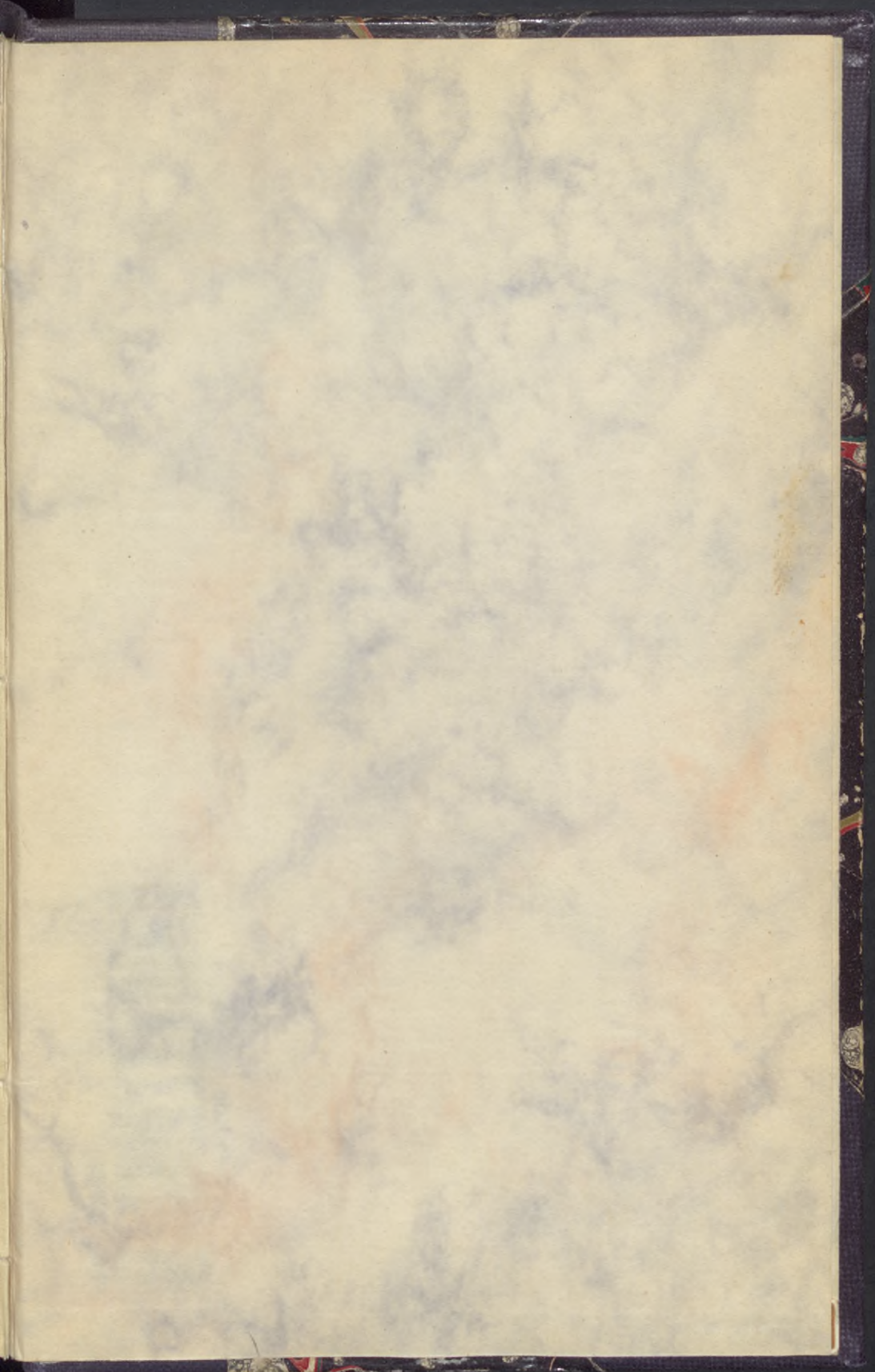
L A G S T I L

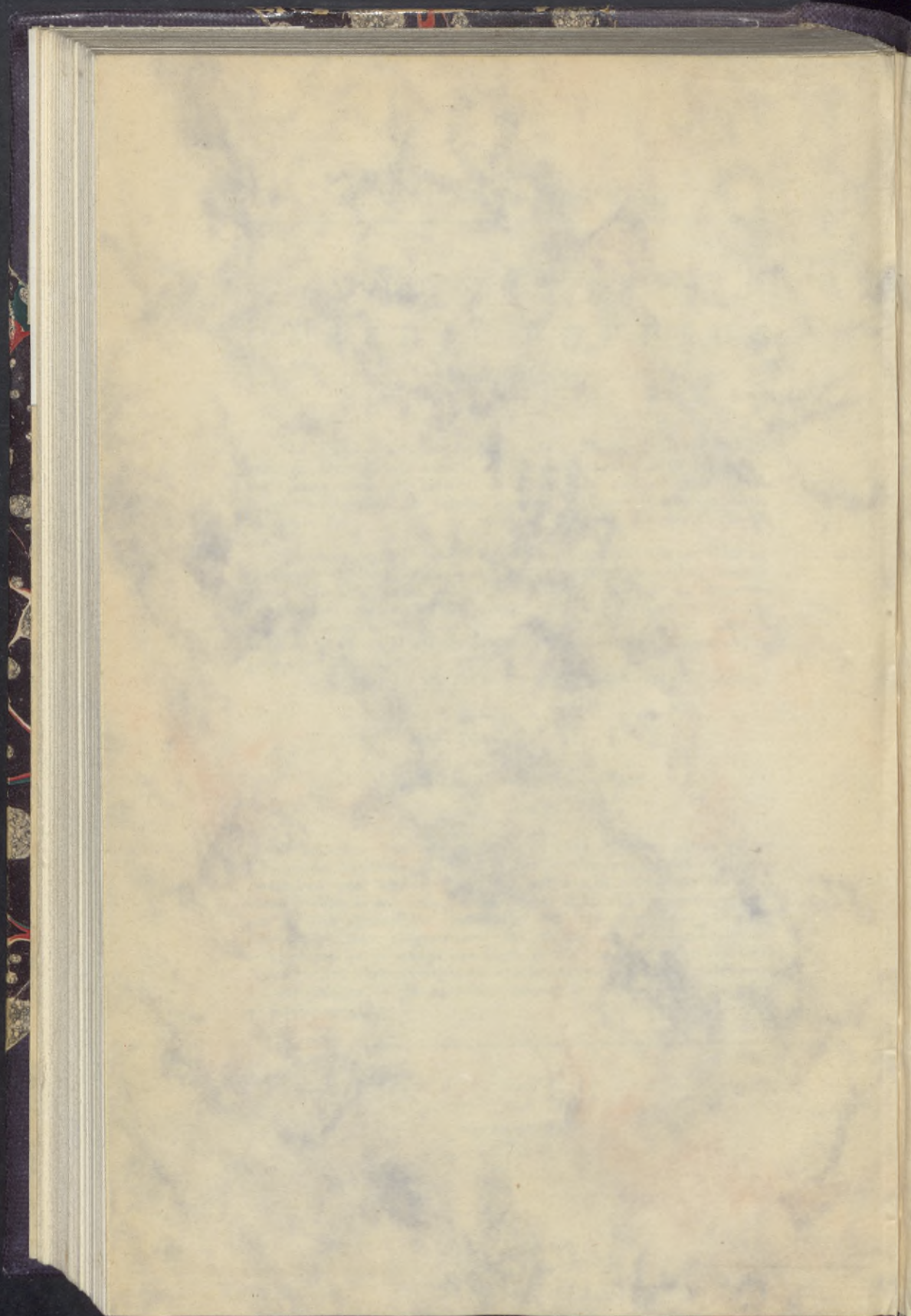
Några citat och reflexioner

Kr. 1: 25.

»Vi rekommendera inte minst de blivande juristerna att ta del av justitierådet Wedbergs skrift. När den framkommer från en av Högsta domstolens mest ansedda ledamöter, vågar man hoppas att den skall vinna beaktande och leda till eftertanke. Från allmänhetens synpunkt sett är det synnerligen tacknämligt att från tongivande håll inom juristvärlden man reagerar mot den oklara och ofta illa hopkomna avfattningen av de många nya lagar vi alla äro skyldiga att efterleva. Kanske också våra riksdagsmän, som ju representera lekmannaelementet i lagstiftningen, torde ägna mer omsorg även åt den formella sidan av denna uppgift.»
Upsala Nya Tidning.

Pris 6 kronor 50 öre

6000318563

Göteborgs Universitet

2.95
JOHN JOHNSON
BOKBINDARE
GÖTEBORG

